

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**Barış Hakkı Ekseninde Eleştirel Uluslararası Hukuk
Açısından *Jus Ad Bellum***

Doktora Tezi

Meryem Özgür

Temmuz 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**Barış Hakkı Ekseninde Eleştirel Uluslararası Hukuk
Açısından *Jus Ad Bellum***

Doktora Tezi

Meryem Özgür

Danışman

Prof. Dr. Berdal Aral

Temmuz 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Meryen Özgür tarafından “Barış Hakkı Ekseninde Eleştirel Uluslararası Hukuk Açısından *Jus Ad Bellum*” başlıklı bu Doktora Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Berdal ARAL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Üyeler:

Dr. Öğr. Üyesi Özlem YÜCEL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Gonca OĞUZ GÖK

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Doç. Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Basri BÜLBÜL

Boğaziçi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

Tez Savunma Tarihi: 16/07/ 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnot kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Berdal Aral

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Meryem Özgür

ÖZET

Barış Hakkı Ekseninde Eleştirel Uluslararası Hukuk Açısından *Jus Ad Bellum*

Özgür, Meryem

Doktora Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Berdal Aral

Temmuz 2024

Bu tez çalışması, barış çalışmalarının önemine odaklanarak, barış hakkının kavramsal çerçevesini uluslararası barış ve güvenlik bağlamında ele alarak, daha barışçıl bir düzen nasıl sağlanabilir sorusuna barış hakkı çerçevesinde bir cevap aramayı hedeflemiştir. Barış hakkı, esasında toplumların barış ve güvenlik içinde yaşama hakkını temsil eden bir 'insan hakkı' olarak anılagelmektedir. Özü itibariyle barışın korunması, sağlanması ve sürdürülebilir olması anlamını taşıyan barış hakkının çerçevesi bununla sınırlı değildir. Bu tezde barış hakkı, aynı zamanda, güvenlik, nükleer silahsızlanma, çatışmaların barışçıl çözümü, sosyal adalet ve küresel adaletin sağlanması unsurlarını da kapsayan bir hak olarak ele alınmıştır. Barış hakkının kavramsal boyutu ortaya konulurken, onun uluslararası barış ve güvenlik ile olan ilişkisi *jus ad bellum* kapsamında incelenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, bu çalışmamızda, BM Güvenlik Konseyi'nin verdiği yetkiye ve Koruma Sorumluluğu ilkesine dayanarak, görünürde hem vahim insan hakları ihlallerine son vermek hem de Libya'da barış ve güvenliği tesis etmek amacıyla 2011 yılında Libya'ya NATO eliyle gerçekleştirilmiş olan müdahalenin yapılış biçimi ve yol açtığı sonuçların, barış hakkının muhtevasıyla tutarlı olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Başka bir deyişle, burada, BM Güvenlik Konseyi'nin yetki verdiği Libya müdahalesinde, barış hakkının ne ölçüde hayata geçirildiği hususu inceleme konusu yapılmıştır.

Günümüzde hâkim olan ‘barış’ anlayışının savaşlara, çatışmalara, askeri saldırılara ve ağır insan hakları ihlallerine çözüm getirmedeki yetersizliği karşısında, mevcut uluslararası düzeni barış yelpazesinden eleştirel bir şekilde ele alınmasını gerekli hale getirmiştir. Bu doğrultuda, bu tezde, Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşımların (*Third World Approaches to International Law: TWAIL*) bizlere sunmuş olduğu eleştirel zeminden faydalanılarak, yeni-sömürgeciliğin ve emperyalist tasallutun barışçıl bir uluslararası düzenin önündeki başlıca engeller olarak temel araçlarını ve unurularını ortaya koymayı amaçlamıştır. İçinde bulunduğumuz sömürgecilik-sonrası dönemde, hâkim uluslararası düzenin önde gelen aktörünün Batılı hegemonlar olarak ‘ben’ ile Batılı olmayan ezilenler olarak ‘öteki’ arasında bir ayrım yaparak, bunun uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesinde ‘adalet’, ‘eşitlik’ ve ‘hakkaniyet’ ilkelerini baltaladığı ileri sürölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Barış Hakkı, Eleştirel Uluslararası Hukuk, TWAIL, *Jus Ad Bellum*, Libya

ABSTRACT

***Jus Ad Bellum* from the Perspective of Critical International Law on the Basis of the Right to Peace**

Özgür, Meryem

Doctoral Thesis, Department of International Relations

Supervisor: Prof. Dr. Berdal Aral

July 2024

By focusing on the importance of peace studies, this thesis aims to seek an answer to the question of how a more peaceful order can be achieved within the framework of the right to peace by addressing the conceptual framework of the right to peace in the context of international peace and security. The right to peace is essentially referred to as a 'human right' that represents the right of societies to live in peace and security. The framework of the right to peace, which essentially means the protection, establishment, and sustainability of peace, is not limited to this. The right to peace is also addressed as a right that includes elements such as security, nuclear disarmament, peaceful resolution of conflicts, social justice, and the provision of global justice. While the conceptual dimension of the right to peace is being presented, its relationship with international peace and security is examined within the boundaries of *jus ad bellum*. In this context, based on the authority granted by the UN Security Council, the thesis looks at the manner in which the intervention, in reliance of the principle of the Responsibility to Protect, was carried out in Libya in 2011, ostensibly in order to put an end to grave human rights violations and to establish peace and security in Libya. This study thus seeks to find out as to whether or not the Libyan operation and its consequences have been consistent with the content of the right to peace. In other words, this thesis endeavors to shed light on the question of whether the right to peace was properly implemented in the Libyan intervention which was authorized by the UN Security Council.

In the face of the inadequacy of today's dominant understanding of 'peace' in bringing about solutions to wars, conflicts, military aggressions and grave human violations, it has become necessary to critically address the current international order from the spectrum of peace. To this end, through benefiting from the critical ground provided to us by Third World Approaches to International Law (TWAIL), this thesis has sought to reveal the main vehicles and elements of neo-colonialism and imperialist domination as main obstacles to a peaceful international order. In the existing post-colonial era, we are witness to the leading actor of the dominant international order making a distinction between the 'self' as the Western hegemons and the 'other' as the non-Western oppressed. This, it is argued, undermines, the principles of 'justice', 'equality' and 'fairness' in the establishment of international peace and security.

Keywords: Right to Peace, Critical International Law, TWAIL, *Jus Ad Bellum*, Libya

ÖNSÖZ

Dünyadaki zulümler ve adaletsizlikler karşısında ‘barış’a yönelik bir şeyler söyleyebilmek adına kaleme almış olduğum bu tez çalışmasının ortaya çıkmasındaki büyük katkısının yanı sıra, insanlığın faydasına olan bir fısıltının bile ne kadar anlam ifade ettiği konusunda beni daima yüreklendiren kıymetli danışmanım Prof. Dr. Berdal Aral’a teşekkür ederim. Tez yazım sürecinde, danışmanım olarak tezime sağladığı tüm değerli katkıların ötesinde, hiç bitmeyen ve süreki artan ilmi merakını bizlere de aktarabildiği için bir teşekkürden daha fazlasını hak ediyor.

Bir diğer teşekkürü ise, katkılarıyla tezimi zenginleştiren sayın jüri üyeleri; Dr. Öğr. Üy. Özlem Yücel, Dr. Öğr. Üy. Gonca Oğuz Gök, Doç. Dr. Muharrem Hilmi Özev ve Dr. Öğr. Üy. Hasan Basri Bülbül’e sunmam gerekir.

Son olarak, bu yolculuğumda daima yanımda olan, yükümü hafifleten, desteklerini üzerimden eksik etmeyen, her daim iyiliğin ve doğruluğun tarafında durmayı öğreten başta kıymetli ailem olmak üzere, akademik hayatım boyunca gelişimime katkıda bulunan bütün hocalarıma ve kıymetli dostluğuyla her zaman yanımda olan Meysune Yaşar’a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ JÜRİSİ ONAYI.....	ii
BEYANLAR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	
KAPSAM VE METODOLOJİ.....	11
1.1. TEZİN KONUSU VE ARAŞTIRMA SORULARI.....	11
1.2. TEZİN AMACI.....	15
1.3. TEZİN METODOLOJİSİ VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	17
1.4. LİTERATÜR TARAMASI.....	29
BÖLÜM II	
ULUSLARARASI HUKUKTA “BARIŞ” HAKKI.....	43
2.1. DÖNÜŞEN ULUSLARARASI HUKUK VE BARIŞ HAKKI	43
2.2. BM VE ‘ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİK’	49
2.3. TARİHİ BAĞLAMDA VE KAVRAMSAL OLARAK ‘BARIŞ HAKKI’	54
2.3.1. 1984 Tarihli Halkların Barış Hakkı Bildirisi	57
2.3.2. 2016 Tarihli Barış Hakkı Bildirisi	60
2.3.3. Dinamik ve Kolektif Bir Hak Olarak Barış Hakkı.....	66
2.3.4. Barış Hakkıyla İlişkili Başka Haklar ve Hususlar.....	69
2.3.4.1. Güvenlik ve Silahsızlanma.....	70
2.3.4.2. İnsan Hakları ve İnsani Güvenlik.....	73

2.3.4.3. <i>Kalkınma ve Kalkınma Hukuku</i>	74
2.3.4.4. <i>Küresel Adalet</i>	76
2.4. BARIŞ HAKKI VE MEVCUT ULUSLARARASI DÜZEN	77
2.5. BARIŞ HAKKININ ULUSLARARASI HUKUK KURALINA DÖNÜŞÜM SÜRECİ	86
2.6. <i>JUS POST BELLUM</i> VE BARIŞ HAKKI	92
2.7. ULUSLARARASI DAYANIŞMA VE BARIŞ HAKKI	95

BÖLÜM III

BARIŞ HAKKI PERSPEKTİFİNDEN ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİĞİN KORUNMASINA İLİŞKİN NORMLAR VE SÜREÇLER .....

3.1. BAŞTA BM ŞARTI OLMAK ÜZERE ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA YASAĞINA İLİŞKİN MEVCUT KURALLAŞMA	99
3.1.1. <i>Meşru Müdafaa Hakkı</i>	102
3.1.2. <i>Uluslararası Adalet Divanı ve Meşru Müdafaa Hakkı</i>	109
3.1.2.1. <i>Nikaragua Davası (Nikaragua – ABD)</i>	110
3.1.2.2. <i>Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığı (İstisari Görüş)</i>	111
3.1.2.3. <i>İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Edilen Duvarın Hukuki Sonuçları (İstisari Görüş)</i>	111
3.1.3. <i>Kolektif Meşru Müdafaa Hakkı</i>	112
3.1.4. <i>Önleyici-Ön Alıcı Meşru Müdafaa Hakkı</i>	113
3.1.5. <i>Uluslararası Terörizm ve Meşru Müdafaa Hakkı</i>	117
3.2. YASADIŞI ASKERİ GÜÇ KULLANIMINA KARŞI MEVCUT MEKANİZMALAR	120
3.2.1. <i>BM Güvenlik Konseyi</i>	120
3.2.2. <i>BM Genel Kurulu</i>	123
3.2.3. <i>İnsani Müdahale</i>	127
3.2.4. <i>Koruma Sorumluluğu</i>	148

BÖLÜM IV

KURAMSAL VE KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE OLARAK *JUS AD BELLUM* VE BARIŞ HAKKI İLİŞKİSİ..... 161

- 4.1. ÜÇ KISTAS ETRAFINDA *JUS AD BELLUM*: GÜVENLİK, İSTİKRAR VE KÜRESEL ADALET 162
- 4.2. BARIŞ HAKKI PERSPEKTİFİNİN HÂKİM ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİK KAVRAMSALLAŞTIRILMASINA ELEŞTİREL BAKIŞ 169
  - 4.2.1. *Hesap Verilebilirlik, Hukukun Üstünlüğü ve Jus Cogens Kuralları*..... 171
  - 4.2.2. *Yeniden Sömürgeleştirme* 180
  - 4.2.3. *Teröre Karşı Savaş: ‘Barbarlar, Kurbanlar ve Kurtarıcılar’* 181
  - 4.2.4. *‘Aşındırılabilir’ Egemenlik ve Müdahale*..... 183
  - 4.2.5. *Yerleşimci Sömürgecilik Anlayışı ve Hegemonya* 185

BÖLÜM V

BM GÜVENLİK KONSEYİ’NİN MÜDAHALELERİNDE BARIŞ HAKKINI ARAMAK: LİBYA ÖRNEĞİ..... 189

- 5.1. LİBYA ÖRNEĞİ BAĞLAMINDA BARIŞ HAKKI..... 192
  - 5.2. KUVVET KULLANIMINDA YETKİ AŞIMI: ŞİDDETİN KÖRÜKLENMESİ . 204
  - 5.3. MÜDAHALE SONRASINDA EGEMENLİK VE YEREL DİNAMİKLER..... 207
  - 5.4. YAPISAL ŞİDDET VE SOSYAL ADALET..... 209
  - 5.5. BM GÜVENLİK KONSEYİ VE BARIŞ HAKKININ HAYATA GEÇİRİLMESİNDEKİ ZORLUKLAR 212
- SONUÇ..... 218
- KAYNAKÇA 229

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

Çev: Çeviren

Ed: Editör

ICISS: International Commission on Intervention and State Sovereignty

ICJ: International Court of Justice

KİT: Kitle İmha Silahları

MC: Milletler Cemiyeti

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NPT: Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons

Sy: Sayfa

TWAIL: Third World Approaches to International Law

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

UAEA: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

UCM: Uluslararası Ceza Mahkemesi

UN: United Nations

UNDP: United Nations Development Programme

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

UNGA: United Nations General Assembly

UNSC: United Nations Security Council

USA: United States of America

GİRİŞ

*Hiçbir devletin hukukun üstünde olmadığı, soykırım ve ırkçılık gibi en kötü suçların asla kabul edilmediği, dünya halklarının adaletsizliğe karşı omuz omuza durduğu bir dünya.*¹

Barış, tarih boyunca savaşla birlikte anılagelmiştir. Thomas Hobbes’un “herkesin herkese karşı savaşta olduğu” önermesine karşı, “herkesin herkese karşı barışta olduğu”² fikri, insan hakları, küresel adalet ve insan onurunu merkeze alan anlayışın gelişmesiyle birlikte, giderek önem kazanmıştır. Bilhassa, iki dünya savaşının göstermiş olduğu yıkım sonrasında uluslararası barış ve güvenliği korumaya yönelik mekanizmalar artmıştır. Bu anlamda, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin (UCM) kurulması, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında başat yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Ne var ki, BM Şartı’nda yer aldığı üzere “gelecek nesilleri savaştan korumayı”³ amaçlayan uluslararası toplum, büyük insani krizleri yönetme konusunda her zaman başarılı olamamıştır. Soğuk Savaş sonrasında, doğu ve batı bloğu kutuplaşmasının sona ermesiyle birlikte, askeri ve siyasi krizlerin son bulması beklenirken istenilen başarı sağlanamamıştır. Uluslararası barış ve güvenliği koruma konusunda artan umutlar, ilerleyen süreçte soykırım, askeri çatışma ve iç savaşlarla birlikte uzun sürmemiştir. Bu bağlamda, 1990’larda Ruanda’da⁴ ve Srebrenitsa’da⁵ yaşanan soykırımlar⁶, uluslararası toplumun barış ve

¹ Haidar Eid, “From a Palestinian in Gaza, Thank You South Africa!”, *Al Jazeera*, 12 Ocak 2024, erişim 20 Ocak 2024, <https://www.aljazeera.com/opinions/2024/1/12/from-a-palestinian-in-gaza-thank-you-south-africa>.

² Peter Wallensteen, *Quality Peace: Peacebuilding, Victory and World Order* (New York: Oxford University Press, 2015), x.

³ BM Şartı, (1945), Türkçe Metin, *TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu*, erişim 20 Aralık 2022, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf.

⁴ Roméo Dallaire ve Samantha Power, *Shake Hands with the Devil* (New York: Da Capo Press, 2004).

⁵ Muzaffer Vatansever, *Zamanın Unutturamadığı Dram: Srebrenitsa; Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu* 11 (2011): 2-19; Haydar Karaman ve Burak Güneş, “Srebrenitsa Soykırımı ve Sırbistan’ın Uluslararası Sorumluluğu”, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 8, sy 22 (2023): 822-838; “BM ve NATO’nun Göz Yumduğu Bosna-Hersek İşgali ve Srebrenica Soykırımı”, içinde *Yirminci Yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimi Temsilcisi 5 Devletin İşlediği Soykırım ve Katliamlar* (İstanbul : Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, 2012), 221-239.

⁶ Bosna’nın bütününde Müslümanlara yönelik olarak Sırp güçlerin soykırım yaptıkları dünyanın önemli bir bölümünce kabul görmektedir. UAD ise önüne gelen soykırım davasında Bosna’nın bütününde soykırım suçu işlendiğini kabul etmemiş, bunun yerine sadece 1995 yılında Srebrenitsa’da Müslümanlara soykırım uygulandığını ifade etmiştir.

güvenliği koruma konusundaki başarısızlığını gözler önüne sermiştir. 1995'te Srebrenitsa'da yaşanan büyük yıkım, "insanlık tarihinin ve özellikle de o bölgeden sorumlu uluslararası toplumun en büyük başarısızlığı"⁷ olarak görülmüştür. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan "Srebrenitsa trajedisi sonsuza kadar Birleşmiş Milletler tarihinin unutulmazlarından biri olacak"⁸ ifadesine yer vermiştir. Soğuk Savaş sonrasında yaşanan bu insani kriz örnekleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda başkaca araçların geliştirilmesi gerekliliğini göstermiştir. Edith Brown Weiss'in sürekli bir değişim halinde olan küresel sorunlar şeklinde tanımladığı "kaleideskopik dünya"⁹ dikkate alındığında, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik farklı mekanizma ve normların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bölgelerin ve devletlerin, göreceli barış durumunu ölçen Küresel Barış Endeksi'nin (*Global Peace Index*) 2023 yılına ait verilerine göre, iç-dış çatışmalar ve sınır savaşları nedeniyle Ukrayna, Sahra Altı Afrika ve Asya Pasifik'te insani kayıplar artmış; barışçıl olmayan bir dönemin varlığı gözler önüne serilmiştir.¹⁰ Bununla beraber, 7 Ekim 2023 tarihinde İsrail'in Filistin'e verdiği tepki sonucu Filistin'de yaşanan 'soykırım ötesi'¹¹ durum karşısında bu mekanizmaların etkisiz kalması, "en azından daha iyi bir ölümü hak ediyoruz"¹² haykırışlarına cevap veremeyerek, en temel insan hakkı olarak yaşam hakkının ve insan onurunun

---

⁷ Talha Öztürk, "Srebrenica is the Greatest Failure in Human History", *Anadolu Ajansı*, 8 Temmuz 2019, erişim 20 Ocak 2024, <https://www.aa.com.tr/en/europe/srebrenica-is-the-greatest-failure-in-human-history/1526473>.

⁸ "Srebrenica Tragedy Will Forever Haunt United Nations History", *UN Press* (SG/SM/7489), 10 Temmuz 2000, erişim 20 Ocak 2024, <https://press.un.org/en/2000/20000710.sgsm7489.doc.html>.

⁹ Edith Brown Weiss, "International Law in a Kaleidoscopic World", *Asian Journal of International Law* 1, sy 1 (2011): 21-32; Edith Brown Weiss, "On Being Accountable in a Kaleidoscopic World", *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* 104 (2010): 477-490.

¹⁰ "Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex", *World Institute for Economics & Peace* (Sydney, 2023), erişim 20 Ocak 2024, <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>.

¹¹ 'Soykırım ötesi' durum, Filistin'de yaşanan insanlık dramının geleneksel soykırım tanımını dahi aştığına dikkat çekmek için kullanılan bir ifadedir. Çevreye verilen tahribat, eğitim kurumların tamamen yok edilmesi, Filistin'e ait yiyeceklerin dahi İsrail tarafından sahiplenilmesi sonucu kültür tahribatı gibi örnekleri kapsayıcı bir anlama sahiptir.

¹² Filistinli şairin şiirini tamamı için bkz. Mosab Abu Toha, *Things You May Find Hidden in my Ear*, San Francisco, City Light Books, 2022.

korunamadığı Filistin, uluslararası toplumun “destansı yenilgisi”¹³ olarak anılmaya başlanmıştır. Filistin direnişi, “Batı emperyalizmine karşı mücadelenin mikrokozmosu”¹⁴ olarak anılarak, barışçıl Batı liberal düzen görüşünün de çöküşünü simgeler hale gelmiştir. Ayrıca, ABD’nin hiçbir hukuki gerekçe olmaksızın Irak’ı işgali (2003), Suudi Arabistan liderliğinde bir grup Arap devletinin Yemen’e yasa dışı askeri müdahalesi (2015) ve Rusya’nın Ukrayna’yı hedef alan işgali (2022), saldırganlığın nasıl tüm dünya için vahim bir tehdit haline geldiğini göstermiştir. Böylece uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik sürekli bir mekanizma geliştirme girişi, reel politik çıkarlarının peşinde olan devletlerin bulunduğu uluslararası sistemde dahi insani güvenliği önceleyen yeni mekanizmaların gelişimiyle kendisini göstermektedir.

İnsanlık tarihi için son derece yıkıcı olan bu olaylar karşısında yeterli bir çözüm üretilemiyor olması ile birlikte, mevcut uluslararası düzenin, uluslararası barış ve güvenliğin ve yanı sıra, insan haklarının korunmasında yetersiz kaldığı ileri sürülebilmektedir. Bu yetersizliği hem düzen eleştirisi bağlamında hem de uluslararası toplumun sorumluluğu bağlamında irdelemek mümkündür. Bu doğrultuda, mevcut uluslararası düzen içinde hâkim konumda olan barış anlayışı tasavvurunu ifade eden ‘hâkim barış düzeni’nin yeni-sömürgecilik bağlamında sorgulanmasını, neo-liberal dünya düzeninin bizlere sunmuş olduğu, özellikle Batı ‘demokrasisi’ ve ‘insan hakları’ politikalarının eleştirisini de gerekli kılar. Bu noktada, ‘hâkim barış anlayışı’ veya ‘hâkim barış düzeni’ geleneksel sömürgeciliğin yerini alan yeni-sömürgecilikle birlikte, ekonomik bağımlılık, politik müdahale ve kaynakların eşitsiz dağılımı gibi, sömürgeciliğin yeni araçlarının hâkim olduğu düzeni ifade ederken, uluslararası barış güvenliğin korunması amacıyla yapılan müdahalelerin, çoğunlukla bu düzenin hâkim devletlerin yararına olacak şekilde işlediği, devletlerin veya toplumların ‘barışını’ sağlamada yetersiz kaldığını ifade ettiği bir sistem olarak kullanılmaktadır.

---

¹³ Rabia Ali, “Inability to Save Lives in Gaza ‘Epical Failure’ of UN, International Community: UN Envoy”, *Anadolu Ajansı*, 20 Ekim 2023, erişim 20 Ocak 2024, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/inability-to-save-lives-in-gaza-epical-failure-of-un-international-community-un-envoy/3027768>.

¹⁴ Farwa Sial, “Palestine Changes Everything”, *Developing Economics*, 18 Aralık 2023, erişim 20 Ocak 2024, <https://developingeconomics.org/2023/12/18/palestine-changes-everything/>.

Tabii ki, bu noktada, uluslararası toplumun rolüne dikkate çekmek gerekir; nitekim bu sorunların her biri aynı zamanda uluslararası toplumun dayanışmasını da gerekli kılmaktadır. Burada bahsedilen dayanışma, Rudi Muhammed Rızki'nin BM İnsan Hakları Konseyi için hazırlamış olduğu raporda tanımladığı şekildedir:

Uluslararası dayanışma, uluslararası yardım ve iş birliği, yardımlaşma, hayırseverlik veya insani yardımlarla sınırlı değildir; uluslararası ilişkilerde, özellikle uluslararası ekonomik ilişkilerde sürdürülebilirliği, uluslararası toplumun tüm üyelerinin barış içinde bir arada yaşamasını, eşit ortaklıklar; faydaların ve yüklerin adil bir şekilde paylaşılması, uluslararası ekonomik sisteme ve herkesin sorumlu olduğu ortak ekolojik yaşam alanımıza dahil olmak üzere zarar vermekten veya başkalarının refahına engel teşkil etmekten kaçınmak.¹⁵

Yukarıdaki tanım, aynı zamanda, uluslararası hukukun uygulanmasında da dayanışmanın rolünü ortaya koyar. Nitekim 'barış hakkı' tabiatı gereği dayanışma hakları içinde yer almaktadır. Bu anlamda, uluslararası toplumun dayanışması sadece küresel bir sorunun çözümünde değil, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya sürdürülebilirliği için gerekli olan norm ve kuralların hayata geçirilmesi için gerekli kolektif bilincin oluşması açısından da önemlidir. Bu noktada Shyami Puvimanasinghe'nin de dikkat çektiği gibi, "uluslararası hukuk ve politikada dayanışmanın en açık ifadesi, dayanışmanın merkezinde yer alan uluslararası işbirliğidir."¹⁶

Bununla beraber, uluslararası barış ve güvenliği destekleyici yeni düzen arayışıyla hâkim düzen sorgulanırken, barış için kat edilecek yolun meşakkatli ve uzun olduğu da unutulmamalıdır. Bu bağlamda uluslararası toplumun barış arayışıyla birlikte, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin ortaya konulacak yeni norm ve mekanizmaların da gelişimine devam edeceğini söylemek mümkündür. Bu noktada, Maxine Hong Kingston'un "barışın dili incedir. Barışın nedenleri, barışın tanımları ve barış fikrinin kendisi sürekli olarak icat edilmelidir"¹⁷ sözü,

¹⁵ Rudi Muhammad Rızki, "Report of the Independent Expert on Human Rights and International Solidarity", *UNGA, A/HRC/15/32* (5 Haziran 2010): 18, erişim 20 Ocak 2024, <https://digitallibrary.un.org/record/690228?v=pdf>.

¹⁶ Shyami Puvimanasinghe, "International Solidarity in an Interdependent World", içinde *Realizing the Right to Development* (Geneva: United Nations, 2013), 181, erişim 25 Ocak 2024, <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210559720s006-c011>.

¹⁷ Maxine Hong Kingston, *The Fifth Book of Peace* (USA: Knopf Doubleday Publishing Group, 2007), 403.

barış üzerine yapılan çalışmaların önemini ortaya koyarken, onun kırılğan yapısına da vurgu yapar. Hans Kelsen, barışın önünde en büyük engel olan savaşla ilgili olarak şunu söyler:

Öyle apaçık gerçekler vardır ki, unutulmaya mahkûm oldukları için tekrar tekrar ilân edilmesi gerekir. Bu gerçek de şudur ki: Savaş toplu katliamdır, kültürümüzün en büyük yüz karasıdır ve dünya barışını güvence altına almak bizim en önemli siyasi görevimizdir.¹⁸

Barışın kırılğan yapısı ve unutulmaya mahkûm oluşu, barış üzerine daha fazla çalışma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu tez çalışması da benzer bir kaygıyla ortaya çıkmıştır. Savaşın zıttı olarak barış, insanlığın var oluşundan itibaren uluslararası toplum için bir amaç olmuştur. Böylece barışın tesis edilmesi hususundaki mekanizmalar tarihsel bağlamda *haklı savaş doktrini, barış anlaşmaları, barış inşası ve sürdürülebilir barış* etrafından sürekli bir biçimde gelişim göstermiştir. Nitekim, UNESCO'nun bir raporunda vurgulandığı üzere, barışın garantisi olmadan ve çatışmalar azaltılmadan, insanlığın karşı karşıya kalmış olduğu sorunların çözülmesi zorlaşacaktır ve geri dönülmez bir şekilde sorunların çözümünü imkânsız kılacaktır.¹⁹ Dolayısıyla barışın sağlanmasının önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar, kalıcı ve adil barışın sağlanmasına hizmet eder.²⁰ Bu anlamda barışın önündeki en büyük engel, savaştır.

Bu tez çalışması da barışın kırılğanlığının farkında olarak, barış çalışmalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Burada, açlık ve yoksullukla mücadele eden, küresel veya iç savaş nedeniyle tehdit altında olan, hakları gasp edilen, küresel güçlerin tahakküm mücadelesi altında ezilen ve yeni-sömürgecilik politikalarının hedefi olan tüm milletlerin, uluslararası mekanizmalarca korunması önemlidir. Tüm insanlığın; barış ve güvenliğin, hakkaniyet ve adaletin tesis edildiği bir düzende yaşama hakkına sahip olduğunu ve barış hakkının buna aracı olacağı ileri sürülmektedir. Bu anlamda, barış ve güvenlik zemininde tartışılan barış hakkı, aynı zamanda düzen ve adalet unsurlarına da atıf yapmaktadır. Böylece, barış

¹⁸ Hans Kelsen, *Peace Through Law* (New Jersey: The Lawbook Exchange, 2000), vii, viii.

¹⁹ "Medium-Term Plan (1977-1982)", *UNESCO Digital Library*, 19C/4 (Paris, 1977), erişim 3 Ocak 2024, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000033260>.

²⁰ "Medium-Term Plan (1977-1982)".

hakkının hayata geçirilebilmesi mevcut uluslararası düzenin dönüştürülmesi ile mümkündür. Bu bağlamda, ‘düzen’, ‘küresel adalet’ ve ‘uluslararası barış ve güvenlik’ gibi kavramlar bu tez çalışmasında sıklıkla tartışma konusu edilecektir.

Tezimizde bahsedilen düzen, uluslararası hukuk düzenini de içinde barındıran ‘küresel düzendir’. ‘Düzen nedir?’ sorusu, uluslararası ilişkiler disiplini akademisyenleri tarafından sıklıkla üzerine düşünülen bir konu olmuş ve düzen, uluslararası gelişmelerle birlikte çeşitli tanımlamalara tabi tutulmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplininde ‘düzen’e dair kavramsal tartışmalarda belirli yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Ne var ki bunlara detaylı bir şekilde yer vermekten ziyade, çalışmanın kapsamı bağlamında, İngiliz Okulu çalışmalarının odağında olan, ‘uluslararası düzen’e değinmek gerekir.²¹ İngiliz Okulu’nun önemli temsilcilerinden Hedley Bull, düzene ilişkin geniş bir tartışmayı içeren “The Anarchical Society” (Anarşik Toplum) adlı eserinde, uluslararası düzenin ne anlama geldiğine cevap arar ve uluslararası düzeni, “devletler toplumunun veya uluslararası toplumun temel veya birincil hedeflerini sürdüren bir faaliyet modeli”²² olarak tanımlar. Bu bağlamda, devletlerin sahip olduğu ortak çıkarların uluslararası düzeni inşa ettiğini savunmuştur. Genel bir ifadeyle, uluslararası düzen, kurallar, normlar, kurumlar ve hukuk arasında kurulan ilişkinin ürettiği eylemleri ve bu eylemlerin sürdürüldüğü bir alanı temsil etmektedir.²³ Bu noktada uluslararası hukuk düzeni de, “güç kullanımına ilişkin kurallara bağlı”²⁴ olan düzeni tanımlar.

Teorik yaklaşımların yanı sıra, düzen, tarihsel bağlamda Francis Fukuyama’nın “liberal düzen,”²⁵ Samuel Huntington’un “medeniyetler çatışması”²⁶ ve Anne-Marie Slaughter’in “yeni dünya düzeni”²⁷ ifadesi gibi farklı

---

²¹ Andrew Hurrell, “Hedley Bull and the Idea of Order in International Society”, içinde *International Society: The English School*, ed. Cornelia Navari (Switzerland: Springer Nature, 2021), 31.

²² Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (New York: Palgrave, 2002), 8.

²³ Michael Barnett, “International Progress, International Order, and the Liberal International Order”, *The Chinese Journal of International Politics* 14, sy 1 (2021): 4.

²⁴ Roy Allison, “Russia And The Post-2014 International Legal Order: Revisionism and Realpolitik”, *International Affairs* 93, sy 3 (2017): 519.

²⁵ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 2006).

²⁶ Samuel P. Huntington, *The Clash Of Civilizations: And The Remaking Of World Order* (London: Simon & Schuster, 2002).

²⁷ Anne-Marie Slaughter, *A New World Order* (Princeton: Princeton University Press, 2005).

zeminlerde tanımlana gelmiştir. Dolayısıyla düzen, her bir teorelin kendi anlatısını üzerine inşa edecek şekilde tanımlanmıştır. Bu noktada *uluslararası* düzen ve *küresel* düzen (*dünya düzeni*) arasında Björn Hettne'in ileri sürmüş olduğu ayırmadan bahsetmek gerekir. Hettne, uluslararası düzen ve dünya düzeni arasında tarihsel bağlamda bir ayırım yapar. 'Uluslararası düzen', 1648 Vestfalya Barış sisteminin ortaya çıkarmış olduğu iç ve dış egemenlik unsurları ile karakterize edilen devletlerin yer aldığı düzeni ifade eder. 'Küresel' veya 'dünya düzeni' ise, Vestfalya düzeninin değişime uğradığı, ulusal egemenliğin sınırlarının daraldığı ve devlet dışı aktörlerin sisteme olan etkilerini de içeren Vestfalya-sonrası (*post-Westphalia*) dünyayı tanımlar. Bu tez çalışmasında, daha geniş bir alanı ifade etmesi nedeniyle, 'küresel' veya 'dünya düzeni' kullanılırken, 'uluslararası düzen' terimi de gerekli olduğunu bizlere zaman zaman hatırlatmaktadır.²⁸ Bununla beraber, Stephen A. Kocs'un aşağıda yer alan satırları, uluslararası düzenin bir değişim içinde olduğunu ve sürekli yeni norm ve mekanizmalar ürettiğini veya bu değişim nedeniyle yeni sorunların ve bu sorunlara yönelik farklı çözüm önerilerinin gerekliliğini bizlere hatırlatır.

Uluslararası düzenin hikâyesi devam ediyor. Her uluslararası sistem oluşturduğu dönemde var olan siyasi koşulları yansıtır. Bu koşullar değiştikçe sistemi tanımlayan kural ve düzenlemelerin sürdürülmesi daha zor hale gelebilir. Yeni koşulları yansıtan yeni kural ve düzenlemelerin oluşturulması gerekebilir.²⁹

Focarelli şu soruyu sorar: Tüm insanları ilgilendiren sorunları çözme konusunda uluslararası hukuk ne kadar etkilidir? Yazar, bu soruya adalet eksenli olarak şöyle cevap verir: En savunmasız olanın (*the most vulnerable*) korunduğu bir adalet sistemini sağlayabilen uluslararası hukuk, insanlığı ilgilendiren pek çok sorunu çözebilir. Yazar, bu bağlamda, uluslararası hukukun küresel adalet katkısının, onun bir toplumsal sözleşme olarak görülmesiyle mümkün olduğunu belirtir.³⁰ Toplumsal sözleşme, siyaset felsefesinde Thomas Hobbes, Jean Jacques

²⁸ Björn Hettne, "In Search of World Order", içinde *Global Governance in the 21st Century: Alternative Perspectives on World Order*, ed. Björn Hettne ve Bertil Odén (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2002), 8.

²⁹ Stephen A. Kocs, *International Order: A Political History* (USA: Lynne Rienner Publishers, 2019), 4.

³⁰ Carlo Focarelli, *International Law as Social Construct: The Struggle for Global Justice* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 8.

Rousseau, John Locke ve John Rawls gibi düşünürlerce farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Uluslararası hukuk bağlamında incelendiğinde, toplumsal sözleşme ‘küresel’ boyut kazanmaktadır.

Louis Henkin, uluslararası sistemin neredeyse 17. yüzyıldan beri toplumsal bir sözleşmeye sahip olduğunu ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra BM Şartı ile yeni bir toplumsal sözleşmenin yapıldığını ifade eder.³¹ Thomas Weatherall’a göre, böyle bir sözleşme, “doğrudan herkes tarafından paylaşılan ve insan onuru kavramından kaynaklanan, ortak hakların korunması amacıyla insanlık tarafından yapılan küresel bir toplumsal sözleşmeyi ima etmektedir.”³² Küresel sözleşmenin merkezine ‘insan onuru’nu yerleştiren Thomas Weatherall, “insan onuru kavramının işlevsel hale getirilmesini ve temel insan haklarının pozitif uluslararası hukuk sisteminin en yüksek kuralları arasında yer almasını modern bir toplumsal sözleşme biçimi olarak görebilir miyiz?”³³ sorusunu sorar. Bu bağlamda, küresel anlamda kabul edilen toplumsal sözleşme, güç veya çıkar ekseninden sıyrılarak, insan onurunu ve insan haklarını merkeze alır. Bu durumda, küresel sözleşmenin insan onuru ve insan hakları üzerine kurulu olmasının, barış ve güvenliğin korunmasına yönelik norm ve mekanizmaların oluşturulmasını kuvvetlendireceğini söylemek mümkündür. Bu anlamda, insan onuru da, bu tez çalışmasında, en az adalet kadar önem taşımaktadır.

Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik gelişmelerden biri olan barış hakkının kapsamlı bir incelemesini içeren bu tez çalışması, beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın, “Kapsam ve Metodoloji” başlıklı birinci bölümünde, tezin konusu, araştırma soruları ve tezin amacı ortaya konulmuştur. Devamında, tez çalışmasında tercih edilen metodoloji hem uluslararası ilişkiler hem de uluslararası hukuk disiplini altında incelenerek, çoklu bir metodolojik yöntem benimsendiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda eleştirel uluslararası hukuk yaklaşımlarından biri olan Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşımlardan (*Third World*

---

³¹ Louis Henkin, “The Mythology of Sovereignty”, içinde *Essays in Honour of Wang Tieya*, ed. Ronald St. John MacDonald (London: Martinus Nijhoff, 1994), 357.

³² Thomas Weatherall, *Jus Cogens: International Law and Social Contract* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), xvi.

³³ Weatherall, xvii.

Approaches to International Law: TWAIL) faydalanılarak, hâkim barış anlayışının ve düzenin sorgulanması yoluna gidilmiştir. Daha sonra, tezin literatür kısmında, TWAIL, barış hakkı, *jus ad bellum* ve uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin çalışmalar incelenerek, tezin söz konusu literatür içinde nerede durduğu ortaya konacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan “Uluslararası Hukukta ‘Barış Hakkı’” başlığı altında, ilk olarak uluslararası hukuk ve barış arasındaki bağlantı incelenerek, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında sorumlu olan Birleşmiş Milletler’in rolüne odaklanılmıştır. Bölümün ilerleyen alt başlıklarında, barış hakkının ortaya çıkışı tarihsel olarak incelenirken, barış hakkının kavramsal boyutuna ilişkin bir çerçeve çizilmiştir. Bununla beraber, barış hakkının kapsamını daha açıklayıcı bir şekilde ortaya koymak amacıyla, barış hakkıyla bağlantılı, güvenlik ve silahsızlanma, insan hakları, kalkınma ve küresel adalet gibi konulara yer verilmiştir. Devamında, mevcut uluslararası düzenin ortaya koyduğu “düzen” ele alınarak, barış hakkının hangi uluslararası düzen içinde ortaya çıktığı tartışılmaktadır. Barış hakkının, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına aracılık eden bir hak olduğu ileri sürülürken, onun uluslararası hukuk kuralına dönüşme süreci ve barış hakkının normatif boyutu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan, “Barış Hakkı Perspektifinden Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasına İlişkin Normlar ve Mekanizmalar” başlığı altında ise, barışın korunması karşısında en temel unsur olan kuvvet kullanımı incelenmiştir. Kuvvet kullanmayı yasaklayan BM Şartı’nın 2(4) maddesini temel alan bu bölümde, meşru müdafaa hakkı bağlamında hukuka uygun kuvvet kullanımı ve ona ilişkin mekanizmalara yer verilmiştir. Bu bağlamda, kuvvet kullanmayı tekeline alan BM Güvenlik Konseyi ile birlikte, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında önemli girişimleri olan BM Genel Kurulu’nun rolüne odaklanılmıştır. Bu bölümün, ilerleyen bölümlerde incelenecek olan BM Güvenlik Konseyi’nin yetki verdiği askeri müdahalelere dayalı örneklerin incelenmesinde yardımcı olacağı varsayılmıştır.

“Kuramsal ve Kavramsal Bir Çerçeve Olarak *Jus Ad Bellum* ve Barış Hakkı İlişkisi” başlıklı dördüncü bölümde, *jus ad bellum*, uluslararası barış ve güvenliğin

korunmasında rolü olan BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde, ‘istikrar’, ‘güvenlik’ ve ‘küresel barış’ etrafında tartışılmıştır. Böylece, *jus ad bellum* ilişkin kuralların uluslararası hukuka uygun bir şekilde hayata geçirilmesinin, barış hakkının hayata geçirilmesinde ne kadar etkili olduğu sorusuna cevap aranırken, barış hakkı ve *jus ad bellum* arasındaki bağlantı ortaya konulmuştur. *Jus ad bellum*un sınırları devlet egemenliği ilkesi üzerinden tartışılırken; barış hakkının da sınırları ortaya konulmuştur. Bununla beraber, TWAIL çerçevesinde, barış ve güvenlik tartışmalarına yer verilerek, barış hakkının hayata geçirilmesinde etkili olan unsurlara da dikkat çekilmiştir.

Çalışmanın Sonuç bölümünden bir önceki bölümünü oluşturan, “BM Güvenlik Konseyi’nin Müdahalelerinde Barış Hakkını Aramak: Libya Örneği” başlığı altında, BM Güvenlik Konseyi’nin BM Şartı’nın 42. maddesine dayanarak yetki verdiği askeri güç kullanımına ilişkin Libya örneği incelenmiştir. Bu bağlamda, BM Güvenlik Konseyi’nin askeri müdahaleye izin veren kararlarının ortaya çıkış amacı ve muhtevası, kararların hayata geçirilmesinde karara uyulup uyulmadığı, müdahale süreci ve müdahale sonrası süreç, barış hakkı çerçevesinde incelenmiştir. Devamında, barış hakkının unsurları bağlamında, müdahale sonrası durum, TWAIL çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Böyle bir analizle, BM Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barış ve güvenliği koruma misyonunu ne derecede gerçekleştirdiği, söz konusu müdahalenin barış hakkını koruyup korumadığı veya onu gerçekleştirme konusunda ne kadar etkili olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölüm, aynı zamanda, TWAIL’in sahip olduğu eleştirel duruşun, örnek olayların incelenmesi hususunda bizlere sunmuş olduğu imkân ve sınırların anlaşılmasına da yardımcı olmuştur. Barış hakkının henüz gelişmekte olan bir literatüre sahip olması nedeniyle, bu hak, söz konusu askeri müdahale kararında bu tez çalışmasının sınırlarının izin verdiği ölçüde incelenmiştir.

BÖLÜM I

KAPSAM VE METODOLOJİ

Barişa giden bir yol yoktur, barış yolun kendisidir.³⁴

Bir kavram olarak zengin bir muhtevası olan barış, bu tez çalışmasında ‘barış hakkı’ kavramı üzerinden incelenirken, eleştirel uluslararası hukuk yaklaşımından faydalanılmıştır. Böylece tezin, kapsam ve metodolojisini oluşturan bu bölümde, Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşımlar (*Third World Approaches to International Law: TWAIL*) detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Bu doğrultuda, bölümde öncelikli olarak tezin konusuna yer verilirken, araştırma sorularının neler olduğu ve tezin amacı ortaya konulmuştur. Devamında, çalışmanın benimsediği metodolojik yaklaşımın ana hatları çizilmiş ve son olarak literatür taramasına yer verilmiştir.

1.1. Tezin Konusu ve Araştırma Soruları

Barış hakkı ve *jus ad bellum* arasındaki karşılıklı bağlantıyı ortaya koymayı hedefleyen bu tez çalışması, eleştirel uluslararası hukuk yaklaşımı temelinde, teorik bir tartışmayı içermektedir. Bununla beraber seçilen örnek vaka ile BM mekanizmasının eylemlerinin barış hakkını ne şekilde hayata geçirebildiği/geçiremediği ortaya konulacaktır. Bu vaka incelemeleri *jus ad bellum* ile bağlantılı olması nedeniyle BM Şartı’nın 42. maddesi³⁵ esas alınarak yapılan müdahale ile sınırlı tutulmuştur. Bu noktada, 2011 yılında hayata geçirilen Libya müdahalesine odaklanılmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında, etnik milliyetçilik ve sınır anlaşmazlıkları gibi donmuş sorunların tekrardan gün yüzüne çıkmasıyla istikrarsız bir sürece girilmiştir. Dünya’nın pek çok coğrafyasını etkileyen bu istikrarsızlıkla beraber,

³⁴ UN, “Peace is the Way (Gandhi Bust)”, erişim 10 Mayıs 2024, <https://www.un.org/ungifts/content/peace-is-the-way>.

³⁵ Madde 42: “Güvenlik Konseyi, 41. madde’de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz, ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler, gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.” BM Şartı.

90'lı yıllarda, Somali, Ruanda, Bosna Hersek ve Kosova'da uluslararası barış ve güvenliği etkileyen çarpıcı insanlık dramları yaşanmıştır. 90'lı yıllarda yaşanan ağır insan hakları ihlalleri, yeni güvenlik paradigmalarıyla beraber, insani güvenlik temelli yeni mekanizmaların oluşumunu ve gerekliliğini adeta zaruri kılmıştır. Böylece 2000'li yıllar, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditler karşısında alınacak önlemlerin daha geniş bir çerçevede tanımlandığı bir dönem olarak zuhur etmiştir. 2000 tarihli Milenyum (Binyıl) Bildirisi, 2005 tarihli Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisi, 'koruma sorumluluğu' kavramının ortaya çıkışı, BM Barışı İnşa Komisyonu'nun kurulması buna örnek olarak gösterilebilir. Milenyum Bildirisi, uluslararası barış ve güvenliğin daha etkili bir şekilde korunması hususunda, paylaşılan sorumluluk kavramını öne çıkarmıştır. Bu anlayışa göre, "...uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin yönetilmesi sorumluluğu dünya ülkeleri arasında paylaşılmalı ve çok taraflı uygulanmalıdır."³⁶ Paylaşılan sorumluluk anlayışının gündeme gelmesiyle birlikte, ilerleyen tarihlerde ilân edilen Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisi, 'sorumlu egemenlik' prensibine dayalı olarak 'koruma sorumluluğu kavramını' ortaya koymuştur.

Bu doğrultuda, çalışmamızda, 2000'li yılları takiben uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususundaki adımların dönüşümü de dikkate alınarak, BM Şartı'nın 42. maddesi dayanak yapılarak gerçekleştirilen Libya müdahalesine odaklanılmıştır. Libya örneğinin seçilmesindeki başta gelen nedenlerden birisi, bunun, BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirdiği bir müdahale örneği olmasının yanı sıra, müdahalenin yasal olmasına rağmen, uluslararası toplumun çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmamış olmasıdır. Diğer bir husus ise, Libya'ya yönelik gerçekleştirilen müdahalenin, asıl amacı Libya'da yaşanan insani felaketi engellemek iken, süreç içerisinde rejim değişikliğine gidilerek, müdahalenin amacının dışına çıkmıştır. Bu noktada, koruma sorumluluğu ilkesinin hayata geçirildiği bir örnek olarak Libya müdahalesi, barış hakkının hem toplumsal hem de küresel anlamda incelenmesine yardımcı olacak bir örnek olarak yer almaktadır.

Bu doğrultuda, çalışmamızda, öncelikli olarak barış hakkının tarihsel gelişim sürecine bakılarak onun kolektif bir insan hakkı olarak ortaya çıkışına,

---

³⁶ UNGA, "Millennium Declaration", A/RES/55/2 (18 Eylül 2000).

uluslararası ve bölgesel düzeyde kabul edilen belgelerde yer almasına ve *erga omnes* niteliğine odaklanılarak, söz konusu hakkın kavramsal ve teorik boyutu ortaya konulacaktır.

Barış hakkının uluslararası barış ve güvenliğe ‘aracılık’ eden bir hak olduğu savunulurken, aynı zamanda onunla bağlantılı olan kalkınma, silahsızlanma, güvenlik, insani güvenlik ve küresel adalet gibi temel konulara da odaklanılarak, barış hakkının birey, devlet ve sistem düzeyindeki önemi incelenecektir.³⁷ Böylece, barış hakkının sağlanmasının uluslararası insan haklarına ve uluslararası barış ve güvenliğe nasıl katkı sağladığı ortaya konularak, barış hakkının kavramsallaştırılmasına yer verilecektir. Bununla beraber, barış hakkının gerçekleştirilmesinde uluslararası aktörlerin görev ve yükümlülüklerine dikkat çekilerek, kolektif sorumluluğun temel unsurlarına atıf yapılacaktır. Bu bağlamda, uluslararası hukukun ve uluslararası ilişkilerin temel konusu olan barış ve savaşın temel normları ele alınırken, ‘daha barışçıl bir düzen nasıl sağlanabilir?’ sorusuna dikkat çekilmektedir. Tezde bu soruya da *jus ad bellum* ekseninde cevap bulmaya çalışacağız. Dolayısıyla *jus ad bellum* normunun barış hakkı kapsamında kavramsallaştırılması, bu tezin temel amaçlarından biridir. Bu bağlamda, BM Şartı’nın devletlerin uluslararası ilişkilerde askeri güce başvurmaya ilişkin getirmiş olduğu yasağın istisnalarını oluşturan ve askeri güç kullanımına izin veren durumlarda, barış hakkının ne şekilde korunduğu, saptanmaya çalışılacaktır.

II. Dünya Savaşı sonrasında BM Güvenlik Konseyi’nin tekeline geçen müşterek kuvvet kullanma hakkı, meşru müdafaa hakkı gibi bazı istisnalarla sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda kuvvet kullanma hakkı meşru müdafaa sınırları içinde kalırken, terörizme karşı savaşın, önleyici veya ön alıcı meşru müdafaa gibi yeni hukuk normları oluşturma çabalarıyla sınırları genişletilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda, bir devletin kendi halkına karşı kuvvet kullanması sonucu

---

³⁷ Philip Alston, “Peace as a Human Right”, *Bulletin of Peace Proposals* 11, sy 4 (1980): 319-29; Philip Alston, “The Legal Basis of a Right to Peace”, *Peace Review* 3, sy 3 (1991): 23-27; Katarina Tomasevski, “The Right to Peace”, *Current Research on Peace and Violence* 5, sy 1 (1982): 42-69; Georg Sørensen, “Peace and Development: Looking for the Right Track”, *Journal of Peace Research* 22, sy 1 (1985): 69-77; Patrick Hayden, “Constraining War: Human Security and the Human Right to Peace”, *Human Rights Review* 6, sy 1 (2004): 35-55; Ved P. Nanda, “Nuclear Weapons and the Right to Peace under International Law”, *Brooklyn Journal of International Law* 9 (1983): 283.

uluslararası toplumun müdahalesi çerçevesinde kuvvet kullanmaya varabilecek eylemleri içeren ‘insani müdahale’, ondan bir müddet sonra zuhur eden ‘koruma sorumluluğu’ da kuvvet kullanmanın bir başka boyutunu oluşturmaktadır.³⁸ Dolayısıyla, askeri müdahale, askeri çatışma ve barış inşası gibi kavram ve normlar arasındaki ayrımlar, son yıllarda giderek muğlaklaşarak, birbirinin içine geçmiştir. Böylece, *jus ad bellum* da sınırları genişleyen bir alan haline gelmiştir.³⁹

Bu tezde barış hakkı ve *jus ad bellum* ‘eleştirel’ uluslararası hukuk yaklaşımlarından biri olan Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünyacı Yaklaşımlar (*Third World Approaches to International Law: TWAIL*)⁴⁰ temelinde incelenmektedir. Böyle bir yaklaşımın seçilmesinde ana etken, bu yaklaşımın uluslararası düzeyde adalet, güvenlik ve barış konularında eleştirel bir duruşa imkân veren fikri zenginliği ve müesses nizama yönelik sorgulayıcı duruşudur. Uluslararası sistemi ve normları sorgulayan bu yaklaşım, aynı zamanda, barış hakkı gibi, uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi hususunda önemli katkılar sağlayabilecek değerler ve ilkeler içeren bir alanın anlaşılması açısından da faydalı bulunmaktadır.

Böyle bir kavramsal ve kuramsal çerçeve içinde bu tezde cevabı aranmakta olan başlıca sorular şunlardır:

- TWAIL, uluslararası barış ve güvenliği anlamada ne kadar açıklayıcıdır?
- Barış hakkının uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasındaki rolü nedir?
- Barış hakkının önündeki engeller nelerdir? Barış hakkının güvence altına alındığı bir uluslararası mekanizmayı ihdas etmek mümkün müdür?

---

³⁸ Christine Gray, *International Law and the Use of Force* (Oxford: Oxford University Press, 2000); Steven R. Ratner, “Jus ad Bellum and Jus in Bello After September 11”, *The American Journal of International Law* 96, sy 4 (2002): 905-921; Michael Byers, “Terrorism, The Use of Force and International Law After 11 September”, *International & Comparative Law Quarterly* 51, sy 2 (2002): 401-414.

³⁹ Carsten Stahn, “‘Jus ad Bellum’, ‘Jus in Bello’, ‘Jus Post Bellum’? –Rethinking the Conception of the Law of Armed Force”, *The European Journal of International Law* 17, sy 5 (2007): 921-943; William K. Lietzau, “Old Laws, New Wars: Jus ad Bellum in an Age of Terrorism”, *Max Planck Yearbook of United Nations* 1, sy 8 (2004): 383-455.

⁴⁰ Uluslararası Hukuka Üçüncü Yaklaşımlar, yaygın kullanıldığı şekliyle çalışma boyunca “TWAIL” kısaltması olarak kullanılacaktır.

- Uluslararası hukukun mevcut mekanizmaları barış hakkının şekillenmesinde ne derecede etkilidir?
- Hukuka uygun kuvvet kullanma (*meşru müdafaa, koruma sorumluluğu*) barışı tesis etme amacı taşıırken, aslında bu durum barış hakkına bazı durumlarda zarar vermekte midir? Güvenlik, istikrar ve barış ortamının sağlanmasında barış hakkının rolü nedir?
- BM Güvenlik Konseyi'nin verdiği yetkiye dayalı olarak uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla, 2011'de Libya'ya gerçekleştirilen askeri müdahalenin yapılış biçimi ve yol açtığı sonuçlar, genel olarak barış hakkının muhtevası ile uyuşmakta mıdır?

Yukarıda ifade edilen sorularla birlikte, bu tez çalışması, barışın kırılganlığı karşısında kurumların gücüne odaklanmakta ve temel kaygısı itibariyle şu soruyu sormaktadır: Barışın kırılganlığı karşısında uluslararası kurumların rolü nedir? Bu soruya ilişkin olarak çalışmada, barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan Birleşmiş Milletler'e ve özelde ise, BM Güvenlik Konseyi'ne odaklanılmıştır. Bu bağlamda, *jus ad bellum* ile bağlantılı olması nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nin 42. maddesi doğrultusunda, Konsey'in aldığı kuvvet kullanmaya dayalı Libya müdahalesi incelenecektir. Müdahaleler incelenirken, BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği koruma hususunda almış olduğu kararların muhtevası ve amacı, kararların hayata geçirilmesi ve müdahale sonrası durum ele alınacaktır. Müdahale kararları alınırken hedeflenen temel amaç ve beklentilerin sağlanıp sağlanamadığı hususu, müdahale sonrasındaki duruma bakılarak tespit edilecektir. Böylece barış hakkının hayata geçirilmesinde BM Güvenlik Konseyi'nin rolü, etkisi ve sınırları incelenecektir.

1.2. Tezin Amacı

Uluslararası düzeyde, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik süregelen bir çabanın mevcut olduğunu özellikle BM Genel Kurulu, İnsan Hakları Konseyi ve Uluslararası Hukuk Komisyonunca yapılan çalışmalar çerçevesinde alınan kararlarda ve ortaya konan hedeflerde görmek mümkündür. Bu bağlamda,

barış hakkı da, BM Genel Kurulu'nun, daha barışçıl, adil ve eşitlikçi bir dünya kurmaya yönelik girişimlerinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası barış ve güvenliği sağlamaya yönelik her bir mekanizma önemlidir. Bu bağlamda, bu tez çalışması da, barış çalışmalarına bir katkı olarak, barış hakkını incelemeyi hedeflemektedir. Burada, 'daha barışçıl bir düzen nasıl sağlanabilir?' sorusuna barış hakkı bağlamında bir cevap aramaya çalışılacaktır. Bu tez 'hâkim barış düzeninde barış hakkının önemi nedir?' sorusunu sorarken, *jus ad bellum* bağlamında ve BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı'nın 42. maddesine dayanarak yetki verdiği askeri müdahalede, barış hakkının rolünü saptayacaktır. Böylece, uluslararası barış ve güvenlikten sorumlu olan BM Güvenlik Konseyi'nin yetki verdiği askeri müdahalenin barış hakkının hayata geçirilmesinde ve onun korunmasında ne kadar etkili olduğu ortaya konulacaktır. Bu bağlamda, müdahale örneği olarak, koruma sorumluluğunun hayata geçirildiği bir örnek olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin 2011'de askeri güce dayalı Libya müdahalesi seçilmiştir. Bu örneğin seçilmesinin nedeni, daha önce de ifade edildiği üzere, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik mekanizmaların çeşitlenmesi ve müdahalenin yeni biçimi olan 'koruma sorumluluğu' kavramının ortaya çıkmasıdır. Bu gelişme, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik 'insani güvenlik' merkezli bir bakış açısını yansıtmaktadır. Böylece, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditler karşısında alınacak önlemlerin daha geniş bağlamlarda tanımlanması, müdahaleler ile birlikte askeri müdahaleye ilişkin norm ve tartışmaların, 'sorumluluk olarak egemenlik' ve 'uluslararası toplumun sorumluluğu' bağlamında gelişen anlayışı da kapsamayı, barış hakkının birçok boyutunu gözlemleme konusunda bizlere imkân sağlamaktadır.

Burada esas amaç, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında barış hakkının önemini ortaya koymak ve BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalesi neticesinde barış hakkının gözetilip gözetilmediğini incelemektir. Böylece, bu çalışma uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında ortaya çıkan mekanizmaların hayata geçirilmesine ve daha fazla barış ihtiyacının olduğu günümüz dünyasında, barışın geliştirilmesine bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1.3. Tezin Metodolojisi ve Araştırma Yöntemi

Bu tezde barış hakkının tarihsel gelişimi ele alınırken, onun *jus ad bellum* ile olan bağlantısı incelenmektedir. Aynı zamanda, BM Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliği koruma sorumluluğu barış hakkı bağlamında tartışılırken, bu organın uluslararası barış ve güvenliği korumadaki rolü mercek altına alınmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda, metodolojik olarak tek bir yönteme yaslanılmaktan ziyade, bu metnin eleştirel duruşunu güçlendirici nitelikte farklı metodolojilerden yararlanılmaktadır. Bu çeşitlilik literatürde, 'eleştirel gerçekçilik' üzerinden incelenmiştir. Faruk Yalvaç, eleştirel gerçekçiliği pozitivist olmayan, ancak yine de bilimsel yöntemlere başvuran bir yaklaşım olarak ele almıştır. Uluslararası ilişkiler literatüründe 'beşinci tartışma' olarak da geçen pozitivist ve post-pozitivist eksenli tartışmalara farklı bir bakış açısı getiren eleştirel gerçekçilik, hem pozitivist hem de post-pozitivist eleştirmektedir.⁴¹ Bu doğrultuda, bilim, "kendi iddialarının kesinliği üzerine dogmatik bir ısrarın değil; süreklileştirilmiş eleştirinin üstüne kuruludur".⁴² Milja Kurki ve Colin Wight'ın 'bilimsel realizm' olarak tanımladığı eleştirel gerçekçilik, bir uluslararası ilişkiler teorisi olmaktan ziyade, epistemolojik ve metodolojik farklılığı ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda, eleştirel gerçekçilik, "bilimsel metodun içeriğini sabitleyen ve net biçimde tanımlanmış prosedürlere ulaşmayı"⁴³ reddetmektedir. Eleştirel gerçekçilik, ilim üretebilmek için her bir öneri ve iddianın eleştiriye açık olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, bu düşünsel akım, epistemolojik olarak göreceli, metodolojik olarak ise, çoğulcudur. Bunun nedeni, bu yaklaşıma göre, sosyal dünyanın 'ontolojik olarak karmaşık' olması ve dünyayı anlamının birçok yolunun bulunmasıdır.⁴⁴

Metodolojik çoğulculuk, bu tez çalışmasında da benimsenen bir yöntemdir. Nitekim çalışmamız hem uluslararası hukukun temel argümanlarına hem de uluslararası ilişkiler disiplinine odaklanırken, pozitivist ve post-pozitivist

---

⁴¹ Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Ramazan Gözen (İstanbul: İletişim, 2014), 31-66.

⁴² Milja Kurki ve Colin Wight, "Uluslararası İlişkiler ve Sosyal Bilimler", içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2016), 17.

⁴³ Kurki ve Wight, 27.

⁴⁴ Kurki ve Wight, 15-38.

yöntemlerden beslenerek barış hakkı ve *jus ad bellum* arasındaki bağlantıyı ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu metodolojik çoğulculuk, barış hakkını sadece ‘haklar’ çerçevesinde açıklamakla yetinmeyip, uluslararası barış ve güvenliği de kendi tartışma zeminine yerleştirip onu küresel dünya düzeninin bir unsuru olarak inceleme konusu yapmaktadır. Bu noktada, neyi açıklamak istediğimizle bağlantılı olarak tercih edilen metodolojik yöntem, aynı zamanda, barış hakkının ve *jus ad bellum*un nasıl bir küresel düzen içinde hayata geçirilmeye çalışıldığı ve bizim bu düzende ortaya çıkan adaletsizlikleri nasıl yorumladığımızla da doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler disiplini içinde yer alan bir metodolojinin yanı sıra, uluslararası hukuk literatüründe yer alan metodolojik yaklaşımlar da çalışmanın uluslararası hukuk boyutunu yansıtmaları nedeniyle önemlidir. Bu ise, umulur ki ‘metodolojik çoğulculuk’ olarak çalışmaya katkı sağlayacaktır.

Uluslararası hukuk araştırma yöntem ve metotlarına ilişkin en kapsamlı çerçeve *American Journal of International Law*⁴⁵ dergisi tarafından 1999 tarihinde düzenlenen Uluslararası Hukukta Metot Sempozyumu’nda ortaya konulmuştur. Bu da zaman içinde uluslararası hukuk literatürünü şekillendirmiştir. Böylece uluslararası hukukun, pozitivist metotların yanı sıra, farklı ekollerden, özellikle feminizm, politik ekonomi, Marksizm ve uluslararası ilişkiler gibi akım ve teorilerden beslenmesinin gerekliliğine ilişkin görüşler yaygınlaşmıştır. Bu da uluslararası hukukun teorik ve metodolojik çerçevesinin zenginleşmesine imkân vererek, metodolojik literatüre katkı sağlamıştır.⁴⁶ Andrea Bianchi, ortaya çıkan yeni uluslararası hukuk teori ve yaklaşımlarıyla ilişkili olarak, Nelson Goodman’ın “teoriler bir dünya yaratmanın yollarıdır”⁴⁷ söylemi üzerinden hareketle, uluslararası hukuku anlamamıza imkân sağlayabilecek birçok yöntemin olduğunu ileri sürer.⁴⁸ Bu da bize, Thomas Schultz’un vurguladığı gibi, sadece hukukun nasıl

---

⁴⁵ *The American Journal of International Law* 93, sy 2 (1999), erişim 25 Ocak 2024, <https://www.jstor.org/stable/i350364>.

⁴⁶ Steven R. Ratner ve Anne-Marie Slaughter, “Appraising the Methods of International Law: A Prospectus for Readers”, *The American Journal of International Law* 93, sy 2 (1999): 291-302; Rossana Deplano ve Nicholas Tsagourias, ed., *Research Methods in International Law: A Handbook* (Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2021); Andrea Bianchi, *International Law Theories: An Inquiry into Different Ways of Thinking* (Oxford: Oxford University Press, 2016).

⁴⁷ Nelson Goodman, *Ways of Worldmaking* (Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc., 1978).

⁴⁸ Bianchi, *International Law Theories*, 20.

yapılacağını değil, aynı zamanda hukukun kendisi üzerine de düşünmemiz gerektiğini hatırlatır.⁴⁹

Anne-Marie Slaughter ve Steven R. Ratner'in bir makale çalışmasının başlığında dikkat çektiği üzere, "metot bir mesajdır."⁵⁰ Dolayısıyla kullanılan metot, aynı zamanda çalışmanın eleştirel duruşunu da yansıtmaları açısından önemlidir. Bu doğrultuda, dünya düzenini sorgulayan *eleştirel* uluslararası hukuk yaklaşımlarından TWAIL, tezin metodolojik yapısını şekillendirirken, aynı zamanda uluslararası hukukun ve insan haklarının neden daha kapsayıcı olması ve adalet üzerine bina edilmesi gerektiğine dair dünya düzeni eleştirilerini de anlamaya yardımcı olacaktır. Tabii ki; tıpkı uluslararası ilişkilerdeki dönüşüm gibi, hukuk da, pozitivist varoluşuna devam ederken post-pozitivizmden ve sömürgecilik sonrası ortaya çıkan Üçüncü Dünyacı söylemlerden etkilenmiştir. Dahası, Avrupa merkezli olarak ortaya çıkan uluslararası hukuk, sömürgeciliğin tasfiyesiyle birlikte, evrensel bir nitelik kazanmıştır. Böylece uluslararası hukuk, sömürgeci devletlerin güç merkezli olarak kurdukları "sömürgecilik hukukunun" bir aracı olmaktan çıkmış; özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında kazandığı evrensel nitelikle, bağımsızlığını yeni kazanarak gerek ekonomik gerekse de siyasi sisteme dâhil olmaya çalışan devletler açısından, uluslararası düzenin adaletsizliği karşısında kullanabilecek bir 'kılıç' olarak görülmüştür. Bu süreçte "uluslararası hukukun nasıl, kim tarafından, kim için yapıldığı"⁵¹ sorgulanmış, uluslararası hukuk eleştirel bir şekilde mercek altına alınmıştır. 'Gelişim' veya zaman zaman 'tarihsel dönüşüm' olarak isimlendirilen bu ayrışma, uluslararası hukuk pratiğinin evrensellik kazanması ve hakkaniyete dayalı bir hukukun oluşmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. TWAIL'in tam da bu noktada benimsemiş olduğu eleştirel duruş, umulur ki, bu tezin kendisine esas aldığı eleştirel duruşa katkı sağlayacaktır.

⁴⁹ Thomas Schultz, "Doing Law and Thinking About Law", *Journal of International Dispute Settlement* 4, sy 2 (2013): 217-218.

⁵⁰ Anne-Marie Slaughter ve Steven R. Ratner, "The Method is the Message", *The American Journal of International Law* 93, sy 2 (1999): 410-423.

⁵¹ Justine Bendel, "Third World Approaches to International Law: Between Theory and Method", içinde *Research Methods in International Law*, ed. Rossana Deplano ve Nicholas Tsagourias (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021), 405.

TWAIL'in metodolojik yöntemine, üzerinde durduğu kavramlara ve amacına geçmeden önce, onun gelişim sürecine değinmek bu noktada isabetli olacaktır. Bu, TWAIL'in eleştirel duruşunu hangi zemin üzerine inşa ettiğini anlamak açısından önem taşımaktadır. Bu anlamda TWAIL 'Üçüncü Dünya ülkeleri' olarak isimlendirilen ve çoğunluğu sömürgecilikten yeni çıkmış olan devletlerin, kendilerini uluslararası hukuk yapım sürecine dâhil etme girişimlerini temsil etmektedir. Nihai olarak, TWAIL, Üçüncü Dünya'daki akademisyenlerin, uluslararası hukuka bakış açılarını dile getirdikleri bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Nüvesini bu akım mensuplarının dünyayı ve özelde uluslararası hukuku okuma veya yorumlama girişimlerinden almış olsa dahi, sonrasında TWAIL, Üçüncü Dünya coğrafyasının sınırlarını aşarak, uluslararası hukukun eleştirel bir şekilde incelenmesinde ve gelişmesinde küresel bir boyut kazanan "entelektüel bilinç durumunu" ifade eder hale gelmiştir.⁵² TWAIL'in küresel boyutuna, Noha Aboueldahab, şu satırlar ile dikkat çeker:

TWAIL, uluslararası hukukun ve güvenliğin Küresel Güney'deki bireyler ve topluluklar tarafından nasıl deneyimlendiği konusunda yalnızca Avrupa merkezli tarihin değil, dünya tarihinin rolüne dikkat çekiyor. Örneğin, TWAIL perspektifinden bakıldığında 11 Eylül saldırıları benzersiz veya istisnai sayılmaz; dünya tarihinde pek çok 11 Eylül olmuştur.⁵³

Bu anlamda TWAIL'in tarihi 1955 Bandung Konferansı'na kadar götürülmekle beraber, 1996 yılından itibaren Harvard Hukuk Fakültesi çevresinde bir gelişim gösterene kadar, yalnızca sömürgecilik karşıtı bir dayanışma olarak görülmüştür. Bu gelişim, kendi içinde TWAIL I ve TWAIL II olarak bir ayrıma neden olmuştur. Böylece TWAIL'in, uluslararası hukuk literatürü içindeki esas gelişimini ve bu bağlamda bir söylem ve metot oluşturma misyonunu 1980'li yıllar itibarıyla kazandığı söylenebilir.⁵⁴ Bu misyonun oluşmasında öne çıkan isimlerden

---

⁵² James Thuo Gathii, "TWAIL: A Brief History of Its Origins, Its Decentralized Network, and a Tentative Bibliography", *Trade, Law and Development* 3, sy 1 (2011): 26-64; Bendel, "Third World Approaches to International Law", 402-415; Makau Mutua, "What Is TWAIL?", *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 94 (2000): 31-40.

⁵³ Noha Aboueldahab, "TWAIL and Critical Security Studies", *The Beirut Forum*, 2024, erişim 30 Ocak 2024, <https://www.thebeirutforum.org/qatar-roundtable-aboueldahab>.

⁵⁴ Vik Kanwar, "Not a Place, but a Project Bandung, TWAIL, and the Aesthetics of Thirdness", içinde *Bandung, Global History, and International Law: Critical Pasts and Pending Futures*, ed. Luis Eslava, Michael Fakhri ve Vasuki Nesiah (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 140-158.

Georges Abi-Saab ve Taslim Elias gibi post-kolonyal (sömürgecilik-sonrası) uluslararası hukukçular, TWAIL'in ilk neslini temsil etmektedir.⁵⁵ Celestine Nyamu⁵⁶, Balakrishnan Rajagopal⁵⁷, Vasuki Nesiah⁵⁸, Bhupinder Chimni⁵⁹ ve James Thuo Gathii⁶⁰ gibi isimler ise, Harvard Hukuk Fakültesi çevresinde oluşan, TWAIL II olarak anılan ve kaleme aldıkları yazılar ile TWAIL literatürünün büyük çoğunluğunu oluşturan isimler olarak öne çıkmaktadır.

Michael Fakhri'ye göre, "eleştirel geleneklerle birlikte TWAIL, uluslararası hukukta küresel ötekileştirme ve tahakküm süreçlerini meşrulaştıran hâkim eğilime

---

⁵⁵ Taslim Olawale Elias, *New Horizons in International Law* (London: Springer, 1992); Georges Abi-Saab, "The Development of International Law by The United Nations", içinde *Third World Attitudes Toward International Law: An Introduction*, ed. Frederick E. Snyder ve Surakiart Sathirathai (Netherlands: Martinus Nijhoff, 1987), 221-229.

⁵⁶ Celestine I. Nyamu, "How Should Human Rights and Development Respond to Cultural Legitimization of Gender Hierarchy in Developing Countries", *Harvard International Law Journal* 41 (2000): 381.

⁵⁷ Balakrishnan Rajagopal, "Locating the Third World in Cultural Geography", *Third World Legal Studies* (1998): 1-20; Balakrishnan Rajagopal, "From Resistance to Renewal: The Third World, Social Movements, and the Expansion of International Institutions", *Harvard International Law Journal* 41, sy 2 (2000): 529; Balakrishnan Rajagopal, "Counter-Hegemonic International Law: Rethinking Human Rights and Development as a Third World Strategy", *Third World Quarterly* 27, sy 5 (2006): 767-83.

⁵⁸ Vasuki Nesiah, "Placing International Law: White Spaces on a Map", *Leiden Journal of International Law* 16, sy 1 (2003): 1-35; Vasuki Nesiah, "Decolonial CIL: TWAIL, Feminism, and an Insurgent Jurisprudence", *AJIL Unbound* 112 (2018): 313-318; Vasuki Nesiah, "TWAIL Feminist Perspectives on Conflict", *Völkerrechtsblog*, 2022, erişim 30 Ocak 2024, <https://voelkerrechtsblog.org/twail-feminist-perspectives-on-conflict/>.

⁵⁹ Bhupinder S. Chimni, "Third World Approaches to International Law: A Manifesto", *International Community Law Review* 8, sy 1 (2006): 3-27; Bhupinder S. Chimni, "A Just World Under Law: A View From the South", *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* 100 (2006): 17-24; Bhupinder S. Chimni, "The Past, Present and Future of International Law : A Critical Third World Approach.", *Melbourne Journal of International Law* 8, sy 2 (2007): 499-515; Bhupinder S. Chimni, "Customary International Law: A Third World Perspective", *American Journal of International Law* 112, sy 1 (2018): 1-46; Bhupinder S. Chimni, "The Articles on State Responsibility and the Guiding Principles of Shared Responsibility: A TWAIL Perspective", *European Journal of International Law* 31, sy 4 (2020): 1211-1221; Bhupinder S. Chimni, "Crisis and International Law: A Third World Approaches to International Law Perspective", içinde *Crisis Narratives in International Law*, ed. Makane Moïse Mbengue ve Jean d'Aspremont (Leiden: Brill Nijhoff, 2021), 40-53.

⁶⁰ James Thuo Gathii, "International Law and Eurocentricity", *European Journal of International Law* 9, sy 1 (1998): 184-211; James Thuo Gathii, "Rejoinder: Twailing International Law", *Michigan Law Review* 98, sy 6 (1999): 2066; James Thuo Gathii, "Alternative and Critical: The Contribution of Research and Scholarship on Developing Countries to International Legal Theory", *Harvard International Law Journal* 41, sy 2 (2000): 263; James Thuo Gathii, "TWAIL: A Brief History of Its Origins, Its Decentralized Network, and a Tentative Bibliography", 26-64; James Thuo Gathii, "The Agenda of Third World Approaches to International Law (TWAIL)", içinde *International Legal Theory: Foundations and Frontiers*, ed. Jeffrey L. Dunoff ve Mark A. Pollack (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 153-173.

meydan okuyan bir harekettir.”⁶¹ Makau Mutua da, TWAIL’i, uluslararası hukuka karşı bir meydan okuma olarak tanımlar.⁶² Bu anlamda TWAIL akademisyenleri,

Uluslararası hukuk sisteminin genel olarak eşitsiz, adaletsiz veya adil olmayan küresel düzeni yaratmaya veya sürdürmeye yardımcı olan özelliklerini açığa çıkarmak, reform yapmak ve hatta güçlendirmek için entelektüel ve pratik mücadeleye yönelik ortak bir etik bağlılıkla sağlam bir şekilde birleşmişlerdir.⁶³

TWAIL, “uluslararası hukuk optiği,”⁶⁴ “ortak sesler korusu,”⁶⁵ “teorik bir yaklaşım/metodoloji,”⁶⁶ veya “düşünce okulu,”⁶⁷ olarak farklı anlamlarda tanımlanmıştır. Obiora C. Okafor, TWAIL’i “reform projelerinin ve bunların çerçevelediği emperyal küresel düzenin tutarlılığını, meşruiyetini ve sürdürülebilirliğini sorgulamak için önemli bir kaynak”⁶⁸ olarak yorumlar ve özellikle 11 Eylül olayları bağlamında küresel düzeni eleştirel bir şekilde anlamak için TWAIL analizine dayanır. Justine Bendel, TWAIL’i, “uluslararası hukuk araştırmalarında alınan metodolojik kararları” sorgulamasından ve pozitivist doktrinel araştırmanın eksikliklerine işaret ediyor olmasından dolayı, uluslararası hukuk araştırma metotlarına dâhil eder.⁶⁹

TWAIL, kullandığı eleştirel dil ile uluslararası hukukun eşit olmayan, ayrımcı söylemlerini ortaya çıkarmaya odaklanırken, “adaletsiz dünya düzenine karşı çıkar”⁷⁰ ve uluslararası toplum içindeki güç ilişkilerinin uluslararası hukuk üzerinde nasıl bir hiyerarşi oluşturduğunu inceler.⁷¹ Bu bağlamda, uluslararası

⁶¹ Michael Fakhri, “Questioning TWAIL’s Agenda”, *Oregon Review of International Law* 14, sy 1 (2012): 1-16.

⁶² Mutua, “What Is TWAIL?”, 31.

⁶³ Obiora C. Okafor, “Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time: A Twail Perspective”, *Osgoode Hall Law Journal* 43, sy 1/2 (2005): 176-177.

⁶⁴ Okafor, 173.

⁶⁵ Karin Mickelson, “Rhetoric and Rage: Third World Voices in International Legal Discourse”, *Wisconsin International Law Journal* 16, sy 2 (1998): 360.

⁶⁶ Basil Ugochukwu, “When the T(W)AIL Wags Global Environmental Governance”, içinde *Exploring African Approaches to International Law: Essays in Honour of Kéba Mbaye*, ed. Frans Viljoen, Humphrey Sipalla ve Foluso Adegalu (South Africa: Pretoria University Law Press, 2022), 242.

⁶⁷ Obiora C. Okafor, “Critical Third World Approaches to International Law (TWAIL): Theory, Methodology, or Both?”, *International Community Law Review*, sy 10 (2008): 371-378.

⁶⁸ Okafor, “Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time”, 173.

⁶⁹ Bendel, “Third World Approaches to International Law”, 402.

⁷⁰ Mutua, “What Is TWAIL?”, 36.

⁷¹ Ugochukwu, “When the T(W)AIL Wags Global Environmental Governance”, 239; Bianchi, *International Law Theories*, 207.

hukuku, politik güç unsurlarından sıyırmaya çalışarak, onun evrenselliğini inşa etmeye çabalar. Egemen eşitlik ilkesi, üzerinde durduğu başka önemli bir konudur. Özellikle kendi kaynaklarını kendi rızaları doğrultusunda kullanmak isteyen ve yeni sömürgeci politikalara maruz kalan Üçüncü Dünya'nın self-determinasyon hakkını tüm boyutlarıyla vurgular. Batı'nın Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki sömürgeci hâkimiyeti son bulmuş olsa dahi, bu kez, söz konusu hâkimiyet biçimi uluslararası ekonomik kurumlar aracılığı ile devam ettirildiğinden, uluslararası ekonomik sistemin ve bu bağlamda da neo-liberal düzenin eleştirisi, TWAIL'in merkezinde yer alır.⁷² 1992'de Maastricht Anlaşmasını ve 1994'de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) neo-liberal düzenin en güçlü kurumları olarak yer alırken, gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı gerçekleştirmek adına bu sisteme dahil olmuşlardır. Bu doğrultuda, sistemin temel unsuru olan yabancı yatırımdan faydalanmak için binlerce ikili yatırım anlaşmasına imza atmışlar, sözde eşit haklar vaad eden bu ikili anlaşmalar, uygulamada güçlü devletlerin hegemonik hedeflerinin bir parçası olarak kullanılmıştır. Bu anlamda, sömürgecilikten yeni çıkmış olan ülkeler açısından neo-liberal düzen, devletlerin ekonomik egemenliğini tehdit eden bir sistem olarak görülmüştür. Dolayısıyla dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun endişe ve sıkıntılarına cevap veremeyen bu uluslararası düzenin yeniden şekillendirilmesini gerekli kılmaktaydı. Bu noktada TWAIL, bu devletlerin egemenliklerinin korunduğu, ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirirken uluslararası toplululuğun eşit aktörleri olarak yer alarak tüm hâkimiyet biçimlerinden kurtulmayı amaçlamaktadır.⁷³

Bu hâkimiyet biçimi kapsamında, Yasemin Özdek'in de, Kuzeyli devletlerin ve kurumların insan haklarına dayanarak Güneyli devletleri hedef alan müdahalelerini, kapitalizmin yayılcı politikası üzerinden sorguladığı⁷⁴ 'demokratikleşme' süreçleri, TWAIL'in gündeminde olan diğer konulardan birisidir. Bu anlamda, neo-liberal politikalar ve kalkınma politikaları, insan hakları,

---

⁷² Sundhya Pahuja, *Decolonising International Law: Development, Economic Growth and the Politics of Universality* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011); Antony Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

⁷³ Antony Anghie, "Rethinking International Law: A TWAIL Retrospective", *European Journal of International Law* 34, sy 1(2023): 14-17.

⁷⁴ Yasemin Özdek, *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları* (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000).

uluslararası kurumlarda karar alma biçimleri ve temsil, hatta günümüzde oldukça önem kazanan çevre politikaları, TWAIL’ci bakış açısıyla sorgulanan başlıca konular olmuştur.

TWAIL, ‘hegemonya’ olarak gördüğü Avrupa merkezli uluslararası hukuku yapı söküme uğratarak, küresel düzen bağlamında yaptığı eleştiriler ile uluslararası hukuku tekrardan tesis etmeye çabalamaktadır.⁷⁵ Kwadwo Appiagyei-Atua’nın “TWAILizm”⁷⁶ olarak isimlendirdiği TWAIL, uluslararası hukuku dönüştürme ve uluslararası aktörler için adil bir uygulama alanı kazandırma girişimi olarak ortaya çıkmıştır. Appiagyei-Atua, TWAIL’in post-yapısal karakterini şöyle açıklamaktadır:

Yapı sökümcü bir araç olarak, hukukun bünyesinde barındırdığı varsayılan tarafsızlık, adalet ve düzen varsayımlarını ve iddialarını sorgulamayı ve böylece uluslararası hukukun, özellikle uluslararası ekonomik hukukun söylemini ve uygulamalarını tanımlayan ve dikte eden sömürgecilik, hegemonya, Avrupamerkezcilik ve evrensellik kisvesini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.⁷⁷

TWAIL, farklı şekillerde tanımlanıyor olsa dahi, yaptığı düzen eleştirisi, uluslararası hukuku sorgulaması ve küresel adalet söylemlerinde eleştirel bir dil kullanması nedeniyle önemlidir. Tabii ki, TWAIL’e yönelik eleştiriler yok değildir. Bunlardan en önemlisi, uluslararası hukukun kökenini ve bunun yansımalarını eleştirirken, yine uluslararası hukuk içinde buna bir cevap bulmaya çalışmasıdır. Bu bağlamda, TWAIL uluslararası hukuku, sömürgecilik tarihinin bir çıktısı olarak görürken, onun ürünü olan kavramlarla uluslararası hukuku eleştirmesi ve uluslararası hukuku ‘özgürleştirme’ çabası, en azından bazılarınca bir çelişki olarak görülmüştür. Bir başka eleştiri ise, uluslararası hukuk ve sömürgecilik arasında tarihsel sürekliliği merkeze alırken, TWAIL’in kendisinin de bu sistem tarafından

⁷⁵ David Fidler, “Revolt Against or From Within the West? TWAIL, the Developing World, and the Future Direction of International Law”, *Chinese Journal of International Law* 2 sy 1 (2003): 31.

⁷⁶ Kwadwo Appiagyei-Atua, “Ethical Dimensions of Third-World Approaches to International Law (Twail): A Critical Review”, *African Journal of Legal Studies* 8, sy 3/4 (2015): 209-235.

⁷⁷ Appiagyei-Atua, “Ethical Dimensions of Third-World Approaches to International Law (Twail): A Critical Review”, 209.

yönetildiği vurgusudur.⁷⁸ Ne var ki, bu eleştiriler, onun uluslararası hukukun güç odaklı yapısını eleştirmedeki başarısını ve küresel adalet mücadelesine ve uluslararası hukukun daha sağlıklı biçimde evrenselleşmesine yaptığı katkıları engellememektedir. TWAIL'in benimsediği ortak bir metodoloji mevcut değildir. Çeşitli disiplinlerden beslenerek ilerlerken, merkeze aldığı temel nokta *eleştirel* olması ve adaletsiz dünya düzenine karşı çıkmasıdır. Michelle Burgis-Kasthala, TWAIL'in genel metodolojik yaklaşımını şu şekilde sınıflandırmıştır:⁷⁹

- (i) Feminizm, eleştirel ırk teorisi ve uluslararası hukuka 'yeni akım'lar da dahil olmak üzere hukuk biliminin içindeki ve ötesindeki diğer eleştirel yaklaşımlardan öğrenmeye yönelik çağrıyla birlikte disiplinlerarasılık veya disiplinlerötesilik;
- (ii) Madunluk sorunlarını disiplinin merkezine yerleştiren uluslararası hukukun küresel bir tarihselleştirilmesi;
- (iii) Küresel Güney halklarının uluslararası hukuka ilişkin gündelik deneyimlerinin yanı sıra küresel yönetim yapılarını anlamaya çalışan yarı sosyolojik ve antropolojik yaklaşımlar;
- (iv) Marjinalleştirilmişlere yönelik tarihsel bir duyarlılıkla ve anlatıların evrenselleştirilmesine dair şüpheyile desteklenen söylem analizleri.

Bu doğrultuda TWAIL, çalışmamızın eleştirel duruşunu yansıtması anlamında faydalı görülmüştür. Bazı çevrelerce TWAIL'in, genel olarak, inşacı veya çözüm üreten bir yaklaşım olarak görülemeyeceği ve yapı söküme tabi tuttuğu uluslararası hukuku tekrardan inşa etme konusundaki eksikliği vurgulanmaktadır. Bu tez çalışmasında TWAIL'in eleştirel söylemi, BM Güvenlik Konseyi'nin barışı ve güvenliği korumadaki rolünün masaya yatırılması hususunda büyük fayda sağlayacaktır. Bize göre, TWAIL'in ortaya koymuş olduğu eleştirel söylem, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin meselelere alışılmış kalıpların dışında bakmamıza yardımcı olarak, kendine münhasır bir bakış açısı oluşturmaktadır. Bu da uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda ihtiyaç duyulan normatif

⁷⁸ Mickelson, "Rhetoric and Rage"; Fidler, "Revolt Against or From Within the West?", 29-76; John D. Haskell, "Trail-Ing Twail: Arguments and Blind Spots in Third World Approaches to International Law", *Canadian Journal of Law and Jurisprudence* 27, sy 2 (2014): 383-414; Mohsen Al Attar, "TWAIL: A Paradox within a Paradox", *International Community Law Review* 22 (2020): 163-196; S. G. Sreejith, "An Auto-Critique of TWAIL's Historical Fallacy: Sketching an Alternative Manifesto", *Third World Quarterly* 38, sy 7 (2017): 1511-1530.

⁷⁹ Michelle Burgis-Kasthala, "Scholarship as Dialogue? TWAIL and the Politics of Methodology", *Journal of International Criminal Justice* 14, sy 4 (2016): 934.

eksikliklerin görünür kılınmasına imkân vermektedir. Bu tezde barış hakkının barış ve güvenliğin korunması hususunda giderek önem kazanan bir hukuk kuralı olduğu vurgulanarak, bu hakkın, TWAİL'in uluslararası hukuku yeniden inşa etme hususundaki eksikliğini tamamlayıcı bir unsur olduğu ileri sürülmektedir.

Bu anlamda, uluslararası hukuk ve sömürgecilik arasında tarihsel sürekliliğin olduğunu ileri süren TWAİL, küresel düzendeki adaletsizliklere ve eşitsizliklere odaklanarak, 'yeniden sömürgeleştirme' bağlamında, uluslararası hukukun sömürgeci temelli 'evrensellik' iddiasına karşı bir direnişi simgelerken, aynı zamanda, 'güç eşitsizliğine' dayanan düzenin yeniden yapılanmasına dair bir bakış açısına sahiptir. Yeniden sömürgeleştirme, TWAİL'in uluslararası hukuk normlarının, Batı dışı toplumlarda 'adil olmayan' biçimde uygulandığı iddiasını yansıtmakta, uluslararası kurumların ırksallaştırılmış hiyerarşik yapılarının, uluslararası barış ve güvenliğe dair günümüz sorunlarını çözme konusunda başarısız olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda TWAİL, uluslararası düzeni, 'hegemonya', 'yerleşimci sömürgecilik' ve 'post-kolonyal' söylemler üzerinden ele alarak, Antony Anghie ve Bhupinder S. Chimni'nin vurguladığı üzere, uluslararası hukuku, bir 'baskı dili' olmaktan kurtarıp, 'özgürleştirme dili' olarak kullanmayı amaç edinmiştir. Böylece, yapı sökümü uğratılarak, özgürleştirilmiş olan uluslararası hukukun, küresel adaleti sağlayacağı ileri sürülmüştür.⁸⁰

Bu bağlamda TWAİL'in bize sağladığı araçlar, en genel olarak, uluslararası hukuk çerçevesinde küresel sistem içinde küresel adaleti sağlamak adına, uluslararası kurumların rollerini, güç ve çıkar odaklı karar alma mekanizmalarını eleştirmesidir. Bu akım özellikle 'Batı' ve 'öteki' veya 'medeni' ve 'medeni olmayan' ayrımına dayalı sistemin dönüşmesi gerektiğini ileri sürerek, çoğulcu ve kapsayıcı bir düzen kurma çabasıdır. Bu bağlamda TWAİL, bir zamanlar Batı'nın, Batı dışı toplumları 'medenileştirme misyonunu'⁸¹ (*mission civilisatrice*)

---

⁸⁰ Antony Anghie ve Bhupinder S. Chimni, "Third World Approaches to International Law and Individual Responsibility in Internal Conflicts", *Chinese Journal of International Law* 2, sy 1 (2003): 79.

⁸¹ Medenileştirme Misyonu: "Yerli toplumların sömürgeleştirilmesini ve onlara Batı uygarlık değerlerinin (Hristiyanlık, Batı dilleri ve kültürü vb.) aşılmasını amaçlayan, genellikle kilisenin de desteğini alan yayılmacılık gerekçesi." Mustafa Suphi, "Uygarlaştırma Misyonu", *Sosyologca* (2012). 115.

tanımlayan ‘beyaz adamın yükü’ söyleminin, günümüzde tekrardan nasıl üretildiğini ve emperyalizmin yeni araçlarını sorgularken, şu soruyu sorar:

Avrupa-merkezciliği nasıl aşabiliriz ve bütün bir düzenin ve bütün bir kelime dağarcığının krizde olduğu ve yeni fikirlerin ve yaklaşımların ortaya çıkması gerektiği bir zamanda yaşadığımız için son derece ihtiyaç duyulan bu farklı seslere nasıl bir alan yaratabiliriz?⁸²

Bu bağlamda, uluslararası hukukun sömürgecilik tarihiyle birlikte gelen, medenileştirme misyonu günümüzde de uluslararası hukuku şekillendirmeye devam ederken, emperyalizmle de kaçınılmaz bir ilişki kurmaktadır.⁸³ Medenileştirme misyonunun gerçekleştirilmesinde ‘öteki’ne olan gereksinim, uluslararası hukuk aracılığıyla, ‘geri kalmış’, ‘başarısız’ veya ‘haydut’ devlet söylemleriyle destelenirken, ‘insan hakları’ ve ‘insanlığa karşı suçlar’ gerekçe gösterilerek, Batılı olmayan devletlere, ‘müdahalede’ bulunmayı meşrulaştırmaktadır. Böylece, insani müdahale, barbarlar, kurbanlar ve kurtarıcılar söylemiyle medenileştirme misyonunun bir parçası olarak, ‘başarısız devletlerin’ kontrol ve hâkimiyet altına alınmasında araçsallaştırılmaktadır.⁸⁴ Burada sözü edilen ‘müdahale’, TWAIL literatürünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır.⁸⁵ Böylece sürekli olarak ‘ırksallaştırılmış ötekiler’ yaratılarak, sözü edilen bu müdahale yoluyla ‘ötekilerin’ ‘uygarlaştırılması’ mümkün hale getirilmektedir. Böylece uluslararası hukukun güç kullanma yasağının merkezine yerleşen ‘ırk’ söylemi, ‘medenî olan’ ve ‘medenî olmayan’ arasında bir ayırım yaparak, uluslararası hukuku da bu mantık çerçevesine oturtmaya çalışmaktadır.⁸⁶

---

⁸² Antony Anghie, “Welcoming the TWAIL Review”, *Third World Approaches to International Law Review / TWAIL Review (TWAILR)* 1, sy 1 (2020): 2.

⁸³ Antony Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*; Robert Knox, “Civilizing Interventions? Race, War and International Law”, *Cambridge Review of International Affairs* 26, sy 1 (2013): 111-132.

⁸⁴ Makau Mutua, “Savages, Victims, and Saviors: The Metaphor of Human Rights”, *Harvard International Law Journal* 42, sy 1 (2001): 214-216; Sue Robertson, “‘Beseeching Dominance’: Critical Thoughts on the ‘Responsibility to Protect’ Doctrine”, *Australian International Law Journal* 12 (2005): 43.

⁸⁵ Robertson, “Beseeching Dominance”, 43; Knox, “Civilizing Interventions? Race, War and International Law”, 111-132.

⁸⁶ Knox, “Civilizing Interventions?”, 115; Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, 9.

Dolayısıyla, ‘ötekinin’ sesi olma gayreti taşıyan TWAIL, bu tez çalışmasında bir yaklaşım ve bir duruş olarak eleştirel uluslararası hukuk çalışmaları içinde kendisine yer edinmeyi hedeflemektedir. Bununla beraber, TWAIL’in cevaplamaya çalıştığı “emperyalizm bu çağdaş dünyada kendini tekrardan nasıl üretiyor?”⁸⁷ sorusu, hâkim barış anlayışının ve uluslararası barış ve güvenliği korumakla yükümlü mekanizmaların işlevselliklerinin eleştirel bir zeminde incelenmesine imkân vermektedir. Peter Uvin, bir araştırmadaki temel kavramların ve araştırma sorularının, siyasal bir amaca hizmet edebileceğinden söz eder. Uvin, devamında, “her kavram, araştırma sorusu, metodolojik yaklaşım veya araştırma yeri seçimi tartışmaya açıktır ve siyasi çağrışımlara sahip olması kaçınılmazdır, bu da bilimi daha da zorlaştırmaktadır”⁸⁸ demektedir. Bu anlamda, uluslararası hukuk da siyasallaştırılarak ‘güçlünün hukuku’ tartışmalarına sebebiyet verebilmektedir. Ancak TWAIL, yaptığı eleştirilerle güçlünün hukuku söylemlerini tartışmaya açarken, uluslararası hukukun çoğulcu ve herkesi kapsayan rolüne; uluslararası hukukun kendi gücünden yararlanmaya odaklanır.

Bu tezde farklı tahlil düzeylerinden yararlanılmaktadır. Tek bir analiz düzeyi olarak devletin sabit bir veri olarak alınması, uluslararası barış ve güvenliğin incelenmesinde çoğu zaman yetersiz kalabilmektedir. Nitekim kolektif bir insan hakkı olan barış hakkı, bireysel ve toplumsal düzeyde tartışılırken, aynı zamanda devlet ve sistem düzeyinde de tartışma konusu olmaktadır.

Çalışmada nitel veriler doğrultusunda bir araştırma yöntemi kullanılırken, BM Kurucu Anlaşması, BM Güvenlik Konseyi kararları, BM Genel Kurul kararları, diğer bölgesel örgütlerin karar ve raporları ve bütün bu birincil kaynakların yanı sıra, tezler, bilimsel makaleler ve kitaplardan yararlanılmaktadır. Bu çalışmada, barış hakkı, insan hakları boyutundan ziyade uluslararası hukuk boyutu içinde kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Günümüz uluslararası hukuk düzeninde kuvvet kullanımının bir istisnası olarak yer alan ‘meşru müdafaa hakkı’ ya da insani güvenlik temelli olarak hayata geçirilen ‘insani müdahale hakkı’ ve barış operasyonları, ne yazık ki, genelde barışı tesis etmekten uzak kalmış,

---

⁸⁷ Anghie, “Welcoming the TWAIL Review”, 2.

⁸⁸ Uvin, “Reading the Rwandan Genocide”, 76.

istikrarsızlıkların devamını engelleyememiştir. Bu anlamda, barış hakkı, barışın tesis edilmesinde önemli bir hak ve düzen sağlayıcı bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Daha barışçıl bir dünya için gözetilmesi gereken barış hakkının, devletlerin ve uluslararası örgütlerin barış inşası sürecinde dikkate alınması gerekmektedir.

1.4. Literatür Taraması

Eleştirel yaklaşımlar içinde yer alan TWAIL, bu tez çalışmasında hâkim barış anlayışını sorgulamada yardımcı bir yöntem olarak ele alınmıştır. Doğrudan TWAIL ve barış hakkını ortaya koyan bir literatür mevcut değildir. Ancak TWAIL, barış hakkının ortaya çıktığı düzeni ve neden barış hakkına ihtiyaç duyulduğunu anlamada bizlere yardımcı olması nedeniyle önem taşımaktadır. Uluslararası hukukun gücünden yararlanmaya çalışan TWAIL, hâkim barış anlayışını ve özellikle uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu olan BM ile kurulan düzen eleştirisini sıklıkla ‘yeni-sömürgecilik’ kavramı üzerinden ortaya koymaktadır. Kwame Nkrumah’ın *Emperyalizmin Son Basamağı Olarak Yeni Sömürgecilik* isimli kitabında “yeni-sömürgeciliğin özü, ona tabi olan devletin teoride bağımsız olması ve uluslararası egemenliğin tüm dışsal süslerine sahip olmasıdır. Gerçekte ise, ekonomik sisteminin ve dolayısıyla siyasi politikasının dışarıdan yönlendirilmesidir”⁸⁹ olarak tanımlanır. ‘Hâkimiyet’ kavramı üzerine odaklanan TWAIL, II. Dünya Savaşı sonrasında ortadan kalkan sömürgeciliğin, başka biçimlerde ve yeni araçlarla birlikte sistemde işlediğini ileri sürerken, yeni-sömürgecilik üzerinden uluslararası hukuk düzenini eleştirir. TWAIL literatürü de bu doğrultuda şekillenmiştir. TWAIL, daha önce bahsedildiği üzere, her ne kadar doğrudan barış hakkına ilişkin bir literatüre sahip olmasa da, ele aldığı konular ve hâkim düzen eleştirisi yapması nedeniyle, tabiatı gereği, bu çalışmaya katkı sağlayacak eleştirel araçlara sahiptir. Şunu da belirtmek gerekir ki, TWAIL’in ele aldığı çalışmalar, jeopolitik bir ifadeyle, daha çok “Küresel Kuzey”in, “Küresel Güney” üzerinde kurduğu askeri, ekonomik ve siyasi hâkimiyet biçimlerine dayanır. Bu bağlamda, mevcut uluslararası hukuk normları ve özellikle müdahalelere ilişkin uygulamalar, bu Kuzey-Güney zemininde gelişmekte olan

---

⁸⁹ Kwame Nkrumah, *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism* (London: Panaf, 2009), 4.

dünya üzerinde kurulan bir hâkimiyet unsuru olarak görülmektedir.⁹⁰ BM Güvenlik Konseyi'nin 42. maddeyi dayanak alarak gerçekleştirdiği askeri müdahalelerde barış hakkının izlerini aramakta olan bu tez kapsamında, TWAIL, sadece hâkim barış düzenini sorgulamaya yardımcı olmamakta, aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalelerinde uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilip edilmediğini de eleştirel bir tarzda incelemeye çalışmaktadır.

TWAIL literatüründe, düzen eleştirisinin daha çok egemenlik ve müdahale bağlamında ele alındığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, insani müdahale, koruma sorumluluğu ve sonrasında inşa edilen barış söylemi, TWAIL yazarları tarafından eleştirel bir şekilde mercek altında alınmıştır. Literatürün bu yönde gelişmesinde Üçüncü Dünya ülkelerinin sahip oldukları tarihsel algının etkisini görmezden gelmemek gerekir. Böylece, 'insani' amaçlarla yapıldığı ileri sürülen müdahaleler, 19. yüzyılda sömürgeci devletlerin 'medenileştirme misyonlarının' bir canlanması olarak yorumlanabilmektedir.⁹¹ Öne çıkan literatüre bakıldığında, insani müdahale ve koruma sorumluluğunu TWAIL'ci bakış açısıyla değerlendiren Mohammed Ayoob, Vijay Kishor Tiwari ve Sue Robertson'un eserlerinde⁹²; barış operasyonları ve barışın korunmasını ele alan Jennifer Giblin'in çalışmalarında görmek mümkündür.⁹³ TWAIL, özellikle Üçüncü Dünya ülkelere yapılan müdahaleleri, hukuk, meşruiyet ve adalet zemininde sorgulamaktadır. Sue Robertson, koruma sorumluluğunun, onu uygulayan/inşa eden güç ilişkilerinden ve güç yapılarından ayrı olmadığına dikkat çeker. Bu doğrultuda, müdahalede bulunan devletin, müdahale sonrasında barış inşası ve kalkınma politikaları aracılığıyla, kendi çıkarlarını gözetme imkânı bulduğuna vurgu yapmaktadır.⁹⁴ Bu noktada, Tuğçe Kelleci ve Marella Bodur'un çalışmasında ele aldığı üzere, Libya'ya koruma

---

⁹⁰Shayma Bashawieh, "Military Intervention from a Global South Perspective: A TWAIL Analysis", *Revue Your Review* 1 (2014): 100-110.

⁹¹ Mohammed Ayoob, "Third World Perspectives on Humanitarian Intervention and International Administration", *Global Governance* 10, sy 1 (2004): 101.

⁹² Bashawieh, "Military Intervention from a Global South Perspective", 100-110; Vijay Kishor Tiwari, "An Appraisal of Responsibility to Protect as an Evolving Norm in International Law: A TWAIL Critique", *International Journal of Law Management & Humanities* 5, sy 1 (2022): 1587; Robertson, "Beseeching Dominance", 33-55; Mohammed Ayoob, "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", *The International Journal of Human Rights* 6, sy 1 (2002): 81-102.

⁹³ Jennifer Giblin, *United Nations Peacekeeping and the Principle of Non-Intervention: A TWAIL Perspective* (Oxon: Routledge, 2024).

⁹⁴ Robertson, "Beseeching Dominance", 43.

sorumluluğu bağlamında yapılan müdahale, şüphe yok ki TWAIL'in eleştirel inceleme alanına girmektedir. Bu çalışmada, Makau Mutua tarafından geliştirilen, "barbarlar, kurbanlar ve kurtarıcılar"⁹⁵ metaforu, insan hakları gerekçesiyle yapılan müdahalenin eleştirel bir şekilde ele alınmasında bir söylem yöntemi olarak kullanılmıştır.⁹⁶ İnsani müdahaleyi güç ilişkileriyle bağdaştıran TWAIL, tabii ki, zulmün önlenmesini hedeflemektedir. Burada önemli olan nokta, müdahalenin, insani gerekçelere yaslanılarak müdahaleye öncülük eden devletin yarar ve çıkarlarının gözetilmesidir. Bu bağlamda, Mutua, bu tür müdahalelere izin veren mevcut uluslararası düzenin yapısını eleştirir.⁹⁷ Dolayısıyla, asıl sorun, müdahaleye kimlerin karar vereceği ve bu karar sürecinin hangi kıstaslara göre yönetileceği ile ilgilidir.⁹⁸ Koruma sorumluluğu, yeni güvenlik paradigmalarıyla da doğrudan şekillenen bir kavramdır. Bu doğrultuda, Noha Aboueldahab'ın TWAIL perspektifinden ele aldığı eleştirel güvenlik çalışması, değişen güvenlik paradigmalarının eleştirel söylemdeki yerini anlamak açısından önem taşımaktadır.⁹⁹

Bu anlamda, bu tez çalışması da TWAIL'in ileri sürmüş olduğu üzere, BM'nin yetkilendirdiği uluslararası askeri müdahalelerin genel olarak, bir araç olarak, güçlü olan devletlerin, zayıf olan devletler üzerinde hakimiyet kurmasına imkân verdiğini ileri sürmektedir. Buraya kadar ele alınan literatür, daha önce de bahsedildiği üzere, barış hakkının ortaya çıktığı sistemi sorgulamada ve barış hakkına neden ihtiyaç olduğu sorusunu cevaplandırmada bizlere eleştirel bir duruş vermesi nedeniyle önem arz etmektedir.

Barış hakkına ilişkin literatür taramasına yer vermeden önce, barış hakkına yönelik literatürün 'sınırlı' olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Bu anlamda, bu tezde, konuya ilişkin önem taşıyan bildirilere, anlaşmalara ve akademik çalışmalara öncelikli olarak yer verilirken, barış hakkından bağımsız olmadığı görülen uluslararası barış ve güvenliğe dair konulara da sıklıkla atıf yapılmış,

⁹⁵ Mutua, "Savages, Victims, and Saviors", 201.

⁹⁶ Tuğçe Kelleci ve Marella Bodur Ün, "TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 14, sy 56 (2017): 89-104.

⁹⁷ Ayoob, "Third World Perspectives", 101.

⁹⁸ Robertson, "Beseeching Dominance", 43-44.

⁹⁹ Aboueldahab, "TWAIL and Critical Security Studies".

bunlar, barış hakkı ekseninde değerlendirmeye alınmıştır. Bununla beraber, barış hakkının, güvenlik ve silahsızlanma, insan hakları, kalkınma ve küresel adalet konularıyla da bağlantılı olduğu düşünülerek, araştırma yapılırken bu alanlara da değinilmiştir. Literatür taramasından önce, bir noktaya daha dikkat çekmek gerekmektedir. Barış hakkı aynı zamanda, savaş ve şiddetin nedenlerini ve barış koşullarını açıklamaya çalışan barış çalışmaları araştırmalarından da bağımsız değildir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, akademik bir boyut kazanan barış çalışmaları,¹⁰⁰ zengin bir literatüre sahiptir. Erhan Büyükakıncı'nın editörlüğünü yaptığı *Barış Çalışmaları* başlıklı editöryal kitapta da değinildiği üzere, “çatışma, şiddet ve savaştan ziyade, barış ve barışa ulaşmanın yolları, çatışmaların barışçıl çözümü olabilecek disiplinler arası ve çok-disiplinli yaklaşımların üretilmesi, tartışılması ve uygulanması gerekmektedir.”¹⁰¹ Devamında, editör, kitabın “Barışa Giden Yolları Ele Almak” başlıklı Giriş bölümünde, barışı incelemenin sadece uluslararası ilişkiler disiplininin alanına giren bir sorumluluk olmadığını, bütün sosyal ve doğa bilimlerinin inceleme alanına dâhil olduğu bir çeşitlilik gerektirdiğini ileri sürer.¹⁰² Böylece barış hakkını bu çeşitliliğin bir parçası olarak görmek mümkündür.

Barış hakkından ilk olarak, 21-22 Aralık 1978 tarihinde gerçekleşen *Barış ve İnsan Hakları = İnsan Hakları ve Barış* başlıklı Oslo Konferansında söz edilmiştir.¹⁰³ Barış hakkı, genel olarak, bu tarihten itibaren akademik literatür içinde gelişmeye başlamıştır. Söz konusu bu gelişim, doğrudan insan hakları çatısı altında kendisini göstermiş ve barış hakkı insan hakları kümeleri içinde tartışılmalıdır.¹⁰⁴ Böylece barış hakkına dair literatür, barış ve insan hakları ilişkisinin

---

¹⁰⁰ Carolyn M. Stephenson, “Peace Studies, Overview”, içinde *Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict*, ed. Lester Kurtz (Oxford: Academic Press, 2008), 1534-1548.

¹⁰¹ Erhan Büyükakıncı, *Barış Çalışmaları* (Ankara: Adres Yayınları, 2018): x.

¹⁰² Büyükakıncı, 5.

¹⁰³ “Conference on Peace and Human Rights = Human Rights and Peace: Organized by the International Peace Research Institute, Oslo, and the International Institute of Human Rights, Strasbourg: Oslo, December 20-22, 1978: Final Document”, *Bulletin of Peace Proposals* 10, sy 2 (1979): 224-228.

¹⁰⁴ William A. Schabas, “The Human Right to Peace”, içinde *Making Peoples Heard*, ed. Asbjørn Eide, Jacob Th. Möller ve Ineta Ziemele (Leiden: Martinus Nijhoff, 2011), 43-57; Douglas J. Roche, *The Human Right to Peace* (Toronto: Novalis Publishing, 2003); Alston, “Peace as a Human Right”, 319-329; Tomasevski, “The Right to Peace”, 42-69; Katarina Tomasevski, “The Right to Peace After the Cold War”, *Peace Review* 3, sy 3 (1991): 14-22.

kavramsallaştırılması, insan haklarının korunması ve uluslararası barış ve güvenlik zemininde şekillenmeye başlamıştır.

William O. Peterfi'nin¹⁰⁵ 1979 tarihinde kaleme aldığı “The Missing Human Right: Right to Peace” (Kayıp İnsan Hakkı: Barış Hakkı) başlıklı makalesi, barış hakkının insan haklarını koruma konusunda gerek devletlerin gerekse de uluslararası toplumun rolüne sağlayacağı olumlu katkıdan bahseder. Söz konusu literatürde öne çıkan ve bu literatürün nüvesini oluşturan isimlerden Philip Alston, barış hakkını, BM Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ve çeşitli BM Genel Kurul kararlarına dayanarak ortaya çıktığını tartışarak, barış hakkının insan hakları içindeki konumunu tespit eder.¹⁰⁶ Benzer bir şekilde, Eugene V. Rostow, bir insan hakkı olarak barışın temel dinamiklerini saptayarak barış hakkının çerçevesini ortaya koyar.¹⁰⁷ Barış hakkının hukuki boyutu ele alınarak, normatif ağırlığını inceleyen çalışmalar da mevcuttur.¹⁰⁸ Bu çalışmalarda, uluslararası insan hakları metinlerine ve BM Şartı'nın uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin rolüne sıklıkla atıf yapıldığını görmek mümkündür. Bununla beraber, insan hakları literatürü içinde barış hakkına insan haklarının korunmasında veya hayata geçirilmesinde etkin bir rol biçildiği görülmektedir. Bu kapsamda Asbjørn Eide, insan hakları ve barış arasındaki ilişkiden yola çıkarak, barış hakkının sağlanamadığı bir sistemde diğer insan haklarının da korunmasında istikrar sağlanamayacağını, “The Right to Peace” (Barış Hakkı) başlıklı makalesinde ortaya koymuştur.¹⁰⁹ Böylece barış hakkı, diğer insan haklarının uygulanabilmesinde dinamik bir işlev görmektedir. Barış hakkının hayata geçirilmesini insan haklarının korunması bağlamında ele alan çalışmaların yanı sıra, onu daha teorik bir zeminde inceleyen Jeanne M. Woods, barış hakkını, insan hakları etrafında felsefî, normatif ve tarihsel bağlama yerleştirir ve kavramsal

---

¹⁰⁵ William O. Peterfi, “The Missing Human Right: The Right to Peace”, *Peace Research* 11, sy 1 (1979): 19-25.

¹⁰⁶ Alston, “Peace as a Human Right”, 319-329; Alston, “The Legal Basis of a Right to Peace”, 23-27.

¹⁰⁷ Eugene V. Rostow, “Peace as a Human Right”, *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 4, sy 2 (1983): 215.

¹⁰⁸ Alston, “The Legal Basis of a Right to Peace”, 23-27; Carlos Villan-Duran, “Legal Foundations of the Human Right to Peace”, *Przegląd Strategiczny* 3, sy 2 (2013): 123-143.

¹⁰⁹ Asbjørn Eide, “The Right to Peace”, *Bulletin of Peace Proposals* 10, sy 2 (1979): 157-59.

bir tartışma yapar.¹¹⁰ Barış hakkını, dayanışma hakları bağlamında inceleyen Theo van Boyen¹¹¹ ve Rakesh Kumar Singh'in¹¹² çalışmaları, barış hakkının insan hakları içindeki konumunu anlamada yardımcı olmuştur. Katerina Tomaveski ise barış hakkını genel bir çerçevede ele almakta ve Soğuk Savaş sonrası değişen düzende, barış hakkının önemini vurgulayan çalışmasıyla öne çıkmaktadır.¹¹³ Barış hakkına yönelik tarihsel ve kavramsal çalışmaların yanı sıra, barışın sağlanmasında önemli bir paya sahip olan nükleer silahlar ve barış hakkı ilişkisini ortaya koyan Ved P. Nanda¹¹⁴ ve barış hakkını insani güvenlik perspektifinden ele alan Patric Hayden'in¹¹⁵ çalışmaları, değişen güvenlik paradigmalarında barış hakkının yerini anlayabilmek adına önemlidir. Bu doğrultuda, barış hakkı nükleer silahsızlanma politikalarını kapsayarak, uluslararası barış ve güvenlik çalışmalarının da merkezinde yer edinmiştir. Douglas Roche, savaş kültürünü barış kültürüyle değiştirmeye çalışır ve barış hakkını bunun bir parçası olarak küresel güvenlik bağlamında ve savaşa karşı mücadele çerçevesinde ele alır.¹¹⁶ Bu doğrultuda Roche'nin bu girişimi, barış hakkından bahsedebilmenin en önemli unsuru olan, savaşın ve bu bağlamda kuvvet kullanımının sınırlandırılmasına dair unsurları sunar. Bu unsurlarla beraber, barış hakkı, bu tezde de yer aldığı üzere, bu hakkın barış ve güvenliğin sağlanmasındaki rolünün önemini ortaya koyar.

Barış hakkına yönelik akademik metinler dışında, iki önemli bildiri mevcuttur. Bunlardan, BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen 12 Kasım 1984 tarihli *Halkların Barış Hakkı Bildirisi* ve 19 Aralık 2016 tarihli *Barış Hakkı Bildirisi*, literatürün üzerine inşa edildiği iki önemli kaynaktır. Her iki bildiri de, bu tez çalışmasında incelenen barış hakkının kavramsal boyutunu ortaya koyma hususunda birincil kaynak niteliğindedir. Bununla beraber, BM İnsan Hakları

---

¹¹⁰ Jeanne M. Woods, "Theorizing Peace as a Human Right", *Human Rights & Inter'l Discourse* 7 (2013): 178-236.

¹¹¹ Theo van Boven, "The Right to Peace as an Emerging Solidarity Right", içinde *Evolving Principles of International Law*, ed. Eva Rieter ve Henri de Waele (Leiden: Martinus Nijhoff, 2012), 137-147.

¹¹² Rakesh Kumar Singh, "Right to Peace as a Human Right", *Uttarakhand Judicial & Legal Review* 4, sy 2 (2016): 39-47.

¹¹³ Tomasevski, "The Right to Peace", 42-69; Tomasevski, "The Right to Peace After the Cold War", 14-22.

¹¹⁴ Nanda, "Nuclear Weapons and the Right to Peace Under International Law", 283-296.

¹¹⁵ Hayden, "Constraining War: Human Security and the Human Right to Peace", 35-55.

¹¹⁶ Roche, *The Human Right to Peace*.

Konseyi, *Kalkınma Hakkı da Dâhil Olmak Üzere Tüm İnsan Haklarının, Medeni, Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Desteklenmesi ve Korunması* temalı oturumlarında, barış hakkının desteklenmesine dair bir başlık altında, barış hakkını geniş bir perspektifte incelemiştir. Söz konusu oturumlar sonrasında BM İnsan Hakları Konseyince yayımlanan raporlar, barış hakkına ilişkin zengin bir kaynak olarak ortaya çıkar. Böylece bu tez çalışmasında barış hakkı, uluslararası veya bölgesel anlaşmalar ve yayınlanan beyannameler çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca BM Genel Kurulu'nun ve BM İnsan Hakları Konseyi'nin çabaları ile kabul edilen belgeler ve oturum kayıtları da, barış hakkının incelenmesinde başvuru alan temel kaynaklar arasında yer almaktadır.

Nispeten yeni bir kavram olan 'barış hakkı'nın, ele alınan literatürde uluslararası barış ve güvenlikle doğrudan ilişkisi, barış hakkını süregelen literatürün bir parçası yaparak ona zenginlik katmaktadır. Daha da özelde, BM'nin nihai amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında birey ve toplum boyutuna odaklanılarak, insani güvenlik ve beraberinde barışın korunmasında dayanışma hakları bağlamında¹¹⁷ barış hakkının rolüne dikkat çekilir.¹¹⁸ Barış hakkının tarihini, gelişim sürecini ve hukuki boyutunu ele alan çalışmaların çoğunluğu, insan hakları mekanizmalarına atıf yapmaktadır.¹¹⁹ En temelde de, bunlar, BM'nin uluslararası barış ve güvenliği korumadaki rolüne odaklanmaktadır. Nitekim barış hakkının ortaya çıkışı, uluslararası toplumun mevcut düzen içinde yetersiz gördüğü veya daha da geliştirmek istediği uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir çözüm arayışının parçasıdır. Bu anlamda barış hakkı, insan haklarının korunmasına yönelik mekanizmaların gelişmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

'Barış'a ilişkin literatür, barışı korumaya yönelik ortaya çıkan her türlü gelişmeyle birlikte genişlemiştir. Bu anlamda *çatışma çözümlemeleri ve barış*¹²⁰,

¹¹⁷ Boven, *The Right to Peace as an Emerging Solidarity Right*, 137-147.

¹¹⁸ Hayden, "Constraining War: Human Security and the Human Right to Peace", 35-55.

¹¹⁹ Alston, "The Legal Basis of a Right to Peace", 23-27; Christian G. Fernández vd., "The Right to Peace: Past, Present and Future", *University of Peace*, 2017, erişim 30 Ocak 2024, <https://digitallibrary.un.org/record/1645438>.

¹²⁰ Jeffrey Haynes, "Conflict, Conflict Resolution and Peace-Building: The Role of Religion in Mozambique, Nigeria and Cambodia", *Commonwealth & Comparative Politics* 47, sy 1 (2009): 52-75; Neil H. Katz, "Conflict Resolution and Peace Studies", *The Annals of the American Academy of*

*barışın inşası*¹²¹ ve *sürdürülebilir barış*,¹²² barış hakkı ile ilişkili olan, pratik anlamda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına hizmet eden ve bu yönde literatür oluşturan önemli alanlar olmakla beraber, bunlar tezin kapsamı dışında bırakılmıştır. Tezin kapsamı dışında bırakılmış olsalar dahi, bunlar barış hakkından bağımsız değildir. Nitekim her birinin ortaya çıkış amacı, barış ve güvenliğin korunmasıdır. Ne var ki, konumuz gereği buradaki literatür, barış hakkı ile sınırlı tutulmuştur.

Tezimizin diğer önemli konusu olan *jus ad bellum* uluslararası hukukun en temel konularından birini oluşturması nedeniyle oldukça zengin bir literatüre sahiptir.¹²³ Özellikle, 11 Eylül saldırılarını takip eden süreçte *jus ad bellum*u terörizm bağlamında incelemeye alan çalışmalar ortaya çıkmıştır; böylece konuya ilişkin yazın alanı daha da genişlemiştir.¹²⁴ Kuvvet kullanmanın sınırları, BM Şartı'nın dışında, 1950 yılında BM Genel Kurulunca kabul edilen 'Barış için Birleşme' kararı, Soğuk Savaş sonrasında zuhur eden 'insani müdahale hakkı' ve 'koruma sorumluluğu' gibi insani krizler karşısında eyleme geçmeyi düzenleyen

---

Political and Social Science 504, sy 1 (1989): 14-21; Louis Kriesberg, "Conflict Resolution Applications to Peace Studies", *Peace & Change* 16, sy 4 (1991): 400-417; Graham Kemp ve Douglas P. Fry, *Keeping the Peace: Conflict Resolution and Peaceful Societies Around the World* (New York: Routledge, 2004); David Lalman, "Conflict Resolution and Peace", *American Journal of Political Science* 32, sy 3 (1988): 590-615.

¹²¹ Michael Barnett vd., "Peacebuilding: What Is in a Name?", *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations* 13, sy 1 (2007): 35-58; Michael W. Doyle ve Nicholas Sambanis, "International Peacebuilding: A Theoretical and Quantitative Analysis", *American Political Science Review* 94, sy 4 (2000): 779-801; Dennis J. D. Sandole, *Peacebuilding* (Cambridge: Polity Press, 2010), 7; Chandra Lekha Sriram, Olga Martin-Ortega ve Johanna Herman, *Peacebuilding and Rule of Law in Africa: Just Peace? Security and Governance* (New York: Routledge, 2010).

¹²² Arnim Langer ve Graham K. Brown, *Building Sustainable Peace: Timing and Sequencing of Post-Conflict Reconstruction and Peacebuilding* (Oxford: Oxford University Press, 2016); Tove Grete Lie, Helga Malmin Binningsbø ve Scott Gates, "Post-Conflict Justice and Sustainable Peace" *World Bank Policy Research Working Paper* 4191 (2007): 1-18; Connie Peck, *Sustainable Peace: The Role of the UN and Regional Organizations in Preventing Conflict* (Maryland: Rowman & Littlefield, 1998); Philip G. Roeder ve Donald S. Rothchild, *Sustainable Peace: Power and Democracy After Civil Wars* (London: Cornell University Press, 2005).

¹²³ Gray, *International Law and the Use of Force*; Ove Bring, "The Westphalian Peace Tradition in International Law: From Jus ad Bellum to Jus Contra Bellum", *International Law Studies* 75, sy 1 (2000): 57-77; Marco Longobardo, *The Use of Armed Force in Occupied Territory* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018); Johanna Friman, *Revisiting the Concept of Defence in the Jus Ad Bellum: The Dual Face of Defence* (Oxford: Hart Publishing, 2017).

¹²⁴ Steven R. Ratner, "Jus ad Bellum and Jus in Bellum after September 11", *The American Journal of International Law* 96, sy 4 (2002): 905-921; Byers, "Terrorism, the Use of Force and International Law after 11 September", 401-414; Lietzau, "Old Laws, New Wars: Jus ad Bellum in an Age of Terrorism", 383-455.

yeni mekanizmaların da ortaya çıkmasıyla çeşitlenmiş ve literatürde kapsamlı bir tartışma alanı oluşturmuştur.

Bununla beraber; ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek, yeniden inşa etme sorumluluğunu kapsayan, savaş sonrası durumun ahlaki ve etik boyutlarıyla ilgili süreci tanımlayan *jus post bellum* da barış hakkının korunmasında, özellikle kuvvet kullanımına dayalı müdahale sonrasında barış hakkının tekrardan hayata geçirilmesi hususunda iyi bir araştırma alanı sunmaktadır.¹²⁵ Ancak bu çalışmada, *jus post bellum* ve barış hakkı arasındaki ilişki, genel bir değerlendirme ile sınırlı tutulmuştur.

Uluslararası hukukta kuvvete başvurma hakkı olarak tanımlanan *jus ad bellum*, günümüzde BM Şartı'nın 2(4). maddesi ile sınırlı tutulmakta olup, insani müdahale veya koruma sorumluluğu gibi insani güvenliği merkeze alan normlar ile sınırlarının genişlediği görülmektedir. *Jus ad bellum* bu tez çalışmasında, özellikle, BM Güvenlik Konseyi'nin 42. maddesine dayanarak gerçekleştirilen askeri müdahaleler bağlamında Libya örneği üzerinden ele alınırken, BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlarda barış hakkının korunup korunmadığı saptanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle *jus ad bellum* prensiplerine uyulmasının barış hakkının hayata geçirilmesi ve korunmasındaki rolü üzerinde durulurken, uluslararası kuvvet kullanmanın sınırları tartışılmıştır. *Jus ad bellum* ve barış hakkını inceleyen doğrudan bir çalışma olmasa dahi “The Universality of War: *Jus ad Bellum* and the Right to Peace in Non-International Armed Conflicts” (Savaşın Evrenselliği: *Jus ad Bellum* ve Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda

---

¹²⁵ Gary J. Bass, “Jus Post Bellum”, *Philosophy and Public Affairs* 32, sy 4 (2004): 384-412; Louis V. Iasiello, “Jus Post Bellum: The Moral Responsibilities of Victors in War”, *Naval War College Review* 57, sy 3/4 (2004): 33-52; James Pattison, “Jus Post Bellum and the Responsibility to Rebuild”, *British Journal of Political Science* 45, sy 3 (2015): 635-661; César Rojas-Orozco, “Jus Post Bellum: A Normative Framework for the Transition from Armed Conflict to Peace”, içinde *International Law and Transition to Peace in Colombia, Assessing Jus Post Bellum in Practice* (Leiden: Koninklijke Brill, 2021), 23-52; Stahn, “‘Jus ad Bellum’, ‘Jus in Bello’, ‘Jus Post Bellum’? –Rethinking the Conception of the Law of Armed Force”, 921-943; Robert E. Williams Jr. ve Dan Caldwell, “Jus Post Bellum: Just War Theory and the Principles of Just Peace”, *International Studies Perspectives* 7, sy 4 (2006): 309-320.

Barış Hakkı) başlıklı makale, barış hakkı ve *jus ad bellum* birlikte ele alan istisnai bir eser olmuştur.¹²⁶

BM Şartı ve BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı'nın 42. maddesine dayanarak aldığı askeri müdahale kararları, örnek olayımızın incelenmesinde birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Bununla beraber, Türkçe uluslararası hukuk literatüründe yer alan, Aslan Gündüz,¹²⁷ Hüseyin Pazarcı,¹²⁸ Sevin Toluner¹²⁹ ve Yusuf Aksar¹³⁰ gibi yazarların eserleri tez çalışması boyunca yararlanılan kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bu doğrultuda, insani müdahale kavramı çerçevesinde yapılan askeri güce dayalı eylemlerin, bir yandan barış hakkının korunmasında bir vasıta olduğu gözlenirken, bir yandan da devletlerin çıkarları nedeniyle barış hakkının korunmasını zorlaştırdığı görülebilmektedir. Böylece, insani müdahale ve sonrasında ortaya çıkan koruma sorumluluğu, insani krizler karşısında uluslararası toplumun rolüne odaklanırken, barış hakkının en temel unsurlarından biri olan yaşama hakkının korunmasını amaçlamaktadır. O yüzdendir ki, çalışmamızda insani müdahale ve koruma sorumluluğu literatüründen de yararlanılmıştır. Bu noktada, Jeff. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane'nin insani müdahaleyi etik, hukuki ve siyasi açıdan incelediği derleme çalışma,¹³¹ Sercan Reçber'in insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramlarını karşılaştırmalı bir şekilde ele aldığı çalışma¹³² ve Alex J. Bellamy'nin koruma sorumluluğunu küresel politika bağlamında incelediği çalışma önemlidir.¹³³ Bununla beraber, II. Dünya Savaşı sonrasında insanlığın karşı karşıya kaldığı soykırım, etnik temizlik gibi insani krizlerin engellenemediği ve “bir daha asla” söyleminin defalarca tekrarlandığı

---

¹²⁶ Kjell Anderson, “The Universality of War: Jus ad Bellum and the Right to Peace in Noninternational Armed Conflicts”, içinde *The Challenge of Human Rights*, ed. David Keane ve Yvonne McDermott (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2012): 52-73.

¹²⁷ Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk* (İstanbul: Beta, 2003).

¹²⁸ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2016).

¹²⁹ Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları* (İstanbul: Beta, 2000); Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk (Giriş, Kaynaklar)* (İstanbul: Beta, 2017).

¹³⁰ Yusuf Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II* (Ankara: Seçkin, 2013).

¹³¹ Jeff L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, ed., *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

¹³² Sercan Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu* (İstanbul: On İki Levha, 2016).

¹³³ Alex J. Bellamy, *Global Politics and the Responsibility to Protect: From Words to Deeds* (London: Routledge, 2010).

günümüzde, ağır insan hakları ihlalleri karşında koruma sorumluluğunun rolünü inceleyen Gareth Evans'ın çalışmasına da dikkat çekmek gerekir.¹³⁴

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğunu ele alan literatürde dikkat çekici bir nokta, bu tezin de eleştirel duruşunu kuvvetlendirmesi nedeniyle önemlidir. O da, insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramlarının hayata geçirilmesinde siyasi çıkarların ön planda olduğu ve bu iki doktrinin yeni sömürgeciliğin ürettiği araçlar olarak yorumlanabileceği hususudur. Post-kolonyal bir tartışmayı içeren bu iddiaları ele alan çalışmalar, zengin bir düzen, adalet, barış ve uluslararası hukuk eleştirisi sunmaları bakımından önem taşımaktadır.¹³⁵

Bosna ve Ruanda'da yaşananlar sonrasında BM'nin, daha da özelde ise, BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği korumadaki başarısızlığı, kolektif güvenlik bağlamında tartışılmıştır.¹³⁶ Kolektif güvenliğin temel unsuru olan dayanışma (*solidarity*), barış hakkının uluslararası sistemdeki gelişimi ve hayata geçirilmesi noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda kolektif güvenlik ve uluslararası/küresel dayanışmaya ilişkin kaynaklara bu tez çalışmasının literatüründe yer yer değinilmiştir. Barış hakkının hayata geçirilmesinde, uluslararası/küresel dayanışmanın önemini ortaya koymak amacıyla, öncelikli olarak dayanışmanın uluslararası barış ve güvenliği sağlamadaki rolüne odaklanan çalışmalar dikkate alınmıştır. Bu bağlamda dayanışma ilkesinin, BM Şartı'nın üç temel direği olan insan hakları, kalkınma ve barış ve güvenliğin etkili bir parçası olduğunu ileri süren Shyami Puvimanasingh'nin¹³⁷ çalışması önemlidir. Jeremy

---

¹³⁴ Gareth Evans, *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All* (Washington D.C.: The Brookings Institution Press, 2008).

¹³⁵ Mahmood Mamdani, *Saviors and Survivors: Darfur, Politics, and the War on Terror* (New York: Pantheon Books, 2009); Jean Bricmont, *Humanitarian Imperialism: Using Human Rights to Sell War* (New York: Monthly Review Press, 2007); Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction* (Bloomsbury Publishing, 2013); Ray Bush, Giuliano Martiniello ve Claire Mercer, "Humanitarian Imperialism", *Review of African Political Economy* 38, sy 129 (2011): 357-365; Ayoob, "Third World Perspectives", 101; Alicia L. Bannon, "The Responsibility to Protect: The U.N. World Summit and the Question of Unilateralism", *Yale Law Journal* 115, sy 5 (2006/2005): 1157; S. Neil MacFarlane, Carolin J. Thielking ve Thomas G. Weiss, "The Responsibility to Protect: Is Anyone Interested in Humanitarian Intervention?", *Third World Quarterly* 25, sy 5 (2004): 977-992; Cheikh Ngairane, "Stories behind the Western-Led Humanitarian Intervention in Libya: A Critical Analysis", *African Journal of Political Science and International Relations* 7, sy 3 (2013): 154.

¹³⁶ Christine Gray, "A Crisis of Legitimacy for the UN Collective Security System?", *The International and Comparative Law Quarterly* 56, sy 1 (2007): 157-170.

¹³⁷ Puvimanasinghe, "International Solidarity in an Interdependent World", 179-194.

Brecher vd.¹³⁸ ve Peter Waterman'ın¹³⁹ uluslararası dayanışmanın rolünü küreselleşme üzerinden inceleyen çalışmaları, dayanışmanın toplumsal normlar üretmedeki etkisinin ortaya koyulması bağlamında bu çalışma için yol gösterici olmuştur.

Bu tez çalışmasının araştırma probleminin tanımlanması ve araştırma konusunun tespit edilmesinde yararlanılan bu kaynaklar, barış hakkının uluslararası barış ve güvenlik bağlamında incelenmesinde önemli katkılar sunmuşlardır. Libya'ya yönelik müdahalenin incelenmesinde, Kelleci ve Bodur Ün'ün¹⁴⁰, Makau Mutua'nın çalışmasına¹⁴¹ atıfta bulunarak kullanmış oldukları “barbarlar, kurbanlar ve kurtarıcılar” metaforu, bu tez çalışmasında da Libya örneğinde başvurulmuş bir metafor oluşturmaktadır. Ne var ki, tezimizde bu metafor sadece Libya örneğiyle sınırlı tutulmamıştır. Mutua'nın metaforu, barış hakkının hayata geçirilmesinde, adaletsizlik ve çifte standart uygulamalarından arındırılması gereken, uluslararası barış ve güvenliğin düzen kurucu unsurlarının eleştirilmesinde de kullanılmıştır. Bu anlamda, Mutua, bu metaforu; üçüncü dünya ülkelerinin egemenliklerinin esnetilerek, müdahalenin hedefi haline gelmelerini insan hakları bağlamında incelemiştir; bu tez çalışmasında, müdahale, rızaya dayalı bir hegemonik düzenin üretmiş olduğu bir sonuç olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda Mohsen Al Attar'ın, hegemonik rızanın, “yerleşimci sömürgeci”¹⁴² zihniyeti nasıl ürettiğini ortaya koyan çalışmasından faydalanılarak, hegemonik rıza ilkesi, yerleşimci sömürgecilikle sınırlı tutulmayarak, teröre karşı savaş söylemiyle beraber, uluslararası barış ve güvenliğin eleştirel bir şekilde ele alınmasına imkân sağlamıştır. Bu anlamda, hegemonik rıza ilkesi, kuvvet kullanma biçimlerinin, hegemonyanın yararına göre nasıl şekillendiği ve bu bağlamda, barış hakkının hayata geçirilmesinde karşılaşılan zorluklar tespit etme konusunda dikkate değer bir bağlam oluştururken, uluslararası barış ve güvenliğin eleştirel bir şekilde ele

---

¹³⁸ Jeremy Brecher, Tim Costello ve Brendan Smith, *Globalization from Below: The Power of Solidarity* (Cambridge: South End Press, 2000).

¹³⁹ Peter Waterman, *Globalization, Social Movements, and the New Internationalism* (London/New York: Continuum, 2001).

¹⁴⁰ Kelleci ve Bodur Ün, “TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı”, 89-104.

¹⁴¹ Mutua, “Savages, Victims, and Saviors”, 202-203.

¹⁴² Mohsen Al Attar, “At World's End: Palestine, the ICJ, and a New Dawn in International Law”, *Opinio Juris*, 9 Ocak 2024, erişim 16 Haziran 2024, <https://opiniojuris.org/2024/01/09/at-worlds-end-palestine-the-icj-and-a-new-dawn-in-international-law/>.

alınmasına yardımcı olmuştur. Bu doğrultuda, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik eleştiriler, ‘yeniden sömürgeleştirme’, ‘teröre karşı savaş’, ‘aşındırılabilir egemenlik’, ‘yerleşimci sömürgecilik’ ve ‘hegemonya’ bağlamında dile getirilmiştir.¹⁴³

Barış hakkına ilişkin yazılan tez çalışmalarına bakıldığında, bir insan hakkı olarak barış hakkının gelişim sürecini, birey ve dayanışma hakları kapsamında inceleyen çalışmaların da mevcut olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, *The Human Right to Peace: Why Such a Right Should be Recognized*¹⁴⁴ (İnsan Hakkı Olarak Barış Hakkı: Böyle Bir Hak Neden Kabul Edilmeli) isimli tez çalışması, barış hakkının varlık nedenini inandırıcı biçimde ortaya koymaktadır. *Peoples’ Right to Peace: Enforcement through International Law Instruments*¹⁴⁵ (Halkların Barış Hakkı: Uluslararası Hukuk Mekanizmaları Aracılığıyla Uygulama) isimli tez çalışması ise, barış hakkının hangi uluslararası hukuk mekanizmaları ile hayata geçirebileceğini ortaya koyan önemli bir araştırmayı içerir.

Türkçe literatüre bakıldığı zaman, barış hakkına ilişkin iki tane tez çalışmasının mevcut olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, insan hakları bağlamında barış hakkının konusunu, niteliğini ve muhataplarını inceleyerek, barış hakkının hayata geçirilmesi için uluslararası sistemin yapısının değişmesi gerektiğini ileri süren *Barış Hakkı ve Hayata Geçirilmesi Sorunu*¹⁴⁶ başlıklı tez çalışmasıdır. İkinci çalışma ise, ‘savaşın olmadığı durum’ olarak tanımlanan barışın eksik bir barış olduğunu ortaya koyan ve uluslararası sistemde gerçek bir barışın sağlanmasının ön koşulu olarak insan haklarının korunmasının gerekliliğini barış hakkı üzerinden inceleyen *İnsan Haklarını Belirleme Sorunu ve ‘Barış Hakkı’*¹⁴⁷

---

¹⁴³ Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*; Christopher Clapham, “Sovereignty and the Third World State”, *Political Studies* 47, sy 3 (1999): 522; Obiora C. Okafor, “Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time”, 172-173; Mutua, “Savages, Victims, and Saviors”, 202-203; Chimni, “Third World Approaches to International Law: A Manifesto”, 3; Al Attar, “At World’s End”.

¹⁴⁴ Roberta Lynn Wodenscheck, “The Human Right to Peace: Why such a Right Should be Recognized” (Yüksek Lisans Tezi, American University, 2004).

¹⁴⁵ Niloufar Omid, “Peoples’ Right to Peace: Enforcement Through International Law Instruments” (Doktora Tezi, University of Galway, 2019).

¹⁴⁶ Kuvılcım Turalı Yücel, “Barış Hakkı ve Hayata Geçirilmesi Sorunu” (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).

¹⁴⁷ İnci Çelik, “İnsan Haklarını Belirleme Sorunu ve ‘Barış hakkı’” (Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

başlıklı tezdır. Barış hakkına ilişkin iyi bir analiz ortaya koyan bu iki tez çalışması, Türkçe literatüre barış hakkını kazandırmaları nedeniyle önemlidir. Her iki çalışmanın ortak özelliği ise, barış hakkını insan hakları bağlamında inceleyerek, bu hakkı birey düzeyinden kolektif hakların bir parçası olarak, toplum veya sistem düzeyine doğru taşımaları olmuştur.

Barış hakkı incelemelerine oldukça kıymetli katkıları olan bu çalışmalardan bu tezi ayıran temel unsur; burada, barış hakkını daha sistemik şekilde uluslararası toplumun merkezine alınmasıdır. Barış hakkı, uluslararası barış ve güvenliğin birçok unsurunu barındırır; bu sebeple, ‘olan düzen’ sorunlarını ortaya koyma imkânı verirken, ‘olması gereken düzene’ ilişkin açıklayıcı bir kavram olduğu ileri sürülmüştür. Bununla beraber, bu çalışmada, barış ve güvenliğe ilişkin mekanizmaların geliştirilmesinde barış hakkının rolü kuvvet kullanma üzerinden incelenerek özellikle BM Güvenlik Konseyi’nin eylemlerinin barış hakkını ne şekilde hayata geçirdiği ve bu minvalde barış hakkının, uluslararası barış ve güvenlik için ne denli yapıcı bir hak olduğu ortaya konulmuştur.

Bu tez, barış hakkının uluslararası barış ve güvenliği korumada tek başına tüm sorunların çözücü bir unsur olduğunu iddia etmekten ziyade, barış ve güvenliğe ilişkin mevcut mekanizmalara rağmen barışın sağlanmaması ve bu minvalde barış arayışı ihtiyacının farkında olarak barış hakkını incelemiştir. Bu bağlamda, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında kat edilen tüm yollar ve girişimler birbirini destekler niteliktedir.

BÖLÜM II

ULUSLARARASI HUKUKTA “BARIŞ” HAKKI

*Bariş arayışı, uluslararası hukukun sıradan bir hukuki kaygısından daha fazlasıdır. Bu son çare olarak, onun var oluş nedenidir.*¹⁴⁸

İnsan haklarının uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik mekanizmaları, uluslararası alanda adalet ve barışın tesis edilmesiyle paralel bir şekilde ilerlemektedir. Bu doğrultuda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik girilen her bir adım önem taşımaktadır. Bu bölümde, belirtilen girişimlerden birisi olduğu vurgulanan barış hakkının mevcut uluslararası hukuk ve barış sistemi içinde ortaya çıkışı, tarihsel arka planıyla birlikte ele alınarak barış hakkının kapsamı ve çerçevesi ortaya koyulmaktadır.

2.1. Dönüşen Uluslararası Hukuk ve Barış Hakkı

Dönüşen uluslararası hukuk, en genel ifade ile, henüz uluslararası hukuk tarafından düzenlenmemiş veya devlet pratikleriyle yeterince şekillenmemiş konulara ilişkin hukuk kurallarının oluşturulması sürecini tanımlamak için kullanılmaktadır.¹⁴⁹ 18. ve 19. yüzyıllarda sömürgecilik ve emperyalizmin geliştiği dönemde Avrupa merkezli olarak ortaya çıkan uluslararası hukukun normatif düzeni büyük ölçüde ‘beyaz adamın yasası’ olarak görülmüştür. Bu dönem I. ve II. Dünya Savaşı ile tamamen kapanmış ve sömürgeciliğin tasfiyesiyle birlikte yeni bir döneme geçilmiştir. Bu yeni döneme geçiş ile çoğunluğunu Asya, Afrika ve Latin Amerika devletlerinin oluşturduğu Güney veya Üçüncü Dünya ülkeleri, ‘az gelişmiş ülkeler’ olarak etiketlenerek Avrupa merkezli bir hukuk sisteminin içine doğmuşlardır. Bu devletler uluslararası hukuk tarafından konulan çoğu norm ve ilkeleri kabul etmiş olsalar dahi, onu biçimlendirmede rolleri olmamıştır. Dolayısıyla bu devletler, yeni güvenlik sorunları ve yeni-sömürgecilik biçimlerinin

---

¹⁴⁸ Alston, “Peace as a Human Right”, 325.

¹⁴⁹ Sir Michael Wood, “Statute of International Law Commission”, *United Nations Audiovisual Library of International Law*, 2009, erişim 20 Mayıs 2023, <https://legal.un.org/avl/ha/silc/silc.html>.

de ortaya çıkmasıyla beraber, adalet ve hakkaniyet kavramlarını temel alarak uluslararası hukuka katkı yapma ve onu şekillendirme çabası içine girmişlerdir.¹⁵⁰

Teorik bağlamda, en önemli Üçüncü Dünyacı eleştiri, ana akım uluslararası hukuku oluşturan pozitivizme gelmektedir. Bu doğrultuda “pozitivizm” veya “hukuki pozitivizm” olarak anılan ana akım uluslararası hukukun en genel şekilde muhtevasını oluşturan unsur ise “rıza ilkesidir”.¹⁵¹ Rıza ilkesine göre, devletler ancak kendi rızaları ve iradeleri doğrultusunda bir uluslararası norm oluşturur ve yine ancak kendi rızalarıyla söz konusu norm ile bağlı olurlar.¹⁵² Dolayısıyla ana akım uluslararası hukuka göre, bir hukuk kuralının normatif boyutu doğrudan onu yasa haline getiren kaynak ile bağlantılıdır.¹⁵³ Pozitivist hukukçulardan Alain Pellet’in şu sözleri devlet iradesi ve hukuk arasındaki ilişkiyi doğrudan açıklamaktadır: “Devlet iradesinin olduğu yerde uluslararası hukuk vardır: irade yoksa kural da yoktur”.¹⁵⁴ Böylece devlet iradesinin merkeze alındığı ana akım uluslararası hukukta, ‘dış etken’ olarak yorumlanan ekonomi, tarih, sosyoloji ve politik unsurlar, hukuk yapımının dışında yer almaktadır.¹⁵⁵ Oysa bizce uluslararası hukukun siyasi, politik ve ekonomik boyutunu görmezden gelmek mümkün değildir. Bölümün ilerleyen sayfalarında ele alınacak olan uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk arasındaki karşılıklı ilişki de bu noktada zuhur etmektedir.

Barış, her zaman uluslararası hukukun temel konularından birisi olmuştur. Doktrinde barış konusunda önde gelem uluslararası hukukçulardan Hersch Lauterpacht, uluslararası hukukun milletlerarasında barışın tesisini ve insan

---

¹⁵⁰ Christopher C. Joyner, “U.N. General Assembly Resolutions and International Law: Rethinking the Contemporary Dynamics of Norm-Creation”, *California Western International Law Journal* 11, sy 3 (1981): 445-446

¹⁵¹ Bruno Simma ve Andreas L. Paulus, “The Responsibility of Individuals for Human Rights Abuses in International Conflicts: A Positivist View”, *The American Journal of International Law* 93, sy 2 (1999): 303; Srinivas Burra, “Teaching Critical International Law: Reflections from the Periphery”, *Third World Approaches to International Law Review / TWAIL Review (TWAILR)*, 2021, erişim 20 Mayıs 2023, <https://twailr.com/teaching-critical-international-law-reflections-from-the-periphery/>; Bianchi, *International Law Theories*, 21-22.

¹⁵² Simma ve Paulus, “The Responsibility of Individuals for Human Rights Abuses”, 303.

¹⁵³ Burra, “Teaching Critical International Law”; Bianchi, *International Law Theories*, 21-22.

¹⁵⁴ Alain Pellet, “The Normative Dilemma: Will and Consent in International Law-Making”, *Australian Yearbook of International Law* 12, sy 22 (1988/1989): 53.

¹⁵⁵ Burra, “Teaching Critical International Law”; Bianchi, *International Law Theories*, 21-22.

haklarının korunmasını hedeflemesi gerektiğini söylemiştir.¹⁵⁶ Hans Kelsen, barış arayışında uluslararası hukuk normlarına olan bağlılığın önemine vurgu yapmıştır.¹⁵⁷ Malcolm N. Shaw, “uluslararası hukukun tarihsel olarak uluslararası toplum tarafından temelde dünya barışını ve güvenliğini tesis etmenin ve korumanın bir aracı olarak” görüldüğünü belirtmiştir.¹⁵⁸ Philip Alston ise, uluslararası hukukun barış arayışını uluslararası hukukun var oluş nedeni, *raison d’etre*’i olarak tanımlamıştır.¹⁵⁹ Uluslararası hukukun temel amacının barışın sağlanması olduğuna yönelik ortak bir görüş vardır.¹⁶⁰ İnsan haklarının korunması uluslararası hukukun temel amaçlarından biri olsa dahi, barış uluslararası hukuk içinde bağımsız ve özerk bir alan olarak sürekli gelişmeye devam etmiştir.¹⁶¹ Bununla beraber, Mortimer Sellers’e göre, uluslararası hukukun temel amacını ‘adalet’ oluşturmaktadır. Adalet dünyanın her yerinde adil bir hukuk sisteminin varlığını ifade etmektedir. Sellers’e göre, kimi zaman ‘barış’ veya ‘düzen’ uluslararası hukukun temel amacı olan adalet ile yer değiştirebilmektedir. Ona göre, adalet, barış ve düzeni sağlamada birincil role sahiptir.¹⁶² Uluslararası hukukun temel amacını tanımlayan farklı yaklaşımlar olmakla beraber, bunların her biri birbirini tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir.

Barış hakkı doğrudan ‘barış’ ve ‘hak’ unsurları ile ilişkilidir. Bu anlamda barış hakkının tanımlanmasında her iki kavramının rolü önemlidir. Yasemin Işıқтаç’ın tanımlama üzerine kaleme aldığı paragrafa dikkat çekmek mümkündür. Işıқтаç’a göre,

Tanımlama, tıpkı isim verme gibi bir nesneyi belirlemenin ve bunu diğerlerinden ayırmanın bir aracı olarak kalmamakta, ayrıca o nesnenin daha ileri derecede bir anlatımı haline

¹⁵⁶ Hersch Lauterpacht, “The Grotian Tradition in International Law”, *British Yearbook of International Law* 23 (1946): 1-53.

¹⁵⁷ Hans Kelsen, *Peace Through Law*.

¹⁵⁸ Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, çev. İ. Kaya (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018), 731.

¹⁵⁹ Alston, “Peace as a Human Right”, 325.

¹⁶⁰ Allen E. Buchanan, *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2004); Cecilia M. Bailliet ve Kjetil Mujezinovic Larsen, *Promoting Peace Through International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

¹⁶¹ Bailliet ve Larsen, *Promoting Peace*, 1.

¹⁶² Mortimer N.S. Sellers, “The Purpose of International Law Is to Advance Justice—and International Law Has No Value Unless It Does So”, *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* 111, (2017): 301-305.

dönüşmektedir. Tanım, bir kelimenin alışılmış kullanma biçimleri hakkında bilgi vermekte, aynı zamanda bu kelimenin anlattığı nesne hakkında bir şeyler öğretmektedir. Bu ikinci göreviyle tanım, nesnenin bütün içindeki yerini belirtmektedir. Bu nedenle, bir nesneyi tanımlarken hem kelimeleri hem de gerçeklik alanını göz önünde bulundurmamız gerekir. Tanım, aynı zamanda belirli bir bilim alanı içinde temel alacağımız bir kavramı belirlemekte başlangıç noktasıdır.¹⁶³

Luc Reyhler'in belirttiği üzere, "barışı sağlamak, uluslararası toplumun karşı karşıya olduğu en büyük sorundur; bir ölüm kalım, hayatta kalma ya da yok olma sorunudur."¹⁶⁴ Bu anlamda, barışın ne şekilde tanımlandığı da önem taşımaktadır. Barışa yönelik tek bir tanımlama yoktur. Genel olarak, savaşın olmadığı durum olarak anlam kazanan barış, siyasi taraflar arasında şiddet içeren bir rekabet ortamının askıya alınması olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁵ Gordon L. Anderson, barışın farklı tanımlamalarını kültürel dinamiklerle açıklarken şöyle der: "Dünya kültürlerinden miras alınan anlamların çeşitliliğini fark ettiğinizde, insanların barışa dair farklı kavramlara sahip olması şaşırtıcı değildir".¹⁶⁶

Uluslararası hukukta yaygın olarak iki tür barış kavramından bahsedilmektedir. Bunlar, 'negatif (menfi) barış' ve 'pozitif (müspet) barıştır'. 'Savaş yok ise barış vardır' anlayışına dayalı olan negatif barış, savaşın veya silahlı bir çatışmanın olmaması durumunu ifade eder. Johan Galtung tarafından formüle edilen pozitif barış ise, sosyal adalet, eşitlik, ayrımcılığa uğramama, yoksulluğa ve insan haklarına saygıya engel olan yapısal şiddetin ortadan kaldırılmasını benimseyen bakış açısıdır. Bu doğrultuda Galtung şiddet türleri ayrımından yola çıkarak, genişletilmiş bir şiddet kavramının, genişletilmiş bir barış kavramına yol açacağını savunarak sadece fiziki olan görünür şiddet değil, aynı zamanda ekonomik eşitsizlikler, ırkçılık ve militarizm gibi unsurları içeren yapısal şiddet tanımı yapar.¹⁶⁷ Görülen odur ki, uluslararası hukuk ve barış üzerine literatürün

---

¹⁶³ Yasemin Işıktaç, "Bir Hukuk Tanımı Vermenin Zorunluluğu", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2, sy 2 (1998): 1.

¹⁶⁴ Luc Reyhler, "Challenges Of Peace Research", *International Journal of Peace Studies* 11, sy 1 (2006): 1.

¹⁶⁵ Félix E. Martin, "Critical Analysis Of The Concept Of Peace In International Relations", *Peace Research* 37, sy 2 (2005): 45.

¹⁶⁶ Gordon L. Anderson, "The Elusive Definition Of Peace", *International Journal on World Peace* 2, sy 3 (1985): 101.

¹⁶⁷ Johan Galtung, "Violence, Peace, and Peace Research", *Journal of Peace Research* 6, sy 3 (1969): 175-185

çoğunluğu savaş veya çatışma durumunun olmadığı, negatif barış üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁶⁸ Galtung'a göre ise, barışın, "savaşın olmaması" durumu olarak tanımlanması, onu ütöpik hale getirmekte ve barışı şimdiki zamanın dışına atarak sadece savaşla ilişkilendirmektedir.¹⁶⁹ Bu doğrultuda benzer şekilde sadece savaşın yokluğu olarak düşünölemeyecek olan barış hakkının da, yapısal şiddet unsurları da dikkate alındığında, sadece çatışmanın olmadığı durumlarda hayata geçirilebilen veya var olan bir hak olarak sınırlandırılması pek mümkün değildir.

Bunun dışında negatif barış ile yakından ilişkili olan ancak pasifizme yaptıkları vurgular ile ayrışan diğör yaklaşımlar da vardır. Bunlardan ilki, saldırı ve şiddete başvurma eyleminin hiçbir istisnasının olmadığı ve daha çok 'değör' odaklı bir bakış açısının yansıtıldığı 'ilkesel pasifizizm'dir. İkinci yaklaşım ise, kuvvet kullanmanın istisnalarını kabul eden 'gerçekçi (*realistic*) pasifizizm'dir.¹⁷⁰ Bu yaklaşımın temel aldığı unsurlar ise, kuvvet kullanımının ancak ve ancak BM Şartı çerçevesinde gerçekleşebileceğidir. Bu duruş BM Şartı'nın meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. maddesine ve BM Güven Güvenlik Konseyi'nin barışa yönelik bir tehdit, barışın bozulması veya saldırı eylemi durumundaki rolünü düzenleyen BM Şartı'nın VII. Bölümüne yaslanmaktadır. Gerçekçi pasifizizm, aynı zamanda, kuvvet kullanmanın tartışmalı olan diğör istisnalarını da içermektedir: insani müdahale ve koruma sorumluluğı. Bu yaklaşımlardan üçüncüsü ise şartlara göre değışiklik gösterebilen 'seçici pasifizizm'dir. Son yaklaşım ise savaştan sağlanan kazanç, fayda ve zarara odaklanan, ekonomik kayıpları dikkate alan 'ihtiyatlı pasifizizm'dir.¹⁷¹ Bununla beraber, negatif barış ve pozitif barış arasında bağlantı kuran, her ikisini de içeren barış tanımları da vardır. Bu çalışmada, negatif barış ve gerçekçi pasifizizm yaklaşımı benimsenmiştir. Bunun nedeni, barış hakkının bu tezde saldırı savaşının engellenmesini¹⁷² veya saldırı savaşına giden unsurların sınırlandırılmasını ve bu

¹⁶⁸ Nils Petter Gleditsch, Jonas Nordkvelle ve Havard Strand, "Peace Research—Just the Study of War?", *Journal of Peace Research* 51, sy 2 (2014):145-158; Paul F. Diehl, "Exploring Peace: Looking Beyond War and Negative Peace", *International Studies Quarterly* 60, sy 1 (2016):1-10.

¹⁶⁹ Johan Galtung, "Peace", Encyclopedia, erişim 29 Haziran 2022, <https://www.encyclopedia.com/places/united-states-and-canada/canadian-physical-geography/peace>.

¹⁷⁰ Bailliet ve Larsen, *Promoting Peace*, 2.

¹⁷¹ Bailliet ve Larsen, *Promoting Peace*, 1-3.

¹⁷² Anderson, "The Universality of War", 52.

kapsamda BM'nin "uluslararası barış ve güvenliği" sürdürmedeki rolünü merkeze almasıdır.

Bu barış tanımlamaları, negatif insan hakları ve pozitif insan hakları¹⁷³ arasında bağlantı kuran çalışmaları dayanak alırken, tıpkı bu haklar arasında olduğu gibi, negatif barış ve pozitif barışın da birbiriyle ilişkili, bağımlı ve bölünmez olduğunu ileri sürmektedir. Cecilia M. Bailliet ve Kjetil Mujezinovic Larsen'e göre, negatif ve pozitif barış arasındaki bu bağlantı BM Şartı'nın 1. maddesinde kendisini göstermektedir.¹⁷⁴ Bu maddeye göre:

1. Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek;
2. Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak;
3. Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak ve
4. Bu ereklere ulaşılması yolunda ulusların giriştikleri eylemlerin uyumlaştığı bir odak olmak.¹⁷⁵

Barış üzerine yapılan tanımlamalarda ve BM'nin söz konusu maddesine bakıldığı zaman üç temel unsur dikkat çekmektedir: güvenlik, adalet ve işbirliği. Bu doğrultuda, hukuk ve barış üzerine önemli bir eser olan *World Peace Through World Law* (Dünya Hukuku Vasıtasıyla Dünya Barışı) kitabında Grenville Clark ve Louis B. Sohn'un vurguladığı üzere, barış, silahlanma yarışları, terör dengesi veya

¹⁷³ "Pozitif bir hak, hak sahibine, yükümlülük sahibine bir eylemde bulunma yetkisi verirken, negatif bir hak, hak sahibine, yükümlülük sahibine bir eylemde bulunmaktan kaçınma hakkı verir" Johan Vorland Wibye, "Reviving the Distinction between Positive and Negative Human Rights", *Ratio Juris* 35, sy 4 (2022): 365.

¹⁷⁴ Bailliet ve Larsen, *Promoting Peace*, 5.

¹⁷⁵ BM Şartı.

diplomatik manevralar değil, evrensel bir silahsızlanma ve dünyanın her yerinde kanunları koruyan kurumların kurulmasıyla mümkündür.¹⁷⁶

2.2. BM ve ‘Uluslararası Barış ve Güvenlik’

I. Dünya Savaşı sonrasında çokça sorulan “barış nasıl sağlanır?” sorusu, Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkışıyla da ilgili olduğu gibi onun gelişim sürecini de etkilemiştir. Savaş sonrasında ortaya çıkan büyük yıkım, savaşın sorgulanmasına neden olurken, savaşı ortaya çıkaran temel dinamiklerin neler olduğu, devletlerin neden savaşa başvurdukları, savaşın nasıl önlenebileceği ve kalıcı barışın nasıl sağlanabileceği üzerine sorular sorulmuştur. Bu sorular temelinde Uluslararası İlişkiler disiplini iki savaş arası dönemde (1919-1939) “idealizm” etrafında şekillenmiştir.¹⁷⁷ Uluslararası siyasette barışçıl yöntemlerin geliştirilmesi gerektiğini ve böylece savaşın engellenebileceğini savunan idealist düşünceyle birlikte Milletler Cemiyeti’nin de 1919 yılında temelleri atılmıştır. Bu noktada savaş sonrası dönemde görevde bulunan ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından savaşın önlenmesi ve barışın sağlanmasına yönelik olarak kaleme alınan 14 İlke de idealizmi beslemiştir.¹⁷⁸ Gizli anlaşmaların imzalanmaması, serbest ticaretin geliştirilmesi ve halkların kendi geleceklerinin belirleme hakkının (*self-determinasyon hakkı*) temel alınması gibi uluslararası barışa katkı sağlayacak düzenlemelerin yer aldığı Wilson İlkeleri, Milletler Cemiyeti’nin kuruluşunda da etkili olmuştur. Ne var ki, sağlanması arzulanan ideal barış düşüncesi uzun vadede mümkün olmamıştır. Amerikan Kongresi’nin ABD’nin Milletler Cemiyeti üyeliğini reddetmesi ve Wilson Yönetimi’nin görev süresinin bir müddet sonra dolması gibi etmenler Milletler Cemiyeti’nin istikrarlı bir şekilde ilerlemesini baltalamıştır. Bununla beraber, İngiltere ve Fransa’nın güç dengesini kollamaları ve çıkarlarını esas almaları ve söz gelimi üyelerden İtalya’nın 1935’te Habeşistan’ı (Etiyopya) işgal etmesi II. Dünya Savaşı’na giden süreci başlatmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Grenville Clark ve Louis B. Sohn, *World Peace Through World Law* (Cambridge: Harvard University Press, 1962), xv.

¹⁷⁷ Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 67.

¹⁷⁸ Gözen, 73.

¹⁷⁹ Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 81.

II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte idealizm düşüncesi yerini realizme bırakırken; idealizm Uluslararası İlişkiler disiplini içinde savaşın nasıl engelleneceği ve barışın nasıl tesis edileceği gibi konularda fikirler üretilmiştir.¹⁸⁰ Milletler Cemiyeti'nin savaşı engellemedeki başarısızlığı daha derinlikli ve kapsamlı uluslararası işbirliğini gerekli kılmıştır. “Cemiyet öldü. Birleşmiş Milletler çok yaşa”¹⁸¹ söylemiyle birlikte, uluslararası barış ve güvenlik, BM'nin kurulması ve BM Şartı ile birlikte ‘kolektif’ bir boyut kazanmıştır. BM'nin nihai hedefi olan uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda, 1945'te San Francisco'da bir araya gelen delegeler bu hususta “başlıca sorumluluğu”¹⁸² BM Güvenlik Konseyi'ne bırakmıştır. Böylece, barış ve güvenlik uluslararası hukukun başta gelen konularından birisi olmuştur. Barış, o dönemde en genel şekliyle ‘savaşın olmadığı’ durum olarak kabul edilirken, BM Şartı'nın “adalete dayalı bir uluslararası düzen” vurgusu, adalet ile çelişen pek çok durumun barış karşısında bir tehdit oluşturabileceği anlamına geldiğinden, barışa ilişkin genel paradigmanın sınırlarını genişletmiştir. Böylece, ‘savaşın veya şiddetin olmaması’ durumu olarak tanımlanan barış, tarihsel bağlamda devletlerin savaşı sınırlandırmak için giriştikleri işbirlikleri, katıldıkları uluslararası konferanslar ve kabul ettikleri uluslararası sözleşmeler ile paralel bir ilerleme kat etmiştir. Bunlardan en önemlilerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Viyana Kongresi (1814-1815), Lahey Sözleşmeleri (1899 ve 1907), Milletler Cemiyeti (1919), Briand-Kellog Paktı (1928) ve Birleşmiş Milletler (1945).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de yasa dışı kuvvet kullanımı uluslararası düzenin bir parçasını oluşturmaya devam ederek, esasen uluslararası barış ve güvenliğe karşı en birincil tehdit olarak varlığını sürdürmüştür. Bilindiği üzere 19. yüzyılda kuvvet kullanma II. Dünya Savaşı'na kadar büyük güçlerin emperyal müdahaleleri hayata geçirmelerinde meşru bir araç olarak görülmüştür.¹⁸³ Ancak tarihsel süreç içerisinde kuvvet kullanımına yönelik belirli

¹⁸⁰ Gözen, 69. Kurki ve Wight, 15-19.

¹⁸¹ Francis Paul Walters, *A History of the League of Nations* (London: Oxford University Press, 1952), 815.

¹⁸² BM Şartı.

¹⁸³ Jochen von Bernstorff, “The Use of Force in International Law before World War I: On Imperial Ordering and the Ontology of the Nation-State”, *European Journal of International Law* 29, sy 1 (2018): 236.

sınırlandırmalara da gidilmiştir. Bunlardan ilki I. Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti ile oluşturulmaya çalışılmış ve devletlerin aralarındaki uyuşmazlıkları barışçıl bir şekilde çözmeleri istenmiştir.

Bu hususta daha önemli bir girişim, adını ABD Dışışleri Bakanı Frank B. Kellogg ile Fransız Dışışleri Bakanı Aristide Briand'dan alan ve 27 Ağustos 1928 tarihinde imzalanan Briand-Kellogg Paktı olmuştur.¹⁸⁴ İki savaş arası dönemde imzalanan bu Pakt ile devletler uluslararası politikalarında bir vasıta olarak kuvvete başvurmaktan vazgeçmişlerdir. Ne var ki, meşru müdafaanın düzenlenmemesi, savaşın hukuki zeminine yönelik sınırların belirlenmemesi, savaş yasağının her devleti kapsar nitelikte olmaması, savaşın olmaması için zorlayıcı önlemlerin alınmaması, ilerleyen süreçte Paktın zayıflamasına neden olmuştur. Tabiatıyla, bu girişimler başarılı olamamış ve yaklaşık elli beş milyon insanın yaşamını yitirdiği II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine engel olunamamıştır.

Kuvvet kullanma yasağı hususunda en güçlü taahhüt II. Dünya Savaşı sonrasında kabul edilen BM Şartı ile gerçekleşmiştir.¹⁸⁵ BM Şartı'nın giriş kısmında, Birleşmiş Milletler, halkları,

Hoşgörüyle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye, tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan yararlanmaya istekli olarak, bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya kara verdik.

Böylece *jus ad bellum* modern uluslararası hukukun temel bir ilkesi olmuştur. BM Şartı'nın 2(4). maddesi ile devletlerin kuvvet kullanımına başvurmaktan kaçınmaları hususu, bütün devletlere bir yükümlülük getirmektedir. Bu maddeye göre;

¹⁸⁴ The Kellogg-Briand Pact (27 Ağustos 1928), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.jura.uni-muenchen.de/fakultaet/lehrstuehle/satzger/materialien/kellogg1928e.pdf>; Stuart Casey Maslen, "The Role of International Law in Preventing War and Promoting Peace", içinde *Preventing War and Promoting Peace: A Guide for Health Professionals*, ed. William H. Wiist ve Shelley K. White (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 182-183.

¹⁸⁵ Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 815-818.

Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.¹⁸⁶

Dahası, kuvvet kullanma yasağı Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından uluslararası hukukun ihlal edilemez üstün kuralı, *jus cogens* (emredici/buyruk kural) olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁷ Böylece barış ve güvenliği ilişkin önemli bir normatif düzen, kuvvet kullanımının sınırlandırılmasıyla gerçekleşmiştir.

Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında 'bağlayıcı' karar alma yetkisi olmamasına rağmen yumuşak hukukun (*soft law*) bir parçası olarak BM Genel Kurulu'nun da oldukça büyük bir rolü olduğunu belirtmek gerekir. BM Şartı'nın 11(1) maddesinde belirtildiği üzere,

Genel Kurul, silahsızlanmaya ve silahlanmanın düzenlenmesine hâkim olan ilkeleri de içermek üzere, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için yapılacak işbirliğinin genel ilkelerini inceleyebilir ve bu ilkeler konusunda örgüt üyelerine, Güvenlik Konseyi'ne veya hem örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde bulunabilir.

Bu bağlamda 'Barış için Birleşme'¹⁸⁸ kararı buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Aynı zamanda, Genel Kurul, uluslararası barış ve güvenliğe hizmet eden önleyici diplomasi ve arabuluculuk ile çatışmaların önlenmesi, barışı koruma (*peacekeeping*) ve barış inşası ile çatışmadan çıkan ülkelerde tekrardan istikrarın sağlanması, terörle mücadele ile terör eylemlerinin önüne geçilmesi ve silahsızlanma faaliyetleriyle nükleer ve kimyasal silahların kullanımının engellenmesi veya sınırlandırılması alanlarında faaliyetler yürütmektedir.¹⁸⁹ Tanımlanan bu amaçlar bağlamında, uluslararası barış ve güvenliğe önemli ölçüde

---

¹⁸⁶ BM Şartı.

¹⁸⁷ ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), *ICJ Reports*, (1986), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>.

¹⁸⁸ Söz konusu bu karar; Kore Cumhuriyeti'nin karşı kaşıya kaldığı saldırıyı durdurmak için BM Güvenlik Konseyi'nde alınması öngörülen kararların Sovyetler Birliği'nin vetosu sebebiyle kabul edilmemesi ve o nedenle de saldırıya karşı harekete geçilememesi nedeniyle alınmıştır.

¹⁸⁹ "Maintain International Peace and Security", *United Nations*, erişim 10 Ekim 2022, <https://www.un.org/en/our-work/maintain-international-peace-and-security>.

katkı sağlayan, BM Genel Kurulu'nun 24 Ekim 1970 tarihinde kabul etmiş olduğu "Dostane İlişkiler Bildirisi"¹⁹⁰ dünya barışını güçlendirmek, BM Şartı'nın uygulanmasını ve uluslararası hukuk ilkelerinin geliştirilmesini sağlamak amacıyla "konsensüs"¹⁹¹ ile kabul edilmiştir. Uluslararası barış ve güvenliğe atıf yapan bu bildiride "devletlerin uluslararası uyuşmazlıklarını uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye atmayacak şekilde barışçıl yollarla çözmeleri" konusunda bir yükümlülükleri tekrardan teyit edilirken, "her Devletin uluslararası yükümlülüklerine tam ve iyi niyetle uyma ve diğer Devletlerle barış içinde yaşama görevi" olduğuna vurgu yapılmaktadır.¹⁹² Bu bildiri, BM Şartı'nda yer alan maddelere ve amacına uygun olarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda "işbirliğini" dikkate almakta ve "barış içinde bir arada yaşamayı" devletlerin bir görevi/sorumluluğu olarak onlara yüklemektedir. Teamül hukukunun bir parçası haline gelen¹⁹³ söz konusu bu bildiri, BM Genel Kurulu'nun uluslararası barış ve güvenliği sağlamadaki rolüne büyük ölçüde katkı sağlamıştır. BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1978 tarihinde kabul ettiği 33/73 sayılı "Toplumların Barış İçinde Yaşama Hazırlanması Bildirisi"nde¹⁹⁴ barış, her ulusun ve insan varlığının din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı olmaksızın sahip olduğu içkin bir hak olarak tanımlanmıştır. Burada insan hakları bağlamında "barış içinde yaşam" hakkına atıf yapılmıştır. Yine, saldırı savaşında bulunmak, savaşın planlanması veya savaşa hazırlanılması 'barışa karşı suçlar' arasında sayılmış, bunlar kalıcı bir barış için devletlerin takip etmesi gereken ilkeler arasında tanımlanmıştır.¹⁹⁵

Uluslararası alanda barışın sağlanması, çatışmaların ve savaşın engellenmesi BM'nin temel kuruluş amacı olmuştur. Bu bağlamda, BM'nin tüm

---

¹⁹⁰ Tam ismiyle Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurmaya ve İş birliği Yapmaya Dair Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri, UNGA "The Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States", A/RES/2625(XXV) (24 Ekim 1970).

¹⁹¹ Türkçede 'oydaşma' veya 'uzlaş' olarak tanımlanmaktadır. Oylama yapılmaksızın tüm üyelerin mutabakatı çerçevesinde alınan karar.

¹⁹² UNGA, A/RES/2625(XXV).

¹⁹³ Marko D. Öberg, "The Legal Effects of Resolutions of the UN Security Council and General Assembly in the Jurisprudence of the ICJ", *The European Journal of International Law* 16, sy 5 (2006): 897.

¹⁹⁴ UNGA, "Declaration on the Preparation of Societies for Life in Peace", A/RES/33/73 (14 Aralık 1978).

¹⁹⁵ UNGA, "Declaration on the Preparation of Societies for Life in Peace".

kurumları uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkı sağlarken, özellikle BM Güvenlik Konseyi, BM Genel Kurulu, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Hukuk Komisyonu ve BM İnsan Hakları Konseyi'nin uluslararası hukuk oluşturmadaki rolleri daha çok öne çıkmaktadır.

2.3. Tarihi Bağlamda ve Kavramsal Olarak 'Barış Hakkı'

Barış hakkının tarihçesini onun içinde bulunduğu uluslararası hukukun gelişimiyle birlikte ele almak doğru olacaktır. Nitekim uluslararası hukukun BM'nin uluslararası güvenliği ve dünya barışını sağlamak hedefi doğrultusunda yeni bir yönelime girmesiyle birlikte kazanmış olduğu teorik ve pratik alanın göz ardı edilmemesi gereklidir. Bu doğrultuda BM'nin dayandığı üç sütün: *barış, insan hakları* ve *kalkınma*, doğrudan barış hakkının gelişiminin bir parçasını simgelemektedir. Böylece BM'nin normatif karakteri barış hakkının gelişmesinde ve kavramsallaştırılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla BM Şartı'nın 1(1) maddesine tekrardan değinildiğinde BM Şartı'nın barışı adil, sürdürülebilir ve yapıcı olarak görmesi, barış hakkının özünü oluşturur.¹⁹⁶

Barış hakkının dile getirilmesi daha çok II. Dünya Savaşı'nın yaşattığı büyük yıkım ve nükleer silahların tehdidi karşısında oluşan tepkinin bir sonucudur. Bu doğrultuda barış hakkının ilk ortaya çıkışı; özellikle şu üç metnin kabulüyle yakından ilişkili olmuştur: 'barışa karşı suçlar'ı tanımlayan ve hukuki bir yargı süreci başlatan 8 Ağustos 1945 tarihinde kabul edilen Uluslararası Askeri Mahkeme Şartı (Nürnberg Şartı); 2(4). maddesi ile devletlere kuvvet kullanma yasağı getiren 25 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen BM Şartı ve yine *inter alia*, barışa karşı suçları düzenleyen 19 Ocak 1946 tarihli Uzak Doğu Uluslararası Askeri Mahkeme Şartı (Tokyo Şartı).¹⁹⁷ Buna göre, Nürnberg Şartı'nın barışa karşı suçların tanımlandığı 6(a). maddesi, BM Şartı'nda yer alan kuvvet kullanma yasağını düzenleyen 2(4). maddesi ve Tokyo Şartı'nın barışa karşı suçlar başlıklı 5(a).

¹⁹⁶ Farooq Hassan, "Solidarity Rights: Progressive Evolution of International Human Rights Law", *New York Law School Journal of Human Rights* 1 (1983): 60.

¹⁹⁷ Woods, "Theorizing Peace as a Human Right", 216-217.

maddesi ile ilişkilendirilmektedir. Nürnberg Şartı, BM Şartı ve Tokyo Şartı’nda yer alan ilgili maddeler sırasıyla şu şekildedir:

Barışa karşı suçlar: yani, bir saldırı savaşının planlanması, hazırlanması, başlatılması veya yürütülmesi veya uluslararası anlaşmalara, sözleşmelere veya güvencelere aykırı bir savaş veya yukarıdakilerden herhangi birinin yerine getirilmesi için ortak bir plana veya komploya katılım.¹⁹⁸

Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler’in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.¹⁹⁹

Barışa karşı suçlar: İlan edilmiş veya edilmemiş bir saldırı savaşının planlanması, hazırlanması, başlatılması veya yürütülmesi veya uluslararası hukuku, anlaşmaları, sözleşmeleri veya güvenceleri ihlal eden bir savaş veya yukarıdakilerden herhangi birinin yerine getirilmesi için ortak bir plana veya komploya katılmak.²⁰⁰

Bunlara ek olarak, 1998 tarihli Roma Statüsü ile kurulan ve 1 Temmuz 2002 tarihi itibarı ile faaliyetlerine başlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), statüsünde tanımlandığı şekliyle, soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçlarını yargı yetkisine alarak barışın korunmasında uluslararası hukuk düzeninin önemli bir ayağını oluşturmaya başlamıştır.²⁰¹ Bununla beraber, 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 28. maddesinde yer alan, “herkesin bu Beyannamede belirtilen hak ve özgürlüklerin tam olarak hayata geçirilebileceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır”²⁰² ifadesinin de barış hakkının önemli bir unsurunu ifade ettiğini söylemek mümkündür.

¹⁹⁸ Nürnberg Şartı (1945), erişim 5 Aralık 2021, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf

¹⁹⁹ BM Şartı.

²⁰⁰ Tokyo Şartı (1946), erişim 5 Aralık 2021, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf

²⁰¹ Rome Statute of the International Criminal Court, (1998), erişim 11 Ekim 2022, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.

²⁰² UNGA “Universal Declaration of Human Rights”, (10 Aralık 1948), https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf

Savaş, barış hakkının incelenmesinde ana unsur olarak yer almaktadır. Yukarıda sözü edilen maddeler daha çok Hobbesçu bir dünya tasavvuru içinde, ‘barış durumu’ olarak adlandırılan savaşın olmaması durumunu esas alarak savaştan azade yaşama özgürlüğü (*freedom from war*) ilkesini yansıtmaktadır. Ancak barış hakkı sadece barışa karşı suçlar, savaş veya çatışma durumuyla ilgili değildir.²⁰³ Başka bir deyişle, hakların bireysel ve kolektif boyutunu içeren barış hakkının savunular, bu hakkı sadece savaşın olmadığı barış durumunda değil, şiddete başvurma eylemini de sınırlayıcı unsurları bünyesinde taşıyan bir hak olarak kavramsallaştırılmaktadır.²⁰⁴

Bu durumda barış hakkı negatif ve pozitif yükümlülükleri bünyesinde barındıran bir hak olarak ortaya çıkmaktadır.²⁰⁵ Alston’a göre barış hakkı *sui generis* bir hak olmaktan ziyade, tüm insan haklarının bir özü olarak, bölünmez ve aynı zamanda diğer insan haklarını tamamlayıcı bir hak olarak görülmelidir.²⁰⁶ Barış hakkı uluslararası barış ve güvenliğin güçlendirilmesi çabalarıyla birlikte pozitif bir yükümlülük getirir.²⁰⁷ Fernandez ve Puyana; barış hakkını, yeni hümanizm söyleminin içinde barındırdığı farklı kültürler arasında köprü inşa edilmesi ve zorluklarla birlikte mücadele edilmesi kapsamında ‘dayanışma’ veya ‘paylaşma’ anlamında ele almıştır.²⁰⁸ O yüzden, barış hakkı sadece savaştan kaçınma durumu olarak değil, değişen güvenlik sorunlarıyla birlikte yoksulluk ve sömürgeciliğin birçok boyutuyla da ilgilidir.²⁰⁹

Nitekim Soğuk Savaş döneminin uzantısı olarak ortaya çıkan ve bu doğrultuda belirli bir siyasal içeriğe sahip olduğu varsayılan barış hakkı, esasında kitlesel yıkıma ve nükleer silahlar ile kurulmuş olan yıkıcı düzene karşı gelişen bir

---

²⁰³ Daniele Archibugi, Mariano Croce ve Andrea Salvatore, “Law of Nations or Perpetual Peace? Two Early International Theories on the Use of Force”, içinde *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, ed. Marc Weller (Oxford: Oxford University Press, 2015), 56-78.

²⁰⁴ Woods, “Theorizing Peace”, 223.

²⁰⁵ Jason Morgan-Foster, “Third Generation Rights: What Islamic Law Can Teach the International Human Rights Movement”, *Yale Human Rights & Development Journal* 8, sy1 (2005): 24.

²⁰⁶ Alston, “Peace as a Human Right”, 328.

²⁰⁷ Christian G. Fernandez ve David P. Fernandez, “The Adoption of the Declaration on the Right to Peace by the United Nations: a Human Rights Landmark”, *Peace Human Rights Governance* 1, sy 2 (2017): 277.

²⁰⁸ Fernandezve Puyana, 39-40.

²⁰⁹ Hassan, “Solidarity Rights”, 60.

hak olarak yorumlanmıştır.²¹⁰ Bir bakıma barış hakkının nihai amacı dünya barışını tesis etmek ve bunu sürdürmek olarak tarif edilebilir.²¹¹ Özellikle Soğuk Savaş sonrasında insani güvenliği merkeze alan bir anlayışın ortaya çıkmasıyla beraber, barış hakkı, çevre, kalkınma, nükleer silahsızlanma rejimleri içinde temel bir insan hakkı olarak yer almaya başlamıştır. Bu durumda, barış hakkının sadece savaş durumuyla ilişkilendirilmesi dar bir yorumu temsil ederken, daha geniş bir yorumla, barış hakkı, barış veya çatışma durumunda normatif bir duruş sergilemektedir.

Barış hakkını ‘kolektif’ bir şekilde ele alan önemli belge 27 Haziran 1981 tarihinde Afrika Birliği tarafından imza edilen ve 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı olmuştur. Buna göre Şartın 23(1). Maddesinde şu ifadeler yer verilmiştir:

Bütün halkların, ulusal ve uluslararası barış ve güvenlik hakkı olacaktır. Dayanışma ve dostane ilişkiler ilkeleri, Birleşmiş Milletler Şartı’nda zımnen teyit edilen ve Afrika Birliği Örgütü tarafından da tekrardan kabul edilen bu ilkeler Devletler arasındaki ilişkileri yönetecektir.²¹²

Afrika coğrafyasında bireysel ve müşterek insan haklarını düzenleyen bu belgede, barış hakkı, güvenlikle birlikte ele alınmış, ifade, uluslararası barış ve güvenlik hakkı biçiminde formüle edilmiştir. Bununla beraber, Şart’a ek olarak 11 Temmuz 2003’te kabul edilen ve 25 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe giren Afrika’da Kadın Hakları Protokolü’nün (Maputo Protokolü) 10. maddesinde, doğrudan barış hakkı altında kadınların barışçıl varoluş haklarına vurgu yapılmıştır.²¹³ Barış hakkı, Afrika coğrafyasında insan haklarına ve toplumsal düzene yardımcı bir hak olarak tanımlanırken, aynı zamanda bu coğrafyanın uluslararası sisteme entegre olması sürecinde de ‘barış’ temel bir nokta olarak görülmüştür.

2.3.1. 1984 Tarihli Halkların Barış Hakkı Bildirisi

Barış hakkı, tarihsel bağlamda normatif gelişimini kuvvet kullanmanın sınırlandırılması, insan hakları ve uluslararası barış ve güvenlik zemininde

²¹⁰ Yasemin Özdek, *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı* (Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları 249, 1993), 3, 50.

²¹¹ Hassan, “Solidarity Rights”, 60.

²¹² African Union, “African Charter on Human and Peoples’ Right”, (21 Ekim 1986).

²¹³ African Union, “The Maputo Protocol Advances African Women’s Right”, (25 Kasım 2005).

sürdürmüştür. Bu doğrultuda, Moğolistan'ın 11 Temmuz 1984 tarihli bir mektubuyla birlikte başlayan bu süreç, BM Genel Kurulu'nun 39. olağan toplantısında *Halkların Barış Hakkı Bildirisi*'nin 12 Kasım 1984 tarihinde kabul edilmesiyle taçlanmışır.²¹⁴ Bildiri'nin giriş kısmında “savaşı insanlığın hayatından çıkarmak ve her şeyden önce dünya çapındaki nükleer faaliyeti”²¹⁵ engellemenin gerekliliğinden söz edilirken,

savaşı bir yaşamın, ülkelerin maddi refahı, kalkınması ve ilerlemesi ile Birleşmiş Milletler tarafından ilân edilen hakların ve temel insan özgürlüklerinin tam olarak uygulanması için temel uluslararası önkoşul²¹⁶

olduğu vurgulanmıştır. Bu noktadan hareketle, barış hakkını, savaşın olmadığı ve insan haklarının korunduğu ‘çatı bir hak’ olarak değerlendirmek mümkündür. Bildiri, barış hakkının tanınmasının, sağlanmasının ve devletler tarafından korunmasının bir yükümlülük olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, söz konusu Bildiri'nin maddelerine bakıldığında; 1. ve 2. madde “Gezegelimizdeki tüm insanların kutsal bir barış hakkına sahip olduğunu” ilân ederek, “barış hakkının korunmasının ve uygulanmasının teşvik edilmesinin her devletin temel bir yükümlülüğü olduğunu” beyan etmiştir. Bildiri'nin 3. maddesinde barış hakkının güvence altına alınması için,

Devletlerin politikalarının savaş tehdidinin, özellikle nükleer savaşın ortadan kaldırılması, uluslararası ilişkilerde güç kullanımının terk edilmesi ve uluslararası anlaşmazlıkların Birleşmiş Milletler Şartı temelinde barışçıl araçlarla çözülmesi

gerekliliği ortaya koymaktadır. Son olarak, bu belge, 4. madde ile tüm devletlere ve uluslararası kuruluşlara barış hakkının uygulanmasında ulusal ve uluslararası düzeyde gerekli önlemlerin alınması gerekliliğini beyan etmiştir.

Bildiri karşıt oy kullanılmaksızın, 92 olumlu; 32 çekimser oyla kabul edilmiştir. Çekimser oyların nedeni Bildiri metninde kullanılan tanımlamaların veya sınırların belirsizliğidir. Bu bağlamda Bildiri'nin 1. maddesinde barış hakkına “gezegelimizdeki tüm insanların” sahip olduğu ifadesiyle, hitap şekli olarak

²¹⁴ UNGA, “Declaration on the Right of Peoples to Peace”, A/RES/39/11 (12 Kasım 1984).

²¹⁵ UNGA, “Declaration on the Right of Peoples to Peace”.

²¹⁶ UNGA.

kolektif bir yapıya sahip olan barış hakkı, çoğul bir dille ifade edilmesi nedeniyle, sadece tek tek insanlara değil, tüm insanlara hitap edebilecek bir hak olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, barış hakkı, self-determinasyon hakkı gibi tüm halkların sahip olabileceği, ilân edilebilecek bir hak olarak görülmüştür; bu da bazı devletlerin çekimser kalmasına neden olmuştur.²¹⁷ Nitekim söz konusu hakkın öznesinin ve failinin belirsizliği, bu konudaki yükümlülüğün ne olduğu ve son madde ile ifade edilen “gerekli önlemlerin” neler olduğunun yeterince açık olmaması, bu hakkın pratikteki uygulamasının nasıl olacağına ilişkin tereddütleri de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar BM Şartı’nın kuvvet kullanılmasına ilişkin 2(4). maddesine atıf yapmaması Bildiri’nin bir eksikliği olarak yorumlanmış olsa da; devletlerin uluslararası politikada savaş tehdidinde bulunmaması, nükleer savaşın ortadan kaldırılması vurgusu ile nükleer silahsızlanma politikaları ve uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesi, barış hakkının korunması yolunda yine de önemli unsurlara vurgu yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda barış hakkının korunmasına ilişkin olarak belirtilen bu unsurlar, devletlerin ulusal ve uluslararası politikalarında dikkat etmeleri gereken davranış kodları olarak okunmalıdır.

Barış hakkı, korunması gereken bir hak olarak ele alındığında, yukarıdaki paragrafta sayılan kuvvet kullanma, nükleer silahsızlanma ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne ek olarak, uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren birçok başka durum da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, terörizm, iç çatışmalar, açlık ve fakirlik, çevre ve göç sorunları da bu hakkın konusunu oluşturabilmektedir. Bunların engellenmesi barış hakkının korunmasında temel birer unsur olarak yer alırken, barış hakkı aynı zamanda bu sorunların çözümünde başvurulabilecek bir hak olarak anlam kazanabilmektedir. Barış hakkını düzenleyen bu metinlerin varlığına rağmen, barış hakkının henüz açık ve sınırları belirli bir tanımı mevcut değildir. Ancak yoruma ve gelişmeye açık olan barış hakkını, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunların çözümünde, insan haklarını ilgilendiren birçok konuda, uluslararası anlaşmalarda, sözleşmelerde ve ulusal anayasalarda yer alarak tedricen yaygınlık kazanan dinamik bir hak olarak görmek

---

²¹⁷ Dimitrijevic Voijn, “Human Rights and Peace”, içinde *Human Rights: New Dimensions and Challenges*, ed. Janusz Symonides (Paris: UNESCO, 1998), 47-69.

mümkündür. Bu bağlamda, gelişimini sürdüren barış hakkına yönelik BM çatısı altında kabul edilmiş olan önemli bir diğer belge 19 Aralık 2016 tarihinde kabul edilmiş olan Barış Hakkı Bildirisi'dir.

2.3.2. 2016 Tarihli Barış Hakkı Bildirisi

Barış Hakkı Bildirisi, 19 Aralık 2016 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.²¹⁸ Barış hakkının ortaya çıkma sürecinde BM İnsan Hakları Konseyi'nin birçok aşamada önemli rolü olmuştur. Böyle bir rol, Birleşmiş Milletler'in insan haklarının daha etkin kılınması hususunda benimsemiş olduğu politikanın bir uzantısıdır. BM Genel Kurulu'nun 60/251 sayılı kararında kabul ettiği üzere, barışın BM'nin temel hedefleri arasında yer aldığı hususu şu şekilde belirtmiştir:

Barış ve güvenliğin, kalkınmanın ve insan haklarının Birleşmiş Milletler sisteminin temel direkleri ve kolektif güvenlik ve refahın da temelleri olduğunu onaylar; kalkınma, barış ve güvenlik ile insan haklarının birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı olarak güçlendirici olduğunu kabul eder.²¹⁹

İnsan haklarının BM sisteminin temel dinamiklerinden biri olduğu kabul edilirken, bu durum İnsan Hakları Konseyi'nin sorumluluğunu da arttırmıştır. Bildirinin kabulüne giden süreçte İnsan Hakları Konseyi, 17 Haziran 2009 tarihinde 11/4 sayılı kararıyla barış hakkına ilişkin BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nden dünyanın her bir yerinden gelen uzmanlardan oluşan bir çalıştay düzenlemesini talep ederek, barış hakkına ilişkin aşağıdaki hususların açıklığa kavuşturulmasını istemiştir.²²⁰

- (a) Bu hakkın içeriğini ve kapsamını daha ayrıntılı olarak açıklığa kavuşturmak;
- (b) Bu hakkın hayata geçirilmesinin önemi konusunda farkındalığı arttıracak önlemler önermek;
- (c) Devletleri, hükümetlerarası ve uluslararası kuruluşları harekete geçirmek için somut eylemler önermek.²²¹

²¹⁸ UNGA, "Declaration on the Right to Peace", A/RES/71/189 (19 Aralık 2016).

²¹⁹ UNGA, "Human Rights Council", A/RES/60/251 (3 Nisan 2006).

²²⁰ OHCHR, A/HRC/RES/11/4 (17 Haziran 2009).

²²¹ OHCHR, A/HRC/RES/11/4.

İnsan Hakları Konseyi'nin bu talebi üzerine, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, kendisinden talep edildiği üzere barış hakkını incelediği bir rapor hazırlamıştır. 17 Mart 2010 tarihli 14/38 sayılı bu raporda 'halkların barış hakkı kavramı'nın "Birleşmiş Milletler organlarının barış ve güvenlik, silahsızlanma ve barışı korumaya ilişkin uygulama deneyimleri de dahil olmak üzere daha geniş bir bağlamda anlaşılması"²²² gerekliliğine vurgu yapılarak, barış hakkının sadece savaşın olmadığı bir durum olarak değil, aynı zamanda pozitif barışı da içine alacak şekilde yorumlanması hususu üzerinde durulmuştur.²²³ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin hazırladığı raporu takiben, barış hakkı bildirisinin taslağının oluşturulması için hükümetlerarası bir çalışma grubu oluşturulmuş ve bu oturumlarda devletler, çeşitli sivil toplum kuruluşları, BM organlarının bazı temsilcileri ve kurumlar, barış hakkına ilişkin beyanlarını dile getirmişlerdir.²²⁴

Bu bildirinin kabul edilmesi sürecinde yürütülen görüşmeler sırasında dikkat çekici beyanlar ortaya çıkmıştır.²²⁵ Genel olarak 'insan hakları' başlığı altında tartışılan barış hakkına yönelik eleştirileri; bu hakka ilişkin kesin ve net bir hukuki tanımın olmaması, sınırlarının, hak ve yükümlülük sahibinin kim olduğunun belirsiz olması gibi başlıklar altında toplamak mümkündür. Bu doğrultuda, Birleşik Devletleri (ABD), bu oturumlarda barış hakkının insan haklarındaki hak unsurlarını değiştirmesi ve kolektif bir hak olarak yer alması nedeniyle itiraz etmiştir. Japonya ise, barışın henüz uluslararası hukuk tarafından başarılı bir şekilde güvence altına alınmamış olması nedeniyle, bu hakkın tanınmasının erken olduğunu vurgulayarak desteklememiştir. Aynı zamanda görüşmelerde barış hakkı bir 'hak' olmaktan ziyade insan haklarının daha iyi gözetilmesine imkân verebilecek bir 'hedef' olarak tanımlanmıştır.²²⁶

---

²²² UNGA, A/HRC/14/38, (17 Mart 2010).

²²³ UNGA, A/HRC/14/38.

²²⁴ Beyanların çoğunun Fransızca ve İspanyolca olması nedeniyle burada sadece İngilizce olarak yayımlanan metinlerden faydalanılmıştır.

²²⁵ OHCHR, "First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on a Draft United Nations Declaration on the Right to Peace", 18-21 Şubat 2013, erişim 15 Mart 2023, <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/right-peace/first-session>.

²²⁶ OHCHR, "First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on a Draft United Nations Declaration on the Right to Peace".

Benzer şekilde, Avustralya da bir yandan barış hakkının önemine vurgu yaparken, bir yandan da, barış hakkının mevcut halinin, uluslararası hukukun bu husustaki kurallarını önemli ölçüde genişlettiğini bir ‘çekince’ olarak ileri sürmüştür. Bu genişlemenin daha çok BM Şartı’nın VII. Bölümüyle çelişebileceğini vurgulayan Avustralya, kuvvet kullanımının sınırları düşünüldüğünde, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde barış hakkının bu sınırları aşabilme riskinin olduğuna dikkat çekmiştir. Barış hakkına benzer şekilde şüpheyle yaklaşan Singapur ise, barış hakkının, barış eğitimi, çevre, korunmasız gruplarla ilgili bir bağının olmadığını belirterek, barış hakkının daha geniş bir kapsamda egemen bir devletin kendisini savunma hakkı veya egemenliğini koruma hakkı bağlamında ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur.²²⁷

Bu anlamda, Singapur, barış hakkının kısa ve öz biçimde, sadece devletlerin uluslararası ilişkilerinde güç kullanımlarından kaçınmaları ve uluslararası anlaşmazlıkların onlar tarafından barışçıl bir şekilde çözülmesi temelinde anlaşılması gerekliliğini belirtmiştir. Barış hedefinin övgüye değer bir hedef olduğunu dile getirmesine rağmen, Kanada, uluslararası hukukta barış hakkının varlığını kabul etmediğini belirterek, barış hakkının bir ‘hak’ olmaktan ziyade, ancak bir ‘hedef’ olabileceğine dikkat çekmiştir. Bununla beraber, yeni bir hakkın inşasından ziyade, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ndeki hakların yeterli olduğunu ileri sürerek, bu hakların korunmasına odaklanılmasının gerekliliğinin belirtmiştir. Barışın insan haklarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında bir ön koşul olduğunu savunan Mısır Arap Cumhuriyeti, barış hakkıyla beraber kalkınma hakkı hayata geçirilmediği sürece, insan haklarının tam anlamıyla korunmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda, barış hakkının ‘kutsal’ bir hak olduğunu, ifade ederek, barışın korunmasının devletlerin ve bireylerin temel yükümlülükleri arasında olduğuna dikkat çekmiş, ancak hakkın muğlaklığı nedeniyle, bu hususta devletler arasında ortak bir fikrin oluşturulmasının zaruri olduğunu ifade etmiştir.²²⁸

---

²²⁷ OHCHR.

²²⁸ OHCHR, “First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on a Draft United Nations Declaration on the Right to Peace”.

Barış hakkının, barış ve insan hakları arasında önemli bir irtibat noktası oluşturduğunu belirten Kore Cumhuriyeti, barış hakkının insani güvenlik, çevre, silahsızlanma ve mülteciler gibi temel sorunlarla birlikte ele alınmasını önemine dikkat çekmiştir. Ne var ki, böyle bir hakkın çerçevesinin çok geniş olmasının, hakkın tanımını zorlaştırdığını belirterek, insan haklarının çerçevesini genişletecek ayrı bir haklar listesine gerek olmadığını beyan etmiştir. Sri Lanka tarafından ileri sürülen beyanda, barış hakkının, diğer tüm hakların hayata geçirilmesinde temel bir hak olduğu vurgulanarak, bu hakkın kodifikasyonunu desteklenmiştir. Sri Lanka, uzun bir zamandır terörizm tehlikesiyle yaşamak zorunda kaldığına dikkat çekerek, barış hakkı gibi ‘evrensel’ ve ‘bölünemez’ bir hak olarak, terörizme karşı alınabilecek önlemleri de içeren bir metne ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Sri Lanka, aynı zamanda, insan haklarına saygıya dayalı bir uluslararası sistemin kurulması için, böyle bir hakkın teşvik edilmesini tüm uluslararası toplumun bir yükümlülüğü olduğunu vurgulamıştır. Endonezya ise, böyle bir hakkın devletin görevleri arasında yer alarak, kendi politikası, kapasitesi ve kaynakları uyarınca devletçe sağlanması gereken yükümlülükler içermesi gerektiğini vurgulamış, diğer beyanlarda da olduğu gibi, barış hakkının net bir tanımının yapılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Barış hakkının savunucusu olan İran, bu hakkın da, barış ve insan haklarının evrenselliğini yansıttığını vurgularken, barış hakkının tüm insan haklarının uygulanmasının hem ön koşulu hem de bir sonucu olabileceğini belirterek, bu hakkın zaten BM Şartı’nın giriş kısmında hukuken bağlayıcı olduğunu vurgulamıştır. Bununla beraber, devletlerin uluslararası ilişkilerinde güç kullanımından veya güç kullanma tehdidinden vazgeçmesi, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi gibi, uluslararası toplumun kutsal sayılabilecek bu hedeflerine ulaşmasında barış hakkının önemine dikkat çekmiştir. Benzer şekilde, Malezya da, barış hakkının esasında yeni bir hak olmadığını, nüvesini BM Şartı’nın 2(4). maddesinde barındırdığını belirterek, böyle bir hakkın, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin alınacak önlemleri daha ileriye götüreceğine değinmiştir. Bununla beraber, oluşturulacak olan barış hakkı bildirisinin özellikle,

uluslararası politikanın bir aracı olarak savaşın yasa dışı olduğunun daha fazla ilan edilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir.²²⁹

Devlet beyanlarında ortaya çıkan genel tabloya bakıldığında, görülür ki, barış hakkının net bir tanımının olmaması, insan haklarının, uluslararası hukukun ve uluslararası ilişkilerin pek çok konu alanının kapsamına giren hususları içermesi sebebiyle, yani, hakkın yelpazesinin geniş olması nedeniyle devletler nezdinde genelde tedirginlik yaratmıştır. Bununla beraber, barış hakkının kabulünün mevcut insan hakları mekanizmalarını genişleteceğine dair görüş beyan edenler de olmuştur. Barış hakkı bildirisinin taslak aşamasında vuku bulan bu tartışmalar, barış hakkının kapsamı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu doğrultuda barış hakkının, uluslararası toplumun barışı geliştirme hedefi olarak önemli bir yükümlülük içerdiği; BM Şartı ve insan hakları mekanizmalarıyla uyumlu olduğuna dair ortak bir görüş oluşmuştur. Bununla birlikte, nükleer silah tehdidi, devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanımı veya kuvvet kullanma tehdidinden vazgeçilmesinde, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollar ile çözülmesinde önemli bir hak olduğu çoğunluk tarafından kabul görmüştür.

İnsan hakları bağlamında yer alan bu tartışmaların dışında barış hakkı, dünyadaki savaş ve silahlı çatışmaları durdurmada ve insan hakları ihlalleri, insanlığa karşı suç ve soykırımları önlemede önemli bir gelişme olarak da yorumlanmıştır. BM'nin üç sütununa; yani barışa, kalkınmaya ve insan haklarına vurgu yapılarak barış hakkının hayata geçirilmesine yönelik girişimlerin desteklenmesi gerektiği hususu savunulmuştur. Bu bağlamda, uluslararası toplumun, nükleer savaş başta olmak üzere, savaş tehdidini ortadan kaldırmak, anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmek ve milyonlarca insanın hayatını ciddi şekilde etkileyen tüm çatışmalara son vermek için gerekli çabaların gösterilmesi bu hakkın gelişmesinde önemli mihenk taşları olarak ortaya çıkmaktadır.²³⁰

²²⁹ OHCHR, "First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on a Draft United Nations Declaration on the Right to Peace".

²³⁰ Christian G. Fernandez ve David P. Fernandez, "The General Assembly Adopts the Declaration on the Right to Peace: An Opportunity to Strengthen the Linkage Between Peace, Human Rights and Development in the New Millennium", *Eruditio* 2, sy 1 (2017): 46.

BM İnsan Hakları Konseyi'nin ve UNESCO'nun bildiri metni üzerinde süregelen çalışmaları sonucunda, Barış Hakkı Bildirisi, Küba tarafından BM Genel Kurulu'na sunulmuş ve 131 olumlu, 34 ret ve 19 çekimser oy ile 19 Aralık 2016 tarihinde kabul edilmiştir.²³¹ 1984 tarihli bildiriye göre daha geniş kapsamlı olmakla beraber Barış Hakkı Bildirisinin; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, İkiz Sözleşmeler, Dostane İlişkiler Bildirisi, Sömürge Ülkeler ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri başta olmak üzere BM'nin birçok sözleşmesine ve kararına atıf yapması nedeniyle bir önceki bildiriye yapılan eleştirilere bir perde çektiğini söylemek mümkündür. Ancak beş maddeden oluşan bu bildiride barış hakkına ilişkin net bir tanımlama ortaya konulmamıştır. 1. maddede “Herkesin, tüm insan haklarının desteklenmesi ve korunması ve kalkınmanın tam olarak gerçekleşmesi için barıştan yararlanma hakkı vardır”²³² ifadesine yer verilirken; 2. maddede devletlerin eşitlik, adalet ve hukukun üstünlüğü ilkesine saygı duyması ve toplumlar arasında barışın inşa edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. 3. ve 4. maddelerde barış eğitime, sivil toplum kuruluşlarının rolüne odaklanılmıştır.

Madde 5 ise, “Bildirideki hiçbir şey Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak yorumlanamaz. Bu Bildiride yer alan hükümler, Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve devletler tarafından onaylanan ilgili uluslararası ve bölgesel belgeler doğrultusunda anlaşılmalıdır” demektedir.²³³ Burada sözü edilen maddeler barış hakkı bağlamında açık ifadeler içermemektedir. Hakkın öznesi ve failine ilişkin belirsizlikler devam ederken, bildirinin giriş kısmında vurgulanan temel unsurlar barış hakkına ilişkin konuların yorumlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, öncelikli olarak, bildiri, barışın, “sadece çatışma olmaması durumu olmadığını, aynı zamanda diyalogun teşvik edildiğini, çatışmaların karşılıklı anlayış ve işbirliği ruhu içinde çözülmesi gerektiğini ve sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlandığı pozitif, dinamik, katılımcı bir süreci gerektirdiğini”²³⁴ ifade etmiştir. Bildirinin giriş kısmında,

²³¹ UNGA, “Declaration on the Right to Peace”.

²³² UNGA.

²³³ UNGA.

²³⁴ UNGA, “Declaration on the Right to Peace”.

devletlerin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına saygı duyulması, devletlerin iç işlerine müdahalede etmeme, kuvvet kullanma veya tehdidinde bulunmama, anlaşmazlıkların uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye atmayacak şekilde çözülmesi hususlarına dikkat çekilmiştir. Halkların eşit hakları ilkesi, kendi geleceğini belirleme hakkı, devletlerin egemen eşitliği ve yükümlülüklerin iyi niyet ilkesince yerine getirilmesi de, vurgulanan önemli ilkelerdir. Bununla beraber bildiride, yoksulluk ile mücadele, sürdürülebilir ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınma, küresel refah, eşitsizlikleri ve silahlı çatışmayı azaltmanın önemi vurgulanmıştır.²³⁵

Bildiride yer alan bu unsurlar, barış hakkının bir insan hakkı olarak ele alındığı, insan onurunun ve toplumların hak ve özgürlüklerinin korunduğu bir düzenin oluşması anlamında, devletlerin ve kurumların gözetmesi gereken bir hak olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Konuya uluslararası hukuk açısından bakıldığında, kuvvet kullanmanın sınırlandırılmasında başvurulacak bir hak olarak barış hakkı, yukarıda sayılan ve BM Şartı ile uyum içinde olan bu unsurların hayata geçirilmesinde başvurulabilecek bir hak olarak yer almaktadır. Bilinmelidir ki, barış hakkının kapsamı bununla sınırlı değildir; nükleer silahsızlanma, sorunların barışçıl bir şekilde çözülmesi, sömürgeciliğin ve tahakkümün her türünün engellenmesi ve devletlerin kuvvet kullanmasının veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmasının yasaklanması, doğrudan barış hakkıyla ilgilidir.

2.3.3. Dinamik ve Kolektif Bir Hak Olarak Barış Hakkı

Kolektif insan hakları, ‘dayanışma hakları’ veya ‘üçüncü kuşak haklar’ olarak da adlandırılmaktadır. Bu hakların sınıflandırılması ilk olarak Karel Vasak tarafından yapılmıştır. Vasak, insan haklarının Fransız Devrimi’nin üç simgesel söylemi etrafında şekillendiğini ileri sürmüştür: *özgürlük, eşitlik ve kardeşlik*. Bu durumda siyasi ve medeni haklar veya Locke’çu haklar birinci kuşak hakları; ekonomik sosyal ve kültürel haklar ikinci kuşak hakları temsil ederken, çevre hakkı, kalkınma hakkı ve barış hakkı da üçüncü kuşak hakları olarak anılmaktadır.²³⁶

---

²³⁵ UNGA.

²³⁶ Woods, “Theorizing Peace”, 178-236.

Soğuk Savaş sırasında ABD öncülüğünde, Batı, medeni ve siyasi hakların savunuculuğunu yaparken; Sovyetler Birliği öncülüğünde, Doğu, ekonomik ve kültürel haklar üzerinde durmuştur. Bu dönemde bağımsızlıklarına yeni kavuşan ve Üçüncü Dünya Ülkeleri olarak isimlendirilen kalkınmakta olan devletler ise, dayanışma haklarını ön plana çıkarmışlardır.²³⁷ Söz konusu bu hakların sınıflandırılması, haklar arasında hiyerarşik bir düzeni temsil etmekten ziyade, bu hakların uluslararası düzeyde kabulü ve kodifikasyonu ile ilgili bir durumdur.²³⁸ Böylece birinci ve ikinci kuşak haklar Soğuk Savaş sürecinde sıklıkla gündemde olan haklar olarak yer almıştır. Üçüncü kuşak hakların ise, sömürgeciliğin tasfiyesi süreciyle birlikte ortaya çıkmakla beraber, uluslararası gündemde daha yoğun olarak yer alması Soğuk Savaş sonrası döneme denk gelmiştir.²³⁹

Bir devletin uluslararası sistemi etkileme kapasitesi oldukça güçlü olsa dahi, o devletin kendisini diğer aktörlerden soyutlaması oldukça zorlaşmıştır.²⁴⁰ Bu doğrultuda Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye tarafından geliştirilen küresel karşılıklı bağımlılık kavramı, “ülkeler arasında veya farklı ülkelerdeki aktörler arasında karşılıklı etkilerle karakterize edilen durumları ifade eder.”²⁴¹ Dolayısıyla küresel karşılıklı bağımlılığın hâkim olduğu uluslararası alanda üçüncü kuşak hakların geliştirilmesi ve savunulması daha da önem kazanmıştır. Nitekim devletlerin, yerel ve küresel düzeyde karşı karşıya kalmış olduğu sorunlar, onların kendi başlarına hareket etmelerini zorlaştırmaktadır. Çevrenin korunması, adil kalkınma, sürdürülebilir ekonomi ve barışın tesisi gerek ulusal düzeyde gerekse de uluslararası düzeyde devletlerin ortak eylemini ve işbirliğini gerekli kılmaktadır.²⁴² Dolayısıyla, küresel karşılıklı bağımlılığın her zamankinden daha fazla işbirliğini gerektirmesi nedeniyle, toplumların karşı karşıya kalmış oldukları

---

²³⁷ Jack Donnelly ve Daniel Whelan, *International Human Rights* (New York: Routledge, 2018), 78-79; Stephen Marks, “The Peace-Human Rights-Development Dialectic”, *Bulletin of Peace Proposals* 11, sy 4 (1980): 340.

²³⁸ Woods, “Theorizing Peace”, 192-193.

²³⁹ Roland Rich, “Solidarity Rights Give Way to Solidifying Rights”, *Academi of Social Sciences* 21, sy 3 (2002): 26.

²⁴⁰ Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçın, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler* 6, sy 23 (2009): 74.

²⁴¹ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, *Power and Interdependence* (New York: Longman, 2011), 7.

²⁴² Carl Wellman, “Solidarity, the Individual and Human Rights”, *Human Rights Quarterly* 22, sy 3 (2000): 639-640.

sorunlar devletlerin birçoğunun tek başına hareket etmelerini de zorlaştırmaktadır. Barış da bunlardan biridir.²⁴³

Woods'un ifadesiyle, kolektif hakların yapısında,

hak ve ödev kavramı, yasallık ve ahlak ve pozitif ve negatif haklar kavramları iki zıt kutup değildir; bunlar okyanuslar ve körfezler gibi akıp birbirine dönüşürken diyalektik olarak birleşir ve birbirini etkiler.²⁴⁴

Dolayısıyla barış hakkı da, benzer bir şekilde, kolektif ve dayanışma boyutu daha ağır basan bir hak olmakla beraber, hem kolektif hem de bireysel haklar içinde yer alan bir hak olarak ortaya çıkmaktadır.²⁴⁵ Ancak bireysel haklar kişiye ait iken, dayanışma hakları, insanlığa veya daha farklı bir anlamda BM Şartı'nın girişinde yer alan "biz Birleşmiş Milletler halkları" ile ifade edildiği üzere, 'halk'lara aittir. Dolayısıyla devlet ve sistem düzeyinde ele alınan barış hakkının konusu kolektif haklardan bağımsız değildir.

Gerçekleşmesi ve korunmasında devletlerin ve diğer ulusal/uluslararası aktörlerin pozitif yükümlülüğünün olduğu kolektif hakların hayata geçirilmesinde uluslararası dayanışma önemlidir. Uluslararası dayanışma uluslararası işbirliğini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, insan hakları ve uluslararası dayanışma konusunda Rudi Muhammed Rizki dayanışmayı şu şekilde tanımlamıştır:

Dünya ülkeleri arasındaki çıkarların veya amaçların birliği ve onların arasındaki sosyal uyum olarak uluslararası dayanışma; uluslararası toplumun düzenini ve bekasını korumak ve uluslararası işbirliği ve ortak eylem gerektiren ortak hedeflere ulaşmak için Devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin birbirlerine olan bağımlılığı²⁴⁶

Bu tanımdan hareketle barış hakkı da uluslararası dayanışmayı gerekli kılan haklar içinde anılmıştır.²⁴⁷ BM'nin uluslararası dayanışmanın gerekliliğini düzenleyen "Demokratik ve Eşitlikçi Bir Uluslararası Düzenin Teşviki" başlıklı

---

²⁴³ Wellman, "Solidarity", 642.

²⁴⁴ Woods, "Theorizing Peace", 223.

²⁴⁵ Singh, "Right to Peace as a Human Right", 39-47.

²⁴⁶ UNGA, "Human Rights and International Solidarity", A/HRC/4/8 (7 Şubat 2007).

²⁴⁷ ECOSOC, "Human Rights and International Solidarity," E/CN.4/2006/91 (1 Şubat 2006)

BM Genel Kurul kararında da barış hakkına atıf yapılmıştır.²⁴⁸ Bu kararda, “demokratik ve hakkaniyete uygun bir uluslararası düzeni” güvence altına almak ve gerçekleştirebilmek için self-determinasyon hakkı ve kalkınma hakkı gibi barış hakkının da önemi vurgulanmıştır. Dolayısıyla barış hakkı, sürdürülebilir bir barış için gözetilmesi gereken bir hak olarak gelişimine devam etmektedir. Bu bağlamda barış hakkının güvenlik ve silahsızlanma, insan hakları ve insani güvenlik, kalkınma, çevrenin korunması ve sosyal adalet ile olan ilişkisine geçmeden önce, temel sütunlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kuvvet tehdidine ve kuvvet kullanımına başvurmama,
- Uyuşmazlıkların barışçıl bir şekilde çözülmesi,
- Yapısal şiddetin ortadan kaldırılması ve sosyal adaletin sağlanması,
- Nükleer silahsızlanma ve konvansiyonel silahların sınırlandırılması,
- Çatışmanın önlenmesi ve savaştan azade bir şekilde yaşama özgürlüğü,
- Şiddetin her türünün barışa engel olduğu anlayışından hareketle, negatif barışla birlikte pozitif barışın da dikkate alınması,
- Her türlü ayrımcılığın engellenerek, tüm toplumların aynı şekilde insan haklarından, barış ve güvenlikten faydalanması,
- Uluslararası barış ve güvenliği tesis etmek ve bunu sürdürülebilir kılmak.

2.3.4. Barış Hakkıyla İlişkili Başka Haklar ve Hususlar

Barış hakkının muhteviyatını anlamak için onun güvenlik ve silahsızlanma, insan hakları, kalkınma ve küresel adalet ile olan ilişkisini de ortaya koymak gerekmektedir. Barış hakkının daha çok kolektif ve dayanışma boyutunu yansıtan bu hususlar, barış hakkını ne şekilde yorumlamamız gerektiğine ilişkin de bir rehber

---

²⁴⁸ UNGA, “Promotion Of a Democratic and Equitable International Order”, A/RES/56/151 (8 Şubat 2002).

oluşturacaktır. Ayrıca bu başlıkların başka bir önemi ise, kuvvet kullanmanın veya çatışmanın hâkim olduğu herhangi bir alanda bu unsurlardan özellikle insan haklarının, kalkınmanın ve küresel adaletin de zarar görecektir olmasıdır. Bu irtibatın kurulmasıyla, çalışmanın ana konusunu oluşturan barış hakkının kuvvet kullanımını sınırlandırıcı rolü ile barış ve güvenliğin korunmasındaki önemi daha da belirginleşmiş olacaktır.

2.3.4.1. Güvenlik ve Silahsızlanma

Dünya barışının ve güvenliğinin korunmasında silahsızlanma önemli bir yer tutmaktadır. 14 Haziran 2017 tarihinde İnsan Hakları Konseyi'nin barış hakkı ile ilgili çalıştayında, Maya Brehm'in "Barışı inşa etmenin bir yolu olarak silahsızlanma" başlıklı konuşmasında da dikkat çektiği üzere, silahsızlanma ile ilgili mekanizmaların her birinde barış tek başına değil, çoğunlukla güvenlikle birlikte anılmaktadır.²⁴⁹ Bu bağlamda, 2018'de BM Genel Sekreteri António Guterres tarafından hazırlanan ve BM'nin silahsızlanma eylem ve vizyonunun açıklayan "Ortak Geleceğimizi Güvence Altına Almak: Silahsızlanma Gündemi"nde barış ve güvenliğin, BM'nin silahsızlanma girişimlerinin asıl nedeni olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda, silahsızlanmanın barış ve güvenliğin merkezine yerleştirilmesi gerekliliği ele alınmıştır.²⁵⁰

Silahsızlanma ve/veya silahların kontrolü BM'nin kuruluşundan itibaren onun ana gündeminde yer almıştır ve almaya da devam etmektedir. Bu gündemler özellikle insanlık için büyük bir tehdit oluşturan nükleer silahların sınırlandırılması/ortadan kaldırılmasına ve kimyasal ve biyolojik silahların yasaklanmasına yönelik politikalar ve sınırlandırıcı mekanizmalarla ilişkilidir. Bu bağlamda BM Genel Sekreterliğine bağlı BM Silahsızlanma İşleri Ofisi kurulmuştur. Bu ofisin temel hedefi BM'nin genel uluslararası barış ve güvenliği korumadaki misyonunu destekleyecek şekilde, kitle imha silahlarının ortadan

²⁴⁹ Maya Brehm'in konuşmasını dinlemek için bkz. Maya Brehm, *OHCHR*, 14 Haziran 2024. <https://conf.unog.ch/digitalrecordings/index.html?embed=-h&mrid=75f1ddef-131b-44e8-82da-e1fc82cb7226>, erişim 29 Mayıs, 2024.

²⁵⁰ "Securing Our Common Future: An Agenda for Disarmament", *Office for Disarmament Affairs* (2018): 6, erişim 29 Mayıs 2024, <https://disarmament.unoda.org/publications/more/securing-our-common-future/>.

kaldırılması ve konvansiyonel silahların kontrolünün sağlanması konusunda norm oluşturma, çok taraflı anlaşmaların teşvik edilmesi ve sürdürülebilir barışın desteklenmesidir.²⁵¹ Barış hakkının temel noktalarını içinde barındıran silahsızlanmanın önemi, “Silahsızlanma Gündemi”nde geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır:

Silahsızlanma, silahlı çatışmanın önlenmesine ve meydana geldiğinde etkilerinin hafifletilmesine yardımcı olan bir araçtır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması, insanlık ilkelerinin desteklenmesi, sivillerin korunması, sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi, silahlı çatışmaların önlenmesi ve sona erdirilmesi gibi birçok nedenden dolayı silahsızlanma tedbirlerine başvurulmaktadır. Nasıl ki güvenlik kavramı insanı merkeze alacak şekilde geliştirse, 21. yüzyılda insani, ulusal ve kolektif güvenliğe katkı sağlayacak şekilde silahsızlanmanın hedeflerinin ve dilinin de gelişmesi gerekmektedir.²⁵²

Bu anlamda barış hakkının ulusal ve uluslararası düzeyde temel noktasını oluşturan barış ve güvenliğin sağlanmasında izlenecek politikalardan birisi de silahsızlanmadır. Maya Brehm’e göre, silahsızlanma çatışma çözümlemelerinde devletlerin daha barışçıl yolları takip etmeleri için bir fırsat oluşturmaktadır. Ancak bu durum, tarafların, tehdit algısı ve kuvvet içermeyen yolların ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesinin sürdürülebilir olduğuna dair inançlarının var olması ile bağlantılıdır. Silahsızlanmanın daha çok güvenlik boyutuyla ilişkilendirildiğini ileri süren, Brehm, barış için mi silahsızlanma yoksa güvenlik için mi silahsızlanma sorusunu sorar. Nitekim hem *silahlanma* hem de *silahsızlanma* ‘güvenlik’ adı altında sürdürülmektedir. Bununla beraber *güvenlikleştirme* ile birlikte gıda güvenliği, çevre güvenliği gibi toplumların karşı karşıya kalabileceği sorunlar da ‘tehdit’ adı altında güvenliğin yeni bir boyutu haline gelmiştir. Böylece güvenlik için alınan önlemlerin kapsamı da genişlemiştir. Ne var ki, Brehm’e göre, bu demek değildir ki, silahsızlanma ancak güvenliği desteklemektedir. Silahsızlanma barışı da desteklemektedir ancak sürdürülebilir ve pozitif barış için silahsızlanma, “barışı siyasi eylemin hedefi ve temeli olarak kabul etmelidir”.²⁵³

²⁵¹ “Strategy-UNODA”, *Office for Disarmament Affairs*, erişim 29 Mayıs 2024, <https://disarmament.unoda.org/strategy/>.

²⁵² “Securing Our Common Future: An Agenda for Disarmament”, ix.

²⁵³ Maya Brehm, “Disarmament as a Means to Build Peace”, *Article 36*, 19 Haziran 2018, erişim 30 Mayıs 2024, <https://article36.org/updates/disarmament-peace-presentation/>.

Silahsızlanmanın önemli bir boyutunu da nükleer silahların kontrolü oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, nükleer yapılanmanın ancak barışçıl amaçlar doğrultusunda kullanılmasını düzenleyen Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT: Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons) 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalanarak 5 Mart 1970’te yürürlüğe girmiştir. Nükleer silahların yayılmasının savaş tehdidini arttıracığı düşüncesini esas alan işbu anlaşmada “... uluslararası barış ve güvenliğin, dünyanın insan ve ekonomik kaynaklarının en az kısmının silahlanmaya ayrılarak sağlanması gerektiği” de vurgulanmıştır.²⁵⁴ Başka bir ifadeyle, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, sadece uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına yardımcı olmakla kalmamakta, aynı zamanda devletlerin buna yönelik aktarmış oldukları ekonomik kaynakların tüm insanlığa yarar sağlayan amaçlar için kullanılması gerektiğini de ihlas etmektedir.

Nükleer silahsızlanma ile ilgi diğer önemli bir gelişme ise “Uluslararası hukuk uyarınca herhangi bir koşulda nükleer silah tehdidine veya kullanımına izin veriliyor mu?”²⁵⁵ sorusunun ele alındığı UAD’ın 8 Temmuz 1996 tarihinde Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığı İstisari Görüşü olmuştur.²⁵⁶ Devletlerin görüşlerinin de yer aldığı oturumlarda, Hiroşima ve Nagazaki’de nükleer bir saldırının mağduru olma gibi acı bir geçmişe sahip olan Japonya Hükümeti’nin konuyla ilgili ifadesi şu şekildedir: “[Japonya], nükleer silahların insanlara zarar verme ve öldürme konusundaki muazzam [ürkütücü/yıkıcı] gücü nedeniyle, bu silahların kullanımının uluslararası hukukun felsefi temelini oluşturan insanlık ruhuna açıkça aykırı olduğuna inanmaktadır.”²⁵⁷

---

²⁵⁴ Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), (1 Temmuz 1968), <https://treaties.unoda.org/t/npt>.

²⁵⁵ ICJ, “Overview of the Case”, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, (1996), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/case/95>.

²⁵⁶ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, *Advisory Opinion*, (1996), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>.

²⁵⁷ ICJ, “Japan Statement”, erişim 30 Mayıs 2024, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/8670.pdf>

2.3.4.2. İnsan Hakları ve İnsani Güvenlik

Barış hakkı ve insan hakları bağlantısına bir önceki başlıklarda sıklıkla değinildiği üzere, barış hakkı insan haklarının korunmasında temel bir hak olarak yer almaktadır. Barış Hakkı Bildirisi'nin taslağının hazırlandığı Danışma Komitesi'ne başkanlık yapan Mona Zulficar, insan hakları bağlamında barış hakkının, insani güvenlik ile olan ilişkisine vurgu yapmıştır.²⁵⁸ İnsani güvenlik, çatı bir kavram olarak yoksulluktan kurtulma hakkı (*freedom from want*), korkudan azade yaşama özgürlüğü (*freedom from fear*) ve onurlu yaşama özgürlüğü (*freedom to live in dignity*) unsurlarıyla beraber anılagelmektedir. Soğuk Savaş sonrası düzende insan haklarını geleneksel 'ulusal güvenlik' anlayışıyla korumak giderek zorlaşmış ve insani güvenliğin merkeze alındığı bir insan hakları anlayışı ortaya çıkmıştır.²⁵⁹ Bu noktada, 'insani güvenlik', BM Genel Kurulu'nun 66/290 sayılı kararında "insani güvenliğin, üye devletlere, halkının hayatta kalması, geçimi ve onuruna yönelik yaygın ve kesişen zorlukları belirleme ve ele alma konusunda yardımcı olacak"²⁶⁰ şekilde ve insan merkezli bakış açısıyla, tüm insanların ve halkların korunmasını ve güçlendirilmesini destekleyen bir yaklaşım olarak kabul edilmesi istenmiştir.²⁶¹ Dolayısıyla değişen güvenlik paradigmalarında, insani güvenliğin önemi şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

Uzun süren krizler, şiddetli çatışmalar, doğal afetler, kalıcı yoksulluk, salgın hastalıklar ve ekonomik gerilemeler zorluklara neden olmakta ve barış, istikrar ve sürdürülebilir kalkınma umutlarını baltalamaktadır. Bu tür krizler karmaşıktır ve insani güvensizliğin çeşitli biçimlerini beraberinde getirir. Üst üste geldiklerinde katlanarak büyüyebilirler, insanların hayatlarının her alanına yayılabilirler, tüm toplulukları yok edebilirler ve ulusal sınırları aşabilirler.²⁶²

Yukarıdaki ifadede, insan hakları bağlamında barış hakkının ulusal/uluslararası ve bireysel/kolektif boyutunu görmek mümkündür. Bu anlamda

²⁵⁸ OHCHR, "First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on a Draft United Nations Declaration on the Right to Peace".

²⁵⁹ Hayden, "Constraining War: Human Security and the Human Right to Peace", 35-55.

²⁶⁰ UNGA, A/RES/66290 (25 Ekim 2012), erişim 30 Mayıs 2024, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/22/PDF/N1147622.pdf?OpenElement>.

²⁶¹ UNGA, A/RES/66290.

²⁶² "What is Human Security", *United Nations Trust Fund for Human Security*, erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.un.org/humansecurity/what-is-human-security/>.

barış hakkı, sınırları aşan çoğu sorunun ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliğini de gerekli kılmaktadır. Nitekim barışın sürdürülebilir ve kalıcı olmasında, işbirliği ve uluslararası kurumların etkisi göz ardı edilememektedir. Böylece, daha önce ele alınan insan haklarının korunmasına ilişkin kabul edilen tüm sözleşmeler ve mekanizmalar, aynı zamanda barış hakkının gerçekleştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Barış hakkı bu çalışmada da, halkların barış içinde yaşamasının yanı sıra, sürdürülebilir barış ve temel insan haklarının korunduğu bir düzeni ifade etmektedir.

Bu durumda insan haklarının korunması ve tüm halklar için aynı şekilde hakkaniyete dayalı olarak hayata geçirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Tabii ki barışın sağlanmadığı bir ortamda insan haklarının korunması her zaman kolay değildir. Nitekim bazı durumlarda barış ve güvenliğin korunması daha çok ‘güvenlik’ ağırlıklı ortaya çıkabilmektedir. Jim Ife, barış uğruna insan haklarının feda edilmesi veya barış ve güvenliğin sağlanmasında güvenliğin ön plana çıktığı durumlarda ‘teröre karşı savaş’ retoriğinin ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu anlamda, barış insan haklarını, insan hakları da barışı sınırlandırıcı bir etkide bulunabilmektedir.²⁶³ İnsan hakları ve barış arasındaki karşılıklı etkileşimde birisinin yokluğu bir diğerini etkilemektedir. Dolayısıyla, Jim Ife’nin ileri sürdüğü üzere, “insan hakları korunmadan ve hayata geçirilmeden barış sağlanamayacağı gibi, barış olmadan da insan hakları sağlanamaz.”²⁶⁴ Bu noktada savunulan barış hakkı, insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya kalan tüm toplumlar için gözetilmesi gereken bir hak olarak yer alabilmektedir. Özellikle insan haklarının kuvvetlendirilmesine ve korunmasına yönelik oluşturulan tüm mekanizmaların yanında destekleyici bir hak olarak barış hakkının yer alabileceğini söylemek mümkündür.

2.3.4.3. Kalkınma ve Kalkınma Hukuku

Kalkınma, barış hakkı ile ilişkilendirilen diğer unsurlardan biridir. Kalkınma hakkı özellikle sömürgecilik sonrasında bağımsızlık elde eden ülkelerin

---

²⁶³ Jim Ife, “Human Rights and Peace”, içinde *Handbook of Peace and Conflict Studies*, ed. Charles Webel ve Johan Galtung (London: Routledge, 2007), 160.

²⁶⁴ Ife, 160.

uluslararası düzene dahil olmalarıyla beraber, onların mevcut ekonomik düzene entegre olmalarını destekleyen bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Siyasi açıdan bağımsız ve fakat iktisaden ‘bağımlı’ olan söz konusu ülkeler uluslararası ekonomik düzen içerisinde ekonomik eşitsizliğin mağduru olmuşlardır. Böylece gelişmekte olan ülkeler, kendi ihtiyaçlarını da yansıtacak daha adil bir uluslararası ekonomik düzenin sağlanmasına yönelik taleplerini dile getirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda kalkınma, “kalkınma hakkı” olarak insan hakları içinde, “uluslararası kalkınma hukuku” olarak da uluslararası hukuk çalışmaları içinde gelişmeye başlamıştır.²⁶⁵ Özellikle uluslararası kalkınma hukuku, siyasi açıdan bağımsız, ancak ekonomik eşitsizlikle karşı karşıya kalan devletlere yönelik ortaya çıkan bir gelişme olmuş ve uluslararası hukuk ilke ve kurallarıyla kalkınmayı düzenleyici ve yönlendirici bir rol kazanmıştır.²⁶⁶ Dolayısıyla kalkınma hukuku, daha çok gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik mağduriyetleriyle mücadele etme konusunda destekleyici hukuki bir rol kazanmıştır.

Bu bağlamda, 2016 tarihli Barış Hakkı Bildirisi’nin 1. maddesinde “herkesin, tüm insan haklarının desteklenmesi ve korunması ve kalkınmanın tam olarak gerçekleşmesi için barıştan yararlanma hakkı vardır” ifadesine tekrar değinmek faydalı olacaktır. Maddede geçen “kalkınmanın tam olarak gerçekleşmesi için barıştan yararlanma hakkı” ifadesine bakıldığında, barışın ne şekilde ortaya çıktığını farklı açılardan değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilkinin negatif barış bağlamında ele aldığımızda, iç çatışmalar veya savaş ile mücadele eden ülkelerin barıştan uzak ve dolayısıyla kalkınmanın gerektirdiği gelişmeleri gerçekleştirebilme olanaklarından da uzak olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda barış hakkının kalkınma ile olan ilişkisinde, barış hakkının korunamadığı bir yerde kalkınmanın da sınırlı bir şekilde gerçekleştirilebileceği sonucuna varılabilir.

Pozitif barış bağlamında değerlendirildiğinde ise, sömürgeciliğin tasfiyesi sonrasında bağımsız olan devletlerin çoğunluğu ekonomik ve siyasi anlamda bir

---

²⁶⁵ Edward Kwakwa, “Emerging International Development Law and Traditional International Law- Congruence or Cleavage”, *Georgia Journal of International & Comparative Law* 17, sy 3 (1987): 431.

²⁶⁶ Kwakwa, 431.

istikrar sağlayamamış ve sömürgeciliğin yeni türevleriyle de karşı karşıya kalmışlardır. Yeni sömürgeciliğin bir biçimi olarak bu devletler, ekonomik anlamda tam bağımsız olmadıkları gibi yoksulluk, eşitsizlik, ayrımcılık veya yapısal şiddet gibi unsurlarla da mücadele etmektedirler. Bu anlamda kalkınmanın bir parçası olarak barış, negatif barış ve pozitif barış unsurlarını da içinde barındırırken, barış hakkının, kalkınmanın gerçekleşmesinde düzenleyici bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.4.4. Küresel Adalet

Adaletin, barışı sağlamada öncü bir rolünün olduğunu söylemek mümkündür. Daniel Druckman ve Lynn Wagner barış anlaşmaları çerçevesinde barışın tesis edilmesini inceledikleri çalışmalarında “müzakere sürecinde ve sonucunda adalet, anlaşma sonrası dönemde barışa yol açar mı?”²⁶⁷ sorusunu sorarak, adaletin barış üzerindeki düzenleyici rolünü ortaya koymuşlardır. Bu soru barış hakkı açısından iki anlamda önem taşımaktadır. Barış hakkının, her türlü ayrımcılığın engellenerek, tüm toplumların aynı şekilde insan hakları, barış ve güvenliğin korunmasından faydalanması amacı göz önüne alındığında; adaletin temel alınarak barışın tesis edildiği toplumlarda barışın da daha sürdürülebilir olduğunu söylemek mümkündür. Bununla bağlantılı olarak, adaletin düzenleyici rolünün gözetilmediği adaletsiz bir şekilde oluşturulan barış anlaşmaları durumunda, toplumun yaşamış olduğu çatışmalar sonrasında oluşan sorunların barışçıl bir şekilde çözülmesi zorlaşmaktadır. Bu doğrultuda da karşımıza şu soru çıkmaktadır: Barış hakkı olmayan bir toplum/devletin sorunlarını barışçıl yollarla çözmesi mümkün müdür? Başka bir çalışmanın konusunu oluşturabilecek bu soru, barış hakkının adalet ile olan bağıntıyı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda barış hakkı adaletin gözetildiği bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece barışın kırılganlığı göz önüne alındığında, gözetilmiş bir adaletin bu kırılganlığa rağmen barışı kısmen de olsa sağlamlaştırabileceğini söylemek mümkündür.

---

²⁶⁷ Daniel Druckman ve Lynn Wagner, “Justice Matters: Peace Negotiations, Stable Agreements, and Durable Peace”, *The Journal of Conflict Resolution* 63, sy 2 (2019): 288.

Tabii ki, bu noktada karşımıza ‘adalet nedir?’ sorusu çıkmaktadır. Ne var ki, adalete ilişkin net bir tanım yapmak pek mümkün değildir. Sübjektif olması nedeniyle sınırları onu tanımlayana göre değişebilir.²⁶⁸ Burada bahsedilen adalet, Carlo Focarelli’nin çalışmasında ele aldığı gibi, *en savunmasız olanların korunmasını* yansıtan adalet biçimidir. Bu kavramın zıttı olarak ‘adaletsizlik’ ise, insanlara veya diğer canlılara, ezici bir güç karşısında mutlak veya orantısız bir iktidar gösterimi anlamına gelmektedir. Focarelli’ye göre, en savunmasız olanların korunmasını yansıtan adaleti, Batı tarafından dünyanın geri kalanına boyun eğdirme yoluyla dayatılan ve mevcut düzen içinde var olan adaletten ayırmak gerekmektedir. Bu anlamda ortaya çıkan küresel adalet söylemi, sistem içinde adaletin hiç olmamasının değil, adaletin sağlanamamasının mücadelesidir. Böylece adaleti sağlamak için sistemin kendi içindeki adaletsizliği gidermek, daha kapsayıcı ve daha adil olması için çabalamak gerekmektedir.²⁶⁹ Adaletin daha kapsayıcı olduğu küresel sistem içinde barışın gelişmesi, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ve nihayetinde barış hakkının sağlanması daha fazla mümkün gözükmektedir. BM Genel Kurulu Başkanı Denniz Francis’in “Afrika’dan Orta Doğu’ya kadar dünyanın diğer bölgelerinde de barışa şans verilmeli”²⁷⁰ ifadesi ile vurguladığı gibi, barış hakkı tüm dünyada güvence altına alınmalıdır.

2.4. Barış Hakkı ve Mevcut Uluslararası Düzen

21. yüzyılda uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin niteliği değişmiştir. Bu tehditler, devletler arası savaş veya çatışmanın dışına çıkarak, sivil şiddet, terör hareketleri, kitle imha silahları, yoksulluk, çevresel bozulma ve salgın hastalıkları da içerir hale gelmiştir. Bu doğrultuda uluslararası hukukun, insani güvenliği de dikkate alarak, barış ve güvenliği korumaya yönelik almış olduğu önlemlerin de kapsamı değişmiştir.²⁷¹ Yeni tehditlere karşı yeni uluslararası hukuk normlarının ortaya çıkması ve geliştirilmesi uluslararası toplumun gündeminde

---

²⁶⁸ Michael J. Sandel, *Justice: What’s the Right Thing to Do?* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009), 6.

²⁶⁹ Focarelli, *International Law as Social Construct*, 59.

²⁷⁰ “President of the General Assembly (Opening) General Assembly”, 19 Eylül 2023, erişim 30 Mayıs 2024, <https://gadebate.un.org/en/78/president-general-assembly-opening>.

²⁷¹ Bruno Simma, “Universality of International Law from the Perspective of a Practitioner”, *The European Journal of International Law* 20, sy 2 (2009): 265.

olmuştur. Böylece radikal değişimlerin yaşandığı bu dünyada, uluslararası hukukun da bu değişimlerle birlikte değişmesi gerektiğini savunan görüşler ortaya çıkmıştır.²⁷² Kuşku yok ki, uluslararası hukuk, dünya düzeni ile ilgili tartışmalardan uzak değildir. Bu anlamda, UNESCO’nun barışçıl bir düzen tesis etme konusunda uluslararası hukuka atfettiği rolü şu satırlarda görmek mümkündür:

Barışçıl bir dünya düzeninin kurulması, devletler arasında adalete, eşitliğe ve insan haklarına saygıya dayalı ilişkileri sağlayacak standartların ve yapıların uluslararası düzeyde varlığını gerektirir. Bir bütün olarak uluslararası hukuk, yalnızca devletler arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda bu devletlerin kolektif kararlılığından doğan kurumların işleyişini de düzenleyen standart belirleyici bir düzenin temellerini sağlar.²⁷³

Nitekim uluslararası sistemin temelinde yer alan normlar, ilkeler ve değerler güç dengesindeki değişimler veya siyasi gelişmeler nedeniyle revizyona uğrarken, uluslararası hukuku da etkileyerek ve onu yeniden şekillendirerek sınırlarını genişletmektedir. Bu bağlamda Mohamed S. Helal’in “uluslararası hukukun geleceği ayrılmaz bir şekilde dünya düzeninin geleceğine bağlıdır”²⁷⁴ ifadesi, düzen ve uluslararası hukuk arasındaki bağı özetlemektedir. Bu bölümün amacı ve tez çalışmasının kapsamı doğrultusunda uluslararası düzeni, uluslararası hukuk bağlamında incelemeye gayret gösterilmiştir. Bu bağlamda mevcut dünya düzeninin ve uluslararası hukuk düzeninin nasıl kurulduğu, neden eşitsizlik ve adaletsizlik ürettiği, uluslararası hukukun bu sistemdeki rolü ve ilerlemenin yollarının neler olduğuna yönelik sorulardan önce ‘hukuk’ ve ‘düzen’ arasındaki bağlantının incelenmesi önemlidir. Hukuk, “kolektif insan deneyimine dayalı düzen, tutarlılık ve adalet ihtiyacına yanıt olarak bir topluluğun, toplumun veya ulusun insanların davranışlarını yöneten herhangi bir düzenleme sistemi”²⁷⁵ veya yasalar ve yaptırımlar yoluyla “sosyal çıkarların korunması için devletin gücü

²⁷² Bertrand Ramcharan, “A New International Law of Security and Protection”, *UN Chronicle*, 2015, erişim 9 Aralık 2021, <https://www.un.org/en/chronicle/article/new-international-law-security-and-protection>.

²⁷³ “Medium-Term Plan (1977-1982)”, 47.

²⁷⁴ Mohamed S. Helal, “The Crisis of World Order and the Missing Voice of International Law”, *Opinio Juris*, 14 Eylül 2018, erişim 5 Aralık 2022, <https://opiniojuris.org/2018/09/14/the-crisis-of-world-order-and-the-missing-voice-of-international-law/>.

²⁷⁵ “Law”, *Legal Dictionary*, erişim 12 Nisan 2022, <https://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=1111>.

tarafından desteklenen ve onaylanan bir sosyal kontrol”²⁷⁶ olarak tanımlanabilmektedir. En genel şekilde, hukuk, herşeyden önce bir düzeni ifade etmektedir. Hukuk, “insan davranışlarını değerlendiren, çıkar çatışmalarına çözüm getiren kurallardan, normlardan meydana gelen bir sistem, bir bütündür... ve hukuk, adalete yönelmiş toplumsal bir yaşama düzenidir.”²⁷⁷ Böylece hukuk, toplumsal düzenin sağlanmasında etkili olan bir yapıyı temsil etmektedir. Bu bağlamda, uluslararası hukuk da kurallar yoluyla uluslararası alanda bir düzen kurmayı amaçlar. En nihayetinde uluslararası hukukun hedefi olarak tanımlanabilecek barışın tesis edilmesi, uluslararası hukukun uluslararası alanda kurmaya çalıştığı bir düzen olarak anlaşılabilmektedir.

Bir bakımdan uluslararası sistemin hukukunu temsil eden uluslararası hukuk, devletlerin kendi rızaları doğrultusunda ortaya çıkan kurallarla oluşan bir hukuk sistemidir.²⁷⁸ Böylece uluslararası düzen veya küresel düzen (dünya düzeni) olarak tanımlanan sistem,²⁷⁹ uluslararası hukuk kurallarının ortaya çıktığı ve uluslararası hukukun işlevsellik kazandığı bir sistem olarak ilişkilendirilebilmektedir. Bu doğrultuda uluslararası hukuk ve düzen ilişkisinin iki boyutundan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki düzenin ürettiği uluslararası hukuk, ikincisi ise, mevcut düzen içinde uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunları çözmek için ortaya çıkan ve düzenleyici bir role sahip olan uluslararası hukuktur. İlki uluslararası hukukun Avrupa merkezli tarihini kapsayan bir alanı ifade ederken; ikincisi BM’nin kurulmasını, sömürgeciliğin tasfiyesini ve yeni insan hakları mekanizmalarının ve güvenliğin çerçevesinin genişlemesini ve bu bağlamda ortaya çıkan veya gelişen yeni normları ifade etmektedir.²⁸⁰ Ne var ki, bu süreçler, Avrupa merkezilikten azade değildir.

Barış hakkının ortaya çıkışı ve söz konusu hakkın sınırlarının neler olduğuna, mevcut uluslararası düzen ve bu düzenin içinde yer alan hâkim

²⁷⁶ Hugh Evander Willis, “A Definition of Law”, *Virginia Law Review* 12, sy 3 (1926): 214.

²⁷⁷ Muhip Şeyda Işıktaç, “Hukukun Toplumdaki Fonksiyonları”, 9 Ocak 2015, erişim 20 Temmuz 2024, <http://www.isiktac.av.tr/Publications>.

²⁷⁸ Kenneth S. Carlston, “World Order and International Law”, *Journal of Legal Education* 20, sy 2 (1967): 129.

²⁷⁹ Hettne ve Odén, *Global Governance in the 21st Century*, 8.

²⁸⁰ Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 34.

uluslararası hukuk sisteminin içinde cevap aranmaktadır. Nitekim barış hakkı, belirli dinamikler etrafında ortaya çıkarken; uluslararası hukuk sisteminin veya uluslararası düzenin barışı sağlama konusundaki yetersizliklerini ya da bir ihtiyacın ürünü olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda, barış hakkı, barış çalışmalarının ve sürdürülebilir barışın tesis edilmesi yönündeki çabaların bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası hukukun II. Dünya Savaşı sonrasında ve onu takip eden sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinde ‘evrensel’ bir niteliğe bürünmeye başlaması, onun tarihinden bağımsız değildir.²⁸¹ Bu bağlamda Avrupa merkezli olarak ortaya çıkan uluslararası hukukun kurduğu düzene ilişkin eleştirel okumalara yer vermek önemlidir. Burada bahsedilen düzen, eleştirel olarak ele alınacak olan ‘Avrupa merkezli’ uluslararası hukuk sistemidir. Helal’in ifadesiyle:

...bildiğimiz şekliyle uluslararası hukuk, insanlığın geri kalanına ihraç edilen ve onlara dayatılan bir Avrupa yeniliğidir. Batılı (ya da batılı eğitilmiş) hukukçular, uluslararası hukuk kurallarının tasarlanmasında ve onun aracılığıyla uygulanacağı kurumları inşa etmede önde gelen seslerdir (ve öyle kalmaya devam etmektedir).²⁸²

Bu doğrultuda eleştirel duruş, uluslararası hukukun gelişimini Avrupa coğrafyasında Avrupalı devletler arasında gelişen bir hukuk sistemi olarak kabul etse dahi, onun tarihini Batı söyleminin hâkimiyeti dışında okumayı amaçlamaktadır. Böylece günümüz uluslararası hukuk, düzenini de bu bakış açısıyla tekrardan sorgulamayı hedeflemektedir.²⁸³ Bu bağlamda ‘hukuk’, ‘düzen’, ‘uluslararası düzen’ veya ‘dünya düzeni’, uluslararası hukuk çerçevesinde tekrardan incelemeye tabi tutulmakta, Üçüncü Dünya olarak isimlendirilen kalkınmakta olan devletlerin yer aldığı coğrafyanın dünya düzenine yönelik eşitler

²⁸¹ Antony Anghie, “The Evolution of International Law: Colonial and Postcolonial Realities”, *Third World Quarterly* 27, sy 5 (2006): 739-752.

²⁸² Mohamed S. Helal, “The Crisis of World Order and the Constitutive Regime of the International System”, *Florida State University Law Review* 46, sy 3(2019): 569-640

²⁸³ Bu tür çalışmalar için bkz: Bhupinder S. Chimni, *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017); Luis Eslava, Michael Fakhri ve Vasuki Nesiah, ed., *Bandung, Global History, and International Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017); James Thuo Gathii, “The Agenda of Third World Approaches to International Law (TWAIL)” içinde *International Legal Theory: Foundations and Frontiers*, ed. Jeffrey Dunoff ve Mark Pollack (Cambridge: Cambridge University Press, 2022).

arası ilişkiler, egemenliğe saygı, adil ve hakkaniyete dayalı hukuk sistemi kapsamında yönelttiği eleştirel ya da ortaya koyduğu talepler ortaya çıkmıştır.²⁸⁴ Bu eleştirel duruş sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinde ortaya çıkmış olsa dahi, asıl gelişimi Soğuk Savaş sonrası dönemde olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında iki kutuplu sistemin değişmesiyle birlikte uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına dair iyimser bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Nitekim Doğu ve Batı bloğunun dağılması ile birlikte BM Güvenlik Konseyi ve diğer organlarda daha önceleri çift kutuplu sistem nedeniyle barış ve güvenliğe ilişkin alınamayan kararların veya faaliyete geçirilemeyen mekanizmaların önündeki engeller kalkmıştır. Böylece uluslararası barış ve güvenliğin önündeki yaklaşık kırk yıllık ‘kördüğüm’ çözülmüştür. Bu yeni dönemde, BM Güvenlik Konseyi’nin, uluslararası barış ve güvenliği koruma hususundaki rolü kapsamında da ‘seyirci’ konumundan çıkarak, daha aktif bir rol izlemesi beklenmiştir.²⁸⁵ Ancak sözü edilen dönemde BM Güvenlik Konseyi’nin beklenenin aksine uluslararası veya bölgesel krizlere yönelik müdahalelerinin yetersiz kalması, bu iyimser bakışları baltalamıştır. Bunun en büyük örneği ise 1991 yılından itibaren Balkanlar’da, Kuzey Afrika’da, Orta Doğu’da ve Güney Asya’da başlayan barış ve güvenliği etkileyen krizler karşısında BM’nin başarısızlığı olmuştur.²⁸⁶ Bunlardan en önemlilerini Somali, Ruanda, Angola ve Bosna olarak sıralamak mümkündür. Belirtilen kriz noktalarında, BM’nin ilân ettiği ‘güvenli bölgelerde’ (*safe zones*)²⁸⁷ soykırımların engellenememesi, BM Barış Gücü operasyonlarının yetersiz kalması, uluslararası çözüm mekanizmalarının başarılı bir şekilde hayata geçirilememesi ve insani krizlerin engellenememesi BM’nin başarısızlığını gösteren unsurlar olmuştur.²⁸⁸

²⁸⁴ Okafor, “Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time”, 178.

²⁸⁵ Michael W. Doyle, “The New Interventionism”, *Metaphilosophy* 32, sy 1/2 (2001): 222; Regina Kreide, “Preventing Military Humanitarian Intervention? John Rawls and Jürgen Habermas on a Just Global Order”, *German Law Journal* 10, sy 1 (2009): 95.

²⁸⁶ Karen A. Mingst ve Margaret P. Karns, *The United Nations in the Post–Cold War Era* (Oxford: Routledge, 2019): 32-34; Mary Kaldor, *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (Stanford: Stanford University Press, 2012): 17-38.

²⁸⁷ Güvenli bölge, “tehlikede olanların insan haklarını korumak için tasarlanmış bir alan” anlamına gelmektedir. Hikaru Yamashita, *Humanitarian Space and International Politics: The Creation of Safe Areas* (London: Routledge Taylor & Francis, 2017), 4.

²⁸⁸ Mingst ve Karns, 32-34; Kaldor, 17-38.

Bu krizler, neo-liberal uluslararası düzenin ortaya koymuş olduğu ekonomik sistemin, insan hakları mekanizmalarının, yasal düzenin ve kurumların sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Uluslararası toplumun barış ve güvenliği korumadaki bu başarısızlığı, özellikle de BM ve BM Güvenlik Konseyi'ne yönelik sorgulayıcı tartışmaları ve reform taleplerini gündeme yerleştirmiştir. Bu tartışmaların çoğu 'küresel yönetim' ve 'yeni dünya düzeni' yaklaşımları etrafında şekillenmiştir. Richard A. Falk'ın güç kayması (*power shift*) olarak tanımladığı, Vestfalya devlet düzeninin, savaş, iklim değişikliği ve yoksulluk gibi günümüzün varoluşsal tehditleri karşısında yapıcı bir yanıt verememesi, dünya düzeni tartışmalarının en belirgin unsurlarından birini oluşturur.²⁸⁹ Bu anlamda, dünya düzenine yönelik söz konusu sorgulayıcı yaklaşım, gerek uluslararası ilişkiler literatürü içinde²⁹⁰ gerekse de uluslararası hukuk literatüründe eleştirel bir şekilde ele alınmıştır.²⁹¹ Uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukukun 'düzen' tanımlamaları birbirleri ile olan ilişkileri nedeniyle iç içe geçmiştir. Nitekim bu noktada,

Uluslararası hukuk disiplini, tarihsel olarak, uluslararası siyasi sistemin temel değerlerinin ifade edilmesi, uluslararası politika için normatif bir dilin geliştirilmesi ve uluslararası bir ahlakın ifade edilmesi ve yayılması dâhil olmak üzere, diğer sistemik hedefler tarafından yönlendirilmiştir.²⁹²

Dolayısıyla uluslararası politikayı etkileyen veya şekillendiren birçok unsurdan etkilenen uluslararası hukuk, aynı şekilde uluslararası politikayı da etkileyebilmektedir. Bu bağlamda uluslararası hukuku güncel uluslararası

²⁸⁹ Richard A. Falk, *Power Shift: On the New Global Order* (Zed Books, 2016).

²⁹⁰ Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996); Robert B. Woyach, "International Relations Theory and the New World Order", *Mershon International Studies Review* 40, sy 2 (1996): 339-352; Andreas Bieler ve Adam D. Morton, "A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change", *Capital & Calss* 28, sy 1 (2004): 85-113.

²⁹¹ Antony Anghie, Bhupinder S. Chimni, Karin Mickelson ve Obiora C. Okafor, *The Third World and International Order: Law, Politics and Globalization* (Boston: Martinus Nijhoff, 2003); Francis A. Boyle, *Foundations of World Order: The Legalist Approach to International Relations, 1898-1922* (New York: Duke University Press, 1999); Hedley Bull, "International Law and International Order", *International Organization* 26, sy 3 (1972): 583-588; Richard A. Falk, "Kosovo, World Order, and the Future of International Law", *American Journal of International Law* 93, sy 4 (1999): 847-857; Richard A. Falk, *Towards a New International Economic Order* (London: Zed Books, 2016); Okafor, "Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time", 171-191; Philip R. Trimble, "International Law, World Order, and Critical Legal Studies", *Stanford Law Review* 42, sy 3 (1989): 811-845.

²⁹² Kingsbury, "The International Legal Order", 25.

siyasetten bağımsız olarak ele almak ‘sınırlı’ bir yaklaşım sergilenmesine neden olabilmektedir.

Uluslararası politika ve uluslararası hukuk arasındaki bu etkileşim her iki literatürdeki tanımlamaları da ele almayı gerektirmektedir. Bu doğrultuda, dünya düzeni “istikrarsız”²⁹³, “çökmekte”²⁹⁴ veya “kontROLSÜZ”²⁹⁵ şeklinde tanımlamalara tabi tutulmuştur. Uluslararası hukuk ve dünya düzeni arasındaki bu bağlantı, normatif rejim veya “uluslararası sistemin kurucu rejimi” olarak isimlendirilen bir teorik yaklaşımla ele alınmıştır.²⁹⁶ Stanley Hoffman bunu uluslararası politikanın temel kurallarını belirleyen normlar ağını içeren siyasi çerçevenin hukuku olarak tanımlamıştır.²⁹⁷ Mohamed S. Helal ise, dünya düzeninden, uluslararası sistemin amacını ve yapısını sorgulayarak eleştirel bir şekilde, uluslararası sisteme hâkim olan ideolojik ve güç dengesine dayalı büyük güçlerin kurduğu bir normatif düzen olarak bahsetmektedir. Ona göre, uluslararası hukukun oluşumu ve bu yönde kurulan mekanizmalar da bu düzenin bir yansımasını ifade eder.²⁹⁸ Böylece bu düzenin bir parçası olan uluslararası hukuk da dünya düzeni eleştirilerinden payını almaktadır.

Richard A. Falk’ın dünya düzeni yaklaşımı analitik, ampirik, ideolojik ve normatif unsurları bir arada bulunduran bir tanımlamaya sahiptir. Ona göre, geçmişte, şimdide veya gelecekte güç ve otorite tüm insanların ve tüm dünyanın faydasını amaçlayan insani değerleri temel alan ve insani gelişime odaklanan bir düzendir. Falk’a göre, bu düzenin, savaş ve çatışmayı önleyerek, barışı korumak, ekonomik ve sosyal adaleti sağlamak ve iyi niyet ilkesi gibi temel misyonlar çerçevesinde şekillenmesi gerekmektedir.²⁹⁹ Mohammed Bedjaoui’ya göre genel

---

²⁹³ Stephen M. Walt, “The World is Even Less Stable than it Looks”, *Foreign Policy*, 26 Temmuz 2017, erişim 30 Mayıs 2024, <https://foreignpolicy.com/2017/06/26/the-world-is-even-less-stable-than-it-looks/>.

²⁹⁴ Richard N. Haass, “The Unraveling: How to Respond to a Disordered World”, *Foreign Affairs* 93, sy 6 (2014): 70–79.

²⁹⁵ Stewart Patrick, “The Unruled World: The Case for Good Enough Global Governance”, *Foreign Affairs* 93, sy 1 (2014): 58–73.

²⁹⁶ Helal, “The Crisis of World Order and the Constitutive Regime”, 573.

²⁹⁷ Stanley Hoffmann, “International Systems and International Law”, *World Politics* 14, sy 1 (1961): 205-237.

²⁹⁸ Helal, “The Crisis of World Order and the Constitutive Regime”, 569-640.

²⁹⁹ Richard A. Falk, *Explorations at the Edge of Time: The Prospects for World Order* (Philadelphia: Temple University Press, 1992).

olarak ‘düzen’ kelimesi hukuk anlamı içinde “herhangi bir genel uyumdan bağımsız olarak, bir toplumu yöneten normlar sistemini ifade etmek üzere anlaşılmalı, ancak her şeyden önce bu tür bir sistem hakkında herhangi bir değer yargısında bulunulmamalıdır”.³⁰⁰ Ekonomik sistem üzerinden uluslararası hukuk düzenini eleştirel bir şekilde ele alan Bedjaoui tarafından hazırlanan raporda, yeni ekonomik düzenin kuracağı ‘düzen’e ilişkin şöyle bir tanımlama yapılmaktadır:

Tüm Devletler arasında, ekonomik ve sosyal sistemleri ne olursa olsun, eşitlik, egemenlik, karşılıklı bağımlılık, ortak çıkar ve işbirliğine dayalı, eşitsizlikleri düzeltecek ve mevcut adaletsizlikleri giderecek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki giderek büyüyen uçurumu ortadan kaldırmayı mümkün kılacak ve şimdiki ve gelecek nesiller için giderek hızlanan ekonomik ve sosyal kalkınmayı, barışı ve adaleti sağlayacak [bir düzen].³⁰¹

Bu bağlamda küresel çatışmaların, ulusal güvenlik kaygılı realist bakış açısının hâkim olduğu bir düzen içerisinde çözülemeyeceği endişesi, barış hakkını konu alan literatürün temel kaygısını yansıtmaktadır.³⁰² Esasında bu, Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik paradigmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim kendi güvenliklerini sağlamak için güç peşinde koşan devletlerin yer aldığı uluslararası sistem, eleştirel kuramlarca sorgulanmaya başlanmıştır. Realist bakış açısının hâkim olduğu sistemin sorgulanması yeni güvenlik yaklaşımlarını da beraberinde getirmiştir.³⁰³ İnsan güvenliğini temel alan *insani güvenlik* yaklaşımı da bunlardan birisidir. Bu doğrultuda, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ‘insani güvenlik’ temelli yaklaşımlar, barış hakkının öne çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda insani müdahale kapsamında, koruma sorumluluğu devletlerin kendi halkı üzerindeki sınırsız egemenliğini de sınırlandıran bir gelişme olmuştur.³⁰⁴ Benedict Kingsbury, Soğuk Savaş sonrasında değişen bu güvenlik ve insani güvenlik kaygılı

³⁰⁰ Mohammed Bedjaoui, *Towards a New International Economic Order: New Challenges to International Law* (New York/London: Holmes & Meier Publishers 1979), 19.

³⁰¹ UNGA, “Declaration on the Establishment of a New International Economic Order”, A/RES/S-6/3201 (1 Mayıs 1974); Mohammed Bedjaoui’nın ekonomik düzen ilişkin eleştirisi hakkında daha detaylı bilgi almak için bkz. Bedjaoui, *Towards a New International Economic Order: New Challenges to International Law*.

³⁰² Patrick Hayden, “Constraining War: Human Security and the Human Right to Peace”, 35-55.

³⁰³ Barry Buzan, “New Patterns of Global Security in the twenty-first Century”, *International Affairs* 67, sy 3 (1991): 431-451; Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap De Wilde, *Security: A new Framework Analysis* (Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1998); Emine Kılıçaslan, “Kopenhag Okulu”, içinde *Uluslararası Güvenlik*, ed. Hasret Çomak vd. (İstanbul: Beta, 2016), 45-64.

³⁰⁴ Anderson, “The Universality of War”, 60.

yaklaşımların mevcut hukuk normlarına yeni bir bakış getirdiğini belirtmektedir. Kendisi bunları şu şekilde sıralamıştır:

İnsani amaçlar için müdahale; 1999'dan sonra Kosova'da veya 2002 bağımsızlığından önce Doğu Timor'da olduğu gibi, toprakların uluslararası yönetimi; BM Güvenlik Konseyi'nin ve bölgesel örgütlerin karar verme ve meşrulaştırma yetkileri; uluslararası insan hakları ve insancıl hukukun askeri bağlamlardaki etkileşimi ve silahsızlanma ve onların zorunlu denetimi.³⁰⁵

İnsani güvenlik söylemi içinde yer alan doğrudan ve dolaylı şiddet kapsamında ele alınan güvenlik olguları (soykırım, terör saldırıları, yapısal şiddet, uluslararası veya ulusal çatışma, çevresel tehdit, ayrımcılık, yoksulluk, açlık ve insan onuru) barış hakkının bünyesinde barındırdığı unsurlarla bağlantılıdır. Böylece uluslararası ilişkilerin temel paradigma tartışmalarının bir yansımasının ortaya çıktığı ve uluslararası hukukun devlet merkezli bakış açısının sorgulandığı bu uluslararası sistemde ortaya çıkan insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramları, kuvvet kullanımının meşru müdafaayla birlikte anılmasına kapı aralayan bu istisnalar, barış hakkına ilişkin normatif yaklaşımlar içinde önemli bir yer tutmaktadır.³⁰⁶

Bu tartışmaların diğer bir ayağını ise, uluslararası hukukun pozitivist yapısı oluşturmaktadır. Bu durumda devlet merkezli anlayışa göre, “hukuk sisteminin birliği, devletlerin iradeleriyle yasal yükümlülükler yaratma kapasitesine bağlıdır.”³⁰⁷ Ancak uluslararası hukukun birincil özneleri devletler olmaya devam ederken, onun devlet merkezli yapısı da insani güvenlik temelli yaklaşımlarla değişmiştir. Kingsbury’e göre, katı bir pozitivistlikte sahip yaklaşımlar ile güç ve hiyerarşi odaklı politikalar uluslararası toplumun ihtiyaçlarına cevap verme hususunda yetersiz kalmaya başlamıştır. Böylece, uluslararası toplum daha çok kolektif dayanışma içinde yasaların (uluslararası hukuk normlarının?) hayata

³⁰⁵ Benedict Kingsbury, “The International Legal Order”, *ILJ Working Paper* 1 (2003): 5.

³⁰⁶ Jutta Brunnée ve Stephen J. Toope, “The Responsibility to Protect and the Use of Force: Building Legality?”, *Global Responsibility to Protect* 2, sy 3 (2010): 191-212; Alex J. Bellamy, “Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm”, *Ethics & International Affairs* 25, sy 3 (2011): 263-69; Elena Cirkovic, “Incomplete World Order: United Nations Security Council Resolution 2249 (2015) and the Use of Force in International Law”, *Comparative Law Review* 7, (2016): 1-27.

³⁰⁷ Kingsbury, “The International Legal Order”, 12.

geçirilmesini bekleyen bir unsur olarak, ‘küresel adalet’ taleplerini yansıtmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Kingsbury, uluslararası hukukun “barış ile gücü yeniden bütünleştirmesi”nin ve “daha çoğulcu” olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.³⁰⁸ Bu anlamda, barış hakkı bir bakıma küresel adalet söyleminin bir parçası olarak görülebilir.

2.5. Barış Hakkının Uluslararası Hukuk Kuralına Dönüşüm Süreci

‘Devletler neden uluslararası hukuka uyar?’ sorusu geçmişten günümüze farklı perspektiflerde cevaplanmıştır. Bu bağlamda, pozitivist realizme göre, uluslararası hukuk bir ‘hukuk’ olmadığı için ona uymak gibi bir yükümlülük yoktur. Hobbesçu ‘faydacı’ bakış açısı, devletler uluslararası hukuka çıkarları öyle gerektirdiği için uyarlar anlayışını benimser. Liberal Kantçı akım ise, moral ve etik yükümlülüğe vurgu yapar ve bu doğrultuda ulusların uluslararası hukuka uyduğunu varsayar. Son olarak Bentham ise, devletlerin uluslararası hukuka uymalarını diğer devletlerin teşvik ve dürtülerinden türeyen bir süreç olarak tanımlar. Bu soru bağlamında Harold Hongju Koh, 19. yüzyılın sonuna doğru korsanlık ve köle ticaretinin yasaklanması gibi yeni insani temelli normlar gelişmeye başlarken, devlet pratiklerinin, norm belirleme ve kurumsallaşma konusunda daha da güçlendiğini savunur.³⁰⁹ Shaw ise, doğal hukuk yaklaşımının ve etiğin uluslararası hukuku nasıl şekillendirdiğine değinir. Ona göre, uluslararası adalet arayışıyla birlikte “saldırmazlık ve insan hakları prensipleri gibi birçok uluslararası hukuk görüşü ve prensibi köklerini Doğal Hukuk nosyonunda ve hukuk düzenindeki etik standartlarda bulmaktadır.”³¹⁰

Öncelikle bir “hukuk normunun çekirdeğini bir özlem ve hak istemi oluşturur. Her hak istemi bir uyumsuzluğun ve çıkarlar çelişkisinin varlığını yansıtır.”³¹¹ Bu doğrultuda uluslararası sistemde yer alan aktörlerin bir hukuk normuna olan ihtiyaçları o hukuk normunun ve söz konusu hakkın ortaya çıkışına

---

³⁰⁸ Kingsbury, 26.

³⁰⁹ Harold Hongju Koh, “Why Do Nations Obey International Law?”, *The Yale Law Journal* 106, sy 8 (1997): 2611.

³¹⁰ Shaw, *Uluslararası Hukuk*, 38.

³¹¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, “Dayanışma Haklarının Hukuksal Niteliği”, *İnsan Hakları Yıllığı* 13, sy 37 (1991): 39.

zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bir konuda veya olayda ihmal, ihlal veya talep edilen koşulların sağlanamaması, bir hukuk normuna olan ihtiyaca yönelik bir talep oluşturur. Kimi zaman da mevcut koşulların, ortaya çıkan yeni güvenlik sorunlarının veya barışa ilişkin sorunların çözümünde yetersiz kalması, yeni normların ortaya çıkmasını gündeme getirmekte veya ona zemin hazırlamaktadır. Lakin hukuk literatürüne bakıldığında, bir normun oluşum süreci veya normun varlığının nereden geldiğine ilişkin farklı yaklaşımların mevcut olduğu görülecektir. Bu yaklaşımlar, doğal hukuk ve pozitivist hukuk ayırımından hareketle farklı kollarda gelişme göstermiştir.

Normatif hukuk pozitivizmi çerçevesinde hukukun ne olduğuna cevap arayan hukuk felsefecisi Hans Kelsen, ‘hak’ kavramını reddederek, bir hukuk normunun oluşumunun onun sahip olduğu *hukuki yükümlülük*le sağlanabileceğini savunmaktadır. Kelsen, geliştirmiş olduğu saf hukuk teorisi ile hukukun etik, sosyoloji ve siyasetten bağımsız olarak ele alınması gerektiğini iddia etmektedir. Kendisi, hukuku bir normlar sistemi olarak ele almış ve normların belirli bir toplumsal olgu ile değil, onları geçerli kılan bir *üst norm (grundnorm)* yoluyla varlık kazandığını ileri sürmüştür. Uluslararası hukukta bu üst norm “devletlerin örf ve adetlerini hukuk yaratan edimler olarak tasdikleyen normdur”³¹² Bu durumda bir hukuk normunun ortaya çıkması, o normun kaynağı ve yükümlülük oluşturması ile bağlantılıdır. Dolayısıyla uluslararası hukukta da bir hukuk kuralının kaynağı, bağlayıcı olan ve bağlayıcı olmayan kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Buna ilişkin düzenlemeyi ise, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün 38. maddesinde görmek mümkündür. Bu maddeye göre,³¹³

1. Kendisine sunulan uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmekle görevli olan Divan:

a. uyuşmazlık durumundaki devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan gerek genel gerekse özel antlaşmaları;

b. hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası yapılageliş kurallarını;

³¹² Engin Arıkan, “Kelsen’in Saf Hukuk Kuramı ve Ötesi”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17, sy 2 (2020): 418-431.

³¹³ Michael N. Schmitt ve Liss Vihul, “The Nature of International Law Cyber Norms”, *The Tallinn Papers* 5 (2014): 3

c. uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkelerini;

d. 59. Madde hükmü saklı kalmak üzere, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak adli kararları ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretilerini uygular.³¹⁴

38. maddede sayılan anlaşmalar, teamüller (*yapılageliş kuralları*) ve hukukun genel ilkeleri uluslararası hukukun bağlayıcı kaynakları olarak yer almaktadır. Yükümlülük oluşturan ve ihlali durumunda bir yaptırıma sebebiyet veren normlar sert hukukun bir parçasını oluştururlar. Uluslararası hukukun kaynakları arasında belli bir hiyerarşi de mevcuttur. Bu bağlamda uluslararası hukukta en üstün emredici hukuk kuralları *jus cogens* olup bunun kapsamına giren tüm hukuk normları bütün devletler için bağlayıcıdır. *Jus cogens* kurallarını, kuvvet kullanma yasağı, soykırım, köle ticareti, korsanlık, işkence yasağı, insanlığa karşı suçlar ve self-determinasyon hakkı şekline sıralamak mümkündür. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. maddesinde *jus cogens* şu şekilde tanımlanmıştır:

Bir andlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.³¹⁵

Kemal Başlar, Avrupa kıtasından çıkarak evrenselleşme sürecinde eşit bir şekilde bütün devletleri bağlayan normların eksikliğine karşı, hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukukun kaynakları arasına girmesini ve bütün devletler için bağlayıcılık oluşturan *jus cogens* hukuk kurallarının zuhur etmesini iradeci-pozitivist hukuka karşı bir zafer olarak görmüştür. Böylece *jus cogens* hukuk kuralları insan haklarının korunmasında, silahsızlanma ve kuvvet kullanılmasının yasaklanmasına yönelik kuralların oluşumunda önemli bir kilometre taşı olarak

³¹⁴ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, (1945), Türkçe Metin, *TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu*, erişim 9 Aralık 2022, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf.

³¹⁵ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, (1969), Türkçe Metin, *BM Enformasyon Merkezi UNIC*, erişim 20 Haziran 2024, https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=438.

yerini almıştır.³¹⁶ Bu doğrultuda *jus cogens* kuralları, barış hakkının muhtevasıyla ilgili pek çok konuyla bağlantılı olan düzenlemeler olarak yer almaktadır.³¹⁷

Barış hakkını *erga omnes* yükümlülükler bağlamında da ele almak mümkündür. *Erga omnes*, herkese karşı ileri sürülebilen, bir devletin tüm uluslararası topluluğa karşı sahip olduğu yükümlülüklerdir.³¹⁸ Bir öznenin herkese karşı borcu niteliğinde olan *erga omnes* yükümlülükler, “toplum yararına olan değerlerin korunmasını hedefler.”³¹⁹ Bu anlamda *erga omnes* yükümlülükler, rıza ilkesine bağlı olarak bir hukuk kuralına tabi olan egemen devletlerin yer aldığı uluslararası hukuk sisteminin gelişimi açısından önemlidir.³²⁰ Bu doğrultuda kuvvet kullanımını sınırlandıran ve savaştan kaçınmayı temsil eden barış hakkının, barışın korunması ve kuvvet kullanımını sınırlandırma amacı ile uluslararası topluluğa yükümlülükler getirdiğini söylemek mümkündür. En önemlisi, BM’ye üye olan bütün devletlerin BM Şartı’nı kabul ettiği ve BM Şartı ile bağlı oldukları dikkate alınmalıdır. Özellikle BM Şartı’nın 1(1). maddesine tekrardan bakıldığında, ilgili maddenin devletlere getirdiği sorumluluk ve yükümlülükler görülmektedir:

Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözülmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek.

Uluslararası hukukta bir normun oluşum sürecinin en iyi yansımasını yumuşak hukukta görmek mümkündür. ‘Yumuşak hukuk’ “yasal olarak bağlayıcı olması amaçlanmayan, ancak yine de bir şekilde yasa ile alakalı olarak muamele gören, beyan edilmiş davranış normları”³²¹ şeklinde tanımlanabilmektedir. Bir diğer tanıma bakıldığında, yumuşak hukuk, bağlayıcı olan hukuk kurallarını

³¹⁶ Kemal Başlar, “Uluslararası Hukukta ‘Erga Omnes’ Kavramı”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 22, sy 2 (2002): 76-77.

³¹⁷ *Jus cogens* ve barış hakkı arasındaki bağlantı “4.2.1 Hesap Verilebilirlik, Hukukun Üstünlüğü ve *Jus Cogens* Kuralları” başlıklı ilgili bölümde daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

³¹⁸ Ardit Memeti ve Bekim Nuhija, “The Concept of *Erga Omnes* Obligations in International Law”, *New Balkan Politics* 14 (2013): 32.

³¹⁹ Başlar, “Uluslararası Hukukta”, 81.

³²⁰ Memeti ve Nuhija, “The Concept of *Erga Omnes* Obligations in International Law”, 32.

³²¹ Jeffrey L. Dunoff, Monica Hakimi, Steven R. Ratner ve David Wippman, *International Law Norms, Actors, Process: A Problem Oriented Approach* (New York: Aspen Publisher, 2015), 34.

yorumlayan, onlar hakkında bir anlayış ortaya koyan ve gelecekteki davranışlarla ilgili olarak beklenti oluşturan ve vaatlerde bulunan bağlayıcı olmayan kurallardır. Ancak bağlayıcılığı olmadığı için yumuşak hukukun bir ‘hukuk’ olmadığına ilişkin görüşler de vardır. Bu görüşün aksine, yumuşak hukukun, onun bağlayıcı olup olmamasından ziyade, devletler açısından ne tür yükümlülükler getirdiğini ve devlet davranışlarını bir şekilde kısıtlayıp kısıtlamadığını dikkate alan yaklaşımlar da vardır. Bu doğrultuda yumuşak hukuk, bağlayıcı olmayan ancak hukuki sonuçlar doğurabilen ve devletlerin davranışlarını şekillendiren kurallardır.³²²

Barış hakkı bağlamında ele alındığında BM Genel Kurulu’nun uluslararası hukuk kaynakları arasındaki yerinin tartışılması önemlidir. Nitekim, barış hakkına ilişkin ilan edilen bildirilerin hukuki ve siyasi zeminini ortaya koymak ve BM Genel Kurulu’nun uluslararası hukuk oluşturma sürecini incelemek gerekmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere, BM Genel Kurulu, sömürgeciliğin tasfiyesi süreciyle birlikte uluslararası sisteme dahil olan yeni devletlerin uluslararası hukuku geliştirme ve dönüştürme çabalarında etkili bir biçimde kullandıkları bir mekanizma olmuştur. Barış hakkının BM Genel Kurulu’na sunulması yine söz konusu bu devletlerin girişimi ile olmuştur.

BM Şartı’nın 1. maddesinde yer alan unsurlar; uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, uluslararası dostane ilişkiler geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel ve insan odaklı uluslararası sorunları çözmek ve bu konuda işbirliği geliştirmektir.³²³ Bütüncül bakış açısıyla, BM’nin hem hukuki hem de siyasi organları uluslararası barış ve düzeni korumak için uluslararası normlar geliştirme konusunda aktif bir şekilde çalışmalar yürütmektedir.

BM Şartı’nın IV. bölümü BM Genel Kurulu’na ilişkin bazı konuları düzenlemektedir. Bu doğrultuda, 10. madde ile (12. madde ile kısıtlanan durumlar dışında) BM Şartı’nın kapsamına giren herhangi bir konuyu tartışma ve tavsiyede bulunma yetkisi vermesi hususu düzenlenmiştir. Müteakip maddelerde ise, BM Genel Kurulu’nun yetkileri daha detaylı bir şekilde belirtilerek, 11 (1). maddede

---

³²² Andrew T. Guzman ve Timothy L. Meyer “International Soft Law”, *Journal of Legal Analysis* 2, sy 1 (2010): 174-175.

³²³ BM Şartı.

“uluslararası barış ve güvenliğin korunması için yapılacak işbirliğinin genel ilkelerini”³²⁴ inceleyebileceği ve bu konuda örgüt üyelerine ve BM Güvenlik Konseyi’ne tavsiyelerde bulunabileceği belirtilmiştir. 13(1). maddede ise BM Genel Kurulu’nun şu amaçlar için tavsiyede bulunabileceği düzenlenmiştir:

a. Siyasi alanda uluslararası işbirliğini geliştirmek, uluslararası hukukun giderek geliştirilmesini ve yasallaştırılmasını teşvik etmek;

b. Ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda, eğitim ve sağlık alanlarında uluslararası işbirliğini geliştirmek ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan hakları ile temel özgürlüklerden yararlanmasını kolaylaştırmak için araştırmalar yapılmasına önayak olmak ve bu amaçla tavsiyelerde bulunmak.

Bu madde incelendiğinde, BM Genel Kurulu’nun uluslararası hukukun geliştirilmesinde ve kodifiye edilmesinde ekili olduğunu söylemek mümkündür. Böylece BM Genel Kurulu’na uluslararası hukukta norm oluşturma sürecini geliştirmesi için tavsiye verme yetkisi verilmiştir. Bu doğrultuda, uluslararası hukukun geliştirilmesi ve kodifiye edilmesi kapsamında BM Genel Kurulu şu iki kurumsal mekanizmayı da kullanmaktadır: BM Genel Kurul’un 6. (Hukuk) Komitesi ve Uluslararası Hukuk Komisyonu. Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun kuran 1947 tarihli BM Genel Kurulu kararına bakıldığında, uluslararası hukukun gelişimi şu şekilde tanımlanmıştır: “henüz uluslararası hukuk tarafından düzenlenmemiş veya ilgili hukukun devletlerin uygulamalarında yeterince gelişmemiş olduğu konularda sözleşme taslaklarının hazırlanması.”³²⁵ Uluslararası hukukun kodifiye edilmesi ise, “halihazırda kapsamlı devlet uygulamalarının, içtihatlarının ve doktrinlerinin bulunduğu alanlarda uluslararası hukuk kurallarının daha kesin formülasyonu ve sistemleştirilmesi”³²⁶ olarak yorumlanmıştır. BM Genel Kurulu ve Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun bu yetkileri veya görev tanımlarına bakıldığında Kurul’un uluslararası hukuk normu oluşturma potansiyeli ve rolü açıkça gözükmemektedir.

---

³²⁴ BM Şartı.

³²⁵ Statute of the International Law Commission, *United Nations* (1947), erişim 25 Eylül 2023, <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf>.

³²⁶ Statute of the International Law Commission.

BM'nin uluslararası barış ve güvenliği korumadaki rolü dikkate alındığında, barış hakkı yukarıda bahsedilen birçok hukuk oluşturma yolu ile gözetilmesi mümkün bir hak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, barış ve güvenliğe en kalıcı hasarı saldırı savaşlarının verdiği göz önüne alındığında, barış hakkının, sadece güvenlik odaklı sorunlarda değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası bağlamda gerçekleşen kuvvet kullanımı karşısında, toplumsal barış ve refahın korunmasını sağlama amacı taşıyan bir hukuk kuralına dönüşmesi mümkündür. Bu noktada barış hakkı insan hakları bağlamında gelişimini sürdürüyor olsa dahi, bu hakkın kuvvet kullanımını sınırlandırıcı rolü sağlam bir zemin üzerine inşa edildiği takdirde “militarizm kültürünü aşındıracak yeni normlar belirleme potansiyeline sahip”³²⁷ olduğunu söylemek mümkündür.

2.6. *Jus Post Bellum* ve Barış Hakkı

Jus ad bellum, savaş hukukuna ilişkin ilke ve kuralları belirlerken, *jus post bellum* savaş sonrası duruma ilişkin ahlaki ve etik unsurları ilgilendiren süreci tanımlar. Bu ifade net bir tanıma sahip olmamakla beraber, birçok anlamı da içinde barındırır.³²⁸ Savaş hukukunun bir parçası olmakla beraber, *jus post bellum*, *jus ad bellum* ve *jus in bello*ya göre, üzerinde daha az çalışılmış bir kavramdır ve muhtevasına ilişkin henüz tam bir uzlaşa sağlanamamıştır.³²⁹ Savaştan sonra adalet olarak tanımlanabilecek, *jus post bellum*, ahlaki ve yasal sorunları gündeme taşıyarak, savaşı sona erdime ve sonrasında inşa edilecek barışa odaklanır.³³⁰

*Jus post bellum*ün barış hakkının, çatışma veya savaş durumları sonrasında tekrardan hayata geçirilme sürecini yansıttığını söylemek mümkündür. Robert E. Williams ve Dan Caldwell, bu hususta şu soruyu sormaktadır: *jus ad bellum* ilkeleri, mücadelenin başlaması için ahlaki rehberlik sunar; *jus in bello* ile ilgili ilkeler ise, çatışma devam ettiği sürece geçerlidir.³³¹ Peki, çatışmalar durduktan sonra ne olur?

³²⁷ Anderson, “The Universality of War”, 3.

³²⁸ Rojas-Orozco, “Jus Post Bellum”, 23.

³²⁹ Jens M. Iverson, “The Function of Jus Post Bellum in International Law”, *Leiden University Institute of Public Law* (2017): 318-319.

³³⁰ Jennifer S. Easterday, Jens Iverson ve Carsten Stahn “Exploring the Normative Foundations of *Jus Post Bellum*: An Introduction”, içinde *Jus Post Bellum Mapping the Normative Foundations*, ed. Carsten Stahn, Jennifer S. Easterday ve Jens Iverson (Oxford: Oxford University Press, 2014), 1-10.

³³¹ Williams ve Caldwell, “Jus Post Bellum”, 311.

Bu soruya küresel bağlamda cevap verildiğinde II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan unsurlardan bahsedilebilir. Bu bağlamda, savaş sonrası işgaller, rejim ve sınır değişiklikleri, savaş suçlarına ilişkin davalar gibi durumları örnek olarak göstermek mümkündür.³³² II. Dünya Savaşı sonrasında adaleti sağlamaya yönelik birçok mahkeme, kurum veya strateji harekete geçirilmiştir. Ne var ki, *jus post bellum* daha çok savaş sonrası adaletin merkeze alındığı süreç ile ilgilenir. Bu konunun önemli olduğunu Charles W. Kegley ve Gregory A. Raymond “bilim insanları yüzyıllardır hangi koşullar altında savaşın adil olduğu konusunda tartışırken adil bir barışın nasıl oluşturulacağı üzerinde çok az düşünmüşlerdir”³³³ sözleriyle dile getirmişlerdir. Tabii ki savaş ve barış arasında adaleti temel alarak kavramsal bir çerçeve ortaya koyan *jus post bellum*, yeni keşfedilmiş bir olgu değildir. Tarihsel bağlamda, savaşın ‘barış için’ yapıldığı söylemlerini, *jus post bellum*un felsefesinde görmek mümkündür. Aristoteles’in, “savaşın amacı barışı engelleyen şeylerin ortadan kaldırılmasıdır”³³⁴ söylemi veya “savaşın meşru amacı daha mükemmel bir barıştır”³³⁵ ifadesi buna örnek olarak gösterilebilir. *Jus ad bellum* ve *jus in bello*, aslında, barışı tesis etme girişiminden çok uzak değildir. Nitekim savaşın yürütülme şekli ve savaşın son bulması barışın sağlanmasında önemlidir. Savaşın nedenleri ve sonuçları bağlamında bir bağlantı kurmak mümkün olurken, savaş kurallarını düzenleyen *jus ad bellum*, savaş sonrasında adil bir barış sağlanması hususunu açıklamada yardımcı olmaz. Bu bağlamda, *jus ad bellum*, saldırganlık eyleminin kendisiyle ve savaşa başvurmanın koşulları ve kurallarıyla ilgilenirken, amaç barışı sağlamak olsa dahi, savaş sonrası süreçteki barışın tesisıyla doğrudan ilgilenmez.

336

Her savaş kendi özünde farklılıklar barındırır. Bu nedenle savaş sonrası adaletin nasıl sağlanacağı, her durumda farklı cevapları gerekli kılabilir. Bu noktada

---

³³² Williams ve Caldwell, 311.

³³³ Charles W. Kegley ve Gregory A. Raymond, *How Nations Make Peace* (New York: St. Martin's Worth Publishers, 1999), 243.

³³⁴ Williams ve Caldwell, 311.

³³⁵ General Henry H. Shelton, “Shaping a Better World: Military Engagement in Peacetime” *U.S. Foreign Policy Agenda* (1999), alıntılayan Williams ve Caldwell, 311.

³³⁶ Kegley ve Raymond, *How Nations Make Peace*, 312-313.

Charles W. Kegley ve Gregoty A. Raymond, her savaşın farklı bir şekilde son bulduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

Bazı savaşlar teslim olmakla, bazıları ise ateşkesle biter. Bazı savaşlar galiplerin yenilenlerin topraklarını işgal etmesiyle, bazıları ise yabancı işgali olmadan sona erer. Bazı savaşlar rejim değişikliğiyle sona erer, bazıları ise rejim değişikliği olmadan. Bazı savaşları devam eden direniş veya alışılmadık savaş takip eder, bazıları ise şiddetin tamamen sona ermesi takip eder. Bazı savaşlar uluslararası örgütlerin barışı inşa etme taahhüdüyle, bazıları ise uluslararası ilgi olmadan sona erer.³³⁷

Görüldüğü üzere, savaşlar her zaman aynı biçimde sona ermez. Her ne kadar hangi durumlarda savaşa başvurulabileceğine ilişkin kurallar ve savaş sırasında hâkim olan savaş hukuku kuralları mevcut olsa da, bir savaşın ne şekilde son bulacağına ilişkin kesin bir tahmine ulaşmak pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla, savaş sonrasında adil barışın nasıl sağlanacağı hususunda da savaşlar arasında farklılıklar vardır. İnsan haklarının korunmasıyla doğrudan ilgili olan *jus post bellum*, saldırıya maruz kalanların haklarının korunmasını ve insani müdahale durumunda müdahalede bulunan yerdeki insanların haklarının güvence altına alınmasını da amaçlar.³³⁸ *Jus post bellum*, adil savaş söyleminin bir parçasını oluşturur. Bu bağlamda adil savaşın ne olduğu, ‘savaştan önce’, ‘savaş sırasında’ ve ‘savaştan sonra adalet’ olarak üç aşamada incelenir. Nitekim savaştan sonraki durum, aynı zamanda o savaşın ahlaken değerlendirilmesinde de etkili olmaktadır. Bu bağlamda, savaştan önce adalet, “çatışmayı çözmek veya ezilenlerin hayatlarını ve onurlarını korumak için tüm makul yolların denenmesini ve yetersiz bulunmasını gerektirir.”³³⁹ ‘Savaş sırasında adalet’ ise, insancıl hukuk uygulamaları gözetilerek, sivil halkın insan haklarına saygı gösterilmesi anlamına gelir.³⁴⁰ Son olarak, ‘savaş sonrasında adalet’ ise, “insan haklarının savunulması, restorasyon [barışın yeniden tesisi] ve zaman zaman geçmiş ihlallerin cezalandırılması anlamında savunulmayı gerektirir.”³⁴¹

³³⁷ Kegley ve Raymond, *How Nations Make Peace*, 315.

³³⁸ Kegley ve Raymond, 317.

³³⁹ Kegleyve Raymond, 319.

³⁴⁰ Kegley ve Raymond, 319.

³⁴¹ Kegley ve Raymond, 319.

Dolayısıyla *jus post bellum*, aslında savaşa başvurma durumundan, savaşın yürütülmesine, son bulmasına ve tekrardan düzenin tesis edilmesi sürecine kadar pek çok aşamayı kapsamaktadır. Bu bağlamda *jus post bellum*un, benimsemiş olduğu savaştan önce, savaş sırasında ve savaş sonrasında adaletin korunması gerekliliği barış hakkını gözettiği açıktır. Nitekim barış hakkı, insan haklarının ve insan onurunun korunduğu bir düzen anlamına gelirken, *jus post bellum* amacı bakımından böyle bir düzeni desteklemektedir. *Jus post bellum*, sürdürülebilir barışa ulaşma hedefi bağlamında bir savaş veya çatışma sonrası süreç yönetiminde, adalet ve barışın tesisi çerçevesinde kurallara, normlara ve ilkelere atıf yapılmasını³⁴² ve bu doğrultuda barış hakkının da hayata geçirilmesini ve gözetilmesini destekleyici bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir.

2.7. Uluslararası Dayanışma ve Barış Hakkı

Sorunların küreselleşmesi, insanlığın karşı karşıya kaldığı birçok sorunun çözümünde dayanışma ve işbirliğinin önemini arttırmıştır. Barış hakkının korunmasında ve hayata geçirilmesinde, uluslararası toplumun dayanışma ve işbirliği önem taşımaktadır. Nitekim, barış hakkının kolektif haklar arasında yer alması, onun dayanışma ruhunu da ortaya koymaktadır. ‘Uluslararası dayanışma’, BM’nin insan hakları ve uluslararası dayanışma isimli raporunda şu şekilde tanımlanmıştır:

Uluslararası dayanışma, insan onurunun bir önkoşulu olarak, tüm insan haklarının temeli olarak... tüm ayrımlar ve zıtlıklar arasında köprü kurma işlevine sahiptir. Sosyal adalet ve eşitlik değerlerini; halklar ve uluslar arasında iyi niyeti ve uluslararası toplumun bütünlüğünü; bütün devletlerin egemenliği ve egemen eşitliği ve aralarındaki dostane ilişkileri kapsar.³⁴³

‘Uluslararası işbirliği’ ise, uluslararası dayanışmanın en temel yapı taşıdır. Bu tezde uluslararası dayanışmanın, barış ve güvenliğe ilişkin sorunları çözme konusunda ne kadar başarılı olduğu hususundan ziyade, söz konusu

³⁴² Jennifer S. Easterday, “Peace Agreements as a Framework for Jus Post Bellum”, içinde *Jus Post Bellum: Mapping the Normative Foundations*, ed. Carsten Stahn, Jennifer S. Easterday ve Jens Iverson (Oxford: Oxford University Press, 2014), 379.

³⁴³ Rudi Muhammad Rizki, “Report of the Independent Expert on Human Rights and International Solidarity”, *UNGA, A/HRC/15/32* (5 Haziran 2010): 18, erişim 20 Ocak 2024, <https://digitallibrary.un.org/record/690228?v=pdf>.

dayanışmanın barış hakkının hayata geçirilmesindeki rolüne odaklanılacaktır. Dayanışma, bu anlamda, toplumların barış hakkını ihlal eden durumlar karşısında ortak bir söylem geliştirmeleri anlamına gelir. Mechthild Zimmermann'a göre,³⁴⁴ gerçekleşen tüm dayanışma hareketlerinin temel özelliği, ortak değerlere dayanmalarıdır. Ortak değerlerin neler olduğu hususu küresel etik çalışmalarının bir parçasını oluştururken, burada kastedilen uluslararası barış ve güvenliğin ve temel insan haklarının korunmasında dayanışmanın rolüdür. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde güç kullanılması, nükleer silahların yayılması ve konvansiyonel silahların sayısındaki artış, barış hakkını ihlal edebilecek temel unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Barış hakkının hayata geçirilmesinde karşı karşıya kalınan bu hususlar, işbirliğini de beraberinde getirmektedir. Nitekim uluslararası sorunlara etkili bir şekilde karşılık verilebilmesi ve etkili çözüm mekanizmalarının oluşturulması için işbirliği gerekmektedir. Bu anlamda BM İnsan Hakları Konseyi'nin de teyit ettiği üzere dayanışma, işbirliğinin hayata geçirilmesi karşısında yaşanan zorluklarda bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.³⁴⁵ Milenyum Zirvesinde de, dayanışma, küresel sorunların eşitlik ve sosyal adalet ilkelerinin temelinde yönetilmesi için önemli bir unsur olarak vurgulanmıştır.³⁴⁶ Bununla beraber, dayanışma, üçüncü kuşak insan haklarının hayata geçirilmesinde kilit bir role sahip olan İnsan Hakları Konseyi'nin çeşitli kararlarında vurgulanmıştır.³⁴⁷ Bu anlamda, Konsey, BM Genel Kurulu'nun 60/251 sayılı kararında "barış ve güvenliğin, kalkınma ve insan haklarının Birleşmiş Milletler sisteminin temel direkleri"³⁴⁸ olarak kabul edilmesini takiben uluslararası insan haklarına yönelik çalışmalarda önemli bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Böylece İnsan Hakları Konseyi, BM'nin temel amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususundaki etkisini arttırırken, barış hakkı da dahil

³⁴⁴ Caroline Moine, "The Origins of International Solidarity", *Max-Planck-Gesellschaft*, 18 Mayıs 2022, erişim 2 Haziran 2024, <https://www.mpg.de/18663009/the-origins-of-international-solidarity>.

³⁴⁵ OHCHR, "Human Rights and International Solidarity", A/HRC/6/3 (27 Eylül 2007).

³⁴⁶ UN, "Millennium Declaration".

³⁴⁷ OHCHR, "Human Rights and International Solidarity"; OHCHR, "Human Rights and International Solidarity", A/HRC/RES/9/2 (24 Eylül 2008); OHCHR, "Promotion And Protection Of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social And Cultural Rights, Including The Right To Development", A/HRC/RES/12/9 (12 Ekim 2009).

³⁴⁸ UNGA, "Role Of Science And Technology in The Context Of International Security and Disarmament", A/RES/60/51 (3 Nisan 2006).

olmak üzere, tüm insan haklarının desteklenmesi ve korunması görevini üstlenmiştir. Bununla beraber, uluslararası hukuk literatüründe ‘uluslararası dayanışma hakkının’ varlığının giderek kabul edildiğine dair görüşler ortaya çıkmıştır. Böyle yeni bir hak, tıpkı barış hakkı gibi küresel sorunlara ortak bir çözüm bulunması için halkların ve nesillerin birbirleriyle işbirliği yapma sorumluluğunun tanınması anlamına gelecektir.³⁴⁹

BM Genel Kurulu Başkanı Denniz Francis’in de ifade ettiği üzere, “barışın, kolektif refahımıza yapılan bir yatırım olduğunu unutmamalıyız”.³⁵⁰ Bu doğrultuda uluslararası dayanışma, uluslararası sorumluluk ve kolektif güvenlik unsurları da barış hakkının normatif boyutunu güçlendirmektedir. Avrupa Birliği Yüksek Temsilcisi Josep Borrell’in BM konuşmasında değindiği üzere, “dünyanın sorunlarını çözmek, üzerinde anlaşılan kurallara dayalı küresel işbirliğini gerektirir”.³⁵¹ Ne var ki ‘üzerinde anlaşılan kurallar’ın tesis edilmesi oldukça zordur; ama imkânsız değildir. Burada önemli olan küresel düzenin temel dinamiklerinin ve normatif bir düzen oluşturmadaki engellerin saptanmasıdır. Oldukça geniş bir bağlama sahip olan küresel düzen üzerine yapılabilecek tartışmalar bir kenara, genel olarak şunu söylemek mümkündür: Küresel düzenin ‘adalet’ üzerine değil de ‘güç dengesi’ üzerine kurulu olması, bahse konu olan uluslararası işbirliğinin, dayanışmanın ve sorumluluğun teoriden pratiğe aktarılmasının önünde (potansiyel) bir engel oluşturabilir ve/veya (fiilen) engel oluşturur.

Bu bağlamda, uluslararası dayanışma, “insanlığa karşı sorumluluğumuzun temel taşı ve daha iyi bir toplum inşa etmenin” ana unsuru olarak görülmüştür. Böyle bir sorumluluğun ortaya çıkmasının ve barış hakkının korunmasında uluslararası dayanışmanın gerekliliğinin en yakın örneğini, günümüzde Filistin halkının karşı kaşıya kaldığı ‘soykırım ötesi’ durum göstermektedir. Filistinliler, 7 Ekim 2023’ten bu yana yaşadıkları soykırımı dünyaya duyurma çabası içindedir.

---

³⁴⁹ Vesselin Popovski, “The Right to International Solidarity”, *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations* 29, sy 4 (2023): 481.

³⁵⁰ “President of the General Assembly (Opening) General Assembly”, 19 Eylül 2023.

³⁵¹ “Solving World’s Problems Requires ‘Global Cooperation Based on Agreed Rules’, European Union High Representative Tells Security Council”, *UN Press* (SC/14547), 10 Haziran 2021, erişim 9 Ekim 2023, <https://press.un.org/en/2021/sc14547.doc.htm>.

Nitekim barış hakkının çok vahim bir ihlali olan bu soykırım, güçlü bir uluslararası dayanışma hareketinin filizlenmesine sebep olmuştur. Takva Nedal Ebu Kmel, uluslararası dayanışmanın önemini kaleme aldığı çalışmasında, barış ve güvenliğe ilişkin ihlal edilen normların, küresel ölçekte bir dayanışma ile nasıl Siyonist ve emperyalist tahakküme karşı mücadeleye zemin hazırladığını ifade etmiştir. Bu anlamda Filistin dayanışması, İsrail ve Batı tarafından inşa edilen söyleme karşı Filistinlilerin topraklarının işgal altında olduğu gerçeğini, karşılaştıkları insan hakları ihlallerini ve zorlukları gözler önüne sererken, uzun süredir devam eden İsrail yanlısı/Batı-eksenli söyleme meydan okumaktadır. Bu anlamda, Al Attar'ın, özellikle uluslararası hukuk bağlamında “yeni bir şafak”³⁵² olarak tanımladığı bu değişim, yalnızca çatışmaya ilişkin küresel algıyı yeniden şekillendirmekle kalmamakta, aynı zamanda çeşitli ülkelerdeki Filistin meselesiyle ilgili olarak özellikle Batı’da ifade özgürlüğüne ilişkin olarak gözlenen yasakçı uygulamalara tüm dünyanın tanıklık etmesine vesile olmaktadır. Değişen anlatılar ile ifade özgürlüğü arasındaki bu dinamik etkileşim, İsrail işgaline ilişkin çağdaş söylemin mühim bir boyutunu oluşturmaktadır.³⁵³

Görüldüğü üzere, barış hakkının özünde yer alan ‘dayanışma’, barış hakkının bir önceki başlıklar altında incelenen, silahsızlanma ve güvenlik, insan haklarının korunması ve insani güvenlik, kalkınma ve küresel adalet ile olan ilişkisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Barış hakkının hayata geçirilmesini ve kolektif boyutunun önemli bileşeni olan dayanışma, barış hakkının uluslararası barış ve güvenliğin korunmasındaki rolünün de ayrılmaz bir parçası olarak yer almaktadır. Bu anlamda, bir sonraki bölümde uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin normları ve süreçleri ele alarak, barış hakkının korunması ve hayata geçirilmesi hususuna *jus ad bellum* bağlamı incelenecektir.

---

³⁵² Al Attar, “At World’s End”.

³⁵³ “The Global Solidarity with the Palestinian Cause: Breaking Narratives and Shaping Policies”, *Al Sharq Strategic Research*, 2 Şubat 2024, erişim 18 Haziran 2024, <https://research.sharqforum.org/2024/02/02/the-global-solidarity-with-the-palestinian-cause-breaking-narratives-and-shaping-policies/>.

BÖLÜM III

BARIŞ HAKKI PERSPEKTİFİNDEN ULUSLARARASI BARIŞ VE GÜVENLİĞİN KORUNMASINA İLİŞKİN NORMLAR VE SÜREÇLER

*Barış hakkının kullanılması ve geliştirilmesi, nükleer savaş başta olmak üzere, savaş tehdidinin ortadan kaldırılmasına, uluslararası ilişkilerde güç kullanımından veya kullanım tehdidinden vazgeçilmesine ve uluslararası anlaşmazlıkların Birleşmiş Milletler Şartı temelinde barışçıl yollarla çözülmesine yönelik politikalar gerektirir.*³⁵⁴

Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında, sadece negatif barış değil, aynı zamanda pozitif barış unsurlarının da dikkate alınmasının gerekliliği daha barışçıl bir küresel düzen kurulması bağlamında önem taşımaktadır. Savaşın olmaması durumunda barışın olduğu önermesi, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının daha kapsamlı bir şekilde tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Her ne kadar durum böyle olsa dahi, barış hakkının hayata geçirilmesinin önünde en büyük engellerden birisi, güç kullanımına dayalı müdahalelerdir. Bu bağlamda, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının en temel unsurlarından birisini, kuvvet kullanma yasağı oluşturmaktadır. Kuvvet kullanma yasağının ve bu bağlamda geliştirilen mekanizmaların barış hakkının korunmasında birincil öneme sahip olmasına rağmen, uluslararası hukuka uygun güç kullanımının barış hakkının korunmasında ne kadar etkili olduğunu anlamak adına bu bölümde kuvvet kullanmanın sınırları ortaya konulacaktır.

3.1. Başta BM Şartı Olmak Üzere Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağına İlişkin Mevcut Kurallaşma

19. yüzyıldan itibaren kuvvet kullanımının sınırlandırılması ve silahlı çatışmalarda belirli kurallara göre hareket edilmesi konularında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kuvvet kullanmanın sınırlandırılmasına ilişkin en kapsamlı

³⁵⁴ OHCHR, “First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on a Draft United Nations Declaration on the Right to Peace”.

mekanizma BM Şartı ile ortaya konmuştur. Kuvvet kullanmanın yasaklanmış olmasına rağmen, günümüzde yasadışı güç kullanım örneklerine zaman zaman rastlanmakta olup, devletlerin bu sınırlandırmaya uymaları konusunda fiilen ihlaller mevcuttur.³⁵⁵ Bu anlamda İsrail'in Filistin ve başka bir çok Arap ülkesine karşı kuvvete başvurması, ABD'nin Küba'ya (1961) Vietnam'a (1965-1973), Nikaragua'ya (1981), Afganistan'a (1989) ve Irak'a (2003) yönelik çoğu 'işgal' niteliğinde doğrudan ya da dolaylı müdahaleleri, kuvvet kullanma yasağının ihlal edildiği örnekler olarak gösterilebilir.³⁵⁶ Aynı zamanda Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna müdahalesi gibi hukuka aykırı kuvvet kullanımları görülmektedir.³⁵⁷ Bu nedenle kuvvet kullanımına ve silahlı çatışmalara yönelik sınırlayıcı uluslararası hukuk kurallarının konmasına ilişkin süreç devam etmektedir.³⁵⁸ Bu anlamda kuvvet kullanma yetkisinin sınırlarının belirlenmesi ve hangi durumlarda kuvvet kullanmanın yasal olduğu hususlarının detaylı bir şekilde incelenmesi zaruret arz etmektedir.

Tarihsel anlamda kuvvet kullanımı, savaşın belirli koşullar altında haklı görülebileceği anlamına gelen 'haklı savaş' (*just war*) adı altında meşru görülmüştür. Çeşitli teolojik, felsefi ve askeri kuramlarla da desteklenen haklı savaş doktrini, 19. yüzyıla kadar bu sınırlar çerçevesinde gelişim göstermiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde savaşın devletler arası ilişkilerin bir parçasını oluşturduğu ve politikanın bir uzantısı olarak tanımlanması nedeniyle haklı savaş doktrini kapsamında yapılan haklı veya haksız tartışmalarının etkisinin kalmadığı görülmektedir. Ne var ki, bu durum, insancıl hukuk kurallarının gelişmesine engel olmamıştır. Dolayısıyla, savaşın haklılığından ziyade savaşın insani sınırlarının belirlenmesi önemsenmiştir.³⁵⁹

20. yüzyıla gelindiğinde iki büyük dünya savaşının yaşanmasının ardından meşru müdafaa haricinde kuvvet kullanmaya başvurmak uluslararası hukukça

³⁵⁵ Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 515.

³⁵⁶ Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*, 95.

³⁵⁷ John B. Bellinger III, "How Russia's Invasion of Ukraine Violates International Law", *Council on Foreign Relations*, 28 Şubat 2022, erişim 10 Şubat 2024, <https://www.cfr.org/article/how-russias-invasion-ukraine-violates-international-law>.

³⁵⁸ Pazarcı, 515.

³⁵⁹ Fulya Aksu Ereker, "Haklı Savaş", *Güvenlik Yazıları Serisi*, sy 18 (2019): 5.

yasaklanmıştır. Tarihsel süreç içerisinde devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanımını sınırlandıran gelişmeler yok değildir. Savaşın daha çok *jus in bello* boyutunu ilgilendiren 1864 Cenevre Sözleşmesi, 1868 St. Petersburg Bildirisi ve 1864 Cenevre Sözleşmesi bunlara örnektir. Savaşa başvurmanın bir hak olarak ortadan kalkması ve devletlerarası ilişkilerde kuvvete başvurmanın sınırlandırılması ise, 1899-1907 La Haye Konferansları sonucunda savaşa ilişkin tedbirlerin alınmaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti (MC)'nin kurulmasıyla savaş tamamen yasaklanmamış olsa da, MC Misakı savaşa başvurma yetkisini sınırlandırarak devletlerarası anlaşmazlıkların barışçıl yollar ile çözülmesi gerekliliğine dair düzenleme getirmiştir. Söz konusu bu düzenlemeler, tecavüz savaşlarının yasaklanması ve müeyyidelerin uygulanması kararıyla kuvvet kullanmaya ilişkin önemli gelişmelerden biri olmuştur. Ancak, Misak hükümlerinde savaş yapılmasının koşulları zorlaştırılmış olsa dahi, MC'nin müeyyideleri uygulaması ve tecavüzün saptanması veya askeri tedbirlerin alınmasında etkili bir sistem kurulamamış olması nedeniyle, daha güçlü bir düzenleme oluşturmak amacıyla 1924 Cenevre Protokolü³⁶⁰ ve 1925 Lokarno Anlaşması³⁶¹ yapılmıştır. Cenevre Protokolü, savaşı devre dışı bırakarak devletlerarası uyuşmazlıklar hususunda MC Meclisinin oybirliğine ya da hakem veya mahkeme kararının sonucuna göre hareket edilmesini öngörmüş; ancak söz konusu bu protokol onaylanmamıştır. Lokarno Anlaşması ise Misak sisteminde yer alan eksikleri gidermeye dönük bir düzen oluşturmaya çalışmıştır. Buna göre, tecavüz savaşları yasaklanmış, meşru müdafaa ve müeyyide savaşları mümkün kılınmıştır. Bunu ihlal eden devletlere karşı diğer tüm devletlerin müdahale etme hakkı doğmuştur. Ne var ki yaptırım; bölgesel olma niteliğiyle, hedeflenen uluslararası barış ve güvenliği sağlama konusunda yeterli olmamıştır.³⁶² İlerleyen süreçte devletler arasında kuvvet kullanımını sınırlandıran önemli bir anlaşma; Evveliyetle ABD ile Fransa arasında 27 Ağustos 1928 tarihinde imzalanan ve daha sonra bağımsız olan hemen hemen tüm devletlerin taraf olduğu Briand-Kellog Paktı olmuştur. Günümüzde ise kuvvet kullanmanın yasaklanması BM Şartı'nın 2(4) maddesi ile gerçekleşmiştir. Bir önceki bölümde de ifade edildiği

³⁶⁰ Geneva Protocol, (1924), <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1924/en/34869>.

³⁶¹ Locarno Agreement, (1925), <https://treaties.un.org/>.

³⁶² Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 41-46.

üzere, kuvvet kullanma yasağı uluslararası hukukun *jus cogens* normları arasında yer almıştır. Bu maddeye göre;

Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.³⁶³

Kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak veya kuvvet kullanmaya başvurmak BM Şartı'nda yasaklanmış olsa dahi kuvvet kullanma yasağının istisnası, Şart'ın 51. maddesinde “meşru müdafaa hakkı” kapsamında düzenlenmiştir. Geleneksel olarak meşru müdafaa hakkı savunma amaçlı kuvvet kullanımını ifade etmekte olup, devletin kendi egemenliğini korumasına dayanmaktadır.³⁶⁴ Lakin meşru müdafaa hakkının sınırını ve çerçevesini genel olarak BM Şartı'nın 51. maddesine ilişkin olarak devletlerin, doktrinin ve uluslararası mahkemelerin yorumunda ve teamül hukukunda görmek mümkündür. Bir sonraki başlık altında meşru müdafaa hakkı detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

3.1.1. Meşru Müdafaa Hakkı

Meşru müdafaa hakkının tarihi uluslararası hukukta oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu bağlamda, kapsamı ile ilgili farklı yaklaşımlar mevcut olmakla beraber, meşru müdafaa hakkını genel olarak şu şekilde tanımlamak mümkündür: Bir ülkenin silahlı bir saldırıya karşı egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını korumak amacıyla başvurduğu meşru bir karşılık verme eylemidir.³⁶⁵

Meşru müdafaa hakkının teamül hukukunda yer alan yorumunun temelleri 1837 tarihli *Caroline* vakasına kadar dayandırılabilir. *Caroline* olayı, bir grup ABD vatandaşının Kanada'nın bağımsızlığına destek vermek, malzeme ve silah taşımak amacıyla, ABD limanlarında demirlemiş olan *Caroline* isimli gemiyi

---

³⁶³ BM Şartı.

³⁶⁴ Murray Colin Adler, “The Origin in International Law of the Inherent Right of Self-Defence and Anticipatory Self-Defence”, *The Western Australian Jurist* (2011): 115

³⁶⁵ Pukar Dahal, “Right to Self-Defence of States Under International Law: A Conceptual Understanding”, *International Journal of Law Management and Humanities* 3, sy 5 (2020): 1108.

kullanılması sırasında, geminin ateşe verilmesi sürecini ifade etmektedir.³⁶⁶ İngiliz Hükümeti her ne kadar bu saldırıyı meşru müdafaa hakkına dayandırsa da, bu savunma ABD tarafınca reddedilmiş; dönemin ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster, müzakere için zaman bırakmayacak şekilde meşru müdafaa için aciliyet, gereklilik ve başka hiçbir seçeneklerinin kalmadığının İngiliz hükümetinin açıklaması gereken bir durum olduğunu belirtmiştir.³⁶⁷ Bu bağlamda *Caroline* olayında meşru müdafaa hakkının Amerikan tarafınca yorumlanması ve İngiliz tarafının da ortaya konan kıstaslar hususunda mutabık kalması neticesinde konuya ilişkin meseleyi vuzuha kavuşturacak katkı niteliğinde bir kurallaşmanın ortaya çıktığı görülmüştür. Böylece Webster meşru müdafaa'nın zaruret, aciliyet ve orantılılık olarak üç temel unsurunu ortaya koymuş, onun meşru müdafaa hakkı ile ilgili ileri sürmüş olduğu bu ilkeler, meşru müdafaa'nın uluslararası hukuktaki temelini oluşturmuştur.³⁶⁸

Tarihsel süreç içinde meşru müdafaa hakkı uluslararası hukukta gelişimini sürdürürken, günümüzde meşru müdafaa'nın ana hatlarını BM Şartı ortaya koymaktadır. Buna göre, BM Şartı'nın 51. maddesi, meşru müdafaa hakkı hususunda düzenlenmiş olup, bu madde şu şekilde kaleme alınmıştır:

Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.³⁶⁹

İlgili maddede düzenlendiği üzere, devletlerin bireysel veya kolektif bir biçimde kendi varlıklarını korumak amacıyla meşru müdafaa hakları vardır. Burada

³⁶⁶ Matthew Waxman, "The 'Caroline' Affair in the Evolving International Law of Self-Defence", *Lawfare*, 28 Ağustos 2018, erişim 18 Mart 2024, <https://www.lawfareblog.com/caroline-affair>.

³⁶⁷ "British – American Diplomacy The Caroline Case", *Lillian Goldman Law Library*, erişim 18 Mart 2024, https://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp.

³⁶⁸ Triggs Gillian, *International Law: Contemporary Principles and Practices* (Sydney: Lexis Nexis Butterworths, 2011), 613–14; Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, (Oxford: Clarendon Press, 1963), 729.

³⁶⁹ BM Şartı.

bahse konu olan meşru müdafaa hakkı, *Caroline* olayından farklı olarak, bir saldırının olması halinde devletin meşru müdafaa hakkından bahsetmektedir veya devlete karşı bir saldırı gerçekleştikten sonra meşru müdafaa hakkını tanımaktadır.³⁷⁰ Buna karşılık, *Caroline* olayında, sadece silahlı bir saldırı karşısında kuvvet kullanımından değil, aynı zamanda *yakın* bir kuvvet kullanımı tehdidine karşı kuvvet kullanmayı içeren önleyici (*anticipatory*) bir meşru müdafaadan bahsedilmektedir.³⁷¹ *Caroline* olayı meşru müdafaa hakkının ortaya konulmasında temel bir örnek olay teşkil etse dahi, ilerleyen bölümlerde önleyici meşru müdafaa örneğini de teşkil etmesi bakımından, bu konuya tekrardan değinilecektir. Bu doğrultuda, BM Şartı'nın 51. maddesinin yorumlanması hususunda literatürde çeşitli ihtilaflar mevcuttur. Söz konusu bu ayrışmalar, 51. maddenin doğrudan silahlı bir saldırı olup olmaması durumunda mı kullanıldığı sorusu üzerinden şekillenmektedir.

İlk görüşe göre, meşru müdafaanın hukuka uygun olması veya *meşru* olması için bir devlete karşı saldırının *vuku bulması* gerekmektedir. Yani kuvvet kullanılması sonucunda ortada mağdur bir devletin olması gerekir. Kuvvet kullanımı sonucu mağdur olan bu devlet böyle bir durumda meşru müdafaa hakkını kullanabilmektedir.³⁷² BM Şartı'nda yer alan 51. maddenin aynen burada yazıldığı şekliyle anlaşıldığı yorumunu içeren bu görüşün aksine, ikinci grup, meseleyi daha geniş bir çerçevede yorumlayarak, meşru müdafaanın yalnız bir saldırıya karşı verilecek bir karşıt bir eylem olmaktan öte, bir devletin, siyasi bağımsızlığının, egemenliğinin ve ulusal güvenliğinin *tehdit altında olduğu* durumlarda da meşru müdafaaya başvurabileceğini savunmaktadır. Bu savunuya göre, 51. maddede yer alan “doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkı” ifadesi sadece uluslararası hukukun genel bir ilkesi değildir. BM Şartı'nda yer alan meşru müdafaa hakkı, Şartın metnine zaten devlet uygulamaları ve teamül hukukunun bir parçası

³⁷⁰ Dahal, “Right to Self-Defence of States Under International Law”, 1109.

³⁷¹ Niaz A. Shah, “Self-Defence, Anticipatory Self-Defence and Pre-Emption: International Law's Response to Terrorism”, *Journal of Conflict & Security Law* 12, sy 1 (2007): 111.

³⁷² Shah, 111.

olarak konmuştur.³⁷³ Bu bağlamda, UAD’ın *Nikaragua Davası*’na ilişkin kararında konuya ilişkin şu şekilde ifadelere yer verilmiştir:

Birleşmiş Milletler Şartı... uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımına ilişkin düzenlemelerin tüm yönlerini kapsamadığını... Şartın kendisi dahi önceden var olan uluslararası teamül hukukuna atıfta bulunur; teamül hukukuna yapılan bu atıf, bireysel veya kolektif meşru savunmanın “doğal hakkı”ndan söz eden, “bu Şart’taki hiçbir şeyin buna zarar veremeyeceğini” ve silahlı bir saldırı durumunda geçerli olduğunu düzenleyen 51. maddenin asıl metninde yer almaktadır.³⁷⁴

Böylece, UAD’ın *Nikaragua Davası*’nda, meşru müdafaa hakkının uluslararası teamül hukukunun bir parçası olduğu onaylanmıştır. Ayrıca bu hak gerek uluslararası teamül hukuku gerekse de BM Şartı çerçevesinde devletlerin sırf devlet olmaları nedeniyle, yani doğal olarak sahip olduğu bir hak olarak yorumlanmıştır.³⁷⁵ Bu bağlamda, meşru müdafaa hakkının iki temel kaynağı uluslararası teamül hukuku ve BM Şartı’nın 51. maddesidir.³⁷⁶ Genel olarak, üzerinde ittifak edilen temel nokta, meşru müdafaa hakkının zaruri ve orantılı olmasıdır. Zaruret, saldırıya uğrayan tarafın kuvvet kullanmaya başvurmak dışında başka bir seçeneğinin olmaması durumunu ifade ederken; orantılılık ise, saldırıda bulunana karşı *makul* bir kuvvet kullanımı anlamına gelir.³⁷⁷ BM Şartı’nın 51. maddesinde bahsedilen meşru müdafaa hakkının ‘zaruret’ ve ‘orantılılık’ unsurlarını UAD’ın çeşitli kararlarında görmek mümkündür.³⁷⁸ Bu bağlamda, *Nikaragua Davası*’nda “...saldırıya verilecek karşılığın hukuka uygun olup olmadığı, meşru müdafaa için alınan tedbirlerin zarureti ve orantılılığı kriterlerinin gözetilmesine bağlıdır”³⁷⁹ ifadesine yer verilirken, söz konusu iki unsur teyit edilmiştir. Benzer bir şekilde, UAD’ın *Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığı*’na dair istişari görüşünde “Meşru müdafaa hakkının

³⁷³ Shah, “Self-Defence, Anticipatory Self-Defence and Pre-Emption”, 111.

³⁷⁴ ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, 176. paragraf.

³⁷⁵ Dahal, “Right to Self-Defence of States Under International Law”, 1110.

³⁷⁶ Andrew Garwood-Gowers, “Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development or the Road to International Anarchy?”, *Australian Year Book of International Law* 23, sy 1 (2004): 53.

³⁷⁷ Berdal Aral, *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı* (Kırıkkale: Siyasal Kitabevi, 1999), 26-29.

³⁷⁸ Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*, 109.

³⁷⁹ ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, 194. paragraf.

kullanılmasının zaruret ve ölçülülük şartlarına tabi olması, uluslararası teamül hukukunun bir kuralı”³⁸⁰ olduğu tekrardan vurgulanmıştır.

BM Şartı’nda yer alan 51. madde, devlet uygulamaları ve UAD kararları dikkate alındığında, meşru müdafaa hakkına ilişkin şu unsurlar öne çıkmaktadır:

- Kuvvet kullanımı silahlı bir saldırıya karşı olmalıdır;
- Zaruret, orantılılık ve aciliyet unsurlarını karşılaması gerekir;
- Alınan güvenlik önlemlerinin derhal BM Güvenlik Konseyi’ne bildirilmesi gerekir.

Meşru müdafanın en önemli unsurlarından birisi ‘silahlı bir saldırı’ ile karşı karşıya kalmaktır. Ne var ki, silahlı saldırının ne olduğuna ilişkin BM Şartı’nda net bir tanım yapılmamıştır. Genel olarak silahlı saldırıyı, “bir devletin diğer devletin sınırlarını ihlal etmesiyle fiziksel olarak bir saldırının meydana gelmesi”³⁸¹ olarak tanımlamak mümkündür. Uluslararası hukukta silahlı saldırının sınırları veya hangi tür eylemlerin silahlı saldırı anlamına geldiğine ilişkin net bir tanım yoktur. UAD, *Nikaragua Davası* kararında silahlı saldırıyı şu şekilde tanımlanmıştır:

Silahlı saldırı, yalnızca düzenli silahlı kuvvetlerin uluslararası bir sınırı geçme eylemini değil, aynı zamanda bir devlet tarafından veya onun adına silahlı çetelerin, grupların, düzensiz [güç]lerin veya paralı askerlerin’ gönderilmesini de içerecek şekilde başka bir devlete karşı, düzenli kuvvetler tarafından yürütülen fiili bir silahlı saldırıya varacak kadar ağır silahlı kuvvet eylemleri gerçekleştiren ya da bunların önemli ölçüde dâhil olduğu eylemler olarak anlaşılmalıdır.³⁸²

UAD söz konusu bu kararında silahlı saldırı tanımını yaparken aynı zamanda BM Genel Kurulu’nun 14 Aralık 1974 tarihli 3314 (XXIX)³⁸³ sayılı

³⁸⁰ ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, 41. paragraf.

³⁸¹ Dahal, “Right to Self-Defence of States Under International Law”, 1111.

³⁸² ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, 195. paragraf.

³⁸³ UNGA, “Definition of Aggression”, 3314 (XXIX) (14 Aralık 1974).

Saldırganlık Tanımı kararının 3(g) maddesine atıfta bulunmuş ve bu kararın uluslararası teamül hukukunun bir parçası olduğuna karar vermiştir. İlgili maddenin dahil olduğu 3. maddesinin tümü incelendiğinde, bir eylemin silahlı saldırganlık (*aggression*) olarak nitelendirilmesi aşağıda yer aldığı şekliyle şöyle düzenlenmiştir:

- (a) Bir devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin topraklarını işgali veya saldırısı veya ne kadar geçici olursa olsun, bu tür bir işgal veya saldırıdan kaynaklanan herhangi bir askeri işgal veya başka bir devletin topraklarının güç kullanılarak ilhak edilmesi veya bir kısmı,
- (b) Bir devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin topraklarını bombalaması veya bir devletin başka bir devletin topraklarına karşı herhangi bir silah kullanması;
- (c) Bir devletin limanlarının veya kıyılarının başka bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından ablukaya alınması;
- (d) Bir devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz ve hava filolarına saldırısı;
- (e) Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, kabul eden devletin mutabakatı ile başka bir devletin topraklarında bulunan silahlı kuvvetlerinin, anlaşmada öngörülen koşullara aykırı olarak kullanılması veya bu tür topraklardaki mevcudiyetlerinin Sözleşmenin sona ermesinin ötesinde herhangi bir şekilde uzatılması.
- (f) Bir devletin, başka bir devletin tasarrufuna verdiği toprakların, diğer devlet tarafından üçüncü bir devlete karşı bir saldırı eylemi gerçekleştirmek için kullanılmasına izin vermesi eylemi;
- (g) Bir devlet tarafından veya bir devlet adına, başka bir devlete karşı yukarıda sıralanan fiillere varan ağırlıkta silahlı kuvvet eylemleri gerçekleştiren silahlı çetelerin, grupların, düzensizlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu fiillere önemli ölçüde dahil olması.

‘Silahlı saldırının öznesi kimdir’ sorusunun cevabı niteliğinde olan herhangi bir madde BM Şartı’nda mevcut değildir. Bu doğrultuda, 51. maddede belirtilen şu ifadelerden yeniden dikkat çekmek gerekir:

Bu Antlaşma’nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli

önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez.

Bu bağlamda, devletlerarası ilişkileri düzenlemeyi amaçlayan BM Şartı'nda yalnızca *devletlerin silahlı saldırıya hedef olması* durumundan bahsedilmektedir. Ne var ki, Divan, *Nikaragua Davası* 'nda saldırıyı yapanın bir devlet veya devlet dışı bir aktör olabileceğini ifade etmiştir.³⁸⁴ Bu noktada, 11 Eylül (2001) terör saldırılarını takiben BM Güvenlik Konseyi, kabul etmiş olduğu 1368³⁸⁵ ve 1373³⁸⁶ sayılı kararlarında, bir devlet dışı aktörün silahlı saldırısına karşı meşru müdafa hakkını kabul etmiştir. Takip eden başlıklarda daha detaylı incelenecek olan *Petrol Platformları Davası* 'nda da, bir devletin meşru müdafaaya başvurusunun ancak ciddi bir saldırı karşısında mümkün olduğu teyit edilmiştir.³⁸⁷

Meşru müdafaanın üç temel unsuru 'zaruret (gereklilik), aciliyet ve orantılılık' *Caroline* olayında ve sonrasında UAD'ın kararlarına da yansımış ve zaman içinde uluslararası teamül hukukunun bir parçası haline gelmiştir.³⁸⁸ Burada sözü edilen zaruret, silahlı saldırıya karşı kuvvet kullanmanın dışında alınabilecek diğer önlemlerin sorunun çözümünde yetersiz kalması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla çatışmanın barışçıl bir şekilde çözümlenemiyor olmasının mağdur tarafça kanıtlanması gerekmektedir.

Orantılılık ise, alınan bu önlemlerin olayı daha fazla tırmandırmayacak nitelikte olması anlamına gelirken, aynı zamanda savunma için kullanılan kuvvetin kapsamına ilişkin ölçüt koymaktadır. Bu doğrultuda, karşı kuvvet kullanımının hedefi tehdidin ortadan kaldırılması veya etkisiz hale getirilmesi hususlarını kapsar.³⁸⁹

Aciliyet ise, silahlı bir saldırıya verilen karşılığın silahlı saldırının gerçekleşmesiyle birlikte vuku bulması demektir. Ne var ki, bir devletin silahlı bir saldırıya karşı gerekli savunma tedbirlerini alması, öncelikle devlet yetkililerinin

³⁸⁴ ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, 195. paragraf.

³⁸⁵ UNSC, S/RES/1368 (12 Eylül 2001), <http://unscr.com/en/resolutions/1368>.

³⁸⁶ UNSC, S/RES/1373 (28 Eylül 2001), <http://unscr.com/en/resolutions/1373>.

³⁸⁷ ICJ, *Oil Platforms Case (Islamic Republic of Iran v USA)*, *ICJ Reports*, (2003), 161, erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/case/90>

³⁸⁸ Dahal, "Right to Self-Defence of States Under International Law", 1112.

³⁸⁹ Dahal, "Right to Self-Defence of States Under International Law", 1112.

alacağı kararlar doğrultusunda gerçekleşeceği için, burada geçen süre hakkında net bir sonuca varılamayabilir. Nitekim genel olarak *makul* bir sürenin geçmiş olması, saldırıya uğrayan devletçe karşılık vermeyi engellemez.³⁹⁰

BM Şartı'nın 51. maddesinde devletlerin meşru müdafaa hakkını kullanırken aldıkları önlemleri derhal 'BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmeleri' gerektiği ifade edilmektedir. Bu yolla uluslararası toplum, silahlı saldırıya uğrayan devletin meşru müdafaa sırasında aldığı askeri tedbirlerin zaruret, aciliyet ve orantılılık unsurlarını karşılayıp karşılamadığını ölçme imkânına sahip olmaktadır. Dolayısıyla, alınan önlemlerin BM Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesi, devletin meşru müdafaa sırasında kuvvet kullanmasına da ek bir hukuki dayanak kazandırmaktadır. Bu noktada UAD *Nikaragua Davası* 'nda da meşru müdafaa hakkını kullanırken devletin bu durumu BM Güvenlik Konseyi'ne "derhal bildirmesi", saldırıya uğrayan devletin kuvvet kullanmasının meşruluğu açısından hayati önem taşıdığı ifade edilmiştir.³⁹¹ Devletlerin ferdi bir hakkı olan meşru müdafaa hakkının, aynı zamanda kolektif (müşterek) boyutu da mevcuttur. Nitekim 51. maddede "...Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da *ortak* meşru savunma hakkına hâlel getirmez" ifadesine yer verilmiştir.

3.1.2. Uluslararası Adalet Divanı ve Meşru Müdafaa Hakkı

Uluslararası Adalet Divanı'nın incelemiş olduğu davalar ve istişari görüşleri meşru müdafaa hakkının gelişiminde büyük rol oynamış ve bu kararların uluslararası teamül hukukunun önemli bir parçası olduğu birçok kez teyit edilmiştir. Bu doğrultuda meşru müdafaa'nın saldırı, kuvvet kullanma, zaruret, aciliyet ve orantılılık gibi çoğu bileşenleri hakkında yorumlar yapan Divan'ın bu vesileyle meşru müdafaa hakkına ilişkin olarak hüküm verme imkânı bulduğu bazı örnek davalara daha detaylı bir şekilde değinmek gerekmektedir.

³⁹⁰ Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 239-40.

³⁹¹ ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, 200. paragraf.

3.1.2.1. *Nikaragua Davası (Nikaragua – ABD)*

Nikaragua Davası, meşru müdafaa hakkına ilişkin sıklıkla atıf yapılan ve bu hakkın uluslararası teamül hukuku olduğunu vurgulayan önemli bir davadır.³⁹² Bu dava 9 Nisan 1984 tarihinde Nikaragua devleti tarafından, Nikaragua'daki silahlı paramiliter güçlerin faaliyetlerinin sorumlusu olarak ABD'ye karşı açılmıştır. ABD'nin bu davaya taraf olmasının en önemli nedeni, El-Salvador'un Nikaragua tarafından saldırıya uğradığını iddia etmesi üzerine kendisinin de kolektif meşru müdafaa hakkı kapsamında Nikaragua'ya karşı kuvvet kullanma hakkının bulunduğunu ileri sürmesidir. Mahkeme başvuruya binaen geçici tedbirleri içeren bir karar alarak, Nikaragua'nın egemenliğinin korunması ve devletin ulusal yetkisine giren konulara müdahil olunmaması, kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidine başvurulmaması yönünde uyarıda bulunmuştur. Müteakip görüşmeler neticesinde Divan, 27 Haziran 1986 tarihinde esasa ilişkin kararını vermiştir. Divan öncelikle, bu olayda meşru müdafaa hakkının doğup doğmadığı hususunu incelemek suretiyle El-Salvador'un ne şekilde bir saldırıya uğradığının tespit edilmesi yönünde incelemede bulunmuştur. Divan, ABD'nin meşru müdafaa için ne tür önlemler aldığını belirtmediğini tespit etmiş ve kararında, ABD'nin El-Salvador hükümetinin çağrısı üzerine kolektif meşru müdafaa hakkına başvurduğu iddiasını reddetmiştir.³⁹³

Kararın en önemli detaylarından birisi, daha önce de değinildiği üzere, kolektif meşru müdafaa hakkının ne şekilde ilân edilmesi gerektiği hususunda getirdiği açıklamalardır. Bu noktada Divan, saldırıya uğrayan devletin kendisini mağdur ilân etmesi ve yardım talebinde bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, meşru müdafaa hakkı çerçevesinde, uluslararası teamül hukuku ve BM Şartı'nın 51. maddesine dayanarak zaruret, aciliyet ve orantılılık ilkeleriyle birlikte, alınan önlemlerin derhal BM Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesi gerekmektedir. *Nikaragua Davası* 'nda Divan, El-Salvador'un kendisini silahlı çatışmanın mağduru ilân ettiğini ve ABD'den kolektif meşru müdafaa hakkının kullanılması hususunda

³⁹² Toluner, *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*, 347-88.

³⁹³ ICJ, "Overview of the Case", Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), (1986), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/case/70>.

yardım talep ettiğini saptamıştır. Ne var ki bu devletin mağduriyet ilanı ve kolektif meşru müdafaa hakkı çağrısı, ABD'nin Nikaragua'ya müdahalesinden sonra gerçekleştiği için Divan, bu olayda kolektif meşru müdafaa hakkının kullanıldığı iddiasının hukuki bir dayanağının olmadığına karar vermiştir.³⁹⁴

3.1.2.2. Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığı (İstisari Görüş)

6 Ocak 1995 tarihinde BM Genel Sekreteri istisari görüşünü almak için Divan'a şu soruyu sormuştur: “Uluslararası hukuk uyarınca herhangi bir koşulda nükleer silah tehdidine veya kullanımına izin veriliyor mu?”³⁹⁵ Bunun üzerine Divan, 8 Temmuz 1996 tarihinde istisari görüşünü belirtmiş ve bu soruya BM Şartı'nda yer alan kuvvet kullanmaya dair hükümleri dikkate alarak bir cevap vermiştir. Bu bağlamda kullanılan silah türüne bakılmaksızın, kuvvet kullanmaya ilişkin Şart'ta yer alan hükümler, aynı şekilde nükleer silahların kullanılmasında da geçerlidir. Bu doğrultuda ‘orantılılık’ unsuru nükleer silahların kullanımında da geçerlidir. Dolayısıyla, meşru müdafaa kapsamında hukukiliğin bir gereği olarak orantılı güç kullanımında silahlı çatışma hukukunun diğer ilkelerinin gözetilmesinin elzem olduğu belirtilmiştir. Ayrıca BM Şartı'nın 2(4). maddesine giren her türlü kuvvet kullanmanın hukuka aykırı olarak yorumlanacağı ifade edilmiştir. Her ne kadar insancıl hukuk ve silahlı çatışmalar hukuku açısından nükleer silahların kullanımının bu kurallar ile bağdaşmayacağı sonucuna varmış olsa dahi, Divan, devletin bekasının büyük ölçüde tehlikede olacağı bir durum söz konusu olduğunda, nükleer silah kullanımının yasal olup olmadığı konusunda kesin bir karar veremeyeceğini belirtmiştir.³⁹⁶

3.1.2.3. İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Edilen Duvarın Hukuki Sonuçları (İstisari Görüş)

BM Genel Kurulu, 8 Aralık 2003 tarihinde Divan'ın, işgal altındaki Filistin topraklarında işgalci güç olan İsrail'in Doğu Kudüs ve çevresi de dâhil olmak üzere, Batı Şeria'da örmüş olduğu duvarın hukuki sonuçları hakkında istisari görüşünü

³⁹⁴ ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, 200. paragraf.

³⁹⁵ ICJ, “Overview of the Case”, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua.

³⁹⁶ ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons.

talep etmiştir.³⁹⁷ Bu doğrultuda İsrail Hükümeti, örülen bu duvarın meşru müdafaa hakkı kapsamında olduğunu iddia etmiştir. Bu bağlamda örülen duvarın BM Şartı'nın 51. maddesinde devletlere tanınan meşru müdafaa hakkı ile tutarlı olduğunu; uluslararası hukuk ve Güvenlik Konseyi'nin kararları da dahil olmak üzere, devletlerin terör saldırıları karşısında meşru müdafaadan doğan kuvvet kullanma hakkını kullandıklarını ve bu doğrultuda zorlayıcı olmayan önlemler alma hakkının varlığını savunmuştur.³⁹⁸ Buna karşılık, Divan, BM Şartı'nın 51. maddesinin, bir devletin diğer bir devlete karşı kuvvet kullanımı sonucunda ortaya çıkan meşru müdafaa hakkından bahsettiğini vurgulamıştır. Divan, İsrail'in duvar inşasının meşru müdafaa hakkına yaslandığı iddiasını reddetmiş, duvar inşasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve İsrail'in duvar inşasına son vermesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁹⁹

3.1.3. Kolektif Meşru Müdafaa Hakkı

51. maddede geçen kolektif meşru müdafaa hakkı, bir devletin saldırıya uğraması halinde başka bazı devletlerle ortak savunma önlemleri almasını içerir. Ne var ki bu noktada, saldırıya uğrayan devlete, diğer devletlerin yardımının ölçüsünün ne şekilde olması gerektiği hususunda bir sorun çıkmaktadır.⁴⁰⁰ Bu doğrultuda Divan, Nikaragua Davası'nda mağdur olan devletin herhangi bir yardım talebi olmadıkça kolektif meşru müdafaanın yapılamayacağını ifade ederek, “uluslararası teamül hukukunda, başka bir devletin duruma ilişkin kendi değerlendirmesine dayanarak toplu meşru müdafaa hakkını kullanmasına izin veren bir kural”⁴⁰¹ olmadığını belirtmiştir. Bununla beraber Divan, “kolektif meşru müdafaaya başvurulduğu takdirde, bu hakkın yararına kullanıldığı devletin kendisini silahlı bir saldırının mağduru ilân etmiş olması” gerektiğine kanaat getirmiştir.⁴⁰²

³⁹⁷ ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, *ICJ Reports*, (2004), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf>.

³⁹⁸ UNGA, A/ES-10/PV.21 (20 Kasım 2003).

³⁹⁹ ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall.

⁴⁰⁰ Dahal, “Right to Self-Defence of States Under International Law”, 1113.

⁴⁰¹ ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, 195. paragraf.

⁴⁰² ICJ, 195. paragraf.

Meşru müdafaaya ilişkin sayılan bu unsurlarla birlikte devletlerin uygulamaları meşru müdafa hakkının içeriğini ve sınırlarını genişletmiştir. Bu bağlamda, önleyici ve ön alıcı meşru müdafa kavramları ortaya çıkmaktadır. Bunlar uluslararası hukuk literatüründe tartışmaları da beraberinde getirmiş, meşru müdafa hakkına ilişkin farklı önermelere geçit vermiştir. Meşru müdafa hakkının sınırlarının genişlemesinin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını ne şekilde dönüştürdüğü sorusu dikkate alınarak, bir sonraki başlık altında, önleyici ve ön alıcı meşru müdafa hakkının kapsamı ve ona yöneltilen itirazlar incelenecektir.

3.1.4. Önleyici-Ön Alıcı Meşru Müdafa Hakkı

Bir devletin, topraklarına henüz bir saldırı gerçekleşmeden silahlı bir saldırının yakın olduğuna inanarak, yani saldırma ihtimaline karşı kuvvet kullanması “önleyici” meşru müdafa (*anticipatory self-defence*) anlamına gelmektedir.⁴⁰³ *Caroline* olayı meşru müdafa hususunda unsurlar ortaya koyarken, vuku bulan olayda başvurulmuş meşru müdafa hakkı, doğrudan önleyici meşru müdafaı simgelemektedir. Meşru müdafa hakkına yönelik hemen hemen tüm çalışmalarda atıf yapılan *Caroline* olayı, önleyici meşru müdafaanın tartışma noktasının önemli bir basamağını oluşturur. Farklı bir ifadeyle, *Caroline* 1837’de ‘batmamıştır’ ve literatürü şekillendirmeye devam etmektedir.⁴⁰⁴

Önleyici meşru müdafa, BM Şartı’nın meşru müdafaı düzenleyen 51. maddesinin içeriğinde farklı bir anlam taşımaktadır. Nitekim ilgili maddeye göre, meşru müdafa hakkının kullanılabilmesi için bir saldırının gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla fiili bir saldırının yokluğu meşru müdafa hakkının kullanılmasını sınırlandırmakta ve onun hukuka uygunluğuna ilişkin soru işaretine yol açmaktadır. Aynı zamanda, meşru müdafa hakkının gereklilik ve aciliyet unsurları uluslararası teamül hukukunun bir parçası haline gelmiştir. Bu doğrultuda

⁴⁰³ Leo Van de Hole, “Anticipatory Self-Defence Under International Law”, *American University International Law Review* 19, sy 1 (2003): 72.

⁴⁰⁴ Gabor Kajtar, “Self-Defence Against Non-State Actors – Methodological Challenges”, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eotvos Nominatae: Sectio Iuridica* 54 (2013): 3.

saldırı olmadan, gereklilik ve aciliyet unsurlarının ne şekilde meşru bir zemine oturtulabileceği de önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰⁵

Bu noktada bir saldırının gerçekleşmesinden hemen sonra mı yoksa yakın bir saldırı tehdidinin varlığı durumunda da mı meşru müdafaa hakkına başvurulabilir sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu, uluslararası hukuk literatüründe önemli bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir.⁴⁰⁶ Konumuz bağlamında “önleyici” (*anticipatory*) ifadesi genel olarak şu şekilde anlaşılabilmektedir: Gelecekteki muhtemel saldırının öngörülmesi ve bu doğrultuda oluşabilecek sonuçları kontrol altına almaya yönelik olarak gerekli önlemlerin alınması.⁴⁰⁷ Dolayısıyla önleyici meşru müdafaa herhangi bir saldırı eyleminin henüz gerçekleşmediği ancak böyle bir saldırının geleceğine olan inanç doğrultusunda güç kullanımına başvurularak yapılan meşru müdafadır. Zaman içinde bazı devletler önleyici meşru müdafaanın sınırlarını, kuvvet kullanma eylemlerini kendi çıkarları doğrultusunda meşrulaştırma çabası içinde genişletmeye çalışmışlardır. O nedenle önleyici meşru müdafaanın uluslararası barış ve güvenliğe daha çok katkı mı sağladığı, yoksa “uluslararası anarşiye mi”⁴⁰⁸ neden olduğu sorusu sıkça gündeme gelmiştir.

Önleyici meşru müdafaanın sınırlarının genişlemesi onun kavramsal ifadesinin de farklı şekillerde tanımlanmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda en genel bir şekilde çatı bir kavram olan önleyici meşru müdafaa (*anticipatory self-defence*) literatürde önleyici/ön-alıcı meşru müdafaa (*preventive/ pre-emptive self-defence*) biçiminde öne çıkmıştır. Çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülen bu kavramların gündeme çıkışı ise, Bush Doktrini olarak da bilinen 17 Eylül 2002 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde formüle edilmiştir.⁴⁰⁹ Söz konusu bu belge 11 Eylül 2001 tarihinde Taliban bağlantılı olduğu iddia edilen El-Kaide’nin Amerika Birleşik Devletleri’nin bazı önemli merkezlerine yönelik

⁴⁰⁵ Michael Bothe, “Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force”, *EJIL* 14, sy 2 (2003): 228.

⁴⁰⁶ Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*, 112.

⁴⁰⁷ Van de Hole, “Anticipatory Self-Defence Under International Law”, 72.

⁴⁰⁸ Garwood-Gowers, “Pre-Emptive Self-Defence”, 1-22.

⁴⁰⁹ “The National Security Strategy of the United States of America”, 2002, erişim 30 Mayıs 2023, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>; Garwood-Gowers, “Pre-Emptive Self-Defence”, 6-7.

olarak gerçekleştirdiği terör saldırısı sonucunda ilân edilmiştir. Amerikan Hükümeti BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuş olduğu mektubunda şu ifadeler yer vermiştir:

Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. Maddesi uyarınca, Hükümetim adına Amerika Birleşik Devletleri, diğer devletlerle birlikte 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik olarak gerçekleştirilen silahlı saldırıların ardından, doğal olan bireysel ve toplu meşru müdafaa hakkının kullanılması için eylemler başlatmıştır.⁴¹⁰

Söz konusu bu strateji, Soğuk Savaş sırasında hâkim olan Batı-Doğu ya da dost-düşman söyleminin tekrardan formüle edilmesi anlamına gelen 'yeni tehditleri' ortaya koyarak, bu tehditler karşısında alınması gereken önlemlerden söz etmiştir. Sayılan bu tehditlerden birisi devlet dışı şiddet kullanan gruplardan birisi olan teröristler iken, ikincisi ise, bu tarz devlet dışı aktörleri desteklemesi muhtemel olan ve yanı sıra Kitle İmha Silahları'na (KİT) sahip olan ve bu konuda bir denetime tabi olmayan 'başarısız devletler' dir.⁴¹¹ Tabii ki bu tanımlar ve kullanılan ifadeler büyük ölçüde ABD'nin 'tehdit' olarak algıladığı aktörlere karşı geliştirilmiş bir stratejinin yansımalarıdır. Bu anlamda önleyici meşru müdafaa, ABD'nin 'haydut devletler' ve devlet dışı aktörler veya 'terörist' grupların neden olduğu tehdide karşı kuvvet kullanımının sınırlarını genişletme anlayışının bir parçasını oluşturmaktadır.⁴¹² ABD'nin uluslararası hukuku kendi lehine genişletmesinin, uluslararası hukukun evrensellik ilkesini sınırlandırırken 'yeni-sömürgecilik' unsurlarını içinde barındıran bir hukuk sisteminin oluşmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Devletlerin kendi tehdit algıları nedeniyle uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren bu meselelerde çıkar ve güç odaklı hareket etmeleri, BM Şartı'ndan doğan yükümlülüklerinin de ihlal edilmesine neden olabilmektedir.

Bu bağlamda önleyici meşru müdafaa BM Şartı'nın 51. maddesinde tanımlandığı şekliyle oldukça uzaktır. Önleyici veya ön alıcı meşru müdafaa uluslararası hukuktan uzak bir güç kullanımını destekleyen bir eylem olarak tehdit

⁴¹⁰ "Letter dated 7 October 2001 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council", 7 Ekim 2001, erişim 30 Mayıs 2023, <http://www.hamamoto.law.kyoto-u.ac.jp/kogi/2005kiko/s-2001-946e.pdf>

⁴¹¹ Bothe, "Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force", 228.

⁴¹² Garwood-Gowers, "Pre-Emptive Self-Defence", 1.

ve saldırganlık stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır.⁴¹³ Nitekim 51. maddedeki “...Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde” ifadesi, saldırı tehdidinden değil doğrudan gerçekleşen fiili bir saldırıdan bahsetmektedir. BM Şartı’nın genel kapsamı da dikkate alındığında, bu aynı zamanda önleyici/ön alıcı meşru müdafaa temelli kuvvet kullanımını sınırlandıran 2(4). maddenin de ihlali anlamına gelebilmektedir. Buna karşın BM Şartı’nın 39. maddesinde geçen Güvenlik Konseyi’nin “barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu” saptaması durumunda gerekli yaptırımları alabileceğini ifade etmesi, meşru müdafaa hakkı için sadece doğrudan bir saldırının yanı sıra, saldırı tehdidinin de bu hakka yol açabileceği şeklinde yorumlanabilmektedir. Ne var ki bu iddia, ilgili maddede bu tehdidin sadece BM Güvenlik Konseyi’nin saptamasına bağlı olduğunun belirtilmesi nedeniyle, geçerli bir iddia değildir.⁴¹⁴

BM Şartı’nın 51. maddesi kapsamında filli bir saldırı olmaksızın, devletlerin muhtemel bir saldırı karşısında kuvvet kullanmaya başvurarak önleyici/ön alıcı meşru müdafaa hakkını kullanmaları, uluslararası hukuk literatüründe kayda değer bir çoğunluk tarafından ‘hukuk dışı’ olarak görülmektedir.⁴¹⁵ Bu noktada önleyici meşru müdafaa hakkına ilişkin en kapsamlı örnek, İsrail’in 7 Haziran 1981’de, nükleer bomba ürettiği gerekçesiyle Irak’taki *Osirak* nükleer tesisine saldırmasıdır. İsrail bu saldırıda önleyici meşru müdafaa hakkını ilân ederek, hukuki bir dayanak oluşturmaya çalışmıştır.⁴¹⁶ Bu olay sırasında İsrail Hükümeti şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

Osirak nükleer reaktörünün inşasını uzun süredir büyük bir endişeyle takip etmekteyiz. Aksi yöndeki beyanlara rağmen, güvenilir kaynaklar, bunun atom bombası üretimi için tasarlandığını söylemiştir... Bu bombaların hedefi İsrail’dir... Bu şekilde İsrail’in varlığına yönelik bir tehlike oluşturmaktaydı... Bu nedenle, İsrail’e ve onun nüfus merkezlerine karşı

⁴¹³ Dahal, “Right to Self-Defence of States Under International Law”, 1117.

⁴¹⁴ Bothe, “Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force”, 229.

⁴¹⁵ Bothe, “Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force”, 230.

⁴¹⁶ Garwood-Gowers, “Pre-Emptive Self-Defence”, 5.

kullanmaktan çekinmeyecek olan Irak'ta bir atom bombasının inşasına karşı kendimizi savunmak zorunda kaldık.⁴¹⁷

Ne var ki, bu saldırı gerçekleşmemiş bir saldırıya karşı yapılmış bir saldırdır. Nitekim, yapılan saldırı sonrasında Irak hükümeti, kendisinin NPT'nin bir imzacısı ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) ile olan anlaşmasını ihlal etmediğine dair bir açıklamada bulunmuştur. İsrailin bu saldırısını ise, “barbarca bir eylem” olarak tanımlamıştır. İsrail'in Osirak'a yaptığı saldırı, var olan veya başlamış bir saldırıya karşı değil, muhtemel bir saldırıyı önlemek için yapılmıştır. Bu anlamda, İsrail'in bu saldırısı BM Şartı'nı ihlal eder niteliktedir.⁴¹⁸ Nitekim meşru müdafa hakkının bu şekilde geniş yorumu, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını zorlaştıracaktır. Bu noktada, Natalino Ronzitti'nin “bir devletin kitle imha silahları edinmesi, güvenliğe tehdit oluştururken, başka bir devlete kendini savunmak için tepki gösterme hakkı vermez”⁴¹⁹ sözlerine dikkat çekmek gerekmektedir.

Geleneksel anlamda meşru müdafa hakkının sınırlarının genişlemesi uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının korunmasını da zorlaştırarak uluslararası barış ve güvenliğı büyük ölçüde tehdit altında bırakırken, aynı zamanda devletlerin yasal olmayan kuvvet kullanımına karşı da kullanabilecekleri bir savunma mekanizması oluşturmaktadır. Ancak tehditlerin devlet dışı aktörlerden de gelebileceğı ve bu konuda ne tür önlemlerin alınabileceğı hususlarının önemine binaen 51. maddeye ilişkin yeni yorumlar geliştirilmiştir. Bu doğrultuda uluslararası terörizmle mücadele edilirken, uluslararası barış ve güvenliğı dikkate alacak şekilde hayata geçirilecek olan meşru müdafaanın ölçütlerinin ne olacağı sorusuna bir sonraki başlıkta cevap aranacaktır.

3.1.5. Uluslararası Terörizm ve Meşru Müdafa Hakkı

⁴¹⁷ “Israeli and Iraqi Statements On Raid On Nuclear Plant”, *New York Times*, 9 Haziran 1981, erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.nytimes.com/1981/06/09/world/israeli-and-iraqi-statements-on-raid-on-nuclear-plant.html>.

⁴¹⁸ Neil J. Kaplan, “The Attack on Osirak: Delimitation of Self-Defense”, *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 4, sy 1(1982): 131-132.

⁴¹⁹ Natalino Ronzitti, “The Expanding Law of Self-Defence”, *Journal of Conflict & Security Law* 11, sy 3 (2006): 346.

Uluslararası terörizm en genel şekliyle 11 Eylül Saldırıları sonrasında sıklıkla vurgulanmaya başlamıştır. Uluslararası gündemde etki yaratan bu olay sonrasında, bir devletin güvenliğine gelebilecek tehdidin sadece başka bir devlet tarafından değil aynı zamanda devlet dışı bir aktörden de gelebileceği ve bu minvalde önleyici meşru müdafaa hakkının doğduğu görüşü ortaya çıkmış ve konu, uluslararası alanda tartışılmaya başlanmıştır. 11 Eylül terör saldırılarının yaşandığı ABD, bu fikrin savunuculuğunu yürütmüştür. Bu doğrultuda, önleyici meşru müdafaa hakkının doğuşu, Bush Doktrini ile dile getirilmiştir. 11 Eylül olayları sonrasında terörizme karşı BM Güvenlik Konseyi 1368⁴²⁰ ve 1373⁴²¹ sayılı iki kararı kabul etmiştir. 1368 sayılı kararın giriş kısmında “uluslararası barış ve güvenliğe yönelik terör eylemlerinin neden olduğu tehditlerle her türlü yolla mücadele etmeye kararlı olarak” devletlerin “Şart'a uygun olarak bireysel veya toplu meşru müdafaa hakkını kabul” ettiğini teyit etmiştir. Bu doğrultuda alınan kararda, tüm devletler uluslararası terörizme karşı işbirliğine ve gerekli tüm önlemleri almaya çağırılmıştır.⁴²² 1373 sayılı kararda da, meşru müdafaa hakkına şu şekilde yeniden temas edilmiştir:

Bu tür eylemlerin, herhangi bir uluslararası terör eylemi gibi, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturduğunu...1368 (2001) sayılı kararda yinelenildiği gibi, Birleşmiş Milletler Şartı tarafından tanınan doğal olan bireysel veya toplu meşru müdafaa hakkını yeniden teyit ederek...

Uluslararası terörizme karşı kabul edilen bu iki belge meşru müdafaaya ilişkin halihazırda devam eden tartışmalara yenilerini eklemiştir. Meşru müdafaa hakkının sınırlarına ilişkin ortaya konulan görüşlere bu sefer uluslararası terörizmin de dahil edilmesiyle yeni bir boyut eklenmiştir. Belgelere bakıldığında BM Şartı'nın 51. maddesinde kabul edildiği üzere, devletlerin doğal olan bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkının, tekrar teyit edildiği görülmüştür. Terör eylemi ile ortaya çıkan her türlü terör hareketinin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu ve bu konuda mücadele edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu kararlar meşru müdafaa hakkının daha geniş bir şekilde anlaşılabilmesine ilişkin yorumları

⁴²⁰ UNSC, S/RES/1368 (12 Eylül 2001), <http://unscr.com/en/resolutions/1368>.

⁴²¹ UNSC, S/RES/1373 (28 Eylül 2001), <http://unscr.com/en/resolutions/1373>.

⁴²² UNSC, S/RES/1368.

da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, bir silahlı saldırı olması durumunda karşılık verilmesi anlamına gelen meşru müdafaa hakkının klasik veya geleneksel boyutuna uluslararası terörizm boyutu da eklenmiş, böylece bu hakkın muhtevası bir bakıma genişlemeye başlamıştır. Tabii ki bahse konu olan bu genişleme, önleyici ve ön-alıcı meşru müdafaa başlığında değinildiği üzere, daha çok ABD'nin öncülüğünde olan bir gelişme olarak yer almıştır.

Bahse konu olan bu genişleme, akademik alanda da destek bulmuş ve ABD'nin yalnızca kendi güvenliğini değil, aynı zamanda BM'nin hedeflerini de gerçekleştirebilmesi için meşru müdafaaaya ilişkin sınırlandırmalara karşı durması gerektiği görüşü benimsenmiştir.⁴²³ ABD'nin ulusal çıkar ve hegemonik bakış açısını yansıtan bu tutum karşısında meşru müdafaa hakkına getirilen kısıtlamalar bu çevrelerce kabul edilemez bulunmuştur. Hangi kısıtlamalar üzerinde durulduğu konusuna bakıldığında, özellikle terör saldırısının ancak mağdur olan devletin topraklarına karşı yapılan fiili bir saldırı durumunda kabul edilmesi hususu ve mağdur olan devletin saldırıda bulunan aktöre ilişkin olarak elinde yeterli kanıtının olmasının gerekliliği özellikle öne çıkarılmıştır. Sayılan bu unsurlar meşru müdafaa hakkının kullanımını ve uluslararası terörle mücadeleyi engelleyen kısıtlamalar olarak görülmüştür.⁴²⁴ Bu anlamda mevcut uluslararası hukuk, devletlere kuvvet kullanmanın bir istisnası olarak meşru müdafaa hakkını verirken, buna ilişkin sayılan belgelerin ve kararların devletin ne zaman harekete geçebileceği konusunda yol gösterici olmaktan uzak olduğuna ilişkin eleştiriler mevcuttur. Bu bağlamda, özellikle devlet dışı aktörlerin saldırısına karşı nasıl önlem alınabileceği ve bu bağlamda önleyici meşru müdafaaanın silahlı çatışmalarda nasıl yol gösterebileceğine ilişkin hukuki bir düzenlemenin eksikliği, eleştiri konusu edilmiştir.⁴²⁵ Eleştiriler kendi içinde haklı gibi görünmekle beraber, bu gerekçeyle güç kullanılmasının devletlerin kuvvete başvurma olasılıklarını güçlendireceği de izahtan varestedir. Sonuç olarak, denebilir ki, meşru müdafaa hakkının zaruret,

---

⁴²³ Gregory E. Maggs, "The Campaign to Restrict the Right to Respond to Terrorist Attacks in Self-Defense Under Article 51 of the U.N. Charter and What the United States Can Do About It", *Regent Journal of International Law* 4, sy 149 (2006): 1-26.

⁴²⁴ Maggs, 24-25.

⁴²⁵ Amos N. Guiora, "Anticipatory Self-Defence and International Law - A Re-Evaluation", *Journal of Conflict & Security Law* 13, sy 1 (2008): 15.

aciliyet ve orantılılık unsurları tartışmasız bir şekilde uluslararası teamül hukukunun bir parçasını oluştururken, bir silahlı saldırı olmaksızın kuvvet kullanımına başvurulması, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturabilecektir.

3.2. Yasadışı Askeri Güç Kullanımına Karşı Mevcut Mekanizmalar

Uluslararası hukukun temel meselelerinden biri olan kuvvet kullanmanın hangi koşullar altında fiiliyata geçirilebileceği, bir önceki bölümde meşru müdafaa hakkı bağlamında tartışılmıştır. Ancak, bir devletin kendi topraklarını başka bir devletin veya grubun saldırısına karşı korumasının dışında, askeri güç kullanımını gündeme getiren başkaca durumlar da vuku bulabilmektedir. Soykırım veya insanlığa karşı ağır suçlar karşısında uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından başlıca sorumlu olan BM Güvenlik Konseyi; hem aldığı kararların yumuşak hukukun bir parçası olması bağlamında hem de ‘Barış için Birleşme’ kararı çerçevesinde BM Genel Kurulu barışçıl bir düzenin kurulması hususunda çok önemli sorumluluklara sahiptir. Bununla beraber, soykırım veya insanlığa karşı ağır suçlar karşısında uluslararası hukukta mevcut olan mekanizmaların hukuki ve siyasi boyutları, uluslararası toplumun eleştirileri ile karşı karşıya kalırken, insani müdahale ve koruma sorumluluğu gibi ilkelerin, vahim insan hakları ihlallerini engelleme amacıyla ortaya çıkması ve zaman içerisinde söz konusu ilkelerin harekete geçirilmesi hususunda yaşanan zorluklar barışın korunmasında da dönüşüme neden olmuştur. Dolayısıyla uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında, yaşanabilecek ağır insan hakları ihlalleri ve soykırımların önlemesine yönelik olarak tesis edilmiş olan bu mekanizmaların incelenmesi zaruret arz etmektedir. Bu çerçevede, barış hakkının korunmasına da aracılık edebilecek söz konusu bu mekanizmaların sınırlarının saptanması büyük önem taşımaktadır. Böylece barış hakkının özünü oluşturan ‘barış’ın ve ona eşlik eden ‘güvenlik’ unsurunun öneminin daha iyi anlaşılması mümkün olacaktır.

3.2.1. BM Güvenlik Konseyi

BM Güvenlik Konseyi oldukça geniş yetkiler çerçevesinde donatılmış, aldığı kararlar bağlayıcı olan ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında birincil sorumluluğa sahip olan bir kurumdur. Aynı zamanda, uluslararası barış ve

güvenliğin ihlal edilmesi durumunda, askeri zorlama tedbirlerine kadar varan önlemler alma yetkisine sahiptir. Bu bağlamda, Güvenlik Konseyi'nin kontrolüne geçen kuvvet kullanma hakkı, devletlerin kuvvet kullanma istisnası olan meşru müdafaa hakkından farklı bir nitelik taşımaktadır. Güvenlik Konseyi, uluslararası toplumun yararına ve uluslararası güvenlik ve barışın tesis edilmesine yönelik 'kolektif kuvvet kullanma' olarak tanımlanabilecek fiili bir eylemde bulunma yetkisi ile donatılmıştır.⁴²⁶

Uluslararası İlişkilerde kuvvet kullanma yasağını ihlal eden bir aktöre karşı eylemde bulunma yetkisi de BM Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir. Bu yetkisinin önemli bir kısmı BM Şartı'nın VII. bölümünde "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlığı altında, Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanmaya hangi durumlarda başvuracağı veya müdahil olacağı hususu çerçevesinde düzenlenmiştir. Tabii ki Güvenlik Konseyi bu gücünü kendisinin görev ve yetkilerinin düzenlendiği Şartın 24(1). maddesinden almaktadır. Bu maddeye göre:

Birleşmiş Milletler'in üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyi'nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler.

İlgili maddeden de anlaşılacağı üzere, Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda başlıca yükümlülüğe sahiptir. Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında önemli bir role sahip olan Güvenlik Konseyi'nin kararlarının bağlayıcı olduğunu ve bu kararların itiraz yoluna kapalı olduğunu vurgulamak gerekmektedir.⁴²⁷ Bu doğrultuda Güvenlik Konseyi'nin görevini ifa ederken sahip olduğu yetkiler Şartın VII. bölümünde tafsilatlı biçimde düzenlenmiştir. BM Şartı'nın 39. maddesi, Güvenlik Konseyi'ni, barışın tehdit edildiğinin, bozulduğunun veya bir saldırı durumunun saptaması durumunda gerekli önemlerin alınması konusunda yetkilendirmiştir. Bu doğrultuda, Şartın 41.

⁴²⁶ Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*, 119.

⁴²⁷ Gabriel H. Oosthuizen, "Playing the Devil's Advocate: The United Nations Security Council is Unbound by Law", *Leiden Journal of International Law* 12, sy 3 (1999): 551.

ve 42. maddelerinde Güvenlik Konseyi'nin ne gibi önlemler alacağı hususu düzenlenmiştir. Bununla beraber, BM Şartı'nın 40. maddesi,

Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü, geçici önlemlere uymaya çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konumlarını hiçbir biçimde zedelemes. Bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır.

Demek ki, BM Şartı'na göre, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir ihlal ya da tehdit olduğunda veya saldırı eyleminin varlığını saptadığında, uygun görürse, öncelikli olarak 'tavsiye' kararı alabilir ve ardından tarafları uygun gördüğü 'geçici' tedbirleri almaya çağırabilir. Bu tür davranış seçeneklerini ihtiva eden 39. ve 40. maddelerden sonra Konsey'in soruna ilişkin alabileceği 'etkili' kararlara sıra gelmektedir. Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanımını içermeyen hangi tür önlemleri alacağı Şart'ın 41. maddesinde şu şekilde hükme bağlanmıştır:

Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.

BM Şartı'nın ilgili maddesi Soğuk Savaş sürecinde çok fazla kullanılmamıştır. Bu maddenin uygulandığı ilk yer günümüzde adı Zimbabwe olan Güney Rodezya olmuştur. Rodezya'da devlet olma iddiasıyla ortaya çıkan ırkçı rejime karşı ambargo uygulanmasıyla, 1966 tarihinde 41. maddenin ilk defa hayata geçirilmesi, "tarihi bir karar" olarak anılmıştır.⁴²⁸ Soğuk Savaş sonrası dönemden ambargo örnekleri verirken iyi olur. Bu tür çok önemli hukuki konular çabucak geçiştirilemez.

BM Şartı'nın 42. maddesi ise şu şekildedir:

⁴²⁸ J. Leo Cefkin, "The Rhodesian Question at the United States", *International Organization* 22, sy 3 (1968): 649.

Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz, ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.

BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği korurken, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak hareket etmesi gerektiği, Şartın 1(1). maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek.

Dolayısıyla Şartın incelenen ilgili maddelerinde BM Güvenlik Konseyi'nin sahip olduğu yetkilerle birlikte uluslararası barış ve güvenliğin korunması için 41. ve 42. maddelerde sayılan önlemler alınırken; BM Güvenlik Konseyi her ne kadar bu konuda münhasır yetkiler ile donatılmış olsa dahi, Şartın 1(1). maddesinde belirtildiği üzere; bunları adalet ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde gerçekleştirme yükümlülüğü ile karşı karşıyadır.⁴²⁹ Ne var ki barış ve güvenliğin korunmasıyla yetkilendirilen Konsey'in daimî üyelerinin aynı zamanda veto hakkını haiz olması, bu organın sahip olduğu yetkileri etkili ve ilkeli biçimde yerine getirmesini zorlaştırmaktadır. Bu durumda BM içindeki başka bazı organlara ve mekanizmalara bakmak yararlı olabilir. BM Genel Kurulu'nun rolü alternatif bir karar merci olarak bu noktada öne çıkmaktadır.

3.2.2. BM Genel Kurulu

Barış ve güvenliğin korunması ile yetkilendirilmiş olan BM Güvenlik Konseyi'nin karar alamadığı veya uluslararası barış ve güvenliği korumada eyleme geçemediği durumlarda, BM Genel Kurulu'nun Şartın ilgili maddesi hükmünce 'tavsiye'de bulunması beklenir. Bu durumda, uluslararası barış ve güvenliğin

⁴²⁹ Oosthuizen, "Playing the Devil's Advocate", 552.

korunmasında BM Güvenlik Konseyi geniş yetkilerle donatılmış olsa dahi, BM Genel Kurulu'nun da bu konuda eyleme geçebilme hakkı BM Şartı'nın ilgili 14. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkeleri'ni belirten işbu Antlaşma, hükümlerinin çiğnenmesinden doğan durumlar da dahil olmak üzere kamu esenliğine zarar verecek, uluslar arasındaki dostça ilişkileri tehlikeye sokacak nitelikte gördüğü herhangi bir durumun, kökenine bakılmaksızın barışçı yollarla düzeltilmesi için gerekli önlemler alınmasını tavsiye edebilir.⁴³⁰

Böylece BM Genel Kurulu, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında ilgili 14. Maddede verilen yetki çerçevesinde doğrudan sorumluluk sahibi olmuştur. Tabii ki BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar gibi bağlayıcı bir niteliğe sahip olmamasına rağmen, BM Genel Kurulu'nun aldığı önemli kararlar da mevcuttur. Bununla beraber, BM Şartı'nın 11. ve 12. maddeleri, uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren tüm konularda BM Güvenlik Konseyi'nin önceliğini öne çıkartmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin Şartın 11(2). maddesi BM Genel Kurulu'nun tavsiye yetkisini düzenlerken; 11(3). maddesiyle, uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğuna dair BM Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebileceği açık bir şekilde düzenlenmiştir. Şart'ın 12(1). maddesinde BM Güvenlik Konseyi bir uyuşmazlığa ilişkin görevini yerine getirirken, BM Genel Kurulu'nun kendisinden istenmedikçe söz konusu uyuşmazlık hakkında herhangi bir tavsiyede bulunamayacağı belirtilmiştir.⁴³¹ Ancak UAD, *İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Edilen Duvarın Hukuki Sonuçları* hakkındaki istişari görüşünde uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'un aynı konuyu paralel bir şekilde ele alma eğilimlerinin olduğunu ve bunun BM Şartı'na uygun olduğunu ifade etmiştir. Hatta Divan, bir soruna yönelik olarak BM Güvenlik Konseyi'nin meselenin uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren tarafıyla ilgilenirken; Genel Kurul'un ise, o sorunun, insani, ekonomik ve sosyal yönlerini de ele alarak daha geniş bir açıdan değerlendirmede bulunabildiğine dikkat çekmiştir.⁴³² Dolayısıyla

---

⁴³⁰ BM Şartı.

⁴³¹ BM Şartı.

⁴³² ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall, 27-28. paragraf.

Divan, BM Güvenlik Konseyi'nin ve Genel Kurul'un belirli bir sorun karşısında eş zamanlı bir çalışma yapabileceğini ilgili istişari görüşünde kabul etmiştir.

BM Genel Kurulu'nun uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik eyleme geçmesinin örneğini, 3 Kasım 1950 tarihinde almış olduğu Barış İçin Birleşme kararı oluşturur. Bu karar, Kuzey Kore'nin Kore Cumhuriyetine başlatmış olduğu askeri saldırının önlenmesine yönelik alınmıştır. Kararın BM Genel Kurulu'nca alınmasının nedeni ise, ilgili saldırıya yönelik Güvenlik Konseyi'nin almayı planladığı önlemlerin Sovyetler Birliği tarafından engellenmesi olmuştur. Bunun üzerine, ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un öncülüğünde BM Şartı'nın 14. maddesi dayanak gösterilerek söz konusu karar alınmıştır.⁴³³

'Barış için Birleşme', BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atan bir kriz patlak verdiğinde, bir daimî üyenin (*permanent five: P5*) sürekli vetosu nedeniyle harekete geçilmemesi durumunda; BM Genel Kurulu'nun Güvenlik Konseyi çoğunluğunun girişimiyle, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik, kendisini yetkilendirdiği bir karar olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu karar 3 Kasım 1950 tarihinde BM Genel Kurulu'nun 377 (V) sayılı 'Barış için Birleşme'⁴³⁴ ismiyle aldığı karardır. Bu kararda, BM Şartı'nın 1(1) ve 1(2) maddelerine atıf yapılarak, uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda gerekli önlemlerin alınmasının bir bakıma bu anlaşmadan doğan bir yükümlülük olduğu tasdiklenmektedir. Kararda, BM Güvenlik Konseyi'nin "tüm Üye Devletler adına sorumluluklarını... yerine getirmemesinin, Üye Devletlerin kendi yükümlülüklerini veya Birleşmiş Milletler'in sorumluluğunu ortadan kaldırmadığını"⁴³⁵ belirterek, "bu tür bir başarısızlığın Genel Kurul'u haklarından mahrum bırakmadığını veya uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin Şart kapsamındaki sorumluluklarını ortadan kaldırmadığını"⁴³⁶ ifade etmektedir.

⁴³³ Christian Tomuschat, "Uniting for Peace General Assembly Resolution 377 (V)", *United Nations Audiovisual Library of International Law*, 2008, erişim 30 Mayıs 2023, <https://legal.un.org/avl/ha/ufp/ufp.html>.

⁴³⁴ UNGA, "Uniting For Peace", A/RES/377(V) (3 Ekim 1950),

⁴³⁵ UNGA, "Uniting For Peace".

⁴³⁶ UNGA, "Uniting For Peace".

BM Genel Kurulu, ‘Barış için Birleşme’nin ne anlama geldiğini, ilgili kararın A (1) maddesinde şu şekilde sıralamaktadır:

- Barışa yönelik bir tehdit, barışın bozulması veya saldırı eyleminin var olduğu görüldüğünde ve Güvenlik Konseyi’nin, daimî üyeleri arasında oybirliği sağlanamaması nedeniyle, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin asli sorumluluğunu yerine getirmemesi halinde gerçekleşir.
- Genel Kurul, barışın ihlali veya saldırı eylemi durumunda uluslararası barış ve güvenliği korumak veya yeniden tesis etmek için gerektiğinde silahlı kuvvet kullanılması da dâhil olmak üzere, üyelere kolektif önlemler için uygun tavsiyelerde bulunmak amacıyla konuyu derhal değerlendirecektir.
- Genel Kurul, o sırada toplantıda değilse, talepten itibaren yirmi dört saat içinde acil özel oturumla toplanabilir. Bu tür acil özel oturum, Güvenlik Konseyi’nin herhangi yedi üyenin oyu veya Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğunun oyu üzerine talep etmesi halinde buluşma çağrısında bulunabilir.⁴³⁷

Dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi’nin güç ve çıkar çatışmaları veya daimî üyelerden birinin sunulan karar tasarısının yanlış, yanıltıcı veya eksik olması nedeniyle harekete geçemediği durumlarda; uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik kuvvet kullanmayı da içeren tedbirlerin alınmasıyla ilgili BM Genel Kurulu’nun bu karar ile yetkilendirildiği görülmektedir.

Bir uluslararası anlaşmaya taraf olan devletin söz konusu o anlaşmanın yükümlülüklerine uyması beklenir. BM Şartı uyarınca barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu durumlarda devletlerin sorumluluğu ortaya çıkarken, uluslararası toplumun da sorumluluğunu göz ardı etmemek gerekir. ‘Barış için Birleşme’ kararı da, bu sorumluluğun iyi bir örneğini oluşturur. Ne var ki, BM Şartı; devletlerin ulusal yetki alanlarına dışarıdan müdahale edilmemesi (*non-intervention*) gerektiğini belirterek devletlerin egemenliğini merkeze almış olsa da, insan hakları ve güvenlik gibi unsurlar, söz konusu ilkelerin istisnalarının kapsamını genişletmiştir. Bu anlamda, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin geliştirilen ve yukarıda sözü edilen ‘egemenlik’ eksenli ilkelerin istisnasını oluşturan uluslararası hukuk normlarından ikisi, insani müdahale ve koruma

---

⁴³⁷ UNGA, “Uniting For Peace”. (Maddelere ayırma tarafımızca yapılmıştır).

sorumluluğudur. Bir sonraki bölümde bu iki kavramın uluslararası barış ve güvenliği korumadaki misyonuna odaklanılacaktır.

3.2.3. İnsani Müdahale

İnsani müdahale, uluslararası barış ve güvenliğin korunması hedefiyle bir devletin topraklarında yaşanan büyük kitlesel insan hakları ihlallerinin durdurulması veya engellenmesi amacını taşımaktadır. Geleneksel tanıma göre, insani müdahale “bir devletin, kendi vatandaşlarının temel haklarını inkâr etmesini ve kendi vatandaşlarına insanlığın vicdanını şok edecek şekilde zulmetmesini önleme eylemi”⁴³⁸ anlamına gelmektedir. Büyük insan hakları ihlalleri karşısında eyleme geçilmesinin gerekliliği hususunda devletler arasında bir uzlaşma olmasına rağmen, insani müdahale; müdahalede bulunan devletin halkını korumayı ve o devlette yaşanan ağır insan hakları ihlallerini engellemek için kuvvet kullanmayı içermesi bakımından, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerin tartışmalı konularından birini oluşturur.⁴³⁹ Bu durum, özellikle Soğuk Savaş sonrasında, uluslararası hukukta uzun süredir var olan “insani müdahale hakkı var mıdır?” sorusunu gündeme getirmiştir. Böyle bir soru karşısında, verilebilecek net bir cevap olmamakla beraber, insani yıkımlar karşısında önlemler alınmasının gerekliliği üzerinde uluslararası toplum içinde genel bir uzlaşma vardır.⁴⁴⁰

Birbirine benzer pek çok tanımı yapılabilecek olan insani müdahale; bir devletin kendi halkını korumada yetersiz veya isteksiz kaldığı durumlarda, ağır insan hakları ihlallerinin durdurulmasına veya önlenmesine yönelik ortaya çıkan insani kaygılara dayanan bir askeri müdahale biçimi olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴¹ En temelde de, burada, yaşam hakkı engellenen insanların kurtarılması amaçlanır.⁴⁴² Başka bir tanımda insani müdahale, kısmen, uluslararası insancıl hukukun sürekli

---

⁴³⁸ Barry Benjamin, “Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities”, *Fordham International Law Journal* 16, sy 1 (1992): 126.

⁴³⁹ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 15.

⁴⁴⁰ Adam Roberts, “The So-Called ‘Right’ of Humanitarian Intervention”, *Yearbook of International Humanitarian Law* 3 (2000): 3.

⁴⁴¹ Mary Kaldor, *Human Security* (Cambridge: Polity, 2007), 17.

⁴⁴² Alexis Heraclides ve Ada Dialla, *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting the Precedent* (Manchester University Press, 2015), 1.

olarak ihlal edilmesine karşı bir yanıt olarak ifade edilmiştir.⁴⁴³ Aidan Hehir, insani müdahaleyi şu şekilde tanımlamıştır:

Bir devlet, devletler grubu veya devlet dışı aktör tarafından, başka bir devletin topraklarında, o devletin rızası olmadan gerçekleştirilen ve ev sahibi devletin vatandaşlarına yönelik insani kaygılar nedeniyle önemli ölçüde haklı görülen askeri eylem.⁴⁴⁴

İnsani müdahale, her ne kadar 20. yüzyılın uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler disiplininde güncelliğini koruyan bir tartışma olsa da, insani gerekçelere dayalı askeri müdahalede bulunma fikri oldukça eskiye, 1579'da Fransa'da vuku bulan dini savaflara kadar dayanmaktadır. Bu dönemde kaleme alınan "Tiranlara [Diktatörlere] Karşı Savunma" (*Vindiciae Contra Tyrannos*) isimli kitapta "hak dine bağlılık nedeniyle baskıya uğrayan komşu halklar adına veya açık bir zorbalık nedeniyle, prenslerin müdahale etmesi, prenslerin hakkı ve görevi midir?"⁴⁴⁵ sorusu yöneltirken, insani gerekçelerle müdahale konusu sorgulanmaktadır.⁴⁴⁶ Bu doğrultuda, kuvvet kullanımını sınırlayan ve devletlerin hangi durumlarda kuvvete başvurabileceklerini düzenleyen BM Şartı'nın kabul edilmesinden önce de insani gerekçeler nedeniyle, müdahalede bulunmayı destekleyen görüşler ortaya çıkmıştır. İnsani müdahalenin kökleri 'haklı savaş' geleneğine kadar dayandırılmaktadır.⁴⁴⁷ Haklı savaş; Batı kültüründe güce başvurmanın ne zaman haklı olarak görülebileceği sorgusuyla savaşı meşrulaştırma yolu ve savaşın sınırlarını belirleyen gelenek anlamına gelir.⁴⁴⁸ Felsefi zemininde Hristiyanlığın etkilerinin olduğu haklı savaş kuramı, aslında tüm dinlerin üzerinde durduğu bir düşünce olmuştur. Bu doğrultuda, Aziz Augustin, Gratian ve Thomas Aquinas'ın öğretileriyle şekillenen haklı savaş doktrini, kilisenin 'ilahi hukuk' kavramından önemli destek almıştır. Modern dönemde Hugo Grotius, Francisco

⁴⁴³ Roberts, "The So-Called 'Right' of Humanitarian Intervention", 3.

⁴⁴⁴ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 25.

⁴⁴⁵ William Archibald Dunning, *A History Of Political Theories From Luther To Montesquieu* (New York: The Macmillan Company, 1933), 55.

⁴⁴⁶ Ellery Cory Stowell, *Intervention in International Law* (Washington, D.C.: J. Byrne, 1921), 55.

⁴⁴⁷ Jean Bethke Elshtain, "Just War and Humanitarian Intervention", *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 95 (2001): 1-12; Mona Fixdal ve Dan Smith, "Humanitarian Intervention and Just War", *Mershon International Studies Review* 42, sy 2 (1998): 283-312.

⁴⁴⁸ James Turner Johnson, *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry* (Princeton: Princeton University Press, 1984), xxii.

Suarez ve Francisco de Vitoria haklı savaş kuramının gelişmesine katkı sunan isimlerdir.⁴⁴⁹ Haklı savaş kuramında, ‘savaşta yasa susar’ (*inter arma silent leges*)⁴⁵⁰ anlayışının aksine, savaşın ahlaki yargıların dışında kalmadığı, bu kapsamda ahlaki seçimlerin olduğu fikri hâkimdir.⁴⁵¹ Grotius ve Vitoria, haklı savaş düşüncesini, dini öğretilerden arındırarak, modern uluslararası hukukun oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.⁴⁵² Dini gerekçenin geçerli olduğu haklı savaş anlayışına karşı Vitoria, dini farklılığın haklı bir savaşa neden olamayacağını ileri sürmüştür. Haklı savaş düşüncesinin tarihçesi açısından önemli olan bu gelişmeyle beraber, savaşın insanlığın ortak yararına olması gerektiğini ve yıkımın getireceği zararın tazmininin büyük olması durumunda savaşa başvurmaktan kaçınılması gerekliliğini içeren düşünceler giderek önem kazanmıştır.⁴⁵³ Böylece topluluk çıkarları ve onun getirdiği insani gerekçelere dayalı müdahale hakkının, Alberico Gentili, Francisco Suarez, Chauvire Bodin, Hugo Grotius ve Francisco Vitoria’nın çalışmalarında yer aldığı görülmüştür.⁴⁵⁴

Bununla beraber, insani müdahalenin bilhassa uluslararası hukukun babası olarak anılan Grotius’un öğretilerinden etkilendiğine dair hâkim bir görüş vardır.⁴⁵⁵ Bu bağlamda, insani müdahale hakkının fikri kökeni, özellikle Grotius’un şu ifadesinde kendisini ortaya koymaktadır: “kendisini açıkça tüm halkın düşmanı olarak gösteren bir krala karşı savaş yapma hakkı tanınabilir... çünkü yönetme iradesi ile yok etme iradesi aynı kişide bir arada bulunamaz”.⁴⁵⁶ Benzer bir şekilde, uluslararası hukukçu Emer de Vattel, prensin temel yasalara saldırması sonucu

⁴⁴⁹ Johnson, *Just War Tradition and the Restraint of War*, xxiv, 174.

⁴⁵⁰ Savaş başladığında, silahlar konuşurken yasaların işlemediğini ileri süren düşünür, Marcus Tullius Çiçero’nun bir özdeyişidir. Sheng Hongsheng, “The Evolution of Law of War”, *The Chinese Journal of International Politics* 1, sy 2 (2006): 270-271.

⁴⁵¹ Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, 12-13.

⁴⁵² Johnson, *Just War Tradition and the Restraint of War*, 174.

⁴⁵³ Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, 14-15.

⁴⁵⁴ Theodor Meron, “Common Rights of Mankind in Gentili, Grotius and Suarez”, *The American Journal of International Law* 85, sy 1 (1991): 110; Alexis Heraclides, “Humanitarian Intervention in International Law 1830–1939. The Debate”, *Journal of the History of International Law / Revue D’histoire du Droit International* 16, sy 1 (2014): 26.

⁴⁵⁵ Hersch Lauterpacht, *International Law: Being the Collected Papers of Hersch Lauterpacht* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 357, 514; Simon Chesterman, *Just War Or Just Peace?: Humanitarian Intervention and International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 9.

⁴⁵⁶ Hugo Grotius, *The Law of War and Peace*, çev. Francis W. Kelsey vd. (Lonang Institute, 2011), 101.

oluşan tiranlık nedeniyle, halk kendisine karşı ayaklanırsa, yabancı bir gücün bu ‘mazlum halka’ yardım etme hakkına sahip olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁷ 16. ve 17. yüzyıllar itibarıyla teolojik unsurlardan uzaklaşan uluslararası hukukta, pozitivistin giderek hâkim olmaya başlamasıyla egemenlik, uluslararası hukukun kurucu ve ihlal edilemez bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda müdahalenin mutlak bir şekilde egemenliği ihlal ettiğini ve yasaklanması gerektiğini savunan öncü hukukçulardan birisi Alman Filozof Christian Wolff olmuştur. Wolff, müdahaleye karşı olmakla beraber, kötü muamele gören tebaaya karşı sınırlı bir müdahale hakkının varlığını kabul eder. Egemenliğin önemli savunucularından olan Vattel de, tiran devlete karşı girişilen mücadelede dış güçlerin yardımını kabul ederken, müdahale hakkının doğmasını uzlaşma ve arabuluculuk çabalarının sonuç vermemesi durumuna bağlamıştır.⁴⁵⁸ Kral, prens veya hükümdarın kendi tebaasına karşı yaptığı zulümler karşısında bir eylem gerekliliğinin, uzunca süreden beri uluslararası hukukun konusu olduğu görülmektedir. Lauterpacht, bu dönemlerde insani müdahalenin nasıl uygulanacağından ziyade, teorik boyutunun tartışıldığını ifade etmiştir.⁴⁵⁹ 18. ve 19. yüzyıla gelindiğinde, ‘ebedi barış’ kuramcısı Immanuel Kant, haklı savaş doktrinine tamamen karşı çıkmıştır. Kant’a göre, “hiçbir devlet, başka bir devletin anayasasına ve egemenliğine müdahale edemez.”⁴⁶⁰ Savaş olgusunun tüm biçimlerine karşı çıkan Kant’ın aksine Prusyalı General Carl von Clausewitz’in savaşın uluslararası politikanın bir amacı olduğunu savunan düşünceleriyle birlikte, haklı savaş tartışmaları bir kenara bırakılarak, devletler arasındaki savaş politikanın bir parçası olarak görülmüştür.⁴⁶¹ Ele alınan bu tanımlamalar, insani müdahalenin modern yorumundan farklı olup temelde ortak bir özelliğe sahiptirler. Bu anlamda, sözü edilen bu yazarlar, belirli bir otoritenin himayesi altında yaşayan insan topluluklarının zulüm ile karşılaşmaları durumunda müdahaleye ne şekilde izin verileceğinin tarihsel bir yorumunu sunarlar. Simon Chesterman’a göre, ‘insani

---

⁴⁵⁷ Emer de Vattel, *Le Droit Des Gens*, (1863), alıntılayan Jean-Pierre L. Fonteyne, “The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the U.N. Charter”, *California Western International Law Journal* 4, sy 2 (1974/1973): 205.

⁴⁵⁸ Chesterman, *Just War Or Just Peace?*, 17-18.

⁴⁵⁹ Lauterpacht, *International Law*, 514.

⁴⁶⁰ Immanuel Kant ve Mary Campbell Smith, *Perpetual Peace; a Philosophical Essay*, 1795 (London: Swan Sonnenschein, 1903), 112.

⁴⁶¹ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın (Eriş Yayınları, 2003), 47.

müdahale' (*humanitarian intervention*) ifadesi, ilk olarak, William Edward Hall'ın 1880 tarihinde kaleme aldığı *Uluslararası Hukuk*⁴⁶² kitabında kullanılmıştır.⁴⁶³

Bu bağlamda, insani müdahale kavramı, 19. yüzyılda da uluslararası hukukun gündeminde kalmaya devam etmiş, ancak öğretilerde, pozitivist hukuk savunucuları ve doğal hukukçular arasında iki farklı boyutta tartışılmıştır. Edward S. Creasy,⁴⁶⁴ William E. Hall,⁴⁶⁵ Henry Wheaton⁴⁶⁶ ve Thomas J. Lawrence⁴⁶⁷ gibi, daha çok Anglosakson coğrafyasından olan yazarlar, doğal hukuk ilkeleri bağlamında insani müdahaleyi desteklemişlerdir.⁴⁶⁸ Bu destek, tam anlamıyla hukuki dayanakları kapsamaktan ziyade, Lawrence'nin ifade ettiği üzere, "ahlaki açıdan doğru ve hatta büyük bir övgüye değer"⁴⁶⁹ şekilde insani gerekçelerle yapılan müdahale olarak görülmüştür. Antonio Rougier, bir devlet otoritesinin temel insan haklarını ihlal ettiği durumlarda, insani müdahalenin "uygun koşullarda" yasal olduğunu belirtmiştir. Uygun koşullardan kasıt ise, müdahalenin hukuka aykırı olarak nitelendirilmemesi için siyasi ve ekonomik nedenlerle yapılmamış olması ve niteliği itibarıyla çıkarsız olmasıdır.⁴⁷⁰ Diğer taraftan, daha çok Kıta Avrupası'nda bulunan Henri Bonfils, Franz von Liszt, Adolphe de Floeckher, Thomas Alfred Walker gibi yazarların yer aldığı pozitivist hukuk taraftarları, egemenlik ve devletlerin eşitliği ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle insani müdahale hakkına itiraz etmişlerdir.⁴⁷¹ İnsani müdahale hakkına karşı çıkanlar da kendi aralarında iki gruba ayrılmışlardır. Bunlardan biri tebaanın egemenleri karşısında hiçbir hakkı olmadığını savunan Hobbesçu görüşü benimserken, daha yaygın olan görüş ise, müdahalenin ahlaki boyutu ne kadar

---

⁴⁶² William Edward Hall, *International Law* (Oxford: Clarendon Press, 1880), 247.

⁴⁶³ Chesterman, *Just War Or Just Peace?*, 24.

⁴⁶⁴ Edward Shepherd Creasy, *First Platform of International Law* (London: John Van Voorst, 1876), 297.

⁴⁶⁵ Hall, *International Law*, 247.

⁴⁶⁶ Henry Wheaton, *Elements of International Law* (London: Sampson Low, Son and Company, 1866), 96.

⁴⁶⁷ Thomas Joseph Lawrence, *The Principles of International Law* (Boston: D.C. Heath & Company, 1895), 120-121.

⁴⁶⁸ Robert Kolb, "Note on Humanitarian Intervention", *International Review of the Red Cross* 85, sy 849 (2003): 123.

⁴⁶⁹ Lawrence, *The Principles of International Law*, 121.

⁴⁷⁰ Sean D. Murphy, *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996), 48.

⁴⁷¹ Kolb, "Note on Humanitarian Intervention", 123; Heraclides, "Humanitarian Intervention in International Law 1830-1939", 47.

büyük olursa olsun, müdahaleyi egemenliğin ihlali olarak değerlendirmiştir.⁴⁷² Frantz Despagne, insani müdahalenin devletin egemenliğine zarar verdiği gerekçesiyle kabul edilemez olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

İç egemenliği kullanırken insanlık yasalarını ihlal eden bir hükümete karşı müdahale, suistimale yol açması ve halkların çıkarlarını koruma bahanesi altında devlet egemenliğine saygıyı tamamen zedelemesi nedeniyle kabul edilemez⁴⁷³

Bu tartışmalarla birlikte, Davide Rodogno, insani müdahale kavramında yer alan ‘insani’ kelimesinin herkes için aynı şeyi ifade etmediği, özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında ‘insani’ kelimesinin Britanya ve Fransa için ‘köle-karşıtlığı’ anlamına geldiğinden bahsetmektedir.⁴⁷⁴ Bu husus dikkate alındığında, o dönem için insani müdahaleye yönelik, uzlaşılmış bir tanımın olmadığı söylenebilmektedir.

Bununla beraber insani müdahalenin, uluslararası teamül hukukunun bir parçası olduğunu iddia eden Antonio Cassese,⁴⁷⁵ John Currie⁴⁷⁶ ve Louis Henkin⁴⁷⁷ gibi uluslararası hukukçular da vardır. Bazı yazarlar, insani müdahalenin örfi bir hak olduğu gerekçesiyle 19. ve 20. yüzyıl sonları itibarıyla devletlerin mutlak hakkı olarak kabul edildiğini, BM Şartı’nın ve insani müdahalenin mahiyetinin belirsizliğinin, bu hakkı ortadan kaldırmadığını savunmuşlardır.⁴⁷⁸ Bu bağlamda, egemenliğin mutlak olmadığını ve “insanlığın vicdanını sarsacak bir eşiğe ulaşan

---

⁴⁷² Richard Wildman, *Institutes of International Law* (London: William Benning, 1849), 62; James Reddie, *Inquiries in International Law, Public and Private* (Edinburgh: William Blackwood & Sons, 1851), 397; Chesterman, *Just War Or Just Peace?*, 38.

⁴⁷³ Frantz Despagne, *Cours de Droit International Public* (1894), 189-190, alıntıl原因an Heraclides, “Humanitarian Intervention in International Law 1830–1939. The Debate”, 47.

⁴⁷⁴ Davide Rodogno, “Humanitarian Intervention in the Nineteenth Century”, içinde *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, ed. Alex Bellamy ve Tim Dunne (Oxford: Oxford University Press, 2016), 2.

⁴⁷⁵ Antonio Cassese, “Ex Iniuria Ius Oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?”, *European Journal of International Law* 10, sy 1 (1999): 23-30.

⁴⁷⁶ John Currie, “NATO’s Humanitarian Intervention in Kosovo: Making or Breaking International Law?”, *Canadian Yearbook of International Law* 6 (1998): 303-333.

⁴⁷⁷ Louis Henkin, “Kosovo and the Law of ‘Humanitarian Intervention’”, *American Journal of International Law* 93, sy 4 (1999): 824-828.

⁴⁷⁸ Benjamin, “Unilateral Humanitarian Intervention”, 126; Murphy, *Humanitarian Intervention*, 48; Jeff L. Holzgrefe, “The Humanitarian Intervention Debate”, içinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, ed. Jeff L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 45.

bir devlete karşı müdahalenin yasal”⁴⁷⁹ olarak kabul edildiği iddia edilmiştir. Bu çerçevede 19. ve 20. yüzyıldaki devlet uygulamalarının böyle bir hakkın varlığını ortaya koyduğu iddia edilmiştir. İnsani müdahale hakkının varlığına ve bunun teamül hukukunun bir parçası olduğu iddialarına karşı Chesterman, tarihsel süreç içerisinde, insani müdahalenin bir ‘hak’ olduğu hususunda yeterli bir delil olmadığını (*paucity of evidence*) ileri sürmüştür.⁴⁸⁰

Benzer bir görüş, Jeff L. Holzgrefe tarafından da paylaşılmıştır. Holzgrefe’ye göre, bu devlet uygulamaları açık bir şekilde insani müdahaleye atıf yapmamış, o dönemlerde yaşanan başkaca büyük insancıl yıkımlarda böyle bir tavırda bulunulmamıştır. Dolayısıyla devlet uygulamalarındaki delillerin yetersizliği nedeniyle insani müdahale hakkının bağlayıcı olmadığı ve uluslararası teamül hukukunun bir parçasını teşkil etmediği söylenebilmektedir.⁴⁸¹ Bununla birlikte insani müdahalenin uluslararası teamül hukukunun bir parçası olduğunu iddia eden çalışmalara yönelik, müdahalenin nasıl yapılacağı konusunda usul ve esasa ilişkin bir düzenlemenin olmamasının onu teamül hukukundan uzaklaştırdığına dair görüşler de ortaya çıkmıştır.⁴⁸²

İnsani müdahalenin kavramsal tarihçesi oldukça eskiye dayanmakla beraber, II. Dünya Savaşı sonrasında BM Şartı’nın kabul edilmesiyle insani müdahaleye yönelik tartışmalar farklı bir boyuta taşınmıştır. Jean-Pierre L. Fonteyne’nin de belirttiği gibi, 1945 tarihi itibarıyla uluslararası hukuk sistemi de büyük oranda değişime uğramıştır.⁴⁸³ Bu doğrultuda, insani müdahaleye yönelik sınırlamalar, kuvvet kullanılmasının hukuki temelini oluşturan BM Şartı bağlamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu değerlendirmeler, kuvvet kullanma yasağı, devletlerin egemen eşitliği, iç işlerine müdahil olmama ve toprak bütünlüğünün korunması unsurları çerçevesinde gerçekleşirken; uluslararası hukukun ağır ihlalini oluşturan kitlesel insani yıkımlar karşısında ne gibi önlemlerin

⁴⁷⁹ Richard Lillich, “Forcible Self-help Under International Law”, *International Law Studies* 62, sy 1 (1980): 134.

⁴⁸⁰ Chesterman, *Just War Or Just Peace?*, 42.

⁴⁸¹ Holzgrefe, “The Humanitarian Intervention Debate”, 45-52.

⁴⁸² Kirthi Jayakumar, “Humanitarian Intervention: A Legal Analysis”, *E-International Relations*, 6 Şubat 2012, erişim 15 Haziran 2024, <https://www.e-ir.info/2012/02/06/humanitarian-intervention-a-legal-analysis/>.

⁴⁸³ Fonteyne, “The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention”, 243-244.

alınması gerektiği sorusu da güncelliğini korumaya devam etmiştir. Her ne kadar, insani müdahale, ağır insan hakları ihlallerinin engellenmesinde ve insan haklarının korunmasında yararlı işlev gören kolektif bir eylem biçimi olsa da; insani müdahale, kuvvet kullanma yasağıyla birlikte uluslararası toplumun ve uluslararası düzenin tanımlayıcı bir ilkesi olan ‘müdahale etmeme’ kuralının sınırlarını genişlettiği gerekçesiyle sorgulanmıştır. Devlet otoritesinin sınırlarını aşarak, devletin egemenliğine tecavüz niteliğinde olduğuna ilişkin eleştirilere sebebiyet vermiştir.⁴⁸⁴

BM Şartı’nın kabul edilmesiyle birlikte insani müdahale konusuna yönelik tartışmaların en önemli unsurlarından birisini; devletlere, başka bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı veya kuvvet kullanılmasını yasaklayan 2(4). maddesi oluşturmaktadır. Emredici hukuk kuralı haline gelen kuvvet kullanma yasağının, tartışmasız bir şekilde kabul edilen istisnaları ise, BM Şartı’nın 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkı ve Şartın VII. bölümünde düzenlenen, uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla alınan önlemlerdir. Sayılan istisnalar dışında, BM Şartı’nın 2(4). maddesiyle, her türlü güç kullanımı yasa dışı kabul edilmiştir.⁴⁸⁵ İnsani müdahale hakkının hangi koşullarda doğabileceğine ilişkin, BM Şartı’nda bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Dolayısıyla, BM Şartı dikkate alındığında, BM Güvenlik Konseyi’nin yetkisinin olmadığı veya gerekli hukuki bir düzenleme yapılmadığı sürece, insani gerekçelerle olsa dahi yapılan ‘tek taraflı müdahalelerin’ yasal olmadığına dair genel bir kabul oluşmuştur.⁴⁸⁶ Bu görüşü destekler nitelikte, 27 Haziran 1986 tarihli *Nikaragua Davası* kararında, UAD,

Geleneksel müdahale etmeme ilkesinin ihlalini oluşturan eylemlerin, doğrudan veya dolaylı olarak güç kullanımını

⁴⁸⁴ Anthony F. Lang, “Humanitarian Intervention”, içinde *The Ashgate Research Companion to Ethics and International Relations*, ed. Patric Hayden (England: Ashgate Publishing, 2009), 133.

⁴⁸⁵ Kolb, “Note on Humanitarian Intervention”, 126.

⁴⁸⁶ ‘Tek taraflı müdahale’, BM Güvenlik Konseyi’nin yetkisi olmaksızın bir veya daha fazla devletin ‘insani’ gerekçeler öne sürerek askeri müdahalesi anlamına gelir. Michael Byers ve Simon Chesterman, “Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law”, içinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, ed. Jeff L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 178.

içermesi durumunda, uluslararası ilişkilerde güç kullanılmaması ilkesinin de ihlali oluşturacağı sonucuna varmıştır.⁴⁸⁷

Kararın devamında UAD, insan haklarına saygı duyulmasını sağlama hedefine işaretler; kuvvet kullanmanın, bu saygıyı sağlamak ve denetlemek için doğru bir yöntem olmadığına hükmetmiştir.⁴⁸⁸ Bu anlamda insani krizler neden gösterilerek ve BM Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın yapılan tek taraflı müdahaleler, insani müdahaleye yönelik tartışmalarda önemli bir yere sahiptir. İnsani kaygılara dayanan, tek taraflı askeri müdahaleler, aynı zamanda devletlerin egemenlik eşitliği ilkesinin doğrudan ihlali oluşturduğu gerekçesiyle tartışma konusu olmuştur. Devletlerin bağımsızlıklarına ve iç işlerine karışmama ilkelerini zora sokan bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.⁴⁸⁹ Tek taraflı müdahalenin istismara neden olabileceği düşünülmektedir. Noam Chomsky, 'insani müdahale' adı altında askeri müdahalede bulunan bir devletin insani gerekçeler dışında gizli bir amacının olduğunu diler getirir.⁴⁹⁰ Bu anlamda, ortaya çıkan 'bahaneye dayalı' veya 'istismarcı' müdahaleler (*pretextual/abusive interventions*) esas itibarıyla, "bir devletin başka bir devlete, insan haklarının korunması amacıyla değil, kendi çıkarları doğrultusunda askeri güç kullanması"⁴⁹¹ anlamına gelmektedir. Bu nedenle; tek taraflı insani müdahalenin yasal olarak kabul edilmesine, müdahale açısından kötü bir niyete yol açabilecek olması sebebiyle, pek çok uluslararası hukuk yazarı tarafından karşı çıkmıştır.⁴⁹² Bu bağlamda Chesterman, tek taraflı insani müdahalenin kabul edilmesinin, her ne kadar 'eylemsizliğin' tek alternatifi gibi gösteriliyor olsa da, ilkeyi daha da tutarsız bir hale getireceğini ve kötü niyetle

⁴⁸⁷ ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, 209. paragraf.

⁴⁸⁸ ICJ, 268. paragraf.

⁴⁸⁹ Ayoob, "Humanitarian Intervention and State Sovereignty", 81.

⁴⁹⁰ Konuşmanın tamamı için bkz. Noam Chomsky, *Dilemmas in Humanitarian Intervention* (Williams College, 2011), erişim 15 Haziran 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=77U1tAyWVA>.

⁴⁹¹ Jayakumar, "Humanitarian Intervention".

⁴⁹² Ryan Goodman, "Humanitarian Intervention and Pretexts for War", *The American Journal of International Law* 100, sy 1 (2006): 108-109; Oscar Schachter, *International Law in Theory and Practice* (Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1991); Jane Stromseth, "Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change", içinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, ed. Jeff L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 232-272.

yapılan müdahalelerin önünü açarak büyük insani yıkımlar karşısında geliştirilecek olan uluslararası hukuk kurallarının oluşumunu da baltalayacağını belirtmiştir.⁴⁹³

İnsani müdahalenin bir devletin toprak bütünlüğü ve siyasi bütünlüğünü ihlal edecek nitelikte olmadığı ve BM Şartı'nın kuvvet kullanmayı yasaklayan 2(4). maddesi ile çelişmediğini ileri süren görüşler ise, BM Şartı'nın barış koruma hususunda çeşitli amaçlara sahip olduğu fikrine dayanmaktadırlar. Bu bağlamda, güç kullanımının yasaklanması ve insan haklarının korunması olarak iki temel değer ortaya çıkmaktadır. Kitlesele insan hakları ihlallerinin ve zulümlerin olduğu durumlarda, egemenliğin dokunulmazlığının ve güce başvurmama kuralının, insani zarureller karşısında boyun eğmesi gerektiği iddia edilmektedir.⁴⁹⁴ Bu noktada, "BM Güvenlik Konseyi oybirliği sağlayamıyor diye, milyonlarca insan ölüme mi terkedilecek" sorusu, insani müdahaleyi savunanların üzerinde durduğu temel nokta olmuştur.⁴⁹⁵ Örneğin Liberal görüş, zorunlu durumlarda insani müdahalenin ahlaken meşru olduğunu savunmaktadır. Liberalizme bağlı politik felsefenin özüne göre devlet ve hükümetlerin birincil amacı, insan haklarını korumak ve onu güvence altına almaktır.⁴⁹⁶ Bu doğrultuda insani müdahale, insan haklarının hayata geçirilmesi hususunda, önemli bir role sahiptir. Bu görüşün önemli temsilcilerinden John Rawls ve Jürgen Habermas, insani müdahaleyi, barışı ve adaleti yeniden tesis etmek için bir araç olarak görmüşlerdir.⁴⁹⁷ İnsani müdahalenin, ahlaki bir sorumluluk olduğunu ileri süren Eric A. Heinze, BM Şartı'nda yer alan kuvvet kullanma yasağının, savaşın doğası gereği insanlık için yıkıcı bir unsur olduğu yönündeki ahlaki ilkelere dayandığını savunmaktadır. Heinze'a göre, insanlığın refahı için, ahlaki yükümlülük gereği, insani müdahaleye BM Şartı'nın sınırları bağlamında başvurulabilmesi mümkündür.⁴⁹⁸

---

⁴⁹³ Chesterman, *Just War Or Just Peace?*, 6.

⁴⁹⁴ Kolb, "Note on Humanitarian Intervention", 126-127.

⁴⁹⁵ Academie De Droit International de la Haye, *Recueil Des Cours/Collected Courses Volume 281* (1999) (Hague: Martinus Nijhoff, 2001), 224.

⁴⁹⁶ Fernando R. Tesón, "The Liberal Case for Humanitarian Intervention", içinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, ed. Jeff L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 93.

⁴⁹⁷ Kreide, "Preventing Military Humanitarian Intervention?", 94.

⁴⁹⁸ Eric A. Heinze, *Waging Humanitarian War: The Ethics, Law, and Politics of Humanitarian Intervention* (Albany: State University of New York Press, 2009), 60-61.

İnsani müdahale, bir bakıma insan hakları ve uluslararası hukuk arasında tezat oluştururken, insan haklarının korunması ve çatışmaların en aza indirilmesi arasında bir dengenin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.⁴⁹⁹ Bu bağlamda insani müdahalenin, BM Şartı'nın VII. bölümü çerçevesinde harekete geçirilmesi durumunda kabul edilebileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, insani müdahaleye yönelik yeterli yasal düzenlemenin olmaması “hukuki kara delikler”⁵⁰⁰ oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda, 1999 yılında Kosova'ya BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisi olmaksızın insani müdahalede bulunulmuş ve bu müdahale “yasal değil fakat meşru”⁵⁰¹ ilân edilmiştir. Bunun aksine, ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde incelenecek olan, 2011'de BM Güvenlik Konseyi'nin yetki verdiği Libya müdahalesi ise yasal olmakla beraber, bu ülkede yol açtığı sonuçlar itibarıyla uluslararası toplum tarafından olumlu karşılanmamıştır.⁵⁰²

Böylece, insani müdahalenin mevcut hukuk düzeninin koymuş olduğu kurallara uygun olup olmadığı uluslararası hukuk alanında tartışılabilirken; siyasi boyutu da uluslararası ilişkiler disiplinine mensup akademisyenlerce incelenmiştir. Bu konu, her iki tartışma alanının dışında, etik ve felsefi boyutu itibarıyla da tartışma konusu edilmiştir. Eleştirel okumalar, insani müdahalenin hem hayata geçirilmesindeki etmenlere hem de hayata geçirilirken kullanılan söylemin boyutuna odaklanmaktadır. Bu anlamda, ‘insani müdahale’ kavramındaki ‘insani’ ifadesi sorgulanmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere, ‘insani’ veya kimi zaman ‘insancıl’ olarak kullanılan bu kavram, normatif bir değer taşır. İnsani müdahaleye kimin karar vereceği veya bunun kimin tarafından gerçekleştirileceği üzerinde bir sınırlamanın olmaması, insani müdahalenin ‘insani’ boyutunun herhangi bir askeri eylemi normatifleştirerek onu meşrulaştırmaya aracılık edebilir endişesini ortaya koymaktadır.⁵⁰³ Bu endişe Kofi Annan tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Askeri Operasyonları tanımlamak için ‘insani’ terimini kullanmaktan hemen vazgeçmeliyiz... askeri müdahale... insani

⁴⁹⁹ Fonteyne, “The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention”, 258-259.

⁵⁰⁰ Jayakumar, “Humanitarian Intervention”.

⁵⁰¹ Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 4.

⁵⁰² Jayakumar, “Humanitarian Intervention”.

⁵⁰³ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 17.

eylemle karıştırılmamalıdır. Aksi takdirde, kendimizi ‘insani bombalama’ gibi ifadeleri kullanırken bulabiliriz...⁵⁰⁴

Böylece insani müdahaleye yönelik tartışmalar madalyonun bir tarafında yer alırken, diğer tarafında ise ağır insan hakları ihlalleri ve soykırımın durdurulması konusunda neler yapılabileceği hususu önemli bir kaygı konusu olmuştur. Bu doğrultuda, Sercan Reçber benzer bir çelişkiyi şu satırlar ile açıklamaktadır:

İnsancıl müdahalenin bir yüzü yaşanan katliamlara son verebilme anlamında olumlu iken diğer yüzü, müdahalenin uluslararası sistemde güçlü olan devletler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda araç olarak kullanılması anlamında oldukça karanlık olabilir.⁵⁰⁵

İnsani müdahale gerekçesiyle yapılan müdahalelerin tarihçesini oldukça geriye, BM Şartı’nın kabulünün öncesine kadar götürmek mümkündür.⁵⁰⁶ Ancak burada bizim için önemli olan, onun tarihçesinden ziyade; insani müdahaleyi BM Şartı’nın kurmuş olduğu düzen bağlamında ele almaktır. Bu nedenle, insani müdahalenin barış ve güvenliğe etkisini ortaya koyabilmek adına, hâkim düzen içindeki konumuna ve yorumuna odaklanmak gerekmektedir. Bu bağlamda, insani müdahalenin en sıklıkla gündeme geldiği ve “insani müdahale devri”⁵⁰⁷ olarak anıldığı dönem 90’lı yıllar olmuştur. Soğuk Savaş sonrası “dondurulmuş olan sorunların”⁵⁰⁸ tekrardan ortaya çıkması, devletlerarası çatışmalardan ziyade, iç çatışmaların arttığı bir dönemde olmuştur. İç çatışmalar nedeniyle, soykırım ve ağır insan haklarının yaşanması, açlık, fakirlik, hastalıklar ve yer değiştirmeler uluslararası barış ve güvenlik açısından tehdit oluşturmaya başlamıştır.⁵⁰⁹ Soğuk

⁵⁰⁴ “Military Operations Should Not be Described as Humanitarian Action”, *UN Press* (SG/SM/7632), 20 Ekim 2000, erişim 24 Haziran 2024, <https://press.un.org/en/2000/20001120.sgsm7632.doc.html>.

⁵⁰⁵ Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, 4.

⁵⁰⁶ Chesterman, *Just War Or Just Peace?*, 27-32.

⁵⁰⁷ Michael Ignatieff, “Is the Human Rights Era Ending?”, *The New York Times*, 5 Şubat 2002, erişim 24 Haziran 2024, <https://www.nytimes.com/2002/02/05/opinion/is-the-human-rights-era-ending.html>.

⁵⁰⁸ Uzun süreli çatışmalar olarak da ifade bulan dondurulmuş sorunlar “gerçek bir siyasi çözüme ulaşmak için müzakereler sırasındaki aşamaların duraklatılması veya tartışmalı bölgelerde sürekli gelişen durumlar” olarak tanımlanabilir. “Frozen Conflicts and the Eastern Front”, *Freedom Anatomy*, erişim 22 Haziran 2024, <http://www.freedomanatomy.com/en/temi/frozen-conflicts-and-the-easter-front/>.

⁵⁰⁹ Thomas G. Weiss, *Humanitarian Intervention* (Cambridge: Polity, 2012), 62-73.

Savaş sonrasında, Regina Kreide'nin deyiimiyle, 'yeniden canlanan' Birleşmiş Milletler, insan hakları ihlallerine karşı cevap verme görevini de üstlenmiştir. Zaman içerisinde Somali, Ruanda ve Bosna örneklerine bakılarak Birleşmiş Milletler'in, uluslararası barış ve güvenliği koruma adına BM Şartı'nın VII. bölümünün hayata geçirilmesinde pek başarılı olmadığı görülmüştür.⁵¹⁰

Bu doğrultuda, insani müdahale olgusunun sıklıkla gündeme geldiği 90'lı yıllarda gerçekleşen bazı insani müdahale örneklerine değinerek, insani müdahale kavramına yönelik hukuki ve politik zeminindeki eleştirilere yer vermek mümkündür. İnsani müdahale örnekleri bağlamında Somali'ye bakıldığında, 1991-1992 tarihleri arasında ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir iç savaş görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında demokratikleşme yönündeki baskılar, etnik kimlik unsurlarını körükleyerek Somali'nin de yer aldığı bu coğrafyada istikrarsızlıklara neden olmuştur.⁵¹¹ Yaşanan iç savaş büyük bir insan topluluğunu felakete sürüklerken, onları yardıma muhtaç hale getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi, 794 sayılı kararıyla bölgeye insani yardımın ulaşması konusunda engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik müdahale kararını almıştır.⁵¹² Bu karardan önce, askeri müdahaleyi içermeyen, ancak BM Şartı'nın VII. bölümüne atfen, silah ambargosunu düzenleyen 733 sayılı karar,⁵¹³ insani yardımın aciliyetini belirten 746 sayılı karar⁵¹⁴ ve ambargo ve insani yardımın yürütülmesini denetlemek için 751 sayılı karar⁵¹⁵ alınmıştır. İlerleyen süreçte insani yardımın, muhtaç insanlara ulaşmasının önündeki engellerin daha büyük felakete sebebiyet verebileceği gerekçesiyle Somali'deki durumun uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olduğu değerlendirilerek insani müdahale kararı alınmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 794 sayılı bu kararı uyarınca, Somali'de çatışma nedeniyle yaşanan yıkımın büyük olduğu, insani yardımın sağlanmasının önündeki engellerle birlikte Somali'deki durumun uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturduğu gerekçesiyle, insani yardımın ulaştırılması için askeri önlemler de dahil olmak

⁵¹⁰ Kreide, "Preventing Military Humanitarian Intervention?", 95.

⁵¹¹ Kaldor, *New and Old Wars*, 85.

⁵¹² UNSC, S/RES/794 (3 Ekim 1992), <http://unscr.com/en/resolutions/794>.

⁵¹³ UNSC, S/RES/733 (23 Ocak 1992), <http://unscr.com/en/resolutions/733>.

⁵¹⁴ UNSC, S/RES/746 (17 Mart 1992), <http://unscr.com/en/resolutions/746>.

⁵¹⁵ UNSC, S/RES/751 (24 Nisan 1992), <http://unscr.com/en/resolutions/751>.

üzere, gerekli önlemlerin alınması öngörülmüştür.⁵¹⁶ Bu kararla birlikte ABD öncülüğünde Birleşik Barış Gücü (*United Task Force: UNITAF*) kurulmuş ve ‘Umudu Geri Getirme’ operasyonu bu yapı Somali’de insani yardımın sağlanmasında yetkilendirilmiştir.⁵¹⁷ Soğuk Savaş sonrasında bu şekilde bir eyleme geçilmesi ile beraber Somali’deki durumu, Mary Kaldor, “insani yardım konvoylarının korunması, sivil nüfusa yardım etmek ve onları korumak ve insancıl hukuku desteklemek için tasarlanan, BM barışı koruma birliklerinin en iddialı konuşlandırılması”⁵¹⁸ olarak değerlendirmiştir. Ne var ki, Somali’de devletin yeniden inşasını ve uzlaşmayı öngörerek 1993’te yapılan Addis Ababa Barış Anlaşması ve sonraki süreçlerde barışı tesis etmede BM girişimleri başarılı olamamış, ülke giderek istikrarsız bir sürece girmiştir.⁵¹⁹

Somali örneğinin başarısız olarak sonuçlandırmasında farklı dinamiklerin olduğu söylenebilir. Bu bağlamda ABD’nin, Somali’deki ‘savaş lordlarına’ karşı girişmiş olduğu savaş, Somali müdahalesinin tahmin edilmeyen sonuçlarını doğurmuştur.⁵²⁰ Bununla beraber, Afrika Boynuzunun, Soğuk Savaş döneminde hem ABD hem de SSCB tarafından silahlandırılan devletlerden oluşması, Soğuk Savaş sonrasında da önemli bir bölge olarak önemini korumuştur. ABD’nin Soğuk Savaş sonrasındaki güvenlik çıkarlarıyla da doğrudan ilgili olmuştur.⁵²¹ Jakkie Chilliers, Somali’de barışın sağlanamamasının nedeninin “Somalililer arasında, çözüm girişimlerinin dışarıdan dayatıldığı yönündeki algı”⁵²² olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda, barışın tesis edilmesinde ülke içi dinamiklerin göz

⁵¹⁶ UNSC, S/RES/794 (3 Ekim 1992), <http://unscr.com/en/resolutions/794>.

⁵¹⁷ Dan Sarooshi, *The United Nations and the Development of Collective Security: The Delegation by the UN Security Council of Its Chapter VII Powers* (Oxford/New York: Oxford University Press/Clarendon Press, 1999), 187.

⁵¹⁸ Kaldor, *New and Old Wars*, 64.

⁵¹⁹ Jakkie Cilliers, Henri Boshoff ve Festus B. Aboagye, “Somalia: The Intervention Dilemma”, *ISS Africa*, 20 Ağustos 2010), 1-2, erişim 10 Haziran 2024, <https://issafrica.org/research/policy-brief/somalia-the-intervention-dilemma>.

⁵²⁰ Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, 128.

⁵²¹ Murphy, *Humanitarian Intervention*, 237.

⁵²² Cilliers, Boshoff ve Aboagye, “Somalia”, 7.

ardı edilemeyeceğini, BM Somali temsilcisi olarak görev yapan Muhhammed Sahnun'un, "oraya gidin ve ülkeyi anlayın"⁵²³ sözünde görmek mümkündür.

İnsani müdahalenin bir diğer örneği Haiti'ye yönelik müdahaledir. Haiti'nin seçimle başa gelen Devlet Başkanı olan Jean-Bernard Aristide'nin 30 Eylül 1991 tarihinde bir askeri darbe ile devrilmesinin ardından, ülkede ağır insan hakları ihlalleri ve bu nedenle göç krizi yaşanmaya başlamıştır. Buradaki gelişmelerin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle, BM Güvenlik Konseyi, BM Şartı'nın VII. bölümüne dayanarak 31 Temmuz 1994 tarihinde 940 sayılı kararı almıştır.⁵²⁴ Bu karardan önce de, Haiti'ye yönelik silah ve petrol ambargosunun uygulanmasına ve Haiti'nin malvarlıklarının dondurulmasına ilişkin çeşitli kararlar alınmıştır.⁵²⁵ BM Güvenlik Konseyi'nin 940 sayılı kararı uyarınca; sistematik insan hakları ihlallerinin, uluslararası barış ve güvenliğe olan tehdidi kapsamında Haiti'de acil insani yardımın sağlanması amaçlanırken, karar, uluslararası toplumun hedefinin "Haiti'de demokrasinin yeniden tesis edilmesi ve Valiler Adası Anlaşması çerçevesinde yasal olarak seçilmiş Başkan Jean-Bertrand Aristide'nin bir an önce geri dönmesi olduğunu"⁵²⁶ teyit etmiştir. Kararla birlikte, sürgündeki başkanın geri dönmesi ve askeri darbeye gelen rejimin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. 16 Eylül 1994 tarihinde, yaklaşık olarak 25 binden oluşan ABD öncülüğündeki çok uluslu askeri bir harekât başlamıştır.⁵²⁷ Kod adı, 'Demokrasiyi Destekleme Operasyonu' olan insani müdahale örneğinin, iki yönden benzersiz olduğuna dair görüşler vardır. Bunlardan ilki, ABD'nin ilk kez Batı Yarımküresinde bir güç kullanımını kabul etmiş olmasıdır. İkinci ise, devlet başkanına görevinin tekrardan iadesi hususu olmuştur.⁵²⁸ Haiti'ye insani gerekçelerle yapılan müdahalede, 'demokratikleştirme' misyonunun başarı sağladığını söylemek zor görünmektedir. Robert Fatton; Haiti'ye yönelik bu

⁵²³ Amanda Ufheil-Somers, "The Intervention in Somalia: What Should Have Happened", *MERIP*, 27 Mart 1993, erişim 2 Mayıs 2024, <https://merip.org/1993/03/the-intervention-in-somalia-what-should-have-happened/>.

⁵²⁴ UNSC, S/RES/940 (31 Temmuz 1994), <http://unscr.com/en/resolutions/940>.

⁵²⁵ UNSC, S/RES/841 (16 Haziran 1993), <http://unscr.com/en/resolutions/841>; UNSC, S/RES/873 (13 Ekim 1993), <http://unscr.com/en/resolutions/873>; UNSC, S/RES/917 (6 Mayıs 1994), <http://unscr.com/en/resolutions/917>.

⁵²⁶ UNSC, S/RES/940.

⁵²⁷ Henry F. Carey, "The UN Humanitarian Intervention in Haiti and the Development of a Human Rights Enforcement Regime", *Journal of Haitian Studies* 3/4 (1997): 32-33.

⁵²⁸ Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, 136.

müdahalenin, Haiti'yi eskisinden de daha kötü hale getirerek, şu andaki yaşanan istikrarsızlıkların çoğuna neden olduğunu ileri sürmektedir. Bununla beraber, Fatton, önemli bir tespit daha yapmaktadır. Fatton'a göre, ABD'nin öncülüğünde Haiti devlet başkanının görevinin iade edilmesinin arka planında, IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla, Haiti'yi yapısal uyum politikalarına dahil ederek Haiti pazarının dış ticarete açılması gibi planlar bulunmaktadır. Haiti açısından ciddi ekonomik sonuçları olan bu durum, Haiti'nin ekonomisini uluslararası finans kurumlarına bağımlı hale getirmiştir. Bununla beraber bazı görüşlerce Haiti operasyonunun bazı çevrelerce 'başarılı' olarak tanımlanmasının nedeni, operasyon sürecinde, bilindiği kadarıyla, hiçbir Amerikan askerinin hayatını kaybetmemiş olmasıdır.⁵²⁹ Uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle Haiti'ye karşı gerçekleştirilen bu müdahale, sonuçları itibarıyla Haiti halkının sorunlarını çözme hususunda başarısız olmuştur. Öyle ki günümüzde Haiti, açlık, yoksulluk, salgın hastalıklar, doğal afetler, çete şiddetleri ve siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların yaşandığı bir devlet olarak gündemde yer almaktadır.⁵³⁰

İnsani müdahalenin önemini ortaya koyan menfi iki örnek ise, Ruanda'da ve Bosna'da yaşanan soykırımlar olmuştur. Bu soykırımlar insani müdahalenin *hayata geçirilememesi* nedeniyle birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş ve o bölgede yaşayan toplumu savaşın yıkımıyla karşı karşıya bırakmıştır. Tarihsel süreçte, Almanya ve Hollanda'nın sömürgesi altında bulunan Ruanda, sömürgeciliğin tasfiyesi süreciyle birlikte, 1 Temmuz 1962 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Hutular ve Tutsiler olmak üzere iki etnik gruptan oluşan Ruanda, tarihsel süreç içerisinde iki etnik grubun birbirlerine karşı iktidar mücadelelerine şahit olmuştur. Ancak, Ruanda toprakları 1994 yılına gelindiğinde, Hutu liderliğindeki hükümetin Tutsilere ve ılımlı Hutulara karşı büyük çaplı bir soykırımla karşı kalmış, yaklaşık olarak bir milyon insan hayatını kaybederken, bölge, ekonomik ve

---

⁵²⁹ Rachael Bunyan, "25 Years After 'Operation Uphold Democracy,' Experts Say the Oft-Forgotten U.S. Military Intervention Still Shapes Life in Haiti", *Time*, 20 Eylül 2019, erişim 29 Mayıs 2024, <https://time.com/5682135/haiti-military-anniversary/>.

⁵³⁰ Perry B. Newman, "We Cannot Afford to Succumb to 'Haiti Fatigue'", *Press Herald*, 2 Şubat 2024, erişim 29 Mayıs 2024, <https://www.pressherald.com/2024/02/02/opinion-we-cannot-afford-to-succumb-to-haiti-fatigue/>; Helen Murphy, "How 'Haiti Fatigue' Makes US and Others Hesitant to Help", *Devex*, 1 Mart 2023, erişim 29 Mayıs 2024, <https://www.devex.com/news/sponsored/devex-newswire-how-haiti-fatigue-makes-us-and-others-hesitant-to-help-105050>.

siyasi anlamda uzun süre istikrarsız kalmıştır.⁵³¹ Benzer bir şekilde Bosna Hersek'te, 1992-1995 yılları arasında sistematik katliamlar ve yoğun insan hakları ihlalleri yaşanmış; BM tarafından 'güvenli bölge' ilân edilen Srebrenitsa'da ise, yaklaşık olarak 8.000 Müslüman erkek Temmuz 1995'te infaz edilmiştir.⁵³² Her iki örnek olayda da, soykırımdan sorumlu olan kişilerin yargılanması amacıyla uluslararası ceza mahkemesi kurulmuştur. Bu anlamda, Ruanda ve Bosna örnekleri, insani krizlerin engellenememesinin ağır sonuçlarını ortaya koyan iki örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsani müdahale örneği bağlamında Portekiz'in eski bir sömürgesi olan Doğu Timor'a bakıldığında, sömürgeciliğin getirmiş olduğu sorunların günümüze kadar devam ettiği görülmektedir. Portekiz'in sömürgesi olmaktan kurtulan Doğu Timor, 1974 tarihine kadar 'kendini yönetemeyen ülke' (*non-self-governing territory*) statüsünde olmuştur. 1974'te Portekiz'de gerçekleşen Karanfil Devrimi sonrasında yeni yönetimin sömürgelerden çekilmeye karar vermesi sonrasında, self-determinasyon hakkını kullanarak bağımsız olan Doğu Timor'da iç çatışmalar yaşanmıştır. Ardından, Doğu Timor, bu çatışmaları kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olarak gören sınır komşusu Endonezya tarafından işgal edilmiştir. İşgalle birlikte Doğu Timorlular, ağır insan hakları ihlallerine maruz kalmışlardır. Soğuk Savaş sonrasında başta ABD olmak üzere Batılı destekçilerini kaybeden Endonezya, Güvenlik Konseyi'nin soruna müdahil olması ve buna eşlik eden uluslararası baskılarla birlikte 30 Ağustos 1999'da Doğu Timor'da bir referandum yapılmasını kabul etmeye icbar edilmiştir. Referandum süreci şeffaf bir şekilde yönetilememekle birlikte Endonezyalı milis güçler, bağımsızlık isteyenlere karşı harekete geçmiş, binlerce insan kötü muameleyle maruz kalmıştır. Referandum sonuçlarını etkileyen bu gelişmeler doğrultusunda Doğu Timor'un Endonezya'ya katılması yönünde oyların çoğunlukta çıkmasıyla, Endonezya, Doğu Timorlulara karşı daha sert muamelede bulunmaya başlamış ve büyük bir insanlık krizi ortaya

---

⁵³¹ Paul J. Magnarella, "The Background and Causes of the Genocide in Rwanda", *Journal of International Criminal Justice* 3, sy 4 (2005): 801-822; "Rwanda Genocide of 1994 - Ethnic Conflict, Hutu-Tutsi, Massacres", *Britannica*, 27 Mayıs 2024, erişim 29 Mayıs 2024, <https://www.britannica.com/event/Rwanda-genocide-of-1994>.

⁵³² Michael F. Harsch ve Tyler Y. Headley, "Life After Genocide", *Foreign Affairs*, 2 Temmuz 2015, erişim 1 Haziran 2024, <https://www.foreignaffairs.com/articles/rwanda/2015-07-02/life-after-genocide>.

çıkıştır.⁵³³ Bunun üzerine, Avustralya'nın öncülüğünde BM Güvenlik Konseyi, 15 Eylül 1999 tarihinde Doğu Timor'da barış ve güvenliği sağlamak üzere 1264 sayılı kararı almıştır. Bu karar uyarınca çok uluslu bir güç tesis edilerek, Doğu Timor'da barışın ve güvenliğin yeniden tesis edilmesine karar verilmiştir.⁵³⁴ Açık bir şekilde suça ortak olduğu bilinmesine rağmen, BM Güvenlik Konseyi'nin Doğu Timor'a yönelik harekete geçmek için Endonezya'nın rızasını araması eleştirilere sebebiyet vermiştir.⁵³⁵ Marianne Jago, Doğu Timor'da yaşanan insani kriz karşısında neredeyse birçok devletin, BM Güvenlik Konseyi'nin rızası olmadan da Doğu Timor'a yönelik insani müdahaleye hazır bulunmaları nedeniyle, Endonezya'nın aksi bir tutuma sahip olamayacağını yani bu müdahalenin yapılmasına karşı gelemeyeceğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda Jago, ayrıca şu tespitte bulunur:

İflasa yakın bir Endonezya ekonomisine yapılan acil mali yardımı geri çekme tehdidiyle birlikte, BM'nin güç kullanma konusundaki istekliliğini göstermesi, Endonezya'nın Doğu Timor üzerindeki egemenlik iddiasının sonunun başlangıcı olmuştur.⁵³⁶

İnsani müdahale bağlamında burada ele alabileceğimiz bir başka örnek ise, 1999 yılında gerçekleşen Kosova müdahalesidir. BM Güvenlik Konseyi'nin verdiği yetki olmadan NATO'nun Kosova'da askerî harekât gerçekleştirmesi, hukuki bir ikilem yaratmıştır. Böylece Kosova müdahalesi, insani müdahale literatürünün geniş bir tartışma alanını kapsamaktadır.⁵³⁷ Kosova'da ortaya çıkan krizin temeli olarak; halkının yaklaşık %90'ının Arnavutça konuştuğu Kosova'nın özerklik statüsünün Sırbistan tarafından iptal edilmesi ve bunun üzerine Kosova'nın 1990 yılında bağımsızlık ilân etmesi olarak gösterilmektedir. Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesini takip eden süreçte, 1998 yılına gelindiğinde Kosova'da gerginlik giderek artmış ve Sırp güçleri tarafından orantısız güç kullanımı ve çatışmalar da

⁵³³ Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, 168-174.

⁵³⁴ UNSC, S/RES/1264 (15 Eylül 1999), <http://unscr.com/en/resolutions/1264>.

⁵³⁵ Chesterman, *Just War Or Just Peace?*, 231.

⁵³⁶ Marianne Jago, "Interfet: An Account of Intervention with Consent in East Timor", *International Peacekeeping* 17, sy 3 (2010): 389.

⁵³⁷ Falk, "Kosovo, World Order, and the Future of International Law", 847-857; Nico Krisch, "Review Essay Legality, Morality and the Dilemma of Humanitarian Intervention after Kosovo", *European Journal of International Law* 13, sy 1 (2002): 323-335; Nicholas J. Wheeler, "Humanitarian Intervention after Kosovo: Emergent Norm, Moral Duty or the Coming Anarchy?", *International Affairs* 77, sy 1 (2001): 113-128.

artmıştır.⁵³⁸ Yaşanan insani yıkımlar karşısında BM Güvenlik Konseyi, Kosova'ya ilişkin 31 Mart 1998 tarihinde 1160 sayılı kararı almıştır.⁵³⁹ Kararın giriş kısmında Sırpların, Kosova'daki sivillere ve barışçıl göstericilere karşı aşırı güç kullanması ve her türlü terör eylemine yönelik finans ve silah desteğinde bulunması kınanırken, Kosova sorununda diyalog yoluyla politik bir çözüm sağlanması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁴⁰ Kosova'da artan insani yıkım karşısında BM Güvenlik Konseyi, askeri müdahaleye varmayan önlemleri içeren başka kararlar da almıştır.⁵⁴¹ Bu kararlar ile genel olarak, Kosova'da yaşanan insani yıkıma ilişkin durumların vahameti ortaya koyulurken; insancıl hukukun ve insan haklarının ihlal edilmesinin netice itibarıyla, bölgenin barış ve güvenliğine karşı bir tehdit oluşturduğuna vurgu yapılmıştır. Politik çözüm bağlamında Yugoslav Federal Cumhuriyeti ile Kosova liderliği arasında diyalog teşvik edilmiştir. Alınan bu kararlar çerçevesinde, uzlaşya gidilememesi ve insani yıkımların devam etmesi sonucunda NATO, 'meşru' nedenlerin oluştuğunu iddia ederek BM Güvenlik Konseyi'nin izni olmadan, özellikle bu noktada Rusya ve Çin'in faktör de hesap edilerek, 24 Mart 1999'da Sırlara yönelik hava saldırısını başlatmıştır. NATO Genel Sekreteri Javier Solana, müdahaleye yönelik açıklamasında "Kosova krizine müzakere yoluyla siyasi bir çözüm bulunmasına yönelik tüm çabalar başarısız olduğundan, askeri müdahaleden başka alternatifin"⁵⁴² kalmadığını belirtmiştir. NATO'nun başka bir açıklamasında, söz konusu askeri hareketin, NATO'nun siyasi amaçlarını desteklediği ifade edilmiştir.⁵⁴³

Kosova meselesi, ilk başlarda bir 'iç sorun' olarak görülmüş, o nedenle de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin korunması hususu dikkate alınmıştır. İlerleyen süreçte, BM Güvenlik Konseyi'nin Kosova'da yaşanan insani yıkımı, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak görmesi, Rusya'nın Sırbistan'ın tarafında olması, ABD'nin ise bölgede daha

⁵³⁸ Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, 137-38.

⁵³⁹ UNSC, S/RES/1160 (31 Mart 1998), <http://unscr.com/en/resolutions/1160>.

⁵⁴⁰ UNSC, S/RES/1160.

⁵⁴¹ UNSC, S/RES/1199 (23 Eylül 1998), <http://unscr.com/en/resolutions/1199>; UNSC, S/RES/1203 (24 Ekim 1998), <http://unscr.com/en/resolutions/1203>.

⁵⁴² NATO Press Release, (1999)040, 23 Mart 1999, erişim 1 Haziran 2024, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>.

⁵⁴³ NATO Press Release, (1999)043, 23 Mart 1999, erişim 1 Haziran 2024, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-043e.htm>.

fazla müdahaleci bir politika izlemesi sorunu küresel bir mesele haline getirmiştir. Böylece Konsey'in yetkisi olmadan, NATO tarafından kuvvete başvurularak Kosova krizine müdahale edilmiştir.⁵⁴⁴

NATO müdahalesi, BM Şartı'nda düzenlenen kuvvet kullanma usul ve esaslarına uymadığı gibi; bir silahlı saldırıya karşı bireysel veya ortak meşru müdafaa hakkının gerektirdiği koşulları da karşılamamaktaydı.⁵⁴⁵ NATO'nun BM Güvenlik Konseyi'nin verdiği yetki olmaksızın Kosova'ya müdahalede bulunması, bu müdahalenin yasallığını baltalarken, aynı zamanda BM Şartı'nın ihlaline de yol açmıştır.⁵⁴⁶

NATO müdahalesini takiben, BM Güvenlik Konseyi Kosova'daki duruma ilişkin çeşitli kararlar kabul etmiştir. 10 Haziran 1999 tarihinde kabul edilen 1244 sayılı karar; BM Güvenlik Konseyi'nin, NATO müdahalesini, ahlaki ve siyasi açıdan zımnen kabul etmesi bağlamında önem taşımaktadır.⁵⁴⁷ Kosova müdahalesinin "yasal değil fakat meşru"⁵⁴⁸ olarak tanımlanması, uluslararası toplumda kuvvet kullanmanın hukuki boyutunun ve BM Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliği korumadaki rolünün sınırlarının tartışılmasını gündeme getirmiştir.⁵⁴⁹ Bununla beraber Kosova müdahalesi, zaten istikrarlı olmayan insani müdahale kavramına yönelik tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Müdahale, Arnavutları hedef alan etnik temizliğin durdurulması için gerçekleştirildiğinden, BM'nin çoğu üyesinin onayını almıştır. Böylece BM Güvenlik Konseyi'nin NATO müdahalesini zımnen kabul etmesi, söz konusu müdahalenin en azından 'meşruiyet' zeminini güçlendirmiştir.⁵⁵⁰ Başka bir deyişle, uluslararası toplum, bu müdahaleyi normatif değerler açısından 'kabul edilebilir' bulmuştur. Burada asıl sorun, büyük insani krizler yaşanırken BM Şartı'nın belirlemiş olduğu sınırlar çerçevesinde nasıl önlemler alınabileceğidir. Bu

⁵⁴⁴ Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, 141.

⁵⁴⁵ Stromseth, "Rethinking humanitarian intervention", 234.

⁵⁴⁶ Jennifer Welsh, "The Security Council and Humanitarian Intervention", içinde *The United Nations Security Council and War: The Evolution of Thought and Practice since 1945*, ed. Vaughan Lowe vd. (Oxford: Oxford University Press, 2010), 550.

⁵⁴⁷ UNSC, S/RES/1244 (10 Haziran 1999), <http://unscr.com/en/resolutions/1244>.

⁵⁴⁸ Independent International Commission on Kosovo, *The Kosovo Report*, 4.

⁵⁴⁹ Welsh, "The Security Council and Humanitarian Intervention", 549.

⁵⁵⁰ Welsh, 549.

bağlamda, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinin sahip olduğu veto yetkisinin, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında ve BM Şartı'ndan kaynaklı yükümlülüklerin yerine getirilmesinde büyük bir engel teşkil ettiği kanaati giderek daha fazla benimsenmeye başlamıştır.⁵⁵¹

Tabii ki, burada sorulması gereken soru, bu kavramın, yani insani müdahalenin uluslararası barış ve güvenliğe ne kadar hizmet ettiği'dir? Bu bağlamda insani müdahale; en azından ortaya çıkış amacı itibarıyla barış ve güvenliğin korunmasına hizmet ediyor gibi gözükse de, birçok insani yıkımın yaşandığı Ruanda ve Bosna'da hayata geçirilememesi, Somali ve Haiti örneğinde müdahale sonrasında görülen olumsuz sonuçları ve Kosova müdahalesinin 'yasal değil fakat meşru' olarak değerlendirilmesiyle beraber, uygulamadaki karmaşık yapısı ve devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sınırlandırıcı bir özelliğinin bulunmaması nedeniyle, istenilen düzeyde bir başarı sağlayamamıştır. Percy Henry Winfield'in, 1922 tarihli makalesinde insani müdahale kavramının ne şekilde tanımlanabileceği üzerine süregelen tartışmalar bağlamında "bir hak; bir suç, bir kural, bir istisna veya hiçbir şekilde izin verilmemesi gereken bir durum"⁵⁵² cümlesi, insani müdahaleye ilişkin günümüzdeki çelişkiyi de açıklar nitelikte gözükmektedir. Böylece özellikle 11 Eylül olayları sonrasında ve ABD'nin 'teröre karşı savaş' söyleminin oluşturduğu güvensizlikle beraber, insani müdahale fikri, Thomas G. Weiss'in ifadesiyle "buharlaştırmıştır".⁵⁵³ Bu bağlamda, insani müdahaleye karşı uluslararası toplumun güvensizliği, benzer gerekçeler taşıyan 'koruma sorumluluğu' kavramının ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Nitekim daha önce de bahsedildiği üzere, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditler, sadece bir devletin başka bir devleti hedef alan askeri güce dayalı eylemlerle sınırlı kalmayıp, bir devletin kendi halkına karşı işlediği eylemleri de kapsamaktadır. Bu

---

⁵⁵¹ Nicholas J. Wheeler, "The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Humanitarian Intervention for Humanitarian Purposes in International Society", içinde *Humanitarian Intervention and International Relations*, ed. Jennifer M. Welsh (Oxford: Oxford University Press, 2006), 44-47.

⁵⁵² Percy H. Winfield, "The History of Intervention in International Law", *British Year Book of International Law* 3 (1922-1923): 130.

⁵⁵³ Thomas G. Weiss, "The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibility to Protect in a Unipolar Era", *Security Dialogue* 35, sy 2 (2004): 135.

noktada uluslararası hukuk, söz konusu barış ve güvenliği tehdit eden eylemleri sınırlandırmaya ve durdurmaya yönelik araçlar üretmeyi sürdürmektedir.

3.2.4. Koruma Sorumluluğu

‘Koruma sorumluluğu’ (*Responsibility to Protect: R2P*), tıpkı insani müdahale gibi, Ruanda ve Bosna örneklerinde görüldüğü üzere, uluslararası toplumun ve uluslararası kurumların engellemekte başarısız olduğu büyük insani yıkımlar karşısında eyleme geçmeyi öngören bir kavram/kural olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda uluslararası alanda meydana gelen yıkıcı insan hakları ihlalleri ve daha da önemlisi, insanlığa karşı suçlar, soykırım, savaş suçları ve etnik temizlik karşısında toplumları korumayı hedeflemektedir. Koruma sorumluluğu, dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon’un üzerinde durduğu, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında önemli bir dönüm noktası olarak gördüğü bir ilke olmuştur. Bu bağlamda, 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisi’nde verilen sözlerin, “doktrine, politikaya ve en önemlisi eylemlere dönüştürme yolunda”⁵⁵⁴ atılan bir adım niteliğinde Ban Ki-moon tarafından sunulan raporda, koruma sorumluluğunun, ‘üç sütunlu’ yapısından bahsedilmiştir. Buna göre ilk sütun, “önlemenin evde başladığı ve nüfusun korunmasının yirmi birinci yüzyılda egemenliğin ve devlet olmanın tanımlayıcı bir niteliği olduğu”⁵⁵⁵ bağlamında, devletin sorumluluğunu ifade etmektedir. İkinci sütun ise, devletin bu sorumluluğunu yerine getirmesinde uluslararası toplumun yardım etme ve kapasite geliştirmesine destek sunma sorumluluğudur. Son olarak, üçüncü sütun ise, devletin kendi halkını koruyamadığı durumlarda, uluslararası toplumun zamanında hareket etme ve kararlı bir yanıt vermesi gerekliliğini ifade etmektedir.⁵⁵⁶

Koruma sorumluluğu; insani müdahale unsurunu içinde barındıran, ancak daha geniş bir çerçeveye sahip olarak geleneksel egemenlik kalıplarının dışına çıkan ve devlete sorumluluk yükleyen bir kavramdır. Nitekim insani müdahalenin başarısız ve bugün utançla anılan Batı’nın ‘medenileştirme misyonunun’ bir parçası

⁵⁵⁴ UNGA, A/63/677 (12 Ocak 2009): 28, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/206/10/pdf/n0920610.pdf>.

⁵⁵⁵ UNGA, A/63/677, 10.

⁵⁵⁶ UNGA, 2-10.

olarak görülmesi,⁵⁵⁷ yaşanan insani krizlere karşı eyleme geçmek için yeni mekanizmalara ihtiyaç duyulmasına neden olmuş; bu durum ise söz konusu bu normun ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Hatta bu bağlamda, insani müdahale ifadesinde geçen ‘insani’ kelimesinin militarizmi çağrıştırdığı eleştirisi dikkate alınarak, özellikle insani yardım kuruluşlarının sert eleştirileri karşısında ‘askeri’ olarak eyleme geçilmesi hususu, daha yumuşak bir kavram olarak ‘koruma sorumluluğu’na geçit vermiştir.⁵⁵⁸ Dolayısıyla bu hususta ‘sorumluluk’ ve ‘kolektif dayanışma’ unsurları daha fazla ön plana çıkartılarak koruma sorumluluğu kavramının merkezine, ‘devletin sorumluluğu’ oturtulmuştur.

Koruma sorumluluğu kavramı da ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere, süreç içinde benzer eleştirilerle karşılaşmıştır.⁵⁵⁹ Ancak öncelikle koruma sorumluluğunun ne olduğuna, insani müdahale ile aralarındaki farklara ve bu çerçevede koruma sorumluluğunun uluslararası barış ve güvenliği korumadaki misyonuna bakmak yararlı olacaktır.

‘Koruma sorumluluğu’ kavramı, ilk olarak Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty: ICISS*) tarafından 1 Aralık 2001 tarihinde yayımlanan raporda kullanılmıştır.⁵⁶⁰ Bu rapor oldukça geniş bir şekilde hazırlanmış olup, koruma sorumluluğu kavramına yönelik tüm unsurları içinde barındıran temel bir kaynak olarak kabul görmüştür. Raporun girişinde Kofi Annan’ın şu sözlerine yer verilmiştir:

...eğer insani müdahale gerçekten de egemenliğe yönelik kabul edilemez bir saldırı ise, ortak insanlığımızın her ilkesini etkileyen ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine, Ruanda’ya, Srebrenitsa’ya nasıl tepki vermeliyiz?⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Irene Watson, “Civilizing Missions and Humanitarian Interventions: Into the Laws and Territories of First Nations”, içinde *Legal Violence and the Limits of the Law*, ed. Joshua Nichols ve Amy Swiffen (New York: Routledge, 2017), 108.

⁵⁵⁸ ICISS, The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, (2001), 9.

⁵⁵⁹ David Hollenbach, “Humanitarian Intervention: Why, When & How”, *Commonweal Magazine*, 2010, erişim 19 Haziran 2024, <https://www.commonwealmagazine.org/humanitarian-intervention>.

⁵⁶⁰ ICISS, The Responsibility to Protect.

⁵⁶¹ ICISS, vii.

Kofi Annan'ın bu sorusu raporun temel motivasyonunu da açıklayıcı niteliktedir. Koruma sorumluluğu 'paylaşılan sorumluluk' çerçevesine oturtularak, uluslararası toplumun, uluslararası barış ve güvenliği korumasındaki rolünün önemini ortaya koymuştur. Bu anlamda ICISS'in raporunda koruma sorumluluğu, şu şekilde tanımlanmıştır:

...egemen devletlerin kendi vatandaşlarını önlenabilir felaketlerden (toplu katliam ve tecavüzden, açlıktan) koruma sorumluluğuna sahip olduğu, ancak bunu yapmak istemedikleri veya yapamadıkları zaman, bu sorumluluğun daha geniş bir devletler topluluğu tarafından üstlenilmesi.⁵⁶²

Kolektif güvenliğin ön plana çıktığı bu raporda, kendi halkını koruma sorumluluğu öncelikli olarak devletin kendi egemenliğine bırakılmış ve geleneksel Vestfalya egemenliğinin sınırları, değişen güvenlik paradigmatlarıyla birlikte 'sorumlu egemenlik' anlayışıyla daraltılmıştır. Bu anlamda sorumlu egemenlik anlayışı, "egemenliği mi korumalı yoksa halkları mı?"⁵⁶³ sorusuna bir cevap niteliği taşımaktadır. Böylece her bir devletin kendi halkını etnik temizlik, soykırım gibi insanlığa karşı suç sayılan eylemler karşısında koruma sorumluluğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu devletin bu korumada 'başarısız' kalması, bu hususta 'isteksiz' veya 'yetersiz' olması durumunda ise, o devletin sistematik insan hakları ihlallerinin önlenmesini sağlamak, uluslararası topluluğun sorumluluğuna geçmektedir.

Bununla beraber insani gerekçelerle oluşturulacak olan müdahale kavramında, belirli temel unsurlara dikkat çekilmiş ve bunlar şu şekilde maddelenmiştir:

- Müdahalenin yapılıp yapılmayacağını, ne zaman ve nasıl yapılacağını belirlemek için daha net kurallar, usuller ve kıstaslar oluşturmak;
- Gerektiğinde ve diğer tüm yaklaşımlar başarısız olduğunda, askeri müdahalenin yasal olacağını kabul etmek;

---

⁵⁶² ICISS, viii.

⁵⁶³ "To Protect Sovereignty, or to Protect Lives?", *The Economist*, 15 Mayıs 2008, erişim 15 Haziran 2024, <https://www.economist.com/international/2008/05/15/to-protect-sovereignty-or-to-protect-lives>.

- Askeri müdahalenin gerçekleştiğinde yalnızca önerilen amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmesini, etkili olmasını ve ortaya çıkacak insani maliyetleri ve kurumsal zararı en aza indirecek şekilde gerekli özen gösterilerek yapılmasını sağlamak ve
- [Uluslararası toplumun] Kalıcı ve sürdürülebilir barış umutlarını arttırırken, mümkün olduğunca, çatışmalara sebebiyet veren nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmak.⁵⁶⁴

Raporda koruma sorumluluğunun, üç temel sorumluluğu da kapsadığı ifade edilmiştir. Bunlar sırasıyla, ‘önleme sorumluluğu’, ‘tepki verme sorumluluğu’ ve ‘yeniden inşa sorumluluğu’dur. Bu anlamda koruma sorumluluğunun en genel amacı, tehdit altında olan insanların yaşam haklarını destekleyecek koruma ve yardımın sağlanması iken, burada kastedilen sorumluluk aynı zamanda, önlemeyi, karşılık vermeyi ve yeniden inşa sürecini kapsamaktadır.⁵⁶⁵

‘Önleme sorumluluğu’; koruma sorumluluğunun amacı olan insani krizlerin durdurulmasında, askeri müdahaleye başvurmadan önce, gerekli önlemlerin alınmasını ifade eder. Söz konusu bu sorumluluk, devletlerin ve uluslararası toplumun müdahalede aceleci olmaması adına müdahaleden önceki süreci kapsar. Bu süreç, iyi niyet misyonlarını, arabuluculuk faaliyetlerini, kalkınma yardımlarını, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü destekleyen girişimleri, iyileştirici teşvikleri veya cezalandırıcı önlemleri de içerebilir.⁵⁶⁶ Koruma sorumluluğunun diğer bir unsurunu oluşturan ‘tepki verme sorumluluğu’ ise; zorlayıcı insani ihtiyaçlar durumunda cebri icra gibi zorlayıcı önlemler, yaptırımlar ve askeri müdahaleyi de içeren karşılığın verilmesi, yani yaşanan insani yıkımın durdurulması konusunda eyleme geçilmesi anlamına gelir.⁵⁶⁷ ‘Yeniden inşa etme sorumluluğu’ ise, müdahaleden sonraki sürece odaklanır. Bu noktada müdahale yoluyla önlenmeye çalışılan durumun nedenleri incelenerek ve yeniden inşa etme ve uzlaşma ortamı oluşturularak güvenliğin tekrardan tesis edilmesine, barış inşasına, güvenliğe, adalete, uzlaşmaya ve kalkınma gibi unsurlara odaklanılır.⁵⁶⁸ ‘Tepki gösterme sorumluluğu’nun askeri güce başvurmayı içermesi nedeniyle, raporda koruma

⁵⁶⁴ ICISS, The Responsibility to Protect, 11.

⁵⁶⁵ ICISS, 17.

⁵⁶⁶ ICISS, The Responsibility to Protect, 19-27.

⁵⁶⁷ ICISS, 29-37.

⁵⁶⁸ ICISS, 39-45.

sorumluluğunun temel ilkelerinin ve sınırlarının kapsamının ne şekilde belirlendiği önem taşımaktadır. Rapora göre, askeri güç kullanımının gerekçeleri için ‘haklı neden eşiği’ ve müdahalenin kapsamını oluşturan ‘ihtiyati ilkeler’ belirlenmiştir. Bu bağlamda etnik temizlik ve geniş çaplı insani kayıplar, haklı neden oluşturarak müdahale etmeme eşiğini aşan unsurlar olarak belirlenmiştir. İnsani gerekçelere yönelik haklı nedenin oluşmasıyla müdahaleye karar vermek, ancak BM Güvenlik Konseyi’nin kararıyla mümkün olup, müdahalenin dört ihtiyati ilke kapsamında gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda müdahalenin amacının, insanların acı çekmesini durdurmak olması; askeri müdahaleye varmayan diğer önlemlerin başarısız olması durumunda, yani son çare olarak müdahale; orantılılık ilkesi gereği müdahalenin sadece insanları korumaya yarayacak şekilde sınırlandırılması ve bu müdahale sonrasında istikrarın sağlanmasına olan güçlü bir inancın mevcut olması, dört ihtiyati ilkenin tekabül ettiği hususlar olarak sıralanmaktadır.⁵⁶⁹

Koruma sorumluluğu, BM’nin farklı rapor ve bildirilerinde tartışılmaya devam ederken,⁵⁷⁰ 2005 tarihli BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisi’nin bu kavramı “gelişmekte olan bir norm” olarak ilan etmesi önemlidir. Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisi’nin 138. ve 139. maddeleri, koruma sorumluluğu müessesesi açısından önem taşımaktadır. İlgili maddeler, koruma sorumluluğunun amaç ve hedeflerini belirterek, uluslararası toplumun rolüne dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda, 138. maddede devletler ilgili maddede yer aldığı şekliyle, koruma sorumluluğunu kabul etmişlerdir. Bu maddeye göre,

Her bir Devlet, nüfusunu soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğuna sahiptir. Bu sorumluluk, uygun ve gerekli araçlarla bu tür suçların ve bunların kısıktılmasının önlenmesini gerektirir. Bu sorumluluğu kabul ediyoruz ve buna uygun şekilde hareket edeceğiz. Uluslararası toplum, uygun şekilde Devletleri bu sorumluluğu yerine getirmeye teşvik etmeli ve yardımcı olmalı ve Birleşmiş Milletler’in erken uyarı kapasitesi oluşturmalarını desteklemelidir.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ ICISS, vii.

⁵⁷⁰ Koruma sorumluluğuna ilişkin diğer belgelerle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Reçber, *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, 257-282.

⁵⁷¹ UNGA, “2005 World Summit Outcome”, A/RES/60/1 (20 Eylül 2005), 138. paragraf.

Dünya Sonuç Bildirisi'nin 139. maddesi de şu şekildedir:

Uluslararası toplum, Birleşmiş Milletler aracılığıyla, ayrıca, Şart'ın VI. ve VIII. Bölümleri uyarınca, uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl yolları kullanarak, nüfusları soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korumaya yardımcı olma sorumluluğuna sahiptir. Bu bağlamda, barışçıl yollar yetersiz kalırsa ve ulusal yetkililer nüfuslarını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korumada açıkça başarısız olurlarsa, Güvenlik Konseyi aracılığıyla, Şart'ın VII. Bölümü de dâhil olmak üzere, uygun şekilde, ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği yaparak, zamanında ve kararlı bir şekilde toplu eylemde bulunmaya hazırız.⁵⁷²

Sonuç Bildirisinde, her bir devletin “kendi halkını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı işlenen suçlardan koruma sorumluluğuna sahip” olduğu ifade edilirken, bu sorumluluğun, aynı zamanda bu tür suçların uygun ve gerekli araçlar ile durdurulmasını da kapsadığı belirtilmiştir. Aynı metinde, kabul edilen bu sorumluluk bağlamında uluslararası toplumun, devletleri ve BM'yi onların bu husustaki sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda desteklemesi gerektiği hususuna yer verilmiştir. Bu doğrultuda, koruma sorumluluğu hakkında detaylı bilgiler içeren her iki rapor, yani ICISS ve BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisi, koruma sorumluluğu kavramının çerçevesini incelerken, onunla beraber, sorumlu egemenlik ilkesi ve değişen güvenlik paradigmaları hakkında da bazı önemli noktalara vurgu yapmaktadır. Klasik anlamda egemenlik, “bir ülkede en üstün, kendisinin üstünde başka güç ve otorite kabul etmeyen bir gücü, bir otoriteyi”⁵⁷³ tanımlar. 1928 *Palmas Adası Davası* ile ilgili kararda hâkim “devletlerarası ilişkilerde egemenlik, bağımsızlığı ifade eder”⁵⁷⁴ şeklinde tanımlama yapmıştır. Uluslararası hukuk bağlamında bir devletin egemenliği, bağımsızlık ve iç egemenlik kapsamında anlaşılmaktadır. Bu noktada, devletlerin egemen eşitliği ilkesi ve birbirlerinin iç işlerine karışmama prensibi, egemenlik ilkesinin iki önemli ayağını oluşturur. Devletler egemenlikleri gereği kendi sosyal ve ekonomik sistemini yönetmekte bağımsız özneler olarak yer alsalar da, uluslararası hukuk çerçevesinde anlaşmalar, hukukun genel ilkeleri ve uluslararası

⁵⁷² UNGA, 139. paragraf.

⁵⁷³ Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 255.

⁵⁷⁴ Permanent Court of Arbitration, *Island of Palmas (or Miangas) (The Netherlands / The United States of America)*, (1928): 8, erişim 15 Haziran 2024, <https://pca-cpa.org/en/cases/94/>.

teamül hukuku kurallarınca hareket etme yükümlülüğü altındadırlar.⁵⁷⁵ Bu doğrultuda devlet egemenliği uluslararası hukukun önemli bir unsurunu oluştururken, bir devletin vatandaşlarına onların haklarını ihlal etme hakkı vermemektedir. Fernando Teson bir devletin kendi halkına karşı getirmesi gereken sorumluluğu şu şekilde ifade eder:

Devletlerin varlığının nihai gerekçesi, vatandaşların doğal haklarının korunması ve uygulanması olduğundan, ciddi insan hakları ihlallerine giren bir hükümet, varoluş amacına ihanet eder ve böylece, yalnızca ülke içindeki meşruiyetini değil, aynı zamanda da uluslararası meşruiyetini kaybeder.⁵⁷⁶

Bu anlamda ICISS raporunda yer alan egemenlik tanımına bakıldığında, egemenliğin iki biçiminden bahsedildiği gözükmemektedir ki, buna göre, dışsal ve içsel olmak üzere egemenliğin ikili bir sorumluluğu beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Egemenliğin dışsal boyutu, diğer devletlerin egemenliklerine saygı duymak anlamını ifade ederken; içsel boyutu ise etkili bir siyasi yönetim kurmak ve devletin tüm insanların temel haklarına ve insanlık onuruna saygı duymasındır. Bu tanımlamayla beraber insan hakları sözleşmelerinde ve BM uygulamalarında egemenliğin, artık her iki boyutu da içerecek şekilde, yani ‘sorumlu egemenlik’ olarak anlaşılabileceği belirtilmiştir.⁵⁷⁷ Bu anlamda, Francis Deng, sorumluluk olara egemenliğin uluslararası toplum için hesap verilebilirlik oluşturduğunu vurgulamaktadır. Deng’e göre, iç çatışmaların ve insan haklarının kurbanları olan toplumların, kendi ulusal otoritelerinin hesap verilebilirlik mekanizmalarını hayata geçirebilme kapasiteleri oldukça azdır. Dolayısıyla bu sorumluluğu harekte geçirecek bir kaldıraç görevini üstlenmesi gereken, uluslararası toplumdur.⁵⁷⁸ Böylece ‘sorumluluk olarak egemenlik’ ilkesi, devletlerin kendi halkları karşısında sahip oldukları bir ‘ödev’ olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim egemenlik ilkesi, devletlerin temel yapı taşını oluşturan önemli bir unsur olmaya devam etse de, bu

---

⁵⁷⁵ Gündüz, 255.

⁵⁷⁶ Fernando R. Tesón, *Humanitarian Intervention: An Inquiry Into Law and Morality* (Ardsey: Transnational Publisher, 2005), 16.

⁵⁷⁷ ICISS, *The Responsibility to Protect*, 8.

⁵⁷⁸ Francis Deng, “From ‘Sovereignty as Responsibility’ to the ‘Responsibility to Protect’”, *Global Responsibility to Protect* 2, sy 4 (2010): 370.

egemenlik hiçbir devletin, egemenliği altındaki insanları kitlesel katliama veya ağır insan hakları ihlaline maruz bırakmasının gerekçesi olamaz.

Koruma sorumluluğu çerçevesinde dönüştürülen ‘sorumluluk olarak egemenlik’ ilkesiyle beraber, 1933 tarihli Devletlerin Hak ve Görevlerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi’nde egemen bir devletin sahip olması gereken dört özelliğe (nüfus, belirli bir toprak parçası, siyasi bir otorite ve diğer devletler ile ilişki kurabilme kapasitesi)⁵⁷⁹, Thomas G. Weiss’in ifadesiyle, “insan haklarına bir nebze olsun saygı”⁵⁸⁰ unsuru da eklenmiştir. Ancak devletlerin, kendi halklarını koruma konusunda yetersiz kaldıkları durumlarda uluslararası toplumun müdahalesine ‘egemenliklerinin ihlali’ olarak bakabilmeleri nedeniyle zaman zaman karşı çıktıkları görülmektedir. Böylece koruma sorumluluğu, insan hakları nedeniyle devletlerin iç işlerine karışılmasının dışında sorumlu olarak egemenlik ilkesiyle, egemenliği insan haklarına karşıt bir konumda görmek bir yana, bizzat egemenliğin kendisinin bir parçası yapmıştır.⁵⁸¹ Bu bağlamda koruma sorumluluğu kavramının savunucuları, bir devletin kendi vatandaşlarını kitlesel insan hakları ihlallerinden koruyamadıkları durumlarda, dışarıdan yardım istemeleri ve gelen yardımları kabul etmeleri gerektiğini ileri sürmektedirler. İlgili devletin, söz konusu ihlallerden etkilenen nüfusa yönelik olarak alması gereken önlemleri almaması veya kasıtlı olarak engellemesi durumunda, bu devletin, uluslararası düzeyde bir eylemin hedefi olması mümkündür. Bu anlamda koruma sorumluluğu bağlamında egemenlik, bir devlete hem kendi halkına hem de uluslararası topluluğa karşı hesap verme yükümlülüğü vermektedir. Bu görüşe göre, egemenlik mutlak değil, şartlara bağlı olan bir durum olarak yer alırken; bir devletin kendi vatandaşlarının temel haklarını büyük ölçüde ihlal etmesi durumunda, egemenliği askıya alınabilecektir.⁵⁸² Bu noktada, uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunun saptanması ve ‘önleme sorumluluğu’ kapsamında gerçekleştirilen eylemlerin yetersizliği, ‘tepki

⁵⁷⁹ Convention on Rights and Duties of States, (26 Aralık 1993), <https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=0800000280166aef>.

⁵⁸⁰ Weiss, *Humanitarian Intervention*, 98.

⁵⁸¹ Alex J. Bellamy, “The Responsibility to Protect”, içinde *Security Studies*, ed. Paul D. Williams ve Matt McDonald (London: Routledge, 2018), 239-240; Cristina Lafont, “Human Rights, Sovereignty, and the Responsibility to Protect”, içinde *Critical Theory in Critical Times*, ed. Penelope Deutscher ve Cristina Lafont (New York: Columbia University Press, 2017), 48.

⁵⁸² Weiss, *Humanitarian Intervention*, 107.

verme sorumluluğu'nu yani müdahalede bulunmayı gerekli kılar. BM Güvenlik Konseyi'nin sorumluluğu tam da burada ortaya çıkar. Nitekim ICISS raporunda "insanları koruma amaçlı askeri müdahaleyle ilgili her türlü konuda Güvenlik Konseyi'nin ilk başvurulacak adres olması gerektiği"⁵⁸³ detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Raporda ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin, daha önce tecrübe edildiği üzere, kendisinden beklenen sorumluluğu yerine getirmemesi durumunda neler yapılabileceğine yönelik şu soru sorulmuştur:

Güvenlik Konseyi'nin insancıl hukukun veya insan hakları konularının önemli ölçüde tehlikede olduğu bir müdahale teklifini açıkça reddetmesi veya Konsey'in böyle bir öneriyi ele almaması durumunda, makul bir süre içinde koruma sorumluluğunu yerine getirmenin alternatif yollarının tamamen göz ardı edilebileceğini iddia etmek zordur. Bu konuda seçenekler nelerdir?⁵⁸⁴

Bu bağlamda, BM Genel Kurulu'nun veya bölgesel örgütlerin hangi kurallar çerçevesinde bunu sağlayacakları düzenlenmiştir.⁵⁸⁵ ICISS, Irak ve Kosova'da olduğu gibi, ABD ve müttefiklerinin BM Güvenlik Konseyi'ni görmezden geldiklerinin ve Batılı olmayan devletlerin egemenliklerine karşı harekete geçebileceklerinin ve bu noktada onları durdurulabilecek çok fazla etkili bir yapının olmadığı farkındadır.⁵⁸⁶ Bu noktada, müdahale olgusunda, egemenlik ilkesinin önemi dikkate alındığında, Çin'in koruma sorumluluğuna getirmiş olduğu, 'sorumlu koruma' (*responsible protection*) yaklaşımını dikkate almak mümkündür. Bu yaklaşıma göre, koruma sorumluluğu sadece askeri müdahale ile hayata geçirilmek durumunda değildir. Aynı zamanda diplomatik, ekonomik ve insani yardımlar gibi unsurlar da barışçıl yöntemlerle bir koruma sağlayabilir. Bu doğrultuda, Çin'in yaklaşımı, egemenlik ilkesine daha sınırlı bir yaklaşımı içerirken, dış müdahaleye daha az fırsat verecek bir yaklaşımı temsil etmektedir.⁵⁸⁷ Çin'in açıklamasına benzer bir şekilde, Brezilya da, koruma

⁵⁸³ ICISS, The Responsibility to Protect, 53.

⁵⁸⁴ ICISS, 53.

⁵⁸⁵ ICISS, The Responsibility to Protect, 53-55.

⁵⁸⁶ David Chandler, "The Responsibility to Protect? Imposing the 'Liberal Peace'", *International Peacekeeping* 11, sy 1 (2004): 72.

⁵⁸⁷ Çin'in koruma sorumluluğu yaklaşımı için bkz. Tim Nicholas Rühlig, *China's Foreign Policy Contradictions: Lessons from China's R2P, Hong Kong, and WTO Policy* (New York: Oxford Academic, 2022), 40-89.

sorumluluğuna alternatif bir yaklaşım olarak ‘korurken sorumluluk’ (*responsibility while protecting*) yaklaşımını önermektedir.⁵⁸⁸

Zaman içerisinde orta çıkan yeni kavramlarla yeniden dönüşen egemenlik, devletlerin en temel sütunu olma misyonunu devam ettirmektedir. Ancak sorumluluk olarak egemenliğin vermiş olduğu yeni sorumluluklarla birlikte 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirisinde anıldığı üzere, devletlerin kendi nüfuslarını, zaten uluslararası hukukça yasaklanmış olan etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar, soykırım ve savaş suçlarına karşı korumaları, sadece egemenliklerinin bir gereği değil, aynı zamanda, uluslararası hukukun koymuş olduğu kuralların da öngördüğü bir husustur. Dolayısıyla, uluslararası hukukun ihlal edilemez emredici kuralları olarak *jus cogens* haline gelmiş olan bu yasaklara uymak, zaten devletlerin başlıca sorumluluğu arasında yer almaktadır.

Koruma sorumluluğuna ilişkin diğer önemli bir husus ise, bu kavramın tek taraflı müdahalelere imkân verebilecek olmasıdır.⁵⁸⁹ Dolayısıyla egemenlik, başka devletlerin iç işlerine müdahil olmama ve tek taraflı müdahale riski, koruma sorumluluğu bağlamında tartışılan temel unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durumda, ICISS raporunun girişinde yer alan Kofi Annan’ın sorusu tekrardan önem kazanmaktadır: İnsani krizler nasıl durdurulacaktır? Bu bağlamda BM sisteminin ve uluslararası toplumun sorumluluğunun bir yandan tüm olaylar karşısında ‘tarafsız’ kalınarak, bir yandan da insani krizin çözülmesine yönelik bir sistemin geliştirilmesiyle aşılabileceğini söylemek mümkündür. Bu noktada, koruma sorumluluğunun ancak BM Şartı çerçevesince hata geçirilebilecek bir ilke olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Koruma sorumluluğunun referans alınarak hayata geçirilmesinin ilk örneğini Libya müdahalesi oluşturmaktadır. BM Güvenlik Konseyi, Libya’da sivil halkın maruz kaldığı şiddetin önlenmesi amacıyla 17 Mart 2011 tarihinde askeri güç kullanılmasına yetki veren 1973 sayılı kararı, koruma sorumluluğuna

---

⁵⁸⁸ Brezilya’nın ‘korurken sorumluluk’ başlıklı BM Genel Sekreterine sunmuş olduğu rapor için bkz. “Letter dated 9 November 2011 from the Permanent Representative of Brazil to the United Nations addressed to the Secretary-General” (A/66/551-S/211/701), 11 Kasım 2011, erişim 20 Temmuz 2024, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n11/591/29/pdf/n1159129.pdf>.

⁵⁸⁹ Chandler, “The Responsibility to Protect?”, 73.

dayandırmıştır.⁵⁹⁰ Libya müdahalesi, bu tez çalışmasının örnek olayını oluşturması nedeniyle ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde ele alınacağından, burada genel olarak müdahaleyi takiben koruma sorumluluğu normuna dair ortaya çıkan birkaç hususa değinilecektir. Libya müdahalesinde hayata geçirilen koruma sorumluluğuna ilişkin BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, artık kendini gerçekleştirmiş bir kavram/ilke olan ‘koruma sorumluluğu’ ile tarihin, daha iyi bir yönde ilerlediğini ifade etmiştir. Koruma sorumluluğunun Libya müdahalesinde hayata geçirilmesi üzerine, bu gelişimi takip eden iyimser yazarlar da benzer düşünceler dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Ramesh Thakur, koruma sorumluluğunu “oyun değiştirici” ve güçlü yeni bir norm olarak yorumlamıştır. Alex Bellamy’e göre, koruma sorumluluğu, tehdit ve zulümler karşısında uluslararası toplumun vereceği tepkiyi şekillendirme hususunda önemli bir rol oynamıştır.⁵⁹¹ Ne var ki, Libya müdahalesinde koruma sorumluluğu; Libya halkını koruyucu bir strateji olarak onaylanırken, uygulanması sırasında, daha fazla insani yıkımı öngörmeye veya durdurmaya yönelik herhangi bir tedbiri bünyesinde taşımadan gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda Libya örneğiyle, koruma sorumluluğu kavramının, ‘ateş altında’ kaldığı ileri sürülmüştür.⁵⁹² İlerleyen süreçte, patlak veren Suriye krizi ve bu krizi önlemeye yönelik harekete geçme hususundaki isteksizlik, *inter alia*, koruma sorumluluğu normunun sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Ban Ki-moon, uluslararası toplumun insani krizler karşısında harekete geçmesine ilişkin şu ifadede bulunmuştur:

Hatırlayalım, tarihsel olarak uluslararası toplum olarak en büyük başarısızlığımız, ciddi tehditler karşısında harekete geçme konusunda isteksizliğimiz olmuştur. Sonuç ise, çoğu zaman, bizi sonsuza kadar rahatsız eden, can ve güvenirlilik kaybı olmuştur.

---

⁵⁹⁰ UNSC, S/RES/1973 (17 Mart 2011), <http://unscr.com/en/resolutions/1973>.

⁵⁹¹ Ramesh Thakur, “Libya and the Responsibility to Protect: Between Opportunistic Humanitarianism and Value-Free Pragmatism”, *Security Challenges* 7, sy 4 (2011): 19; Alex J. Bellamy, “Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm”, *Ethics & International Affairs* 25, sy 3 (2011): 263.

⁵⁹² Kate Farguson, “Did the Libyan Intervention Give R2P a Bad Name?”, *UNA-UK*, 16 Mart 2017, erişim 15 Mayıs 2024, <https://una.org.uk/magazine/1-2017/did-libyan-intervention-give-r2p-bad-name>.

Sarkacın geçmişe dönmesine izin vermeyelim. En iyiyi [koruma sorumluluğunu], iynin düşmanı yapmayalım.⁵⁹³

Justin Morris, koruma sorumluluğunun hâkim bir davranış standardının olmamasının, koruma sorumluluğuna yönelik destekleri azalttığını ileri sürmektedir. Morris; askeri müdahaleye izin veren kararların kapsamının stratejik çıkarlardan uzak tutulacak bir şekilde alınması ve koruma sorumluluğunun çerçevesinin de buna göre saptanmasının gerekliliğinin önemine vurgu yapmaktadır.⁵⁹⁴ Bu bağlamda, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin koruma sorumluluğunun hayata geçirilmesinde de veto haklarına sahip olmaları, büyük insani krizler karşısında harekete geçmeyi zorlaştırırken, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin konuların çözümünde de kısıtlamaya neden olmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinin veto haklarını kendi ulusal çıkarları bağlamında kullanabiliyor olmaları, uluslararası barış ve güvenliği etkileyen çoğu olaylar karşısında eylemde bulunulmasını engellemektedir. Dolayısıyla sonuçları bakımından toplumların pek çoğu için olumsuz sonuçlar doğuran insani krizlere müdahalede bulunma yetkisinin, temsil kuvveti daha yüksek bir merci tarafından yürütülmesi gerektiği savunulmaktadır.⁵⁹⁵

Her ne kadar günümüz uluslararası ilişkilerinde barışı koruma unsurları, belirli devletlerin çıkarlarına hizmet ettiği gerekçesiyle tartışılıyor olsa da, bu mekanizmalar, hedef ve amaçları bakımından uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında olumlu gelişmeler olarak ortaya çıkmaktadır. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğunun pratikteki uygulamaları farklılaşırken, açık bir şekilde insani yıkımların yaşandığı durumlarda harekete geçilemiyor oluşu ya da kimi zaman da devletlerin reelpolitik kaygılarıyla çelişmesi nedeniyle insani felaketlerin engellenemiyor oluşu, uluslararası barış ve güvenliği etkileyen sorunlara yönelik daha fazla sayıda çözüm mekanizmasının gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Benzer şekilde, 'Barış için Birleşme' mekanizmasının da hayata geçirilmesi zor

⁵⁹³ "Responsibility to Protect Came of Age in 2011, Secretary-General Tells Conference, Stressing Need to Prevent Conflict before It Breaks Out", *UN Press* (SG/SM/1468), 18 Ocak 2012, erişim 15 Mayıs 2024, <https://press.un.org/en/2012/sgsm14068.doc.htm>.

⁵⁹⁴ Justin Morris, "Libya and Syria: R2P and the Spectre of the Swinging Pendulum", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 89, sy 5 (2013): 1266.

⁵⁹⁵ Pınar Gözen Ercan, "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 5, sy 2 (2015): 173-177.

gözükmektedir. Bunun en yakın örneğini 2011 tarihinde başlayan ve günümüze kadar devam eden Suriye’de, Yemen’de, Myanmar’da ve dahası bugün canlı bir şekilde şahit olduğumuz Filistin’de yaşanan büyük insani trajedilerde görmek mümkündür. Ancak bu zorluklar barışı sağlama konusundaki girişimleri göz ardı etmeyi değil, barış üzerinde daha fazla kalıcı, yapıcı, adil ve güçlü devletlerin çıkar dinamiklerine takılmayan mekanizmaların oluşturulması yönünde çalışmaları gerekli kılmaktadır.

BÖLÜM IV

KURAMSAL VE KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE OLARAK *JUS AD BELLUM* VE BARIŞ HAKKI İLİŞKİSİ

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması hedefi nasıl ki özünde bir evrenselliği barındırıyorsa, barış hakkı da benzer bir şekilde evrensel niteliklere sahiptir. Bu bağlamda her bir uluslararası aktörün barış ve güvenliğin korunmasında sorumlu olduğu ve gerekli yükümlülüklerle sahip olduğu bilinmektedir. İnsanların, devletlerin ve uluslararası veya bölgesel kurumların her biri, belirli bir sorumluluğa sahiptir. Bu noktada barış hakkının gerek bireysel gerekse de kolektif boyutu dikkate alındığında, bu hakkın korunmasının farklı biçimleri ortaya çıkabilmektedir. Buna göre, şöyle bir sınır çizmek mümkündür: Savaş/iç savaş, barış hakkı ihlalinin en keskin unsurunu oluşturur. Bu doğrultuda, ortaya çıkan savaş veya iç savaş durumları barış hakkının gözetilmesine ve onun hayata geçirilmesine engel olmaktadır.

Barış hakkının korunması, *jus ad bellum* prensiplerine, yani hukuka uygun kuvvet kullanımına riayet edilmesiyle doğrudan ilgilidir. Böylece kuvvet kullanmanın gerekçesi ve meşruiyeti barış hakkının gözetilmesiyle ilişkili iken, kuvvet kullanımına ilişkin kurallar barış hakkının hayata geçirilmesinde ve korunmasında da yardımcı olmaktadır. Bu noktada, ağır insan hakları ihlalleri karşısında geliştirilen insani müdahale ve koruma sorumluluğu gibi hukuki düzenlemeler önemli birer araçtır. Ne var ki, insani gerekçelerle yapılan müdahaleler, çoğu zaman tartışmalara ve eleştirilere sebebiyet vermiştir. Bu noktada özellikle TWAIL’ci yaklaşımlar, söz konusu bu müdahaleleri post-kolonyalizm/yeni-sömürgeciliğin unsurları ve yeniden sömürgeleştirme süreci çerçevesinde değerlendirirken, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının, güç arayışlarından ve hegemonik hedeflerden ayrıştırılması gerekliliğinin önemini işaret etmektedir. TWAIL’in bu yaklaşımı temelinde *jus ad bellum*, bu bölümde, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında en hayati rolü olan BM Güvenlik Konseyi’nin performansına ve bunun küresel istikrara, güvenliğe ve barışa etkisi tartışılacaktır.

4.1. Üç Kıtas Etrafında *Jus Ad Bellum*: Güvenlik, İstikrar ve Küresel Adalet

Jus ad bellum, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin kuralların yürürlüğe konmasında ve ihlalcilerin caydırılmasında ya da cezalandırılmasında önemli rolü, BM Güvenlik Konseyi'ne vermektedir. Nitekim görüldüğü üzere BM Güvenlik Konseyi'nin sorumluluğunda olan barış ve güvenliğin etkili bir şekilde korunması, veto sistemi nedeniyle, pek mümkün olamamaktadır. Bu noktada konunun uluslararası barış ve güvenliğe geldiği, kuvvet kullanılmasını gerektiren durumlarda, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin patlak veren krizler her zaman *jus ad bellum* çerçevesinde çözülememektedir. Bu doğrultuda BM'nin özellikle Ruanda ve Srebrenitsa'da gerçekleşen soykırımları engelleyememesi ve Kosova'da yaşanan tartışmalı durum, vahim düzeydeki insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun eyleme geçmesini ve bu amaçla etkili hukuki düzenlemelerin varlığını gerekli kılmıştır.

2001 yılında kabul edilen ICISS raporunda Kosova operasyonuna atıf yapılırken, egemen bir devlete karşı askeri müdahalenin meşruluğu, burada gerçekleşen insan hakları ihlallerinin müdahalede bulunulmasını gerektirecek kadar 'ağır' olup olmadığı hususu sorgulanmıştır. Bu durum, çatışmayı durdurmak üzere tüm barışçıl yolların tüketilip tüketilmediği ve eğer NATO'nun müdahalesi olmasaydı, Kosova'da da tıpkı daha önce Bosna'da olduğu gibi soykırım yaşanıp yaşanmayacağı sorularını gündeme getirmiştir.⁵⁹⁶ Dolayısıyla, kitlesel insani krizlerin yaşandığı ve önemli insan hakları ihlallerinin vuku bulduğu durumlara nasıl karşılık verileceği, önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada gerek insani müdahale olgusu gerekse de koruma sorumluluğu, müdahale olgusunu büyük ölçüde sorgulatmaktadır. Bunlara zaman içerisinde, insan hakları, güvenlik ve egemenlik bağlamında farklı cevaplar üretilmekle beraber, koruma sorumluluğu kavramı da, uygulama esnasında, geçmişte özellikle sömürgecilik dolayısıyla büyük acılara sebep olmuş olan 'uygarlık misyonu'nun bir parçası olarak algılanmaya başlanmıştır. Bunun temel nedeni ise, uluslararası barış ve güvenliği etkileyen meselelerde BM'deki hâkim güçlerin tutarsız biçimde karar almaları

---

⁵⁹⁶ ICISS, The Responsibility to Protect, 1.

olmuştur. Özellikle sömürgecilik-sonrası dönem düşünürleri, koruma sorumluluğu kavramının Fransa'nın zamanında Afrika coğrafyasına yönelik olarak hayata geçirdiği medenileştirme misyonunun 21. yüzyıldaki izdüşümü olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵⁹⁷ Bu anlamda özellikle 2003 yılında yaşanan Darfur krizi sonrasında, koruma sorumluluğu, 'başarısız' veya 'haydut' denilen devletlerin yeniden sömürgeleştirilmesinde kullanılan bir maske olarak görülmeye başlanmıştır.⁵⁹⁸

1991'de Haiti'ye yönelik olarak gerçekleştirilen uluslararası müdahaleden sonra da, bu ülkede ekonomik, siyasi ve hukuki istikrarsızlık günümüze kadar devam etmiştir. İnsani felaketlerin engellenemediği Haiti'de konuya ilişkin devasa sorunlar ne yazık ki 'çözumsuz' kalmıştır. Haiti'de sürekli bir istikrarsızlığın hâkim olması sonucu literatürde 'Haiti yorgunluğu' olarak ifade edilen ve "artan krizler karşısında duyarlılık kaybı"⁵⁹⁹ anlamına gelen bir tanımlama ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁰ Bu tür bir tanımlama biçiminin, Haiti'de yaşanan durumu bir şekilde uluslararası toplumun 'normali' haline getirip, çözumsuz kalmasına hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Uluslararası toplumun bu duyarsızlığı karşısında Perry B. Newman, çözüm gerekliliğinin adalet ve eşitlik meselesi olduğunu ve Haiti halkının daha azını hak etmediğini ifade ederek, büyük çaplı insani kriz altındaki Haitililerin durumunun önemine dikkat çekmektedir.⁶⁰¹

Realist perspektifte dış politikanın, bir devletin başka devletlere ve uluslara karşı ahlaki bir sorumluk temelinde oluşturulamayacağı savunulur. Bu görüş sahipleri, koruma sorumluluğunun insani krizlerin çözümünde ahlaki ve etik bir duruşu ve sorumluluğu ifade ettiğini görmezden gelirler. Bu nedenle; büyük ve yıkıcı insani felaketleri önlemede başvuru olan bu kavramlar, devletlerin çıkarlarının da olaya dahil olmasıyla 'siyasileşmekte' ve asıl hedef olan insani krizlerin önlenmesinde istenilen düzeyde etkili olmamaktadır.⁶⁰² İşin aslı, müdahalenin insani kaygılarla yapılmadığına olan inancın tüm dünyada çok güçlü olmasıdır. Bu

---

⁵⁹⁷ Hollenbach, "Humanitarian Intervention: Why, When & How".

⁵⁹⁸ Mamdani, *Saviors and Survivors*, 300.

⁵⁹⁹ Joe Hernandez, "They Can't Afford Haiti Fatigue. So They Rally As Another Disaster Hits", *NPR*, 19 Ağustos 2021, erişim 24 Mayıs 2024, <https://www.npr.org/2021/08/19/1028971185/haiti-earthquake-haitian-americans-relief-efforts>.

⁶⁰⁰ Newman, "We Cannot Afford to Succumb to 'Haiti Fatigue'".

⁶⁰¹ Newman.

⁶⁰² Hollenbach, "Humanitarian Intervention: Why, When & How".

doğrultuda müdahale kavramının kendisi, meşruluğunu, uluslararası toplumun müdahalede bulunduğu olaylar karşısında sergilemiş olduğu davranışlar bütününden almaktadır. Nihayetinde müdahalenin hayata geçirilmesi, ölen insanların sayısının çokluğuna veya azlığına bakılarak değil, genel olarak devletlerin, özel olarak ise, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinin çıkarları temelinde kararlaştırılmaktadır. O yüzdendir ki, David Chandler, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında özellikle Irak ve Kosova müdahalesinden sonra "BM Güvenlik Konseyi'nin 'veto'su kesinlikle bir veto değildir ve bunun kullanımı veya kullanım tehdidi, yalnızca askeri müdahalenin 'hak'tan ziyade 'güç' tarafından dikte edildiği gerçeğini ortaya koymaktadır"⁶⁰³ yorumunu yapmıştır. Bu noktada, ekonomik ve siyasi üstünlüğe sahip olan büyük güçlerin hesap verebilirliğinin nispeten daha az olması, 'iyi uluslararası vatandaşlar' olarak "müdahale etmekle görevlendirilen büyük güçlerin, askeri ve ekonomik kaynaklara sahip olmayan güçlere göre daha yüksek ahlaki meşruiyetle hareket edecekleri varsayımına ve doğrudan ahlakın, gücün aracı olarak kullanılmasına dayanır."⁶⁰⁴ 'Başarısız' veya 'haydut devlet' tanımlamaları yoluyla bazı devletlerin 'güvenlikleştirilmesi', uluslararası barış ve güvenliğin küreselliğini baltalarken aynı zamanda Batı güdümlü bir sistemin hakim olmasına neden olabilmektedir.⁶⁰⁵ Bu husus, müdahale konusunda küresel bir düzenin oluşumunu engellediği gibi, "güç hakka eşittir"⁶⁰⁶ anlayışının benimsenmesiyle uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunları reelpolitik amaçların bir parçası haline getirmektedir. Bu anlamda Haiti örneğine ilişkin "Haiti'yi yok etmeyecek bir yardıma ihtiyacı var"⁶⁰⁷ söylemi, insani krizler karşısında alınan önlemlerin, devletlerin kendi reelpolitik önceliklerini ve beklentilerini esas almaları nedeniyle toplumların barış ve güvenliğine 'zarar verici' nitelikte değil, onları istikrara kavuşturacak şekilde tanımlanması gerekliliğini özetlemektedir.

---

⁶⁰³ Chandler, "The Responsibility to Protect?", 72.

⁶⁰⁴ Chandler, 76.

⁶⁰⁵ Mohamed Hashi, "The Failed-State Paradigm and Implications for Politics and Practices of International Security", *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies* 14, sy 1 (25 Mart 2015): 89.

⁶⁰⁶ Chandler, "The Responsibility to Protect?", 86.

⁶⁰⁷ Hernandez, "They Can't Afford Haiti Fatigue. So They Rally As Another Disaster Hits".

Müdahale kavramına eleştirel bir bakış sunan Mahmood Mamdani, aşağıdaki satırlar ile sömürgecilikten kurtularak bağımsız olan devletlerin yeni sömürgeciliğin aracı olan bir sistemin kurbanları olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Eski egemenlik sisteminden yeni insani düzene geçiş, ‘başarısız’ veya ‘haydut’ devletler olarak tanımlanan oluşumlarla sınırlıdır. Sonuç, bir kez daha, dünyanın büyük bir kısmında devlet egemenliğinin elde edildiği, ancak Afrika ve Orta Doğu'daki giderek daha fazla ülkede askıya alındığı, çatalı bir sistemdir.⁶⁰⁸

Dolayısıyla ‘müdahale’ kavramı özellikle Afrika ülkeleri açısından ‘sömürgecilik’ hafızasının bir parçasını oluşturmaktadır. Tabii ki, bunun devletin sorumluluğundan kaçması anlamında yorumlanmaması gerekir. Ancak BM ve daha da özelde BM Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin aldığı kararlarda adil olmalıdır. Ne var ki, günümüzde bunun böyle olmadığı açıktır. Uluslararası toplumun kendisine verdiği bu yükümlülüğü ve görevi yerine getirirken Birleşmiş Milletler’in hedefi, insanlığın karşı karşıya kaldığı kitlesel insan hakları ihlallerini önleme konusunda daha fazla iyileştirici mekanizma kurmak olmalıdır. Bu doğrultuda devlet egemenliğine tekrar değinecek olursak, egemenlikteki bu değişim iyimserler tarafından insan haklarının korunması konusunda büyük bir coşku yaratmıştır. Tabii ki, egemenliğin bu biçimi, toplumların insanlığa karşı suçlardan, etnik temizlik, soykırım ve savaş suçlarından korunması hususunda önemli bir gelişmeyi işaret etmiştir. Ancak burada değinilmesi gereken bir nokta; devletin bu sorumluluğunu gerçekleştirmede yetersiz veya isteksiz kaldığı durumlarda, koruma sorumluluğunu gerçekleştirme görevinin uluslararası topluma geçiyor olmasıdır. Böylece devletlerin, sınırsız otoriteleri insan hakları bağlamında sınırlandırılmış olmaktadır.

Burada sözü edilen insani krizi engelleme konusundaki bu yetki, uluslararası topluma, yani BM’ye, daha da özelde, BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimî üyesine geçmektedir. Bununla beraber Amerika’nın 2001 Afganistan ve 2003 Irak ve NATO’nun 1999 Kosova müdahalesi ve bunların meşruiyetine ilişkin

---

⁶⁰⁸ Mamdani, *Saviors and Survivors*, 274.

tartışmalar,⁶⁰⁹ güçlü devletlerin hesap vermekten uzak olması durumuyla da birleşince *jus ad bellum* ilkelerinin ve uluslararası hukukun güvenilirliğini zayıflatmaktadır. Bu noktada 11 Eylül saldırılarını takiben başlatılan ‘teröre karşı savaş’, uluslararası barış ve güvenliği zayıflatan unsurların başında gelmektedir. Anthony Anghie’nin ileri sürdüğü üzere, teröre karşı savaş, ırksallaştırılmış ötekilerin, medenileştirme misyonu aracılığıyla dönüştürmede kullanılan gerekçelerden biridir.⁶¹⁰ Nitekim 11 Eylül terör saldırılarının hemen sonrasında BM Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu 1373 sayılı kararının arkasında, ABD’nin terörizme karşı başlatmış olduğu ‘şeytan eksen’i veya ‘teröre karşı savaş’ söylemlerinin olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda 11 Eylül saldırılarını takiben Bush Hükümetinin 18 Eylül 2001 tarihinde aldığı Ortak Karar (*Joint Resolution*),⁶¹¹ ABD’ye yönelmiş olan bu saldırıya karşı ABD Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasını düzenleyerek, terörizme karşı mücadele karşısında alınacak önlemlerde yasal bir gerekçe olarak kullanılmıştır.⁶¹² Terörizme karşı savaşın ABD ulusal çıkarına nasıl hizmet ettiği şu şekilde ortaya konulmuştur:

Terörizme karşı savaşın, küresel petrol rezervlerinin kontrol edilmesi, savunma harcamalarının arttırılması, ülkenin uluslararası askeri varlığının genişletilmesi ve çeşitli bölgesel güçlerin oluşturduğu stratejik zorluklara karşı koymayı içeren daha büyük bir ABD jeopolitik gündeminin takibi için uydurulmuş bir sis perdesi olduğu iddia edilmiştir.⁶¹³

Bu meşruiyet tartışmalarında Chandler, uluslararası güç dengesinin barış hakkını korumaktan nasıl uzak olduğunu, reel politik ve ahlak arasında bir bağ kurarak gözler önüne sermiştir. Bu noktada Chandler, reel politik ve ahlakın aslında aslında birbiri ile çelişmek zorunda olmadığını ileri sürer. Nitekim ona göre, uygulamada, ahlak ve etik değerler sürekli olarak güce göre şekillendirilmektedir. Tam tersi bir durumda, gücün ahlaki değerler için hayata geçirilmesi durumunda

⁶⁰⁹ Bu operasyonların ahlaki görev söylemleri bağlamındaki tartışmalar için bkz. Tesón, *Humanitarian Intervention*; Wheeler, “Humanitarian Intervention After Kosovo”; Krusch, “Review Essay Legality, Morality and the Dilemma of Humanitarian Intervention after Kosovo”.

⁶¹⁰ Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, 9.

⁶¹¹ “Joint Reslution”, PL 107–40 (SJRes 23), 18 Eylül 2001, erişim 03 Haziran 2024, <https://www.congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf>

⁶¹² “The U.S. War in Afghanistan”, *Council on Foreign Relations*, erişim 24 Haziran 2024, <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan>.

⁶¹³ Richard Jackson, “War on Terrorism”, *Britannica*, 2 Mayıs 2024, erişim 10 Haziran 2024, <https://www.britannica.com/topic/war-on-terrorism>.

ise, bu yöndeki çabaların sıklıkla veto sisteminin gadrine uğradığını söylemek mümkündür. Chandler, bu hususta bir başka noktaya vurgu yapar. Müdahaleyle ilişkin gerekli tüm şartlar karşılanıyor olsa dahi; güç ilişkileri nedeniyle, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesine veya diğer güçlü devletlere karşı söz konusu müdahalenin uygulanması neredeyse imkânsızdır.⁶¹⁴ 2011 Libya müdahalesi de bu eleştirel bakış açısından değerlendirildiğinde; müdahale motivasyonları insani değerler taşıyor gibi görünse de, asıl amacın farklı olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda Cheikh Nguirane, realist bir bakış açısıyla çoğunlukla “askeri kapasitenin, beklenen çıkarların eylem ihtiyacına göre ölçülmesi koşuluyla, müdahale eden devletlerin kendi çıkarlarına ulaşmalarının anahtarıdır”⁶¹⁵ der. Batı/ABD öncülüğünde uygulamaya konan Libya müdahalesi, ‘teröre karşı savaş’ söyleminin bir ayağını oluştururken; siyasi otoritenin olmadığı veya zayıf olduğu gerekçesiyle ‘haydut’, ‘zayıf’, ‘kırılgan’ veya ‘başarısız’ devlet tanımlaması da müdahalenin dayanağını kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmaktadır.⁶¹⁶

Benzer şekilde Justin Logan ve Christopher Preble’ye göre, ABD ile birlikte Küresel Kuzey, nispeten sadece terör olaylarıyla açıklanamayacak kadar geniş bir kavram olan ‘başarısız devlet’ söylemini, teröre karşı savaş politikasına daha fazla meşruluk kazandırmak için kullanmaktadır.⁶¹⁷ Bu da, her bir başarısız/haydut devlete karşı ‘teröre karşı savaş’ adı altında müdahalede bulunma imkânı vermektedir. Nitekim Thomas H. Henriksen’e göre, başarısız/haydut devletler büyük devletlerin emperyal amaçlarını gerçekleştirmede kurdukları düzene karşı direniş gösteren, ‘isteksiz olan devletler’ olarak da tanımlanmaktadır.⁶¹⁸ Ancak burada üzerinde durulması gereken husus, teröre karşı savaşın uygulama alanını genişleterek uluslararası alanda sorunların barışçıl bir şekilde çözülmesini engellemesidir. Bu bağlamda, ‘başarısız devlet’ söyleminin gelişmesi, bu devletlere karşı müdahalenin gerekli olduğu algısını oluşturmaktadır. Bu da müdahalenin

---

⁶¹⁴ Chandler, “The Responsibility to Protect?”, 76.

⁶¹⁵ Nguirane, “Stories behind the Western-Led Humanitarian Intervention in Libya”, 161.

⁶¹⁶ Nguirane, 161-62.

⁶¹⁷ Harold J. Logan ve Christopher A. Preble, “Failed States and Flawed Logic The Case against a Standing Nation-Building Office”, *Policy Analysis* 560 (2006): 1-24.

⁶¹⁸ Thomas H. Henriksen, “The Rise and Decline of Rogue States”, *Journal of International Affairs* 54, sy 2 (2001): 349.

“sömürgeciliğin yeni formu olarak”⁶¹⁹ anılması yönündeki söylemleri destekler niteliktedir.

Küresel Barış Endeksi’nin verilerine göre, günümüz dünyası 2023 tarihi itibarıyla en az barışçıl dönemi yaşamaktadır.⁶²⁰ Bu da demektir ki, dünyanın neredeyse her coğrafyasında insan hakları ihlal edilen, yerinden edilen, iç savaş veya çatışma nedeniyle hayatlarını kaybeden, fakirlik, açlık ve zulümle mücadele eden çok sayıda insan vardır. Londra merkezli bir yardım kuruluşu olan *Action on Armed Violence*’ın (AAV) (*Silah Şiddetle Mücadele Eylemi*) 9 Ocak 2024 tarihinde yayımlanan küresel silahlı şiddetin görülme sıklığı ve etkisinin incelendiği raporuna göre,⁶²¹ 2023 yılında küresel düzeyde sivil ölümlerinde ve patlayıcı silah kullanımında bir önceki yıla göre %122 oranında bir artış olmuştur. Raporda, modern savaş taktiklerinin sivil nüfus üzerinde ciddi boyutta yıkım oluşturduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde 2010’dan beri küresel şiddet kaynaklı sivil ölümlerinin analizini yapan AAV, 2023 yılının en fazla sivil ölümünün gerçekleştiği yıl olduğunu ifade etmektedir. Havadan ve karadan patlatıcıların kullanımında da bir artış gözlemlenirken, bunların kullanılmasından zarar görenlerin %90’ını siviller oluşturmuştur. Bu rakamlar üzerinde Ukrayna-Rusya savaşının etkisi olmakla beraber, Filistin/Gazze’deki sivil ölümleri tüm dünya çapındaki kayıpların %37’sini oluşturmaktadır.⁶²² Ortaya çıkan bu tablo, uluslararası barış ve güvenliğin büyük oranda tehdit altında olduğunu ortaya koymaktadır.

Dünya, en az barışçıl olduğu iddia edilen günlerini yaşarken; II. Dünya Savaşı sonrasında ‘bir daha asla’ söylemini takiben kabul edilen insan hakları anlaşmaları, soykırım sözleşmeleri ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik geliştirilen diğer tüm mekanizmaların neden buna izin verdiğinin sorgulanması gerekmektedir.

---

⁶¹⁹ Nkrumah, *Neo-Colonialism*.

⁶²⁰ “Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex”.

⁶²¹ “122% Rise in Global Civilian Fatalities from Explosive Weapons in 2023: A Year of Harm Reviewed”, *ReliefWeb*, 9 Ocak 2024, erişim 1 Haziran 2024, <https://reliefweb.int/report/world/122-rise-global-civilian-fatalities-explosive-weapons-2023-year-harm-reviewed>.

⁶²² “122% Rise in Global Civilian Fatalities from Explosive Weapons in 2023”.

Bu soruya verilebilecek tek bir cevap olmamakla beraber, *inter alia*, soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve kitlesel insan hakları ihlallerine karşı önlem alabilecek oluşumlar konusunda daha fazla çaba gösterilmesi gereklidir. Uluslararası barış ve güvenliğin önlenmesi hususunda, adalet, eşitlik ve hakkaniyetin öncelendiği bir mekanizmanın kurulması, güçlünün adaletinden ziyade, nesnel ve tarafsız bir adalet uygulamasıyla beraber, adaletin evrenselliğinin ve tarafsızlığının savunulması önem taşımaktadır. Bununla beraber hukukun güçlünün lehine göre şekillenmesini önleyerek ve manipülasyonlara izin vermeyerek daha etkili bir hukuki temsilin gerçekleşmesi ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında, politik çıkarların işlenmesini engelleyecek çoğulcu ve şeffaf bir sistemin oluşturulması, ‘bir daha asla’ söyleminin gerçekleşmesi için kat edilebilecek bazı temel unsurlardır.

4.2. Barış Hakkı Perspektifinin Hâkim Uluslararası Barış ve Güvenlik Kavramsallaştırılmasına Eleştirel Bakış

Thomas M. Franck’ın “BM Şartı, hem tarihsel olarak geçerli normların donmuş bir çerçevesi, hem de dinamik bir siyasi ve idari kurumun temelidir”⁶²³ ifadesi, barış hakkının gelişim seyri açısından değerli bir anlam taşımaktadır. Bu, öncelikli olarak mevcut olan uluslararası hukukta ve siyasi düzende, BM ve kurumlarının önemini ortaya koymaktadır. İkinci olarak, uluslararası sistemde yer alan bütün devletlerin BM’de temsil ediliyor olması, onu günümüzde etkin ve norm üretici bir mekanizma yapmaktadır. Bu anlamda barış hakkının BM çatısı altında gelişmesi ve devletler tarafından desteklenmesi, bu hakkın önemini arttırmaktadır.

Barış hakkı, tüm hakların gerçekleştirilmesinde temel bir hak olarak ortaya çıkmaktadır. Temel bir hak olan barış hakkının birçok unsuru vardır. Bunlardan ilki, bu hakkın uluslararası hukukun ve insan haklarının önemine işaret etmesidir. Bu hususta büyük rol BM Güvenlik Konseyi’ne, Uluslararası Adalet Divanı’na (UAD) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne (UCM) düşmektedir. Bu kurumlar aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında ve hesap verilebilirlik

---

⁶²³ Thomas M. Franck, “Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention”, içinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, ed. Jeff L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 205.

unsurunun hayata geçirilmesinde de önemli bir konuma sahiptirler. Böylece barış hakkının hayata geçirilmesi sorunu karşısında, ilk önemli unsur, hesap verilebilirliktir. Özellikle devletlerin hukuk dışı kuvvet kullanımı örneklerinde öne çıkan bu durum, toplumların barış hakkına ihlal edilebilir bir nitelik kazandırmaktadır. Nitekim barış hakkı, çatı bir hak olarak insan onurunu ve temel insan haklarının korunduğu bir düzenin oluşması yönünde devlet ve kurumların sorumluluğunu önceler. Bu anlamda, barış hakkı, devletlerin, kendi politikalarını yürütürken savaş tehdidinde bulunmamalarını ve uluslararası ilişkilerde kuvvete başvurmamalarını, uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesini de kapsar. Bu durumda daha önce bahsedildiği üzere, BM Şartı'nın 2(1). maddesi, barış hakkının temel unsurlarını içinde barındırır:

Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla; barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek.⁶²⁴

Bu durumda barış hakkı, barış ve güvenliğin korunmasıyla ilgili süreçleri de kapsamaktadır. Ancak eleştirel yaklaşımlar, uluslararası hukuktaki egemenlik ve devletlerin eşitliği söylemlerine karşın, küresel güç dengesindeki adaletsizliğin hegemonik devletlerin çıkarlarına hizmet ettiğini savunmaktadırlar. Bu anlamda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında en temel sorun, sistem içindeki adaletsiz güç dağılımıdır. Bu bağlamda, savaşa ve müdahaleye ilişkin normlar dahi, genelde BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinin rızasına göre belirlenirken, sistem kendi içinde adaletsizlikler doğurarak barış hakkının korunmasını engellemektedir.

Bunu nükleer silahsızlanmaya ilişkin politikalarda da görmek mümkündür. Nitekim bir toplumun barış hakkından bahsedebilmek için, söz konusu toplumun savaş ve çatışmadan uzak, aynı zamanda yapısal şiddet unsurlarının de engellendiği bir yaşama sahip olması gerekir. Bu doğrultuda, uluslararası sistemde yer alan

---

⁶²⁴ BM Şartı.

kuvvet kullanmayı sınırlandıran ve insan haklarının korunmasını hedefleyen mekanizmaların işlevselliği zaruret arz etmektedir.

Bu bağlamda, BM Güvenlik Konseyi'nin beş üyesi, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunlara yönelik adım atarken, barış hakkını gözetmekten uzaktırlar. Allan E. Buchanan ve Robert O. Keoane'nin belirttiği üzere, "Güvenlik Konseyi'nin temel sorunu, ne yaptığı değil, ne yapmadığıdır".⁶²⁵ Nitekim BM Güvenlik Konseyi'nin, sorumluluğunda olan uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda, münhasır yetkisini sorunların çözümünde nasıl kullanmadığı, Ruanda ve Bosna gibi örnek olaylarda ortaya çıkmaktadır.

Diğer önemli bir husus ise, barış hakkı ellerinden alınan toplumlara, yani barış hakkının ihlal edildiği veya engellendiği durumlarda bu hakkın yeniden tevdi edilmesinin uluslararası hukuk mekanizmalarının işletilmesi ve uluslararası hukuk kurallarının hayata geçirilmesi ile mümkün olduğudur. Bu durumda uluslararası hukukun ve insan haklarının gözetilmesi ve bu yöndeki girişimler önemlidir. Barış hakkının temel unsurlarını, *jus cogens* kuralları, saldırganlığın yasaklanması, uluslararası cezai sorumluluk ve barışın teşvik edilmesi olarak saymak mümkündür. Bunlara ek olarak, barış hakkının korunması ve hayata geçirilmesinde önemli olan bazı unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür; hesap verilebilirlikle beraber bu hakkı ihlal edenlere yaptırımların uygulanması, hukukun üstünlüğüyle sorunların çözümünde 'hakkaniyet' ve 'adalet', *jus cogens* kurallarının korunması ve saldırganlığın engellenmesi. Uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi, insan haklarının korunması ve insan onurunu merkeze alan bir anlayışın gelişmesi de barış hakkı açısından önem taşımaktadır.

4.2.1. Hesap Verilebilirlik, Hukukun Üstünlüğü ve Jus Cogens Kuralları

Barış hakkının hayata geçirilmesinde ve korunmasında önemli görülen unsurlardan uluslararası hukukta 'hesap verilebilirlik', bireylerin ve devletlerin uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine uygun davranması ve bu eylemlerinden sorumlu tutulabilecekleri anlamına gelmektedir. Hesap verilebilirlik,

---

⁶²⁵ Allen E. Buchanan ve Robert O. Keohane, "Precommitment Regimes for Intervention: Supplementing the Security Council", *Ethics & International Affairs* 25, sy 1 (2011): 51.

uluslararası toplumda adaletin sağlanması, hukukun üstünlüğünün korunması ve uluslararası barış ve güvenliği ihlal edebilecek suistimallerin engellenmesi hususunda temel bir görev üstlenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde hesap verilebilirlik, Nürnberg Mahkemesi'yle beraber 'ulusaldan uluslararasına, kolektif'ten bireye' doğru genişlemiş, bireysel sorumluluk aracılığıyla devlet gücü de sınırlandırılmıştır.⁶²⁶ Tokyo Ceza Mahkemesi de benzer bir şekilde, uluslararası hukuku ihlal ettiği için bireylere sorumluluk yükleyen bir mahkeme olmuştur. İlerleyen süreçte Eski Yugoslavya Mahkemesi de kişilere hesap verme yükümlülüğü getirmiş ve uluslararası hukukun ihlali nedeniyle hesap verilebilirlik daha da genişlemiştir.⁶²⁷ Nitekim devlet politikalarını şekillendiren bireylerin, yani karar alıcıların ilgili devletin izlemiş olduğu politikadan bağımsız olduğunu düşünmek pek mümkün değildir. Bu noktada, Bosna'da yaşanan soykırıma ilişkin, Mija Vucic'in "her suç birinin eliyle işlenmiştir... suçlunun eli suçun kendisidir",⁶²⁸ ifadesi, bireylerin hesap verilebilirliğine dikkat çeken anlamlı bir metafordur.

Eleştirel bakış uyarınca Bhupinder S. Chimni, temsil ve hesap verilebilirliğe ilişkin küresel veya uluslararası sistemlerin henüz tam anlamıyla oluşturulmadığını belirtmektedir. Chimni, James Crawford ve Susan Marks'ın demokrasi hakkında vardıkları nihai sonucu alıntılararak, günümüzdeki uluslararası hukukuna ilişkin şu yorumu yapmaktadır:

Bugün uluslararası hukuk, 'ulus devletler içinde demokrasiyi derinleştirme veya demokrasiyi ulusötesi ve küresel karar alma mekanizmalarını kapsayacak şekilde genişletme çabalarına çok az destek sunan demokrasiye ilişkin bir dizi fikirle' işlemektedir.⁶²⁹

Bu doğrultuda demokrasi; devletin ulusal sınırlarının ötesinde, küresel düzene ve uluslararası hukukun uygulanmasına kadar genişleyerek karar alma

⁶²⁶ Ruti Teitel, "Transitional Jurisprudence: The Role of Law in Political Transformation", *The Yale Law Journal* 106, sy 7 (1997): 2039.

⁶²⁷ "Tribunal For Former Yugoslavia Brings Accountability to Individuals For First Time Since Nuremberg, Tokyo, General Assembly Told", *UN Press* (GA/9166), 19 Kasım 1996, erişim 5 Haziran 2024, <https://press.un.org/en/1996/19961119.ga9166.html>.

⁶²⁸ Mija Vucic, Bosa Hersek Ulusal Kütüphanesi'nde yer alan bir yazı.

⁶²⁹ Bhupinder S. Chimni, "Third World Approaches to International Law: A Manifesto", 8; James Crawford ve Susan Marks, "The Global Democracy Deficit: An Essay in International Law and its Limits", içinde *Re-Imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*, ed. Daniele Archibugi, David Held ve Martin Köhler (Stanford: Stanford University Press, 1998), 85.

süreçlerinde etkili bir biçim olarak ele alınırken, uluslararası hukukta ‘henüz’ demokrasinin tam anlamıyla sağlanamadığı ve bu bağlamda uluslararası hukukun ‘sömürgecilik’ alt yapısının aşamadığı sonucuna varmak mümkündür. Bu noktada demokrasiye ilişkin başka bir unsur ise, demokrasinin anlamının neo-liberal politikalarla göre şekillendirilmesi veya bu politikalarla hapsolmuş olmasıdır. Chimni’ye göre, uluslararası hukukun ‘demokratik devlet’ yaratma misyonu, daha çok neo-liberal politikalarla hizmet etmesine aracılık eden bir şekliyle ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, ona göre demokrasinin önemli bir unsuru olan insan haklarına yönelik politikalar da benzer bir amaca hizmet etmektedir.⁶³⁰ Halbuki Andrea Bianchi’nin ifade ettiği üzere, “semboller, hâkim toplumsal güçlerin dayattığı değerleri yansıtır. Bununla birlikte, bir kez somutlaşıp toplumun temel yapıları haline geldiklerinde, kendilerinden kaynaklandıkları aynı toplumsal güçlerin gücünü de zorlayabilirler.”⁶³¹ Bianchi’nin bu savını kuvvetlendiren Balakrishnan Rajagopal; insan hakları söyleminin, hegemonya karşıtı bir enternasyonalizmin geliştirilmesinde ve güçlendirilmesinde önemli bir araç olarak hizmet edebileceğini belirtmektedir.⁶³²

Barış hakkının korunmasında bir diğer unsur olan hukukun üstünlüğü, uluslararası hukukun en temel prensiplerinden biri olarak yer alır. Hukukun herkes için adil ve eşit uygulanması anlamına gelen hukukun üstünlüğü, BM Güvenlik Konseyi’nin bir raporunda şu şekilde tanımlanmıştır:

Devletin kendisi de dahil olmak üzere, kamu ve özel tüm kişi, kurum ve kuruluşların, kamuya açık olarak yayınlanan, eşit şekilde uygulanan ve bağımsız olarak karara bağlanan ve uluslararası insan hakları normları ve standartlarıyla tutarlı yasalara karşı sorumlu olduğu bir yönetim ilkesini ifade eder. Ayrıca hukukun üstünlüğü, kanun önünde eşitlik, hukukta hesap verilebilirlik ilkelerine bağlılığın, hukukun uygulanmasında adalet, kuvvetler ayrılığı, karar alma süreçlerine katılımın, hukuki şeffaflık, keyfilğin önlenmesini ve usul ve hukuki şeffaflığın sağlanmasını gerektirir.⁶³³

⁶³⁰ Chimni, “Third World Approaches to International Law: A Manifesto”, 8.

⁶³¹ Andrea Bianchi, “Human Rights and the Magic of Jus Cogens”, *European Journal of International Law* 19, sy 3 (2008): 507.

⁶³² Rajagopal, “Counter-hegemonic International Law”.

⁶³³ UNSC, “Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies”, S/2004/616 (23 Ağustos 2004): 4, erişim 11 Haziran 2024, <https://digitallibrary.un.org/record/527647>.

Yukarıdaki paragrafta görüldüğü üzere, hukukun üstünlüğü, bir devlette barış ve güvenliğin sağlanması konusunda birçok temel unsuru içermektedir. Ne var ki bu tanım, hukukun üstünlüğünün ‘uluslararası’ boyutundan ziyade, ‘ulusal’ boyutuna ilişkin bir tanımlamayı ifade etmektedir. ‘Hukukun üstünlüğünün uluslararası boyutu’ (*international rule of law*) ise uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında benzer unsurları barındırmakla beraber, hukukun öznel ve yükümlülükleri bağlamında ayrışmalar ortaya çıkmaktadır. Böyle bir ayrışma dikkate alındığında, hukukun üstünlüğünün uluslararası boyutunun ne anlam ifade ettiğini, *inter alia*, 24 Eylül 2012 tarihli Hukukun Üstünlüğü Bildirisi’nde⁶³⁴ ve BM Genel Sekreterinin raporunda⁶³⁵ görmek mümkündür.

Uluslararası boyutta hukukun üstünlüğü “devletlerin eylemlerine öngörülebilirlik ve meşruiyet kazandırır, egemen eşitliğini güçlendirir ve bir devletin kendi topraklarındaki ve yargı yetkisine tabi tüm bireylere karşı sorumluluğunu”⁶³⁶ desteklemektedir. İş bu rapor uyarınca hukukun üstünlüğünün; BM Şartı, uluslararası insan hakları belgeleri ve diğer uluslararası belgelerde ortaya çıkan yükümlülüklerin uygulanmasında, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik ortaya çıkan tehditlerin çözümünde ve hesap verilebilirliğin geliştirilmesinin merkezinde yer aldığı belirtilmiştir.⁶³⁷ ‘Hukukun üstünlüğünün uluslararası boyutu’nun en bilinen tanımı ise, Simon Chesterman tarafından ortaya konulmuştur. Chesterman, hukukun üstünlüğünün uluslararası boyutunu ‘keyfiliğin önlenmesi’ ve ‘usul ve esastaki şeffaflık’ olarak yorumlamıştır. Daha çok yasallığa odaklanan Chesterman, uluslararası normların oluşturulmasında şeffaflık, kesinlik ve açıklık ilkelerini merkeze almıştır.⁶³⁸ Robert McCorquodale, Chesterman’ın hukuk devletinin daha çok işlevsel özelliklerini uluslararası alana yansıtan görüşünün, devletlerin

⁶³⁴ UNGA, “Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels”, A/RES/67/1 (24 Eylül 2012), erişim 11 Haziran 2024, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2012/en/89696>.

⁶³⁵ UNGA, “Report of the Secretary-General on the Strengthening and Coordinating United Nations Rule of Law Activities”, A/68/213 (11 Haziran 2014), erişim 10 Haziran 2024, <https://www.refworld.org/reference/themreport/unga/2013/en/99433>.

⁶³⁶ UNGA, “Report of the Secretary-General on the Strengthening and Coordinating United Nations Rule of Law Activities”, 3.

⁶³⁷ UNGA, 3.

⁶³⁸ Simon Chesterman, “An International Rule of Law?”, *The American Journal of Comparative Law* 56, sy 2 (2008): 331-361.

yükümlülüklerini açıklama konusunda yetersiz kaldığını ileri sürmüştür. McCorquodale’ye göre “etkin bir hukuk düzeni, hukuki yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamalıdır.”⁶³⁹ Ian Hurd; devletlerarası sistemin doğasının ve ulusal hukuktaki hukukun üstünlüğü kavramının uluslararası alana göre uyarlamaya uygun olmadığına ve hukukun üstünlüğünün uluslararası boyutunun, devletlerin sadece yasal yükümlülüklerine uymaları olarak sınırlandırılmayacağına vurgu yapmaktadır.⁶⁴⁰ Hukukun üstünlüğünün uluslararası boyutu, uluslararası hukuk normlarının adalet ilkesine uygun olarak uygulanmasını sağlarken *inter alia*, devletlerin siyasi ve ekonomik hedeflerini takip edebilecekleri istikrarlı ve güvenli bir alan oluşturmaktadır.⁶⁴¹ Bu anlamda hukukun üstünlüğünün uluslararası boyutu; düzen, istikrar, iyi yönetim, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkeleriyle uyum içindedir. İnsan haklarının, hukukun üstünlüğü tanımının bir parçası olması nedeniyle, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunların çözümünde daha etkili olması gerektiği ileri sürülebilmektedir. Bu bağlamda insan hakkının barış hakkının korunması ve hayata geçirilmesinde temel bir işleve sahip olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Nitekim İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin giriş kısmında “...insan, zorbalığa ve baskıya karşı son çare olarak isyana başvurmak zorunda kalmaması için, insan hakları hukukun üstünlüğü ilkesiyle korunmalıdır”⁶⁴² ifadesine yer verilmiştir. Bu bağlamda TWAIL düşünürleri, her ne kadar insan hakları politikalarını ‘mülkiyet haklarının uluslararasılaştırılması’ ve ‘hegemonik müdahaleye izin veren’ bir olgu olarak görseler de, hukukun üstünlüğü ilkesinin, emperyal izler taşıyan uluslararası hukukun şeffaf ve adil bir şekilde uygulanmasına aracılık edebileceğini savunmaktadırlar. Bu doğrultuda TWAIL öncülerinden Antony Angie şunlar söylemektedir:

Üçüncü Dünya insanları, insan onurunu korumak; yabancı bir devlet ve adaletsiz bir ekonomik sistem karşısında sosyal adaleti

⁶³⁹ Robert McCorquodale, “Defining the International Rule of Law: Defying Gravity?”, *The International and Comparative Law Quarterly* 65, sy 2 (2016): 289.

⁶⁴⁰ Ian Hurd, “The International Rule of Law: Law and the Limit of Politics”, *Ethics & International Affairs* 28, sy 1 (2014): 39.

⁶⁴¹ Sir Arthur Watts, “The International Rule of Law”, *German Yearbook of International Law* 36 (1993): 15-45.

⁶⁴² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.

ilerletmek ve insan haklarının hakiki vaadine sadık bir insan hakları sistemi yaratmak için mücadele etme göreviyle karşı karşıyadır... ‘iyi yönetim’, ‘hukukun üstünlüğü’ ve ‘demokrasi’ ideallerinden vazgeçmemiz gerektiğini savunmuyorum... bu, ideallerin emperyal versiyonlarına karşı çıkmak ve bunların [doğru biçimde] uluslararası sistemin tüm alanlarına yayılmasını sağlamaktır.⁶⁴³

Bu doğrultuda ‘hukukun üstünlüğü’ ilkesinin gözetilmesinin, TWAIL’in uluslararası hukuka yöneltmiş olduğu temel eleştiriler karşısında, uluslararası hukukun evrenselliğini kuvvetlendireceğini söylemek mümkündür. Özellikle büyük insani krizler karşısında alınacak olan önlemler ve bu önlemlerin hayata geçirilmesinde ‘şeffaflık’, ‘açıklık’ ve ‘ilkesellik’ unsurlarının dikkate alınmasının, ‘sömürgeci bir müdahalenin’ ötesinde insan haklarının korunmasını asıl amaç edinen bir uygulamanın oluşmasına zemin hazırlayacağı ileri sürülebilmektedir.

Bu bağlamda politik, sosyal ve ekonomik nedenlerle ortaya çıkan tehditler karşısında uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik kolektif bir yanıtın, “adil ve eşit toplumların üzerine inşa edilmesi ve devletler arasında dostane ve hakkaniyete dayalı ilişkilerin temelini oluşturması nedeniyle, hukukun üstünlüğü ilkesinin” rehberliğinde olmasının gerekliliği, Hukukun Üstünlüğü Bildirisi’nde vurgulanmıştır. Bu bağlamda, barış hakkı ve hukukun üstünlüğü arasındaki ilişkiyi, Hukukun Üstünlüğü Bildirisi’nin giriş paragrafında yer alan ifadede görmek mümkündür:

Daha barışçıl, müreffeh ve adil bir dünyanın vazgeçilmez temelleri olan Birleşmiş Milletler Şartı’nın amaç ve ilkelerine, uluslararası hukuk ve adalete ve hukukun üstünlüğüne dayalı uluslararası düzene olan ciddi bağlılığımızı bir kez daha teyit ediyoruz.⁶⁴⁴

Daha barışçıl ve müreffeh bir düzen, barış hakkının korunduğu bir düzeni de temsil etmektedir. Böyle bir düzen, barış hakkının hayata geçirilmesinde onun temel unsuru olan yaşam hakkının korunması ve temel insan haklarının gözetilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda hukukun üstünlüğü, uluslararası

⁶⁴³ Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, 271-272.

⁶⁴⁴ UNGA, “Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels”, A/RES/67/1 (24 Eylül 2012): 1, erişim 20 Haziran 2024, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2012/en/89696>.

hukukun temel ilke ve prensipleri arasında yer alırken, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunlarda, hakkaniyete dayalı bir çözüm arayışında da ana unsur olarak yer almakta olup, barış hakkının vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır.

Barış hakkının korunmasında önemli olan başka bir unsur olan *jus cogens* kurallarına uyulması, barış hakkının hayata geçirilmesi hususunda önem taşımaktadır. Uluslararası hukukun en temel ve üstün hukuk normları olan *jus cogens* kuralları, uluslararası toplumun yok sayamayacağı, *erga omnes* niteliğinde olan ve bütün devletler açısından bağlayıcılık taşıyan kurallar anlamına gelmektedir. BM Anlaşmalar Hukuku Konferansı'nda (1968) Meksika delegesinin önerisiyle kabul edilen *jus cogens* kavramı, şu şekilde tanımlanmıştır: “*jus cogens* kuralları, insanlığın hukuki vicdanının, tarihsel gelişiminin belirli bir aşamasında uluslararası toplumda bir arada yaşama için kesinlikle gerekli gördüğü ilkelerden türetilen kurallarıdır.”⁶⁴⁵ 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. Maddesinde, *jus cogens* şu şekilde tanımlanmıştır:

Bir andlaşma, yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.⁶⁴⁶

Jus cogens, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'yle beraber, birçok uluslararası hukuk metninde UAD davalarının metinlerinde yer bulmuştur.⁶⁴⁷ Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde “soykırım suçunun yasaklanması, uluslararası teamül hukukunun bir parçası ve dahası, bir *jus cogens* normu olarak

⁶⁴⁵ UN, “United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session, Official Records”, (Vienna, 26 Mart-24 Mayıs 1968): 294, erişim 20 Haziran 2024, https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/sess_1.pdf.

⁶⁴⁶ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi.

⁶⁴⁷ Dire Tladi (Special Rapporteur), “Jus Cogens”, *UN International Law Commission*, A/CN.4/693 (08 Mart 2016): 473, erişim 20 Haziran 2024, https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_693.pdf.

kabul edilmektedir”⁶⁴⁸ ve insanlığa karşı suçlar “uluslararası hukukun emredici normlarına (*jus cogens*) saygıya tabidir”⁶⁴⁹ şeklinde ifade edilmiştir. Doktrinde ve uygulamada *jus cogens*in temel unsurlarından birisi “evrensel olarak uygulanabilir” olması, ikinci önemli unsuru ise “uluslararası hukukun diğer normlarından üstün” olmasıdır. Üçüncü unsur da, “*jus cogens* kuralları temel değerlerin korunmasına” hizmet eder ifadesinde mevcuttur.⁶⁵⁰ *Jus cogens* kuralları yasa dışı kuvvet kullanma yasağı ve tehdidi, soykırım yasağı, insanlığa karşı suçların yasaklanması, ırk ayrımcılığı yasağı, kölelik yasağı, işkence yasağı, korsanlık yasağı, savaş suçları yasağı ve saldırı suçları (barışa karşı suçlar) yasağını kapsamaktadır. UCM’nin statüsünde; soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları, bu mahkemenin yargı yetkisine alınmış olan *jus cogens* kurallarıdır.⁶⁵¹

Uluslararası hukukun önemli bir parçası olarak *jus cogens* kuralları ve bu kurallar karşısında uluslararası toplumun sorumluluğu ve yükümlülüğünün olması, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında belli bir disiplin sağlamaktadır. Nitekim bu kuralların ihlal edilmesi durumunda, devletlerin geniş yaptırımlar ile karşı karşıya kalması söz konusudur. Bu doğrultuda insan hakları ve *jus cogens* kuralları arasında içsel bir bağlantı kurularak, bunun insan haklarının korunmasında önemli bir role sahip olduğu söylenebilmektedir.⁶⁵² Böylece self-determinasyon hakkı ve yaşam hakkı gibi bazı insan hakları normlarının da *jus cogens* olduğuna dair görüşler mevcuttur.⁶⁵³ Bu görüşler, *jus cogens* kurallarının içeriğinin sürekli olarak geliştiği iddiasına dayanmaktadır. İnsan haklarının *jus cogens* kurallar bağlamında değerlendirilmesi, bu kuralların “belirli bir devletin dar çıkarlarını

⁶⁴⁸ Prosecutor v. Clément Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-1-T, *Judgment*, (21 Mayıs 1999): 41, erişim 20 Haziran 2024, https://www.worldcourts.com/ict/eng/decisions/1999.05.21_Prosecutor_v_Kayishema_1.htm

⁶⁴⁹ Prosecutor v. Pauline Nyiramasuhuko et al., Case No. ICTR-98- 42-A, *Judgment*, (14 Kasım 2015): 739, erişim 20 Haziran 2024, http://www.europeanrights.eu/public/provvedimenti/OKRUANDA-ICTR_-_Nyiramasuhuko_et_al..pdf

⁶⁵⁰ Tladi, “Jus Cogens”, 479.

⁶⁵¹ ICC, Rome Statute of the International Criminal Court, (1998), erişim 11 Ekim 2022, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

⁶⁵² Bianchi, “Human Rights and the Magic of Jus Cogens”, 491.

⁶⁵³ Karen Parker, “Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights”, *Hastings International and Comparative Law Review* 12, sy 2 (1989): 411-463; Bruno Simma ve Philip Alston, “The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens, and General Principles”, *Australian Year Book of International Law* 12 (1989); 82; Bianchi, “Human Rights and the Magic of Jus Cogens”, 491.

değil, bir bütün olarak uluslararası toplumun gelişen çıkarlarını yansıtması”⁶⁵⁴ ile ilişkilidir. Bu doğrultuda insan haklarının sadece devletleri değil tüm uluslararası toplumu ilgilendirmesi, hukuki görev ve yükümlülükler oluşturmaları, insan haklarının *jus cogens* kuralları çerçevesinde anılması gerekliliğini kuvvetlendirmektedir.⁶⁵⁵ İnsan haklarını ilgilendiren yasa dışı anlaşmalar, silahlı çatışmalar, ırk ayrımcılığı, soykırım, işkence ve yaşam hakkı ihlalleri gibi durumların çoğu *jus cogens* kurallarının kapsamına girmektedir.⁶⁵⁶ Barış hakkı bağlamında önemli olarak görülebilecek bu görüşler uyarınca, barış hakkının en temel unsuru olan ‘yaşam hakkının’ korunması ve bu hakkın *jus cogens* kuralları arasında “en temel insan hakkı”⁶⁵⁷ sayılması, barış hakkının hukuki boyutuna önemli katkı olarak görülebilmektedir.

Barış hakkının hayata geçirilmesinde ve korunmasında önemli olarak görülen hesap verilebilirlik, hukukun üstünlüğü ve *jus cogens* kurallarının gözetilmesi gibi unsurlar; uluslararası hukukun temellerini sorgulayarak ‘yeniden düşünmeyi’ hedefleyen TWAIL tarafından, hegemonya, emperyalizm, sömürgecilik ve güç dengesindeki eşitsizlik çerçevesinde eleştirel bir çerçevede ele alınmıştır. TWAIL’in sunmuş olduğu bu argüman ve perspektif, barış hakkının muhtevası ile çelişen durumların anlaşılmasında ve barış hakkının hayata geçirilmesinde önemli olan unsurların saptanması anlamında önem taşımaktadır. Her ne kadar TWAIL, bu unsurların Batı merkezli normatif oluşumlar olduğunu, nispeten zayıf ve güçsüz olan devletlerin haklarını korumada yetersiz kaldığını ve iddia edildiği üzere uluslararası hukukun evrenselliğini yansıtmada eksik kaldığını belirtse de, bu unsurların, barış hakkının hayata geçirilmesinde önemli olduğunu inkar etmek zor görünmektedir. Eleştirilerin, bu unsurların daha iyi yönetilmesini, Batı dışı toplumların haklarının daha iyi korunmasını ve uluslararası hukukun daha kapsayıcı bir şekilde uygulanmasını kuvvetlendireceği varsayılmaktadır. Bu bağlamda TWAIL yaptığı eleştiriler ile, uluslararası hukukun daha iyi işleyebilmesine ve eksikliklerinin daha iyi gözlenebilmesine imkân

⁶⁵⁴ Parker, “Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights”, 428.

⁶⁵⁵ Parker, 427-428.

⁶⁵⁶ Parker, 414.

⁶⁵⁷ William Paul Gormley, “The Right to Life in International Law”, *Denver Journal of International Law & Policy* 16, sy 1 (1987): 193.

vermektedir. Barış hakkının hayata geçirilmesinde ve korunmasında önemli olarak görülen bu unsurların yanı sıra, uluslararası barış ve güvenliğin, tüm devletlerin yararına olacak şekilde, temsil kuvveti yüksek bir şekilde işlemesi de zaruret arz etmektedir. Böylece barış hakkının temel unsurları olan yaşam hakkının korunması, barış ve güvenliğin istikrarı, ihtiyati tedbirlerin ve müeyyidelerin işlemesi ve hayata geçirilebilmesi; uluslararası hukukun sömürgecilik unsurlarından arındığı bir sistemin varlığını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede müdahalelerin, sömürgeciliğin ‘medenileştirme misyonunun’ uzantılarıyla meşrulaştırılması, uluslararası barış ve güvenliğin istikrarını engelleyen unsurların başında gelmektedir. Bununla beraber, söz konusu bu istikrarsızlığı etkileyen başkaca dinamikler de vardır. Bunları ‘yeniden sömürgeleştirme’, ‘teröre karşı savaş’, ‘aşındırılabilir egemenlik’ ve ‘yerleşimci sömürgecilik’ olarak sıralamak mümkündür.

4.2.2. Yeniden Sömürgeleştirme

TWAIL’in sıklıkla üzerinde durduğu ‘yeniden sömürgeleştirme’ söylemi, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunların temelini oluşturmaktadır. Bhupinder S. Chimni, ‘yeniden sömürgeleştirme’nin ne anlama geldiğini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

- Devlet ile uluslararası hukuk arasındaki ilişkinin, üçüncü dünya devletlerinin özerkliğini zayıflatacak ve halklarının aleyhine olacak şekilde yeniden kurulmasını belirtmek için kullanılıyor.
- İkincisi, gelirlerin ve kaynakların yeniden dağıtılması görevini üstlenme yetkisine sahip olmayan üçüncü dünya devletleri tarafından uygulanacak olan uluslararası mülkiyet haklarının genişletilmesi.
- Üçüncüsü, uluslararası ticaret ve finans kuruluşlarındaki egemen ekonomik güçlerin yeniden konumlandırılması.
- Dördüncüsü, üçüncü dünya devletlerinin birinci dünyanın ezici ideolojik ve askeri hâkimiyetine karşı koyamamaları.⁶⁵⁸

Bu bağlamda TWAIL, yeniden sömürgeleştirme unsurlarının araçları olarak insani müdahale ve insani güvenliğe dayalı söylemleri de ön plana çıkartmaktadır.

---

⁶⁵⁸ Chimni, “Third World Approaches to International Law: A Manifesto”, 3. (Maddelere ayırma tarafımızca yapılmıştır)

Hâkim görüşe göre, insani güvenliği merkeze alan bir anlayışın gelişmesiyle, insan haklarının korunmasında ilerlemeci bir sürecin başladığı ileri sürülmektedir. Ne var ki TWAIL, insani güvenlik söyleminin, üçüncü devletlere müdahale hakkını kuvvetlendiren insan hakları rejiminin oluşmasına sebebiyet verdiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda Chimni, uluslararası insan hakları söyleminin de neo-liberal politikaları meşrulaştırmada bir araç olarak kullanıldığını ileri sürerek “üçüncü dünyanın ekonomik ve siyasi bağımsızlığının, birinci dünyanın ve onun kontrol ettiği uluslararası kurumların dikte ettiği politikalar ve yasalar tarafından”⁶⁵⁹ baltalandığını ifade etmektedir. Bununla beraber, Chimni’nin ileri sürdüğü uluslararası hukukun ‘bölücü evrenselciliği’, insani güvenlik merkezli insan hakları rejiminin temelini oluşturmaktadır. Bölücü evrenselcilik ile kastedilen, evrensel olduğu iddia edilen Batı normlarının, yerel değer ve kültürler üzerinde bir hâkimiyet kurmasıdır. Chimni, bölücü evrenselciliğin, sömürgeciliğin yerini aldığını savunarak liberalizmin söylemlerinin buna hizmet ettiğini ileri sürer.⁶⁶⁰ Bu bağlamda ‘demokratik’ ve ‘liberal’ devlet olgusu uluslararası alanda tartışmasız bir şekilde kabul edilirken; bunun karşısında yer aldığı varsayılan ‘haydut devlet’ söylemi ise, hegemonya tarafından tekrar ve tekrar üretilmektedir.

4.2.3. Teröre Karşı Savaş: ‘Barbarlar, Kurbanlar ve Kurtarıcılar’

‘Barbarlar, kurbanlar ve kurtarıcılar’ metaforu (mecazı) Makau Mutua tarafından, insan hakları gerekçe gösterilerek Batılı olmayan devletlere karşı müdahaleye zemin hazırlayan eylemlerin arkasında yatan gizli sömürgecilik algısını temsilen kullanılmıştır.⁶⁶¹ Bu bağlamda, medenileşmesi gereken ‘barbarlar’, insanlığı yok etmeye çalışan vahşi bir canavar olarak tasvir edilmektedir. Devletleri vahşi hale getiren durum ise, sivil toplumun susturulup yok edilmesidir. ‘Kurbanlar’ ise, barbarlar tarafından ezilenler, onuru ve değeri ihlal edilmiş olanlar ve kurtarılması gerekenleri tanımlamaktadır. Devletin ilkel ve saldırgan eylemleri altında güçsüz ve masum olanlardır. Metaforun son boyutunu ‘kurtarıcı melek’ rolünü üstlenen, kurbanları barbarların elinden kurtaracak ve

⁶⁵⁹ Chimni, “Third World Approaches to International Law: A Manifesto”, 3.

⁶⁶⁰ Chimni, “The Past, Present and Future of International law”, 499-502.

⁶⁶¹ Mutua, “Savages, Victims, and Saviors”, 201.

barbarları medenileştirecek olan ‘kurtarıcılar’ oluşturmaktadır. Kurtarıcı zulme karşı bir siper görevi görürken, vaadi özgürleştirmektir; devletin, geleneğin ve kültürün özgürleştirilmesidir.⁶⁶² Günümüzde Batılı devletlere, Batı dışı toplumlara yönelik insan hakları gerekçeleriyle müdahale hakkını veren yetkinin altında yatan bu metaforla birlikte, ‘iyi’ ve ‘kötü devlet’ tanımlamaları da dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda Mutua, iyi devlet ve kötü devlet hakkında şunları belirtmektedir:

‘İyi’ devlet, insan haklarını [uygulayarak] ve içselleştirerek şeytani eğilimlerini kontrol eder. Öte yandan ‘kötü’ devlet, kendisini liberal olmayan, anti-demokratik veya diğer otoriter bir kültür aracılığıyla ifade eder. Devletin kurtuluşu yalnızca insan hakları normlarına boyun eğmesine bağlıdır. Devlet insan haklarının garantörüdür; aynı zamanda insan hakları hukukunun da hedefi ve varoluş nedenidir.⁶⁶³

Günümüzde de anlam bulan bu metaforun yansımaları; iyi devlet ve kötü devlet tanımlamalarıyla beraber ‘teröre karşı savaş’ söylemleri bağlamında müdahaleye kapı aralarken, aynı zamanda ‘haydut devlet’ tanımlamalarının da merkezine yerleşmektedir. Haydut devletleri müdahale ve ardından gelen ulus inşası yoluyla ‘iyi devlete’ dönüştürme çabaları, teröre karşı savaşın dayanmış olduğu ütöpik önermeye dayanır: “Keşke gezegeni ‘iyi’ devletlerle doldurabilseydik, uluslararası çatışmayı ve terörizmi ortadan kaldıracabilirdik.”⁶⁶⁴

Michael Ignatieff, ABD’nin 11 Eylül saldırılarını takiben Afganistan’la beraber tüm terör unsurlarına ilân etmiş olduğu teröre karşı savaşın, bir emperyalizm uygulaması olduğunu belirtmiştir. Böylece ‘yasal sömürgeciliğin’ tekrardan doğuşu olarak da tanımlanan teröre karşı savaşla birlikte, 16. yüzyıl savaş anlayışı olan barışı güvence altına almak için topyekûn bir savaşın haklı görülmesi, bu sefer yerini insan hakları söylemine bırakmıştır.⁶⁶⁵ Teröre karşı savaş, Mutua’nın ileri sürmüş olduğu metaforu yansıtan bir örnek olarak ortaya çıkarken, 11 Eylül sonrasında uluslararası güvenlik, insan hakları ve uluslararası hukukun bu yönde

⁶⁶² Mutua, “Savages, Victims, and Saviors”, 202-203.

⁶⁶³ Mutua, 202-203.

⁶⁶⁴ Gary T. Dempsey, “Old Folly in a New Disguise: Nation Building to Combat Terrorism”, *Cato Institute Policy Analysis* 429 (2002): 13.

⁶⁶⁵ Azeezah Kanji, “War of Terror: Legal Colonialism Reincarnated”, *Al Jazeera*, 18 Eylül 2021, erişim 13 Haziran 2024, <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/9/18/war-of-terror-legal-colonialism>.

dönüştürölme çabalarını da beraberinde getirmiştir. Uluslararası hukuku yeniden yapılandırma girişimleri ise uluslararası hukukta ‘yenilik’ (*newness*) şeklinde politik bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır. Obiora C. Okafor’a göre;

Yenilik iddiası sürecinin kendisi, en azından günümüz bağlamında, ...radikal uluslararası reform savunucularının, önceden var olan emperyal hırslarının çoğunu, daha önce mümkün olandan daha başarılı bir şekilde meşrulaştırmalarına olanak tanıyan önemli bir siyasi manevradır.⁶⁶⁶

Böylece, hâkim güçler tarafından uluslararası hukukta ‘yenilik’ adı altında, yasal çerçevenin terminolojisi değişirken, tahakküm kendini farklı formlarda devam ettirmektedir.⁶⁶⁷ Teröre karşı savaş söylemi, hegemonik güçler tarafından uluslararası hukuku kendi çıkarlarına göre şekillendirme imkanı oluştururken; ‘kurtarıcı’ tarafından üstlenilen kurbanları ‘özgürleştirme’ rolünün, Batılı olmayan devletlerin egemenlikleriyle beraber toprak bütünlüğü ve iç işlerine karışmama ilkesinin rahat bir şekilde aşındırılmasına zemin hazırladığı görölmektedir.

4.2.4. ‘Aşındırılabilir’ Egemenlik ve Müdahale

TWAIL’in, uluslararası hukukun Avrupa merkezli olduğuna ilişkin savını güçlendiren unsurlardan birini ‘egemenlik’ oluşturmaktadır. TWAIL’de tartışma merkezinde yer alan egemenliğin yorumlanma biçimi ile, görünürde adil olan egemenlik kavramının, Batı dışı toplumlar için aynı şekilde işlemediği ileri sürölmektedir. Tuğçe Kelleci ve Marella Bodur Ün tarafından ileri süröldüğü üzere; Üçüncü Dünya ölkelerinin egemenlikleri, ‘aşındırılabilir egemenlik’ olarak görölrken Batılı devletlerin egemenliği, ‘dokunulmaz egemenlik’ olarak görölmektedir.⁶⁶⁸ Böyle bir ayrımın arkasında yatan temel unsur, TWAIL tarafından ileri süröldüğü üzere, uluslararası hukuk ve onun sömürgeci tarihi arasındaki ilişkidir. Bu doğrultuda Antony Anghie, esasında egemenliğin pozitivist hukuk bağlamındaki gelişiminin, sömürgeci ve sömürgeci olmayanlar arasındaki hukuk biçimini tanımlayacak şekilde ortaya atıldığını ifade etmektedir.⁶⁶⁹ Bununla birlikte egemenlik, sömürgeci devletlerin sadece Avrupa dışı dünyadaki

⁶⁶⁶ Okafor, “Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time”, 172-173.

⁶⁶⁷ Azeezah Kanji, “War of Terror: Legal Colonialism Reincarnated”.

⁶⁶⁸ Kelleci ve Bodur Ün, “TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı”, 98.

⁶⁶⁹ Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, 3-4.

hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak amacıyla değil, aynı zamanda Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemek için de kullanılmıştır.⁶⁷⁰ Bu bağlamda egemenlik unsuru, ‘evrensel’ ve ‘medenileşmiş’, ‘tikel’ ve ‘medeni olmayan’ ayrımı üzerine kurulmuştur.⁶⁷¹ Böylece egemenlik ve toplum iki ayrı unsur olarak ele alınarak, kimlerin ‘egemenliğe’ sahip olabileceğine dair bir sınırlama getirilmiştir. Toplumdan ayrı olarak düşünülen egemenliğin, medeni olan ve medeni olmayan üzerine kurulmasını Antony Anghie şu şekilde ifade etmiştir:

Medeni olan ve medeni olmayan arasındaki ayrımın yaratılması ve sürdürülmesi, pozitivist hukuk felsefesinin entelektüel ve politik geçerliliği için hayati önem taşımaktaydı. Medeni olan ve medeni olmayan arasındaki ayrım, o halde egemenlik alanında değil, toplum alanında yapılmalıydı. Toplum ve onunla ilişkili fikirler, hukukçunun yasal bir statüyü kültürel bir farklılığa bağlamasına imkân tanıyacaktı.⁶⁷²

Böylece kültürel bir ayrıma tabi tutulan egemenlik, Avrupa dışında yer alan ‘ötekilere’ karşı tüm sömürgecilik biçimlerini meşrulaştıracak bir zemin kazanmıştır. Sömürgeci gücün egemenliği altında belirli hukuk sistemi bağlamında yönetilen bu ‘medeni olmayan’ toplulukların yoksunlukları gereği medeni olanlarla eşit bir ilişkiye sahip olamayacağı şu şekilde ifade edilmiştir:

Bu toplulukların hiçbirisi uluslararası hukuka tabi olmayacaktır çünkü egemenlik için gerekli olmasa da milletler ailesine üyelik için gerekli olan çeşitli özellikler istenecektir. Bağımsız devletler olmalarına rağmen, uluslararası hukukun kapsamı dışında kalan pek çok topluluk vardır.⁶⁷³

Lawrence’nin bu görüşü bağlamında o dönem için ‘kabileler’; egemen olmadıkları için değil, uluslararası topluma üyelik için gerekli olan diğer özelliklerden yoksun olmaları nedeniyle uluslararası hukuk alanının dışında kalmaktadırlar. Bu bağlamda Avrupalı olmayan devletler, aynı zamanda milletler ailesinden dışlandıkları için de egemen değildirler. Bu devletlerin neden uluslararası hukukun dışında kaldıklarına ilişkin sorular ise, bu bölgelerin barbar olmaları nedeniyle hiçbir yasanın bulunmadığı iddiasının ötesine geçemeyerek,

⁶⁷⁰ Christopher Clapham, “Sovereignty and the Third World State”, *Political Studies* 47, sy 3 (1999): 522.

⁶⁷¹ Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, 3-4.

⁶⁷² Anghie, 59.

⁶⁷³ Lawrence, *The Principles of International Law*, 58.

yerel kültür ve dinamiklerin dışlandığı bir anlayışın gelişmesine zemin hazırlamıştır.⁶⁷⁴ Vestfalya sistemi, Avrupa egemenlik rejimini kurarken, bu sistemin bir ürünü olan 1875 yılında gerçekleşen Berlin Kongresi ise, Avrupa dışındaki yerlerin paylaşılmasının haritasını da ‘egemenlik’ üzerinden şekillendirmiştir. Günümüzde Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunluğu Vestfalya sisteminin egemenlik anlayışının en temel unsurlarından biri olan, ‘diğer devletlerin iç işlerine karışmama’ ilkesine sarılmış durumdadır. Bunun en önemli nedeni ise, bu ülkelere yönelik kimi zaman ‘gıda güvenliği’, ‘ekonomik yardım’ veya ‘insan hakları’ söylemleriyle, başka bir devlet/devletler topluluğunca veya uluslararası kurumlarca bunların iç işlerine karışılması hakkının verilmesidir.⁶⁷⁵

4.2.5. Yerleşimci Sömürgecilik Anlayışı ve Hegemonya

Eleştirel kuramın önde gelen temsilcilerinden Antonio Gramsci’nin ‘hegemonik rıza’ kavramsallaştırması, uluslararası hukuk düzenindeki güç ilişkilerinin anlaşılmasında faydalı bir analiz çerçevesi sunmakta olup, eleştirel yaklaşımlar tarafından sıklıkla başvurulan bir kavramdır. Kavram, yeniden sömürgeleştirmenin temel araçlarının, hegemonya tarafından nasıl üretildiğine dair bir açıklama ileri sürer. Hegemonya’ya dayalı ‘rıza’ ilkesi, egemen sınıfın, sadece baskı ve şiddete dayanarak değil, kültürel ve ideolojik unsurları kullanarak, egemenliğini sürdürmesi olarak tanımlanır. Egemen sınıf, kültürel ve ideolojik unsurları kullanarak ve bütün alt sınıfların rızasını alarak, bir hâkimiyet biçimi oluşturur. Bu anlamda hegemonya, ideolojik üstünlüğe dayanan ortak bir toplumsal düzeni ifade eder. Hâkimiyet zorlama ile değil, toplumun rızası ile ortaya çıkar.⁶⁷⁶ Hegemonik rıza ilkesiyle “toplumun tüm katman ve sınıfları, söz konusu hegemonyayı doğal, gerekli ve vazgeçilmez olarak”⁶⁷⁷ kabul etmektedir. Gramsci’nin, kapitalist toplumun yönetim biçimlerini anlamak üzere geliştirdiği

⁶⁷⁴ Anghie, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, 60.

⁶⁷⁵ Christopher Clapham, “Sovereignty and the Third World State”, 522.

⁶⁷⁶ Joseph V. Femia, *Gramsci’s Political Thought: Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process* (Oxford: Clarendon Press, 1981), 24.

⁶⁷⁷ Kemal Çiftçi, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rıza’ya Dayalı Hegemonya’dan ‘İmparatorluk’ Düzenine”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 5, sy 10 (2009): 205.

hegemonya kavramına, günümüz uluslararası hukuk sisteminin açıklanmasında da başvurulmaktadır.

Mohsen Al Attar, uluslararası hukukun Avrupa-merkezci yapısını, Gramsci'nin rızaya dayalı hegemonik iktidar tanımlaması üzerinden ele almaktadır.⁶⁷⁸ Eleştirel teorilerde olduğu gibi, Al Attar'a göre, uluslararası hukukun temelleri, Avrupa'nın izlediği sömürgecilik politikaları bağlamında şekillenmiştir. Bu doğrultuda, nüvesinde, sömürgecilik politikalarının birçok çeşidini barındıran uluslararası hukuk, günümüzde uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunların çözümünde yeterli bir başarı sağlayamamaktadır. Özellikle köklerinde bulunan yerleşimci sömürgecilik (*settler colonialism*) zihniyeti, söz konusu bu sorunların 'bölgesel ve yerel dinamiklerin' dikkate alınarak çözülmesini de engellemektedir. Bu doğrultuda, *terra nullis* ilkesi karşımıza çıkmaktadır. Al Attar; *terra nullis* ilkesinin, uluslararası hukukun, güncel sorunlar karşısında çözümsüz kalmasının altında yatan unsurlardan bir olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁷⁹ *Terra nullis* 'sahipsiz ülke' olarak tanımlanan, Avrupalı yerleşimci sömürgeci devletlerin işgal ettikleri topraklar olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir toprak parçası kimseye ait değilse ve belirli bir topluluk veya devlet burada bulunmuyorsa, bu topraklar mülkiyetsiz olarak kabul edilmiş ve bu da sömürgeci devletler tarafından bu topraklar üzerinde hak iddia etme gerekçesi olarak kullanılmıştır. Bugün terk edilen bu kavram, uluslararası hukuk literatüründe eleştirilere sebebiyet vermiştir. Nitekim yerel kültürü ve yerel halkı görmezden gelerek yok sayan bu anlayış, ahlaki ve hukuksal açıdan sorgulamaları da beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda Vestfalya Barışı ile gelen düzenlemeler, her ne kadar ulus devletin oluşumu ve inşası bakımından önemli bir gelişme olarak ortaya çıksa da, kurulan bu yeni düzen ile Avrupa topraklarının ötesinde kolektif bir müdahaleye, Al Attar'ın ifadesiyle, yağmalamaya izin verilirken buradan elde edilen ganimetlerin de emperyal devletler arasında paylaştırılmasına imkân vermiştir. Sömürgeciliğin bu tarihsel hikayesinin temel unsuru olan 'yerleşimci

---

⁶⁷⁸ Al Attar, "At World's End".

⁶⁷⁹ Al Attar, "At World's End".

sömürgeciliğin' tohumlarını, 1945'te kurulan yeni düzende görmek mümkündür. Yerleşimci sömürgecilik, genel bir ifadeyle aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

Yerli halklara ve kültürlere yönelik soykırımı ve baskıyı sürdüren, süregelen bir iktidar sistemidir. Kapsamı itibarıyla hegemonik olan yerleşimci sömürgecilik, yerli halkların soy bağına sahip olduğu toprakları ve kaynakları sömürerek sürekli yerleşimci işgalini normalleştirmektedir.⁶⁸⁰

Lorenzo Veracini; yerleşimci sömürgeciliğin günümüze kadar gelen uzantıları olarak kültürel hâkimiyet, toprak sahipliği ve kimlik politikaları gibi unsurları sıralar.⁶⁸¹ Tüm bu unsurlar, bir devletin veya grubun, başka ülkelerdeki toplulukları ekonomik, kültürel ve politik olarak sömürgeleştirilmesi anlamını taşır. Bu bağlamda yerleşimci sömürgecilik, sadece tarihsel bir dönemi tanımlamak amacıyla kullanılmaktan öte, yansımalarının günümüzde de etkili olduğu bir sistemi ifade etmektedir.⁶⁸² Scott Lauria Morgensen, küresel kapitalizm, liberal modernite anlayışı ve uluslararası yönetim uygulamalarının altında yerleşimci sömürgeciliğin unsurlarını görmenin mümkün olduğu ileri sürmektedir.⁶⁸³ Stefano Liberti tarafından 'toprak hırsızlığı' olarak da tanımlanan, Afrika'da ve gelişmekte olan ülkelerde 'gıda güvenliği' adı altında devletlerin ve çok uluslu şirketlerin geniş araziler üzerinde bazı egemenlik haklarına sahip olmaları, yerleşimci sömürgeciliğin her yerde görülebileceğine ilişkin örneklerden birisini oluşturmaktadır.⁶⁸⁴ Yerleşimci sömürgecilikte, yerli dinamikler göz ardı edilerek, dış unsurların iç unsurların yerine geçtiği; böylece, 'yerli halkın' yerini, çoğunlukla 'terörist' tanımlamasına bıraktığı bir anlam ifade eder.⁶⁸⁵ Bu bağlamda, yerleşimci sömürgeciliğin getirmiş olduğu zihniyetin, günümüzde müdahale kavramının harekete geçirilmesinin altında yatan izleri taşıdığı ileri sürülmektedir. Yerleşimci

---

⁶⁸⁰ Cox Alicia, "Settler Colonialism", *Oxford Bibliographies*, 17 Temmuz 2017, erişim 28 Haziran 2024, <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780190221911/obo-9780190221911-0029.xml>.

⁶⁸¹ Lorenzo Veracini, *Settler Colonialism: A Theoretical Overview* (London: Palgrave Macmillan, 2010).

⁶⁸² Lorenzo Veracini, *The Settler Colonial Present* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015), 63.

⁶⁸³ Scott Lauria Morgensen, "The Biopolitics of Settler Colonialism: Right Here, Right Now", *Settler Colonial Studies* 1, sy 1 (2011): 53.

⁶⁸⁴ Stefano Liberti, *Land Grabbing: Journeys in the New Colonialism* (London/New York : Verso, 2013).

⁶⁸⁵ David Lloyd ve Patrick Wolfe, "Settler Colonial Logics and the Neoliberal Regime", *Settler Colonial Studies* 6, sy 2 (2016): 8.

sömürgecilik algısı yıkılmadığı müddetçe müdahaleye ilişkin temel sorunları ele alacak bir dilin oluşturulması da zor gözükmektedir. Bu bağlamda Al Attar, uluslararası hukukta reformdan çok, temelin tekrardan yapılandırılması gerekliliğini ifade etmektedir. Günümüz uluslararası hukuk sistemi ve onun temellerini oluşturan sömürgecilik unsurlarını sert bir eleştiriyle ele alan Al Attar’a göre, “uluslararası hukuk, yerleşimci sömürgeciliğe karşı her zaman etkisizdi; çünkü sistem hiçbir zaman Batı’ya ve onun uydularına meydan okumayı amaçlamamıştır.”⁶⁸⁶

TWAIL’in uluslararası hukukun tarihine ve yapısal boyutuna karşı meydan okumasının, barış hakkı üzerindeki rolü nedir sorusuna ilişkin şöyle bir yorum yapmak mümkündür: Uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla uluslararası hukukun ve insan haklarına dair temel norm ve mekanizmaların, şeffaf, adil ve hakkaniyete dayalı bir şekilde işliyor olması ve hukukun üstünlüğünün, hesap verilebilirlik ve *jus cogens* normlarının gözetilmesi, barış hakkının hayata geçirilmesinde önem taşımaktadır. Bu unsurların devamlılığının sağlanması ve uluslararası hukuka olan inancın ve güvenin pekişmesi için; TWAIL’in ‘yeniden sömürgeleştirme’ olarak tanımladığı neo-liberal politikalar aracılığı ile mülkiyet haklarının uluslararasılaştırılması girişimlerine ve insan hakları ve insani güvenliğin Batı dışı toplumlara müdahaleyi meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanılması yönündeki uygulamalara yönelik sınırlandırıcı bir mekanizmanın oluşturulması gerekmektedir. Böyle bir sistemin unsurlarının neler olduğu ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturmakla birlikte, genel olarak çalışmamızda sıklıkla vurguladığımız gibi, uluslararası hukuk ve insan hakları çerçevesinde yer alan düzenlemelerin ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik girişimlerin, kapsayıcı, şeffaf ve çoğulcu bir temsile dayanması elzem gözükmektedir.

---

⁶⁸⁶ Al Attar, “At World’s End”.

BÖLÜM V

BM GÜVENLİK KONSEYİ'NİN MÜDAHALELERİNDE BARİŞ HAKKINI ARAMAK: LİBYA ÖRNEĞİ

*Barış hakkının kullanılması ve geliştirilmesi, nükleer savaş başta olmak üzere, savaş tehdidinin ortadan kaldırılmasına, uluslararası ilişkilerde güç kullanımından veya kullanım tehdidinden vazgeçilmesine ve uluslararası anlaşmazlıkların Birleşmiş Milletler Şartı'nın temelinde barışçıl yollarla çözülmesine yönelik politikalar gerektirir.*⁶⁸⁷

Bu bölümün amacı, BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı'nın 42. maddesine dayanarak yetki vermiş olduğu askeri zorlama tedbirlerine ilişkin kararlarını, Libya örneği üzerinden incelemektir. BM Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin bir tehdit olduğunda, BM Şartı'nın VII. bölümü çerçevesinde harekete geçmektedir. Bu bölümde, Konsey'in doğrudan askeri müdahalede bulunduğu bir örnek olay incelendiğinden, burada vurgulanması gereken, BM Şartı'nın 42. maddesidir. Buna göre:

Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz, ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.⁶⁸⁸

Görüldüğü gibi, ilgili maddede, kuvvet kullanımını içermeyen eylemlerin (BM Şartı 41. md) yetersiz kalması durumunda, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemlerin neler olabileceğine ilişkin bir düzenleme yapılmıştır. Bu bağlamda, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını dikkate alarak, BM Güvenlik Konseyi'nin yetki vermiş olduğu askeri müdahalelerin 'barışı ne kadar koruduğu' incelenmeye çalışılacaktır. Böylece bu bölümde BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararların barış hakkının tesisine ve onun korunmasına olan etkisi, kararların hayata geçirilmesindeki zorluklar ve barış hakkının önemi

---

⁶⁸⁷ OHCHR, "First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on a Draft United Nations Declaration on the Right to Peace".

⁶⁸⁸ BM Şartı.

ortaya konulacaktır. Böyle bir incelemeyi yaparken, barış hakkının muhtevasını oluşturan temel unsurların dikkate alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda, barış hakkının en temel unsurları, yaşam hakkı öncelikli olmakla beraber, tüm insan haklarının korunması, kuvvet kullanma ve kuvvete başvurma tehdidinin engellenmesidir. Barış hakkı bağlamında uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlar karşısında yapılan müdahalelerin amaçlarını; sivil halkın korunması, yapısal şiddetin ortadan kaldırılması ve sosyal adaletin sağlanması olarak sıralamak mümkündür. Bununla beraber müdahale sırasında, savaşın kaçılmaz unsurlarının minimize edilmesi, sivil halka zarar verilmemesi gibi unsurlar da öne çıkmaktadır. Müdahale sonrasında; silah kontrolünün sağlanması, adil seçimlerin gerçekleştirilmesi, yerli halkın korunması ve belirli grupların kayırılması veya onlara tavizler verecek anlaşmaların yapılmasının engellenmesi, barış hakkının hayata geçirilmesi için önem taşımaktadır. Aynı zamanda, başka bir ülkenin müdahalesine izin verecek veya müdahaleyi meşrulaştıracak yasaların konulmasını engellemek, saldırganlık yapan unsurlara tavizler verilmesinin önlenmesi ve suç örgütlerinin desteklenerek yabancı düşmanlığının körüklenmesine geçit verilmemesi de öne çıkan başka unsurlardır. Barış hakkının genel olarak çerçevesini oluşturan bu unsurlar, birbirini etkilemekte ve kimi zaman müdahalenin dinamikleri bağlamında bazıları daha da önem kazanabilmektedir. Bu doğrultuda barış hakkına ilişkin ortaya konulan bu çerçeve uyarınca BM Güvenlik Konseyi'nin 42. maddesi dayanak alınarak gerçekleştirilen operasyonların, barış hakkının muhtevası ile örtüşüp örtüşmediği; şiddeti körükleyerek, yeni krizlerin doğmasına sebebiyet verip vermediği Libya örneğiyle cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Buradaki bir diğer kaygı ise, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluk BM Güvenlik Konseyi'nde olduğu için, Konsey'in barış hakkını koruma ve hayata geçirme konusunda ne kadar başarılı olduğu sorusuna cevap arama çabasıdır.

Libya örneğinin seçilmesindeki temel neden, öncelikli olarak müdahalenin BM Güvenlik Konseyi'nin 42. maddesine dayanılarak yapılmış olmasıdır. Libya örneği bağlamında; müdahalenin, 'yasal' olmasına rağmen uluslararası toplum tarafından (yürürlüğe konuş biçimi itibarıyla) 'meşru' olarak görülmemesi, bu örnek olayı eleştirel zeminde inceleme açısından zengin bir alanı ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Libya örneğinin koruma sorumluluğu kavramının da hayata

geçirildiği bir örnek olması nedeniyle, tartışmaların boyutu, koruma sorumluluğunun kapsamına da girebilmektedir. Bununla beraber barış hakkının yukarıda sayılan temel unsurlarının her birinin Libya örneğinde önem kazandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Libya örneği, BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalesini eleştirel bir şekilde ele almaya imkân verirken, aynı zamanda barış hakkının unsurlarının da detaylı bir şekilde analiz edilmesine zemin oluşturmaktadır. Böyle bir analizin, barış hakkının hayata geçirilmesine ve uluslararası barış ve güvenlik arasındaki bağlamın anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Dolayısıyla BM Şartı'na dayalı askeri müdahaleler, siyasi, ekonomik ve kültürel hakların her birinin hayata geçirilmesinde temel bir hak olan barış hakkını ne kadar gözetmektedir sorusu, Libya müdahalesi örneğine bakılarak saptanmaya çalışılacaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki, aşağıda incelenecek olan örnek olayın tarihsel arka planına derinlemesine değinilmeyecek; bu bağlamda, tarihsel faktörler, çatışmayı tetikleyen siyasi, etnik, dini vs. diğer etmenler tartışılmayacaktır. Bununla beraber tezimiz; Libya'ya yönelik harekete geçirilen müdahalenin, koruma sorumluluğuna uygun eylemler olup olmadığına dair bir tartışmayı da içermemekle beraber, koruma sorumluluğunun 'orantılılık' kıstasınca böyle bir gücün aşıldığının farkındadır.⁶⁸⁹ Burada odaklanılacak olan nokta, doğrudan BM Güvenlik Konseyi'nin verdiği ya da verdiği düşünülen yetki temelindeki askeri müdahaledir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin askeri müdahaleye izin veren kararlarının ortaya çıkış gayesi ve muhtevası, kararların hayata geçirilmesinde karara uyup uyulmadığı, müdahale süreci ve müdahale sonrası süreç, barış hakkı çerçevesinde incelenecektir. Müdahalenin barış hakkının hayata geçirilmesinde ve korunmasında ne kadar etkili oluğu saptanırken, müdahale TWAIL'in sunmuş olduğu analiz çerçevesince ele alınacaktır. Bu noktada, Usha Natarajan'ın, savaşın gizlenen veya görülmeyen yönlerinin, ana akım yaklaşımlar tarafından detaylı bir şekilde açıklanamadığı iddiasını benimseyerek, müdahale sonrasında uluslararası hukukun nasıl bir rol oynadığını veya tam tersi bir soruyla, müdahalenin, uluslararası hukuku dönüştürme hususunda nasıl bir rol oynadığını,

---

⁶⁸⁹ Jamie Herron, "Responsibility to Protect: Moral Triumph or Gateway to Allowing Powerful States to invade Weaker States in Violation of the U.N. Charter?", *Temple International & Comparative Law Journal* 26, sy 2 (2012): 367-389.

TWAIL perspektifinden bakarak açıklamak mümkündür.⁶⁹⁰ Dolayısıyla askeri güce dayalı müdahale kararlarına ilişkin meşruluk, uluslararası hukuk kapsamında ele alınırken; müdahale sırasında ve sonrasında uluslararası hukukun sahip olduğu kavramlar da önemlidir. Bu doğrultuda ana akım yaklaşımlar, müdahalenin hukuki boyutunu açıklamada başarılı tartışmalar sunmakla beraber, müdahaleye başvurmaya götüren temel neden ve motivasyonun ne olduğuna dair söylemlere, daha çok uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde yanıt bulunmaya çalışmaktadırlar. Bu sorulara uluslararası hukuk bağlamında yanıt verebilmek için, ana akım dışında, hukuki ve meşruiyet tartışmalarının yanı sıra, kurgulanan müdahalelerin, ‘hegemonik rızaya dayalı bir sistem’ tarafından yönlendirildiğini ileri süren, ‘olması gereken’ hukukun şekillenmesine yardımcı olacak olan TWAIL perspektifinden bir cevap vermek de mümkündür. TWAIL söyleminin en temel iddiası, medenileştirme misyonunun, temel unsurları olan ‘barbarlar, kurbanlar ve kurtarıcılar’ metaforu bağlamında, Batılı olmayan topluluklara karşı müdahaleyi meşrulaştırdığı iddiasıdır. Burada ortaya konan iddia, Batılı olmayan devletlere karşı böyle bir müdahale hakkını doğuran temel dinamiklerin, sömürgecilik kendisini, ‘insan hakları’, ‘teröre karşı savaş’ ve ‘başarısız devlet’ söylemleriyle, tekrardan inşa etmesiyle doğrudan ilgilidir.

5.1. Libya Örneği Bağlamında Barış Hakkı

Libya’daki sivil halka karşı Muammer Kaddafi hükümeti tarafından güç kullanılması ve yönetime karşı sokak gösterisi yapan kitlelere yönelik şiddetin dozunun sürekli bir biçimde arttırılmasıyla birlikte, Libya’ya yönelik artan uluslararası endişeden kaynaklanan askeri müdahaleyi de içeren kararlar alınmıştır. Libya müdahalesi, koruma sorumluluğu ilkesinin ‘altın çağı’ olarak tanımlanan bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu müdahale kararı birçok çevre tarafından Birleşmiş Milletler’in “nihayet harekete geçtiği”⁶⁹¹ ve “tarihi diplomatik bir an olarak”⁶⁹²

⁶⁹⁰ Usha Natarajan, “A Third World Approach to Debating the Legality of the Iraq War”, *International Community Law Review* 9, sy 4 (2007): 405.

⁶⁹¹ Bruno Pommier, “The Use of Force to Protect Civilians and Humanitarian Action: The Case of Libya and Beyond”, *International Review of the Red Cross* 93, sy 884 (2011): 1067.

⁶⁹² Simon Adams, “Libya and the Responsibility to Protect: Results and Prospects”, *Global Centre for the Responsibility to Protect*, 28 Mart 2011, erişim 2 Temmuz 2024, <https://www.globalr2p.org/publications/libya-and-the-responsibility-to-protect-results-and-prospects/>.

tasvir edilmiştir. Uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunlar karşısında etkili önlemler almayı amaçlayan ve insanlığa karşı ‘ahlaki bir gerekçe’ sunan koruma sorumluluğu, Libya müdahalesinde, ilân edildiği anda beklenildiği kadar başarılı olamamıştır. Bununla birlikte konuyu koruma sorumluluğu ilkesinin başarısızlığı olarak yorumlamaktan öte, BM Güvenlik Konseyi’nin müdahale sürecini yönetme konusundaki başarısızlığı olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Kuvvet kullanmaya varmayan önlemlerin yetersiz kaldığı veya başarısız olduğu durumlarda askeri güce dayalı müdahalede bulunulabileceği, BM Şartı’nın 42. maddesinde düzenlendiği gibi, bu madde koruma sorumluluğu ilkesinin de yaslandığı temel bir hukuksal çerçeve olarak yer almaktadır. Bu bağlamda temel yükümlülük, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir durumun öncelikli olarak ‘önlenmesini’ sağlamaktır. Askeri güce dayalı müdahalenin ise, ‘son çare’ olarak başvurulması gereken bir eylem olduğu uluslararası toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir. Rajan Menon, sivil halkın korunması için Libya’da ‘son çare olarak’ askeri müdahaleye başvurma çağrısından önce alınabilecek önlemlerin, kasıtlı olarak veya olmayarak görmezden gelindiğini belirtmiştir.⁶⁹³

Bu doğrultuda Libya örneğinde alınan önlemlerin neler olduğunu; BM Güvenlik Konseyi’nin 26 Şubat 2011 tarihinde almış olduğu askeri güç kullanımını içermeyen, şiddetin derhal durdurulmasını ve halkın taleplerine karşı adımlar atılması gerektiğini içeren 1970 sayılı kararında saptamak mümkündür.⁶⁹⁴ Bu karardan önce, İnsan Hakları Konseyi’nin 25 Şubat 2011 tarihli Libya’da gerçekleşen tüm insan hakları ihlallerinin soruşturulmasını sağlamak üzere aldığı A/HRC/RES/S-15/1 sayılı karar doğrultusunda, bağımsız bir uluslararası soruşturma komisyonu kurulmuştur. İnsan Hakları Konseyi’nin bu kararında “devletlerin, insanların yaşam, özgürlük ve güvenlik haklarını koruma yükümlülüğü”⁶⁹⁵ olduğu teyit edilerek, Libya Hükümeti’ne kendi halkını korumak üzere, sivillere yönelik tüm saldırı ve insan hakları ihlallerine son vermesi

⁶⁹³ Rajan Menon, “The Failed Lessons of Libya”, *UnHerd*, 19 Ekim 2023, erişim 30 Haziran 2024, <https://unherd.com/2023/10/the-failed-lessons-of-libya/>.

⁶⁹⁴ UNSC, S/RES/1970 (26 Şubat 2011), <http://unscr.com/en/resolutions/1970>.

⁶⁹⁵ OHRC, “Situation of Human Rights in the Libyan Arab Jamahiriya”, A/HRC/RES/S-15/1 (25 Şubat 2011), https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/RES/S-15/1.

çağrısında bulunulmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 sayılı kararında, sivillere yönetilen şiddet ve güç kullanımı, barışçıl gösterilerin bastırılması ve insan haklarının sistematik ve ağır bir şekilde ihlal edilmesi kınanmıştır. Kararın devamında, Libya hükümetine kendi halkını koruma sorumluluğu hatırlatılarak, söz konusu bu saldırının insanlığa karşı suç teşkil edebileceğine dikkat çekilmiştir.⁶⁹⁶ Bu karar uyarınca, barış ve güvenliğin tesis edilmesini sağlamak adına silah ambargosunun uygulanmasına, insan hakları suçuna karışan yetkililere seyahat yasağı getirilerek, mal varlıklarının dondurulmasına ve bu kişilerin UCM'ye sevk edilmesine karar verilirken, yeni önlemleri alacak olan bir komitenin oluşturulacağı ifade edilmiştir. Bir müddet sonra 1970 sayılı kararın ardındaki güçler, Libya'daki durumu kınayan ve hükümete kendi halkını koruma sorumluluğunu hatırlatan bu kararın, sorunun çözümünde yetersiz kaldığı kanaatine ulaşmıştır. Libya'daki gelişmeler karşısında harekete geçen Afrika Birliği, 12 Mart 2011 tarihli 7360 sayılı kararında, Libya hükümetinin meşruiyetini kaybettiğini ilân ederek, BM Güvenlik Konseyi'ne gerekli önlemlerin alınması hususundaki sorumluluğunu yerine getirmesi çağrısında bulunulmuştur.⁶⁹⁷ Libya'daki sivil halka karşı Muammer Kaddafi hükümeti tarafından kapsamlı güç kullanılması ve yönetime karşı sokak gösterisi yapan kitlelere yönelik şiddetin dozunun sürekli bir biçimde artmasıyla birlikte, artan uluslararası endişe üzerine BM Güvenlik Konseyi, 17 Mart 2011 tarihinde Libya'ya yönelik olarak, belli durumlarda askeri güç kullanımı yetkisi veren 1973 sayılı kararı kabul etmiştir. Hedefi sivilleri korumak olan bu karar uyarınca, Libya hava sahası uçuşa yasak bölge (*no-fly zone*) ilân edilmiştir. Söz konusu bu karar, müdahalye katkı sunmaya istekli üye devletlere, “sivilleri ve sivillerin yaşadığı bölgeleri korumak için gerekli tüm önlemleri alma yetkisi”⁶⁹⁸ vermiş, bu devletlerin aldıkları önlemleri ivedilikle BM Genel Sekreterine bildirmeleri talep edilmiştir. Koruma sorumluluğu ilkesinin hayata geçirildiği bu kararda “sivil halka karşı gerçekleştirilen yaygın ve sistematik saldırıların insanlığa

⁶⁹⁶ OHRC, “Situation of Human Rights in the Libyan Arab Jamahiriya”.

⁶⁹⁷ Arab League, “The Implications of the Current Events in Libya and the Arab Position”, Res. No.: 7360 (12 Mart 2011), erişim 30 Haziran 2024, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Libya%207360.pdf>.

⁶⁹⁸ UNSC, S/RES/1973 (17 Mart 2011), <http://unscr.com/en/resolutions/1973>.

karşı suç teşkil edebileceği”⁶⁹⁹ nedeniyle, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda BM Şartı’nın VII. bölümüne dayalı olarak alınan karar, “Derhal ateşkes sağlanmasını ve şiddete, sivillere yönelik her türlü saldırı ve istismara tamamen son verilmesini”⁷⁰⁰ istemiştir. Burada ayrıca Libyalı yetkililere, sivillere yönelik gerçekleştirilecek önlemlerin (insani yardımların) engellenmemesi konusundaki sorumlulukları hatırlatılmıştır. Bu bağlamda karar, sivillerin korunmasına yönelik gerekli ‘tüm’ önlemlerin alınması gerekliliğini ortaya koymuştur.⁷⁰¹ Bu doğrultuda 1973 sayılı karar çerçevesinde sivil halkın korunması için Libya uçuşa yasak bölge ilân edilirken; NATO’nun öncülüğünde, 20 Ekim 2011’de Kaddafi’nin öldürülmesiyle sonuçlanan Şafak Yolculuğu Operasyonu (*Operation Odyssey Dawn*) başlatılmış ve Libya’ya hava saldırıları gerçekleştirilmiştir.⁷⁰²

Bu operasyonun NATO tarafından yürütülmesi, bazı devletler (özellikle Çin ve Rusya) tarafından olumsuz karşılanmıştır. NATO güdümünde gerçekleşen bu müdahale, koruma sorumluluğunun “NATO’laşması”⁷⁰³ olarak görülmesine neden olmuştur. Nitekim BM Güvenlik Konseyi 1973 sayılı karar ile, üye devletlere sivil halkı korumak amacıyla her türlü önlemi alma yetkisi vermiştir. Ne var ki, bu müdahalenin Kaddafi rejimini devirmeye doğru evrilmesiyle birlikte, artan eleştiriler bu operasyonun yetki sınırı aşarak yasa dışı kuvvet kullanımı çerçevesinde değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir.⁷⁰⁴ Böylece 1973 sayılı karara aykırı olarak, Libya’daki Kaddafi rejimine karşı savaş ilânı anlamına gelen bu yetki

---

⁶⁹⁹ UNSC, S/RES/1973.

⁷⁰⁰ UNSC.

⁷⁰¹ UNSC.

⁷⁰² “Operation Odyssey Dawn Anniversary”, *Air Force Global Strike Command (AFSTRAT-AIR)*, 27 Mart 2023, erişim 25 Haziran 2024, <https://www.afgsc.af.mil/News/Article-Display/Article/3373373/operation-odyssey-dawn-anniversary/>; “Gaddafi Killed as Sirte Falls”, *Al Jazeera*, 21 Ekim 2011, erişim 3 Temmuz 2024, <https://www.aljazeera.com/news/2011/10/21/muammar-gaddafi-killed-as-sirte-falls>.

⁷⁰³ David Rieff, “R2P, R.I.P.”, *The New York Times*, 7 Kasım 2011, erişim 30 Haziran 2024, <https://www.nytimes.com/2011/11/08/opinion/r2p-rip.html>.

⁷⁰⁴ Paul D. Williams ve Alex J. Bellamy, “Principles, Politics, and Prudence: Libya, the Responsibility to Protect, and the Use of Military Force”, *Global Governance* 18, sy 3 (2012): 273-297; Arif Saba ve Shahram Akbarzadeh, “The Responsibility to Protect and the Use of Force: An Assessment of the Just Cause and Last Resort Criteria in the Case of Libya”, *International Peacekeeping* 25, sy 2 (2018): 242-265; Christopher Zambakari, “The Misguided and Mismanaged Intervention in Libya: Consequences for Peace”, *African Security Review* 25, sy 1 (2016): 44-62.

aşımı nedeniyle, operasyon; fiiliyatta yasal yetkiler temelinde başlatılmış olsa da, zaman içinde meşruiyet açısından sorunlu hale gelmiştir.

1970 sayılı kararın BM Güvenlik Konseyi tarafında oy birliği ile alınması, buna karşılık 1973 sayılı kararda çekimser ülkelerin sayısının fazla olması, söz konusu bu kararın, uluslararası toplumun çoğunluğunun görüşünü yansıtmadığını ortaya koyması anlamında önemlidir.⁷⁰⁵ Almanya, Brezilya, Çin, Rusya ve Hindistan bu karara çekimser oy veren ülkelerdir. Bu noktada, çekimser kalan ülkelerin bu husustaki görüşlerini bakmakta yarar vardır. Almanya, Libya'da şiddetin durdurulması için doğru bir siyasi sürecin başlatılması ve yaptırımların artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Silahlı güç kullanımına ilişkin karara tereddütte yaklaşan Almanya, büyük çapta bir can kaybı yaşanmasının ihtimalinin kaçınılmaz olduğunu, böyle bir müdahalenin başarısız olması durumunda, çatışmanın daha geniş bölgelere yayılma tehlikesi olduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁶ Askeri müdahaleye karşı çekincesi olan Hindistan da, Libya'da yaşanan çatışmaya ilişkin sahanın durumunu ortaya koyan bir belge ve rapor değerlendirmesi olmadan, askeri güce dayalı bir önlemin alınmasına karşı çıkmıştır. Sahadaki duruma ilişkin güvenilir bilgi eksikliğiyle beraber, Hindistan, ayrıca, yapılacak olan operasyona kimlerin katılacağına, ne tür tedbirlerin alınacağına ve nasıl uygulanacağına dair net ve kapsamlı açıklamanın olmadığına dikkat çekmiştir.⁷⁰⁷ Kuvvetli bir diyalog yoluyla krizi çözme kararında olan Brezilya ise, 1973 sayılı kararın metninin, talep edilen uçuşa yasak bölge önleminin ötesinde bir düzenlemeyi içerdiği görüşünde olmuştur. Bunun yanı sıra, Brezilya, bu kararda geçen güç kullanıma olasılığının Libya'daki şiddetin ve sivillerin korunmasında etkili olacağına olan inancı paylaşmadığını belirtirken, tam tersine böyle bir güç kullanımının şiddeti körükleyebileceğinden dolayı askeri müdahaleye endişeyle yaklaşmıştır. Böyle bir müdahalenin sonuçları bakımından da, sivillere faydadan çok zarar verebileceği hususu üzerinde durulmuştur. Rusya da, Libya hava sahasında ilân edilecek olan uçuşa yasak bölgeye ilişkin düzenlemelerin ve angajman kurallarının yetersizliği

⁷⁰⁵ Mojtaba Mahdavi, "A Postcolonial Critique of Responsibility to Protect in the Middle East", *Perceptions: Journal of International Affairs* 20, sy 1 (2015): 19.

⁷⁰⁶ UNSC, S/PV.6498 (17 Mart 2011).

⁷⁰⁷ UNSC, S/PV.6498.

ve güç kullanmanın sınırlarıyla ilgili yeterli bir düzenlemenin olmaması nedeniyle, 1973 sayılı karar hususunda çekimser kalmıştır.⁷⁰⁸ Libya'daki krizin barışçıl önlemlerle çözülmesi gerekliliğini savunan Çin, BM Güvenlik Konseyi'nin askeri güce dayalı müdahale kararında, kuvvet kullanmanın sınırlarına yönelik endişelere cevap veremediğini ileri sürmüştür.⁷⁰⁹ Özetle 1973 sayılı karar hakkında çekimser kalan devletlerin ileri sürmüş oldukları öngörüler, Libya'da askeri güce başvurulması durumunda, sonuçlarının barış ve güvenliği sağlamaktan ziyade, şiddeti körükleyeceği yönünde olmuştur.

Bu karar; her ne kadar sivilin korunmasını amaçlaması ve BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'daki insani felaketi önlemek üzere harekete geçmesi yönünden kıymetli bir gelişme olarak görülse de, süreç içerisinde koalisyon güçlerinin davranış ve söylemlerinde ortaya çıkan 'seçicilik', 'keyfi uygulamalar' ve 'sömürgeci açgözlülük', operasyonun eleştirilmesine zemin hazırlamıştır.⁷¹⁰ Bu bağlamda Libya'da askeri güç kullanılması yönünde çekimser kalan devletlerin öngördükleri endişelerin çoğu, müdahaleyle birlikte birer birer gerçekleşmeye başlamıştır. Askeri güç kullanımında yetki sınırı aşarak, hedefi sivilin korumak olan operasyonun hedefinin, rejim değişikliğine doğru yol aldığı görülmüştür.⁷¹¹ Bununla beraber koalisyon güçlerinin Libya'da hava saldırılarını başlatmalarını takiben, bombalamaların yoğunluğu ve yıkıcılığı sonucu sivilin etkilenmeye başlamasıyla, operasyonla ilgili endişeler artmıştır. Müdahalenin taahhüt ettiği amacından nasıl saptığını, Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Moussa "Libya'da yaşananlar uçuşa yasak bölge uygulama hedefinden farklı, bizim istediğimiz sivilin korunması, sivilin bombalanması değil"⁷¹² sözleriyle ortaya koymuştur. Öte yandan, müdahale kararını takiben, henüz resmi olarak müdahale başlamadan önce Libya Dışişleri Bakanı Moussa Koussa'nın "Libya derhal ateşkes

---

⁷⁰⁸ UNSC, S/PV.6498.

⁷⁰⁹ UNSC.

⁷¹⁰ Berdal Aral, "Roaring in Libya, Whispering in Others: UN Security Council's Posture During the 'Arab Spring'", *Insight Turkey* 16, sy 1 (2014): 185.

⁷¹¹ UNSC.

⁷¹² Patrick Wintour ve Ewen MacAskill, "Gaddafi May Become Target of Air Strikes, Liam Fox Admits", *The Guardian*, 20 Mart 2011, erişim 30 Haziran 2024, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/20/coalition-criticism-arab-league-libya>.

ilân etme ve tüm askeri operasyonları durdurma kararı aldı”⁷¹³ açıklaması da, Libya içindeki eylemlerin devam ettiği gerekçesiyle koalisyon güçlerince görmezden gelinmiştir.

Müdahalenin öncülüğünü yapan devletler, özellikle ABD, Fransa ve İngiltere, Makau Mutua’nın metaforunda kullandığı üzere, barbarların elinden (Libya Hükümeti) kurtarılması gereken kurbanlara (Libya toplumu) bir kurtarıcı olarak, “meşruiyetini kaybetmiş bir rejimin sorumluluğunu”⁷¹⁴ üstlenmişlerdir. Fransa üstlenmiş olduğu kurtarıcı rolünü tasdiklercesine, müdahaleyi desteklediğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Savaş kışkırtıcılarına dizginleri vermemeliyiz; acımasız baskıların kurbanı olan sivil halkı kaderine terk etmemeliyiz; hukukun üstünlüğünün ve uluslararası ahlakın ayaklar altında alınmasına izin vermemeliyiz.⁷¹⁵

Benzer bir şekilde TWAIL’in ileri sürmüş olduğu ‘aşındırılabilir egemenliğin’ yansımalarını; ‘kurtarıcı’ rolünü üstlenen koalisyon güçlerinin, Libya halkı adına karar almalarında görmek mümkündür. İngiliz Savunma Bakanı, Liam Fox, operasyonun tamamlanmasının Libya halkına, kendi geleceklerini özgür bir şekilde belirleme hakkı vereceğini öne sürerek, Libya halkının kendi ülkesinin kontrolünü sağlaması için, uluslararası toplumun, Kaddafi rejiminin sona ermesini istediğini belirtmiştir.⁷¹⁶ Bu doğrultuda askeri müdahalenin, rejim değişikliğine varacak şekilde nasıl dönüşüme uğratıldığını, müdahaleye öncülük yapan devletlerin ‘kurtarıcı’ rolünü üstlenerek yapmış oldukları açıklamalarda görmek mümkündür.

Libya’nın kırk yıldan fazladır Kaddafi gibi bir “tiran tarafından yönetildiğine”⁷¹⁷ işaret eden ABD Başkanı Barack Obama, Kaddafi’nin gitmesinin ABD’nin politikası olduğunu ileri sürerek, uluslararası toplumun Libya’daki

⁷¹³ Haroon Siddique, “Libya Calls Ceasefire in Response to UN Resolution”, *The Guardian*, 18 Mart 2011, erişim 30 Haziran 2024, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/18/libya-ceasefire-response-un-resolution>.

⁷¹⁴ UNSC, S/PV.6498.

⁷¹⁵ UNSC.

⁷¹⁶ Wintour ve MacAskill, “Gaddafi May Become Target of Air Strikes, Liam Fox Admits”.

⁷¹⁷ “Remarks by the President in Address to the Nation on Libya”, *White House*, 28 Mart 2011, erişim 30 Haziran 2024, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/28/remarks-president-address-nation-libya>.

vahşeti engellemek için kendilerini yetkilendirdiğini ifade etmiştir. Böyle bir sorumluluğun, kendilerine verdiği yetkinin rejim değişikliğine kadar götürülebilir olduğunu, Obama'nın şu ifadesinde görmek mümkündür:

Kaddafi'nin tecrit edilmesi konusunda en güçlü uluslararası mutabakatlardan birini oluşturan bir dizi politikayı uygulamaya koyuyoruz ve bunları uygulamaya devam edeceğiz. Ancak askeri eylemlerimize gelince, bunu özellikle insani çabalardan bahseden 1973 sayılı BM Güvenlik Kararı'nı desteklemek için yapıyoruz. Ve bu yetkiye bağlı kalacağımızdan emin olacağız.⁷¹⁸

Libya'daki rejim değişikliğinin açık bir şekilde ABD'nin politikasının bir parçası olduğunu ortaya koyan bu açıklamanın, 1973 sayılı kararın yetki alanını genişletmesinin yanı sıra, ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nin otoritesini vurgulayarak, böyle bir hedefin meşruiyetine de dayanak oluşturduğu ileri sürülebilmektedir. İlerleyen süreçte, rejim değişikliklerinin gündeme gelmesiyle beraber, söz konusu bu kararın uygulanmasına ilişkin eylem planlarının ve hedeflerin sorgulanmasının yanı sıra, bu müdahalenin 'orantılılık' ilkesiyle ne ölçüde bağdaştığı hususu da temel bir endişe kaynağı olmuştur.

Bununla beraber koalisyon güçlerince, ABD Başkanı Barack Obama, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve İngiltere Başbakanı David Cameron tarafından yayımlanan ortak mektupta, sivilleri koruma amaçlarının yanı sıra, Libya halkının daha iyi bir geleceğe sahip olması için rejim değişikliğinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Bu mektuba göre,

BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararı uyarınca görevimiz ve yetkimiz sivilleri korumaktır ve bunu yapıyoruz. (Bu) Kaddafi'yi zorla devirmek değil. Ancak Kaddafi iktidardayken Libya için bir gelecek hayal etmek imkânsız.⁷¹⁹

Bu doğrultuda amacı sivilleri korumak olan 1973 sayılı karar, rejimi devirme amacına doğru şekillenmeye başlamıştır. Böylece müdahalenin *gerekçesini* masum insanların korunması oluştururken; müdahale *sonucunda*

⁷¹⁸ Jesse Lee, "President Obama Answers Questions on Libya: A Testament to the Men and Women in Uniform", *White House*, 21 Mart 2011, erişim 30 Haziran 2024, <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/03/21/president-obama-answers-questions-libya-testament-men-and-women-uniform>.

⁷¹⁹ "Libya Letter by Obama, Cameron and Sarkozy: Full Text", *BBC News*, 15 Nisan 2011, erişim 30 Haziran 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13090646>.

Libya’da gerçekleşen rejim değişikliği, TWAIL’in ileri sürmüş olduğu, müdahalelerin, sömürgeciliğin izlerini taşıyan rızaya dayalı hegemonya tarafından şekillendirildiği tezini kuvvetlendirmiştir.

Bu tezi destekleyen başka bir unsur ise, Libya’daki yönetimin meşruluğunun, üretilen hâkim söylemler yoluyla elinden alınması olmuştur. Bu doğrultuda 1970 sayılı kararda “Libya otoritesi ve hükümeti” olarak tanımlama yapılırken, 1973 sayılı kararda sadece “otorite” ifadesi kullanılmıştır.⁷²⁰ Böylece Libya, “egemen bir devlet olmaktan çıkarılarak uluslararası hukukun nesnesi”⁷²¹ haline getirilmiştir. Aynı zamanda, rejim değişikliğine varan süreçte bu müdahalenin Libya hükümetine karşı bir savaşa dönüşmesi, kötü niyetin göstergesi, *pacta sunt servanda* ve BM Şartı’nın temel ilke ve prensiplerinin ihlali olmuştur.⁷²²

Söylemlerle desteklenen bu unsurlar, uluslararası topluma, sivil halkı kurtarmak adına bir misyon yüklerken, müdahale unsurlarına da meşruiyet kazandırmıştır. Aynı zamanda, bu açıklamalar uyarınca, Kaddafi’siz bir Libya ‘egemen’ olarak değerlendirilirken, Kaddafi’nin olduğu bir Libya ‘egemen olmayan’ biçiminde değerlendirilirken, söz konusu rejmin meşru olmadığı fikri uluslararası topluma empoze edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, Libya’nın bir ‘devlet’ olarak kabulü ve bu devletin ‘meşru’ olması adeta Kaddafi rejiminin yıkılmasına bağlanmıştır.

Bu müdahale, neticesi itibariyle, ister kasıtlı olsun isterse olmasın kısa bir süre içinde Libya Devlet Başkanı’nın devrilmesine sebebiyet veren bir kampanyaya dönüşmüştür. Rajan Menon böyle bir sonucun yaşanmasının ‘önlenebilir’ olduğuna dikkat çekerek, müdahale sonrasında ortaya çıkan şiddet ve kaosun, Libya’daki istikrarsız durumu daha da kötüleştirdiğini ifade etmiştir.⁷²³ 26 Şubat 2014 tarihinde BM Genel Sekreteri tarafından Libya’daki duruma ilişkin sunulan raporda, Libya’da istikrarsızlığın artarak ülke için kaçınılmaz menfi sonuçlar

⁷²⁰ Kelleci ve Bodur Ün, “TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı”, 100.

⁷²¹ Kelleci ve Bodur Ün, 100.

⁷²² Aral, “Roaring in Libya, Whispering in Others”, 185.

⁷²³ Menon, “The Failed Lessons of Libya”.

doğurabileceğine dikkat çekilmiştir. Raporun devamında şu ifadeler yer verilmiştir:

Libya'daki güvenlik durumu gergin ve öngörülemez olmaya devam ediyor. Kanun ve düzenin yokluğu, yasa dışı silahlı gruplar, çözülmemiş kabile anlaşmazlıkları ve çeşitli çözülmemiş siyasi sorunlar göz önüne alındığında, silahlı gruplar arasında çatışmalar, suikastlar, araba kaçırmalar, adam kaçırmalar, sivil huzursuzluklar ve terörizmle bağlantılı olayların meydana gelmesi muhtemel olmaya devam ediyor.⁷²⁴

Krizin başlangıcında Libya müdahalesi, insanları toplu katliamdan korumayı amaçlayan koruma sorumluluğu normunun hayata geçirilmesine yönelik “tarihi bir karar”⁷²⁵ olarak değerlendirilirken, bir müddet sonra uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu gerekçesiyle gerçekleştirilen askeri müdahale, özellikle menfi etkilerinin kısa bir süre içinde görülmesiyle birlikte, luslararası toplum tarafından pek de müspet karşılanmamıştır. Müdahaleden on yıl sonra yayımlanan BM raporu, Libya’nın bu sürede “ne kadar militarize olduğunu ve uluslararası toplumun dış müdahaleye karşı mücadelede ne kadar başarısız olduğunu”⁷²⁶ gösteren bir örnek olarak zuhur etmiştir. Bununla beraber, ABD tarafından destek gören bu müdahale, yıllar sonra Obama tarafından, kendi başkanlığı döneminde yapılan “en kötü hata”⁷²⁷ olarak anılmıştır.

Beklenen istikrarın sağlanamadığı Libya, Batı tarafından bir süre sonra başarısız devlet olarak tanımlanmıştır. Bunu Libya’daki hükümetin çöküşüne dayandırmak ilk başta nispeten mantıklı bir açıklama olarak gözüktü de, NATO müdahalesinin sonuçlarını göz ardı etmemek gerekmektedir. Rajan Menon, Libya devletinin kendi kendine ‘başarısız’ olmadığını, Batı’nın buradaki istikrarsızlığı, sözde insani müdahalecilik girişimiyle tetiklediğini belirtmiştir.⁷²⁸ TWAIL

⁷²⁴ UNSC, “Report of the Secretary-General on the United Nations Support Mission in Libya”, S/2014/131 (26 Şubat 2014), erişim 15 Haziran 2024, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s2014131.php>.

⁷²⁵ Ban Ki-moon, “Statement on Libya”, *UN Secretary General*, 17 Mart 2017.

⁷²⁶ Anna L. Jacobs, “Libya 10 Years After the NATO Intervention: U.N. Report Explains Challenges”, *Arab Gulf States Institute in Washington*, 24 Mart 2021, erişim 17 Haziran 2024, <https://agsiw.org/libya-10-years-after-the-nato-intervention-u-n-report-explains-challenges/>.

⁷²⁷ Dominic Tierney, “The Legacy of Obama’s ‘Worst Mistake’”, *The Atlantic*, 15 Nisan 2016, erişim 20 Temmuz 2024, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/04/obamas-worst-mistake-libya/478461/>.

⁷²⁸ Menon, “The Failed Lessons of Libya”.

söylemini de önemli ölçüde yansıtan bu görüş uyarınca güçlü devletlerin güçsüz devletler üzerinde müdahale etme hakkını kuvvetlendiren unsur; Libya örneğinde, 1973 sayılı kararın muhtevasının, (Batı üstünlüğünü esas alan) söylemlerin etkisiyle genişletilmesidir. Batı'nın, üstlenmiş olduğu 'medenileştirme misyonu' ile bir 'tiran'dan kurtarılması gereken Libya halkını özgürleştirmek adına Libya rejimine karşı savaş açması; TWAIL'in eleştirisini yapmış olduğu uluslararası hukukun hiyerarşik güç dengesi tarafından istenilen yönde manipüle edilmesi durumunu temsil etmektedir.

Bu, bir devletin kendi halkına karşı şiddete başvurusu sonucunda uluslararası toplumun gerekli önlemleri almaması olarak yorumlanmamalıdır. Burada esas eleştiri, arka planı söylem yoluyla inşa edilen bir müdahalenin yetki sınırlarının genişletilmesi sonucu, kapsamlı bir müdahalenin sivil halkın da zarar görebileceği bir noktaya evrilmesidir. Libya örneğinin gösterdiği üzere, *ultra vires* (yetki aşımı) nitelikte olan böyle bir müdahalenin, önceki duruma benzer şekilde, müdahaleye ev sahipliği yapan ülkede toplumun barış ve güvenliğine yönelmiş bir tehdit haline gelmesi mümkündür.

Bununla beraber, Libya'daki durumu, NATO üyelerince gerçekleştirilen 'koruma sorumluluğu' çerçevesindeki müdahalenin sonuçlarıyla sınırlandırmak mümkün değildir. Libya'nın 'başarısız devlet' olarak anılmasını ve isyanların alt yapısını oluşturan unsurları anlamak ve anlamlandırmak için Libya'nın 24 Aralık 1951'de bağımsız olmasını takip eden monarşi döneminde, Libya topraklarında konuşlandırılan yabancı askeri üslere, ABD ve İngiltere tarafından sağlanan dış yardımlara, eşit olmayan ekonomik anlaşmalara ve Muammer Kaddafi liderliğinde Eylül 1969'da monarşiye karşı yapılan askeri darbeye kadar götürmek mümkündür.⁷²⁹ Öte yandan, 2011 müdahalesini anlamak için Libya'nın zengin petrol rezervlerine sahip olması ve müdahalede bulunan devletlerin çoğunun, bu konuda Libya'ya bağımlı olması gerçeği de gözönünde bulundurulmalıdır.⁷³⁰ Bu

⁷²⁹ "Tarihsel Süreçte Libya ve Bugünkü İsyanlar", *TUİÇ Akademi*, 20 Mart 2011, erişim 17 Haziran 2024, <https://www.tuicakademi.org/tarihsel-surecte-libya-ve-bugunku-isyanlar/>.

⁷³⁰ Herron, "Responsibility to Protect", 387.

doğrultuda, sözde ‘başarısız devlet’ olan Libya, güçlü devletlerin reel politik çıkarlarını gerçekleştirmeye çalıştıkları bir alana dönüşmüştür.

Libya’ya yapılan bu müdahale sonrasındaki durum bizlere barış hakkına ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bu bağlamda müdahale sonrasında Libya’daki durumu, insan hakları açısından da ele almak mümkündür. Libya’da iç savaşta yaklaşık olarak 15,000-30,000 kadar sivilin hayatını kaybettiği düşünülmektedir.⁷³¹ Uluslararası nitelikteki askeri müdahale öncesinde çok sayıda Libya’lı sivilin rejim güçlerince öldürüldüğü açıktır; ama unutmamak gerekir ki, NATO operasyonu sırasında da çok sayıda Libya’lı sivil hayatını kaybetmiştir.⁷³² O nedenle, burada, Ban Ki-moon’un Libya müdahalesinin sözde başarısı kapsamında tarihin ileriye doğru gittiği ve on binlerce hayatın kurtarıldığına ilişkin iyimser görüşüyle örtüşmeyen bir tablo ortaya çıkmıştır.⁷³³ Bu bağlamda, Libya’ya yönelik müdahalenin başarısızlığını ve barış hakkının birçok unsuruyla bağdaşmayan durumların ortaya çıktığını Rajan Manon’un şu satırlarında görmek mümkündür:

[Koruma sorumluluğunun] Libya devletini parçalayan ve halkına, parçalanmış ülkelerini yeniden bütünleştirme görevini yükleyen bir yıkım gölgesi olduğu ortaya çıktı... Verdiği ders, kan dökülmesini ve baskıyı durdurmak için diğer ülkelerde askeri güç konuşlandırmanın farkında olmadan uzun süreli düzensizliği ve şiddeti teşvik ederek, buna maruz kalanların hayatlarını altüst edebileceğidir.⁷³⁴

Bu bağlamda, müdahale süresinde Libya’da yaşananlar, barış hakkına ilişkin olumsuz durumlar ortaya çıkarmıştır. Bunların en başında gelen temel yaşam hakkının korunması konusunda; ne kendi halkını katleden Libya yönetimi, ne de sivilleri koruma iddiasıyla hareket eden NATO, başarılı olmuştur. Libya müdahalesinin söz konusu bu başarısızlığının barış hakkını korumada yetersiz kaldığı iddiasını ileri sürmeden önce, barış hakkının başlıca unsurları içinde yer alıp da ihlal edilen unsurlara ilişkin genel bir çerçeve sunmak uygun olacaktır. Bu

⁷³¹ Rory Mulholland ve Jay Deshmukh, “Residents Flee Gaddafi Hometown”, *The Sydney Morning Herald*, 2 Ekim 2011, erişim 30 Haziran 2024, <https://www.smh.com.au/world/residents-flee-gaddafi-hometown-20111003-1l49x.html>.

⁷³² Mary Kaldor, “Libya: War or Humanitarian Intervention?”, *ReliefWeb*, 1 Nisan 2011, erişim 18 Haziran 2024, <https://reliefweb.int/report/libya/libya-war-or-humanitarian-intervention>.

⁷³³ “R2P: The Next Decade”, *Stanley Center for Peace and Security*, (20 Ağustos 2020): 2, erişim 17 Haziran 2024, <https://stanleycenter.org/courier/spring-2012-r2p-next-decade/>.

⁷³⁴ Menon, “The Failed Lessons of Libya”.

doğrultuda Libya’da müdahale sırasında ve sonrasında barış hakkının başlıca şu unsurları ihlal edilmiştir: ‘Kuvvet kullanımında yetki aşımı’, ‘yapısal şiddet ve sosyal adaletin gözetilmemesi’, ‘müdahale sonrasında egemenlik ve yerel dinamiklerin göz ardı edilmesi’. Barış hakkının önemli görülen bu unsurlar, aynı zamanda TWAIL’in benimsemiş olduğu ‘adalet’, ‘eşitlik’, ‘temsil’, ‘gücün kötüye kullanılmaması’, ‘küresel eşitsizlikler’ ve ‘küresel adalet’ söylemlerinin de önemli bir kısmını yansıtmaktadır. Bununla beraber, Libya müdahalesi sonrasında barış hakkının hayata geçirilmesindeki temel zorlukların, aynı zamanda TWAIL’in yeniden sömürgeleştirme yönündeki tereddütlerini ortaya koyan unsurları da bünyesinde barındırdığını söylemek mümkündür.

5.2. Kuvvet Kullanımında Yetki Aşımı: Şiddetin Körüklenmesi

Libya müdahalesinde, sivillerin korunmasını hedefleyen 1973 sayılı karar, koalisyon güçlerinin süreç içerisinde uygulama ve söylemleriyle, NATO’nun Libya’daki iç çatışmalara bir taraf olarak müdahil olmasına neden olmuştur. NATO, müdahaleyi sivil halkı korumak amacıyla gerçekleştirdiğini iddia etse de, sonuç olarak, Libya hükümetine karşı savaşa girmiş, sivillerin korunmasıyla tutarsız olan girişimlerde bulunmuştur.⁷³⁵

Bu doğrultuda henüz operasyonun resmi olarak sahada başlatılmasından iki hafta önce koalisyon güçleri, geri çekilmekte olan ve sivil halkın yaşadığı yerlerden oldukça uzakta bulunan Libya kuvvetlerine bombalı saldırıda bulunmuştur. Operasyon sırasında Batılı savaş uçaklarının Trablus ve Kaddafi’nin kalesi olarak görülen diğer bölgeleri de bombaladığı gözlemlenmiştir. Bunun üzerine Libya Hükümeti, böyle bir saldırının sivilleri korumak hedefinden ziyade, Libya Ordusu’na karşı açılmış bir savaş olduğu gerekçesiyle müdahaleye karşı çıkmıştır.⁷³⁶ Koalisyon güçlerince bombalanan söz konusu bölgelerle beraber

⁷³⁵ Alan J. Kuperman, “NATO’s Intervention in Libya: A Humanitarian Success?”, içinde *Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*, ed. Aidan Hehir ve Robert Murray (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013), 197-198; Julian M. Lehmann, “All Necessary Means to Protect Civilians: What the Intervention in Libya Says About the Relationship Between the Jus in Bello and the Jus ad Bellum”, *Journal of Conflict and Security Law* 17, sy 1 (2012): 141-144.

⁷³⁶ David D. Kirkpatrick ve Kareem Fahim, “Libyan Rebels March Toward Qaddafi Stronghold”, *The New York Times*, 27 Mart 2011, erişim 18 Haziran 2024, <https://www.nytimes.com/2011/03/28/world/africa/28libya.html>.

Kaddafi'nin memleketi olan Sirte de, burası aktif bir çatışma bölgesi veya sivillere yönelik herhangi bir tehdit unsuru olmadığı halde, sırf Kaddafi'yi desteklediği gerekçesiyle bombalanmıştır.⁷³⁷ NATO'nun sivilleri koruma konusundaki tutarsızlığına örnek olarak Zlitan kasabesindeki birçok gıda deposunun bombalanması gösterilmiştir. Nitekim bu bombalama sonucu Libya'da birçok sivilin hayatını kaybettiği ileri sürülmüştür.⁷³⁸

Çatışmaların seyrini büyük ölçüde etkileyebilecek olan bu gelişmeler, başından itibaren sivillere yönelik tehdidi engellemekten ziyade, NATO'nun, Libya'ya yönelik dolaylı olarak askeri ve siyasi hedeflerinin olduğunun ortaya konması anlamına gelmektedir. Bu durum, aynı zamanda 1973 sayılı kararın verdiği yetkilerin aşılması ve Libya'daki iç çatışma daha fazla körüklenerek, saldırı eyleminin daha geniş bir çatışmaya dönüşmesine yol açılmıştır. Dolayısıyla NATO tarafından yürütülen askeri operasyonların hedefinin, kısmen de olsa, Kaddafi karşıtı muhaliflerin temsil organı olan Ulusal Geçiş Konseyi'ni (*National Transition Council: NTC*) desteklemek olduğu ortaya çıkmıştır.⁷³⁹ NATO ve bu operasyonu destekleyen müttefik devletler, çatışmanın durdurulması için muhalifler ve Kaddafi güçleri arasında ateşkes ve barışı sağlama amacından hemencecik uzaklaşmışlardır. Bu durum savaşın giderek büyümesine sebebiyet verirken, sivillere verilen zararın da giderek artmasına neden olmuştur. Her ne kadar silah ambargosunun uygulanmasına karar verilmişse de, muhaliflere her türlü silah yardımı yapılmıştır. Muhaliflere destek hususunda sadece silah yardımıyla kalınmaması, bu gruplara askeri stratejik destek sağlanması amacıyla uzmanların gönderilmesi de söz konusu olmuştur.⁷⁴⁰ Özellikle Mısır, Washington'un da bilgisi dahilinde, Libya'lı muhaliflere uzun süre silah yardımı yapmış ve bu kapsamda NATO müdahalesinden önce başlayan bir destek söz konusu olmuştur.⁷⁴¹ İngiltere ise bölgeye, NTC'ye komuta yapısı ve savunma bakanlığı kurmasında yardımcı

⁷³⁷ Kuperman, "NATO's Intervention in Libya: A Humanitarian Success?", 197.

⁷³⁸ "What Really Happened in Libya's Zlitan?", *BBC News*, 11 Ağustos 2011, erişim 18 Haziran 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-14486170>.

⁷³⁹ Pommier, "The Use of Force to Protect Civilians and Humanitarian Action", 1068.

⁷⁴⁰ Kuperman, "NATO's Intervention in Libya: A Humanitarian Success?", 197.

⁷⁴¹ Charles Levinson ve Matthew Rosenberg, "Egypt Said to Arm Libya Rebels", *Wall Street Journal*, 17 Mart 2011, erişim 30 Haziran 2024, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704360404576206992835270906>.

olmak üzere, askeri uzman ve istihbarat ekipleri göndermiştir. Benzer bir şekilde Katar da, Fransız tanksavar füzelerini gemilerle taşıyarak muhalifleri desteklemiştir. Alan J. Kuperman'ın ifadesiyle, Katar, “BM'nin, ‘Libya’nın herhangi bir yerinde her türlü yabancı işgal gücünün hariç tutulması’ yönündeki açık yetkisini, ihlal eden en kötü ülke”⁷⁴² olmuştur. Bu yardımların sağlanması; NATO’nun sivillerin güvenliğiyle ilgilenmediği yönündeki iddiaları kuvvetlendirirken, “NATO'nun isyancıları destekleme hakkı var mıdır?”⁷⁴³ gibi soruları da gündeme taşımıştır.

Sonuç itibarıyla, Libya’da muhaliflerin desteklenmesinin, müdahale kararı ile uyumlu olduğunu ileri süren görüşler olmasına rağmen;⁷⁴⁴ buradaki hedefin, sivillerin ihlal edilen haklarının korunması veya güvenliklerinin sağlanması olmadığı açıktır. Bu doğrultuda yetki aşımının merkezinde, 1973 sayılı kararın belirsizliği ve devletlerin kendi ‘ulusal’ politikaları doğrultusunda hareket etmiş oldukları görülmüştür.⁷⁴⁵ Bununla beraber müdahale kararı alınırken, Libya’daki duruma yönelik, ortada, Kaddafi’nin kitlesel insan hakları ihlali yaptığını ortaya koyacak yeterli bir delil olmadan harekete geçilmesi, 1973 sayılı kararın sorunlu yönlerinden birisini oluşturmuştur.⁷⁴⁶

Yetki aşımı, muhaliflerin desteklenmesi veya rejim değişikliği gibi sadece siyasi bir sonuç doğurmamıştır. Daha önemlisi, böyle siyasi bir amaç doğrultusunda masum sivillerin bombalanması olmuştur. Bu durumda şöyle bir soruyu sormak kaçınılmaz olmaktadır: Hem kendi devleti tarafından hem de söz konusu insani krize müdahale etmek üzere gelen NATO tarafından bombalanan sivilleri kim kurtaracaktır? Burada barış hakkının, sivilleri koruma gereğiyle müdahalede bulunan askeri güç koalisyonunca ve buna izin veren 1973 sayılı kararı uyarınca BM Güvenlik Konseyi tarafından nasıl ihlal edildiğini görmek mümkündür. Bu doğrultuda yetki aşımı, Libya’da barış ve güvenliğin tesis edilmesinden çok,

---

⁷⁴² Kuperman, 197.

⁷⁴³ Michael Birnbaum, “France Sent Arms to Libyan Rebels”, *Washington Post*, 20 Mayıs 2023, erişim 30 Haziran 2024, https://www.washingtonpost.com/world/france-sent-arms-to-libyan-rebels/2011/06/29/AGcBxkqH_story.html.

⁷⁴⁴ Birnbaum, “France Sent Arms to Libyan Rebels”.

⁷⁴⁵ Lehmann, “All Necessary Means to Protect Civilians: What the Intervention in Libya Says About the Relationship Between the Jus in Bello and the Jus ad Bellum”, 117.

⁷⁴⁶ Bellamy, “Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm”, 266.

sömürgeciliğin izlerini taşıyan bir müdahale biçimi olarak daha fazla silahlandırma girişimleriyle beraber “gücün kötüye kullanımına neden olmuş ve uluslararası hukukun esnetilebilirliğini açığa”⁷⁴⁷ çıkartarak barış hakkının ihlaline sebebiyet vermiştir.

5.3. Müdahale Sonrasında Egemenlik ve Yerel Dinamikler

BM Güvenlik Konseyi’nin 1973 sayılı kararına dayanılarak 31 Mart 2011 tarihinde başlatılan müdahale, 31 Ekim 2011 tarihinde, müdahaleci devletlerin, Libya topraklarından çıkmasıyla son bulmuştur.⁷⁴⁸ Dönemin NATO Genel Sekreteri, Anders F. Rasmussen, “zor kazanılan özgürlüğün, büyük umutlar ve büyük beklentiler getirdiğini ve bunları gerçeğe dönüştürmek için yoğun çalışmaların başladığını” duyurarak, operasyonla beraber, “NATO’nun tarihinde başarılı bir sayfanın” daha sona erdiğini duyurmuştur.⁷⁴⁹ Ne var ki, NATO giderken, ardında, barış ve güvenliğin sağlanamadığı bir Libya devleti bırakmıştır. Dolayısıyla operasyon, Ekim 2011’de resmi olarak son bulmuş olsa da, yerini bir sonraki aşamada siyasi ve ekonomik müdahaleye bırakmıştır. Bu noktada, Johannes Stern’in, müdahale sonrasındaki sürece ilişkin aşağıdaki yorumu dikkat çekicidir:

Batılı güçler, Arap dünyasındaki diktatörlüklere karşı kitle hareketinin müttefikleri gibi, sahte bir şekilde poz vermeye çalışırken, Albay Muammer Kaddafi’ninkinden bile daha itaatkâr, emperyalist yanlısı bir rejim kurmaya çalıştılar.⁷⁵⁰

Bu noktada, müdahaleyi takip eden süreçte, Libya toplumunun yeniden istikrarlı bir devlet kurma çabaları, müdahalenin emperyal boyutu nedeniyle zorlaşmıştır. Geçiş sürecine giren Libya’da, müdahaleci devletlerin gerek askeri gerekse de siyasi olarak destekledikleri Ulusal Geçiş Konseyi, halkın meşru taleplerine cevap vermek üzere Libya’nın siyasi temsilini üstlenmiştir. Ne var ki, bu temsil istikrarlı bir şekilde yürütülememiştir. Kaddafi rejiminin bir dış müdahale

⁷⁴⁷ Kelleci ve Bodur Ün, “TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı”, 102.

⁷⁴⁸ “NATO ve Libya (Archived)”, *NATO Official Website*, erişim 3 Temmuz 2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_71652.htm.

⁷⁴⁹ Richard Norton-Taylor, “Nato Ends Military Operations in Libya”, *The Guardian*, 31 Ekim 2011, erişim 3 Haziran 2024, <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/31/nato-ends-libya-rasmussen>.

⁷⁵⁰ Johannes Stern, “Egyptian Military Junta Deepens Ties to NATO-Backed Libyan Opposition”, *World Socialist Web Site*, 9 Eylül 2011, erişim 30 Haziran 2024, <https://www.wsws.org/en/articles/2011/09/egyp-s09.html>.

yoluyla devrilmesi başta olmak üzere, dış müdahalenin unsurlarının bu durum üzerinde etkisi oldukça fazladır. Bunların en başında da, Libya’da bu dönemde kontrolsüz silahlanmanın hâkim olması gelmektedir. Bu silahlanmada özellikle müdahaleci devletlerin, Kaddafi rejimini hedef alarak ona karşı savaş ilan etmelerini takip eden süreçte, muhaliflerle işbirliğinde bulunarak, onların silahlandırmalarıyla doğrudan ilgilidir. Bu doğrultuda, söz konusu işbirliği, muhaliflerin her açıdan desteklenmesini gerektirirken, kontrolsüz bir silah artışı da başlatmıştır. Bu doğrultuda, müdahaleci devletler, Libya’yı terk ederken, yaklaşık olarak altmıştan fazla, silahlanmış bağımsız milis gücünü arkalarında bırakmışlardır. İlerleyen süreçte, bu milis güçleri, yeni kurulmuş olan Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne karşı silahlı kalkışmada bulunmasını kolaylaştırmıştır.⁷⁵¹ Böylece, dış aktörlerin müdahalesinin bir sonucu olarak iç çatışma ve parçalanma hali nedeniyle, kontrolsüz bir silahlanmayla birlikte, ülke çıkmaza doğru sürüklenmiştir.

Bu noktada, kontrolsüz silahlanma, toplumun militarize olmasına zemin hazırlayarak, istikrarlı bir Libya devletinin kurulması sürecini de zora sokmuştur. Nitekim böyle bir silahlanma, sorunların çatışmaya doğru evrilmesinde itici bir güç olarak yer alırken, ayrışma ve toplumsal şiddetin de artmasına neden olmuştur. Bu durum, sadece Libya’da etkili bir merkezi otorite kurma sürecini engellememiştir; aynı zamanda ülke içinde toplumsal birliğin sağlanmasını zorlaştırarak, üçüncü aktörlerin siyasi, ekonomik ve hukuki müdahalelerine de kapı açmıştır. İlerleyen süreçte, Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti ve büyük ölçüde müdahale sürecinde silahlandırılmış olan, Tobruk merkezli Libya Ulusal Ordusu arasında yaşanan çatışmalar, Libya’yı siyasi olarak istikrarsızlaştırırken, ciddi güvenlik sorunlarının yaşanmasına neden olmuştur. Böylece, Kaddafi’nin despotik rejimine karşı başlatılan ulusal kurtuluş mücadelesi, yerini yerel çatışmalara bırakmıştır.⁷⁵²

---

⁷⁵¹ Langdon Ogburn, “Libya: State Fragility 10 Years After Intervention”, *Fund For Peace*, 2 Kasım 2021, erişim 2 Temmuz 2024, <https://fundforpeace.org/2021/11/02/libya-state-fragility-10-years-after-intervention/>; James Risen, Mark Mazzetti, ve Michael S. Schmidt, “U.S.-Approved Arms for Libya Rebels Fell Into Jihadis’ Hands”, *The New York Times*, 5 Aralık 2012, erişim 2 Temmuz 2024, <https://www.nytimes.com/2012/12/06/world/africa/weapons-sent-to-libyan-rebels-with-us-approval-fell-into-islamist-hands.html>.

⁷⁵² Mezran ve Alunni, “Libya 10 Years After the 2011 Revolution”.

5.4. Yapısal Şiddet ve Sosyal Adalet

NATO müdahalesini takiben, istikrarın sağlanamadığı Libya’da, halk, etkileri günümüze kadar devam eden, temel insan haklarından mahrum, istikrarsız bir topluma dönüşmüştür. Müdahale sonrasında ortaya çıkan bu kötü tabloyu, toplumu ilgilendiren tüm alanlarda, yapısal şiddet ve sosyal adalet unsurlarıyla beraber daha etkili bir şekilde görmek mümkündür. Bu bağlamda, NATO’nun asgari düzeyde kullanması beklenen gücünü aşması, şiddetin körüklenmesine neden olurken, Libya’daki istikrarsızlığın, yerel faktörlerden mi yoksa müdahale nedeniyle mi ortaya çıktığı sorusunu giderek muğlaklaştırmıştır.⁷⁵³ Dolayısıyla, böyle bir tablonun ortaya çıkmasından, sadece müdahalenin getirdiği olumsuz sonuçları sorumlu tutmak doğru olmamakla beraber, müdahalenin Libya’daki toplumsal ve siyasi dengeler açısından ciddi olumsuz sonuçlar doğurduğuna da dikkat çekmek gerekmektedir. Bu doğrultuda, toplumun barış ve güvenliğini olumsuz yönde etkileyen müdahalenin sonuçları, müdahale öncesinde Libya’da yaşanan istikrarsızlıkla birleştiğinde, Libya’nın daha büyük bir çıkmaza doğru sürüklendiği görülmüştür.

Böyle bir durum, Libya halkını, yapısal şiddetin çeşitli unsurlarıyla da karşı karşıya bırakmıştır. Sömürgeciliğin bir yansıması olan Libya müdahalesi, sonuçları bakımından da, müdahaleci devletlerin lehine göre şekillenen bir sistemin üretmiş olduğu yapısal şiddetin farklı unsurlarını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda, sistemin sürekli güçlü devletlerin lehine işlemesi, enerji kaynaklarının bu devletlerce denetlenmesi ve üçüncü dünya ülkelerinde sınırlı bir refah alanlarının olması nedeniyle, ortaya çıkan ‘fakirliğin’ “birçok ülke halkı için yoksulluğun kader olması da bir şiddet türü değil midir?”⁷⁵⁴ sorusunu sormak, sömürgeci mirasın yapısal şiddeti nasıl doğurduğunun anlaşılması açısından makul bir tutum olacaktır. Yapısal eşitsizliğe ilişkin daha çok Marksist yaklaşımı yansıtan bu soru, yapısal şiddeti ekonomik faktörler bağlamında ele almaktadır. Yapısal şiddetin ekonomik faktörlerinin yanı sıra Galtung’un ortaya koyduğu sosyal, toplumsal ve kurumsal boyutları da önem taşımaktadır. Bu anlamda Galtung’a göre, eşit olmayan yaşam

⁷⁵³ Kelleci ve Bodur Ün, “TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı”, 102.

⁷⁵⁴ Artun Ünsal, “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”, *Cogito* 3, sy 29 (1995): 34.

koşulları, kaynakların ve iktidarın adil olmayan dağılımı, hukuki ve kurumsal adaletsizlikler yapısal şiddete yol açarken, yapısal şiddetin ırkçılık, politik manipülasyon ve militarize olmuş bir toplum gibi yansımaları olan yapısal yönleri de mevcuttur.⁷⁵⁵ Bu anlamda, barış hakkının korunmasında önemli bir unsur olan yapısal şiddet, temel insan haklarının hayata geçirilmesi konusunda da engeller oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yapısal şiddetin getirmiş olduğu toplumsal kırılma, barış hakkının sürdürülebilir olmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim barış hakkının öne çıkan ‘eşitlik’ ve ‘adalet’ unsurlarının ihlali, yapısal şiddete neden olan etmenlerin de başında gelmekte ve sosyal adaletsizliğe neden olmaktadır.

Bu doğrultuda, müdahale sonrasında, yapısal şiddetin çeşitli boyutlarının görünür hale geldiği Libya’da sosyal, siyasi ve ekonomik yapılar büyük ölçüde bozulurken, devlet otoritesinin zayıflaması ve silahlı grupların etkisiyle toplumda güvenlik zafiyeti oluşmuştur. Böyle bir durum, Libya’nın çeşitli bölgelerinde güvensiz alanların oluşmasına sebebiyet vermiş, bu da ülkede etnik/dini ayrışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik kriz ve eşitsizlikler nedeniyle, sosyal refah sağlanamazken, yoksulluk artmıştır. Bu unsurlar Libya toplumunda, yapısal şiddetin körüklenmesine ve kökleşmesine neden olurken, ülkede adalet, barış ve istikrarın sağlanmasını giderek zorlaştırmıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere, müdahaleci güçler ülkeyi terk ederken, yapısal şiddet faktörlerini büyük oranda etkileyecek olan, uluslararası toplum (müdahaleci güçler ve müttefikleri) tarafından silahlandırılmış, yaklaşık olarak altmıştan fazla bağımsız milis gücünü arkalarında bırakmışlardır. Bu milis güçlerinin sahip olduğu silahlar, toplumun daha fazla militarize olmasına neden olmuştur.⁷⁵⁶ Bu doğrultuda, müdahaleden önce zaten var olduğu bilinen kontrolsüz silahlanma, ülkede birçok istikrarsızlığa neden olduğu gibi, yapısal şiddet faktörlerinin oluşmasına da kaynaklık etmiştir.

---

⁷⁵⁵ Galtung, “Violence, Peace, and Peace Research”, 167-91; Johan Galtung, *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization* (SAGE, 1996); Peter Lawler, “Peace Studies”, içinde *Security Studies: An Introduction*, ed. Paul D. Williams (London: Routledge, 2013), 87.

⁷⁵⁶ Ogburn, “Libya: State Fragility 10 Years After Intervention”; Risen, Mazzetti ve Schmidt, “U.S.-Approved Arms for Libya Rebels Fell Into Jihadis’ Hands”.

Libya'daki, yapısal şiddet unsurlarını, ekonomi, siyasi, sosyal ve uyum kategorilerinde devletin durumunu ortaya koyan ve yapısal şiddetin ölçülebilir boyutlarıyla ilgili önemli ipuçları veren Kırılgan Devlet Endeksi'ne bakarak (*Fragile Index States: FIS*) saptamak mümkündür. FIS, ekonomik gerileme, eşitsiz ekonomik kalkınma ve beyin göçü gibi unsurları içeren ekonomik göstergeler; devlet meşruiyeti, kamu hizmetleri, insan hakları ve hukukun üstünlüğü unsurlarını içeren siyasi göstergeler; demografik baskılar, mülteciler, iç göçmenler ve dış müdahale unsurlarını açıklayan sosyal göstergeler ve son olarak, güvenlik unsurlarını içeren uyum göstergelerinden oluşmaktadır.⁷⁵⁷ Bu veriler kapsamında değerlendirilen Libya'da sosyal, ekonomik ve siyasi çerçevede, kırılganlığın 2011 yılından itibaren giderek arttığı gözlemlenmiştir.⁷⁵⁸ 2011-2024 tarihleri arasının ölçeklendirmesini sunan FIS endeksine göre, artan bu kırılganlık birçok alanda kendisini gösterirken, kırılganlığın en belirgin unsurları olarak, güvenlik, elitizm, devlet otoritesi ve insan hakları alanlarındaki istikrarsızlıklar öne çıkmaktadır. Bununla beraber, endeks verilerinin de ortaya koymuş olduğu üzere, 2011'de yapılan askeri müdahale sonrasında, Libya'da dış aktörlerin varlığı büyük oranda artarak, kırılganlığın, dikkate alınması gereken önemli bir nedenini oluşturmuştur. Burada kastedilen dış müdahale, Libya içindeki milis gruplarının dış aktörler tarafından desteklenmesini içerirken, aynı zamanda, özellikle ekonomi, güvenlik ve devletin işleyişi üzerinden dış aktörlerin, açık veya gizli bir şekilde devletin iç işlerine müdahil olması anlamına gelmektedir. Bu, aynı zamanda, bütçe desteğini, büyük ölçekli kredileri, kalkınma ve dış yardımlar yoluyla ekonomik bağımlılığı da içermektedir.⁷⁵⁹ Bu doğrultuda Libya'daki yapısal şiddeti; silahlı grupların yaygınlığı, otorite eksikliği nedeniyle oluşan güvenlik zafiyeti, etnik/dini ayrışmalar, şiddet suçlarındaki artış, politik istikrarsızlık, ekonomik kriz ve yoksulluk olarak sınıflandırmak mümkündür.

Yapısal şiddet unsurları bağlamında, uzun sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve makul bir yaşam standardı kıstasları etrafında değerlendirmeler sunan, İnsani

⁷⁵⁷ “Indicators”, *Fragile States Index*, erişim 5 Temmuz 2024, <https://fragilestatesindex.org/indicators/>.

⁷⁵⁸ “Country Dashboard: Libya”, *Fragile States Index*, erişim 5 Temmuz 2024, <https://fragilestatesindex.org/country-data/>.

⁷⁵⁹ “Indicators”, *Fragile States Index*.

Gelişim Endeksi (*Human Development Index: HDI*) de, Libya'daki yapısal şiddet unsurlarını saptamak adına dikkate değerdir. HDI'ye bakıldığında, çatışmalar nedeniyle, 2011 yılının insani gelişim endeksinin en düşük olduğu bir dönem olduğu ortaya çıkmaktadır. Askeri müdahaleden önce, 2011 yılına kadar (ölçüm 1990'dan itibaren başlamaktadır) nispeten istikrarlı bir artışın gözlemlendiği endekste, müdahaleyi takip eden süreçte, endekste kısmi bir artış olmasına rağmen, 2012 yılı itibarıyla keskin düşüşler yaşanmaya başlanarak, tamamen istikrarsız bir grafik ortaya çıkmıştır.⁷⁶⁰ Bu doğrultuda, her iki endeks uyarınca,⁷⁶¹ yapısal şiddet unsurlarının Libya müdahalesini takiben daha da arttığını söylemek mümkündür.

Yapısal şiddet, barış hakkının sağlanmasıyla da ilgili önemli değişkenleri önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda, barış hakkı, barış ve güvenliği ilgilendiren tüm unsurları içinde barındırırken, onun içsel dinamiği bir toplumun karşı karşıya gelmiş olduğu yapısal şiddet unsurlarını da kapsamaktadır. Bu durumda, yapısal şiddetin hâkim olduğu bir yerde, barış hakkından bahsetmek pek mümkün değildir. Bu doğrultuda, yapısal şiddet unsurlarının öne çıktığı Libya'da barış hakkının gözlenebilmesi için, yapısal şiddet unsurlarına odaklanılması ve bağlamda çözüm arayışlarına başvurulması gereklidir.

5.5. BM Güvenlik Konseyi ve Barış Hakkının Hayata Geçirilmesindeki Zorluklar

Libya örneği üzerinden BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalesinin incelendiği bu bölümde, Konsey'in uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında tutum ve davranışlarının, barış hakkı bağlamında ne ifade ettiğini, BM Güvenlik Konseyi eleştirisiyle ortaya koymak mümkündür. Libya örneğinde görüldüğü kadarıyla, Konsey, barış hakkının temel unsurlarını hayata geçirme, barış hakkına karşı gelebilecek tehditleri engelleme ve korumada yetersiz kalmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, BM Güvenlik Konseyi'nin barış hakkını korumada yetersiz kaldığı iddiası, Libya özelinde şekillenirken, başka örneklerde farklı sonuçların

⁷⁶⁰ UNDP, "Libya", *Human Development Reports*, erişim 3 Temmuz 2024, <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/LBY>

⁷⁶¹ Bu endekslerdeki verilerin çoğunu kapsayan, Vision of Humanity endeksi de dikkate alınabilir: "Vision of Humanity", erişim 5 Temmuz 2024, <http://maps.visionofhumanity.org/>.

gözenmesi de mümkündür. Ne var ki, küresel çapta bir sorun haline gelen Libya müdahalesi, ‘sömürgeci’ devletlerin reel politik eksenli eylemleriyle birlikte, sivilleri koruma hedefinden ne yazık ki uzak kalmıştır. Aynı zamanda, müdahale kararının öncesinde dahi, Libyalı muhaliflerin dış güçler tarafından desteklendiği göz önünde bulundurulduğunda, BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı 1973 sayılı müdahale kararı da sorunlu hale gelmektedir. Kararda yer alan, kitlesel insan hakları ihlallerinin durdurulmasına ilişkin söylemlerin, koalisyon güçlerince kendi hedeflerini gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanıldığı algısını da beraberinde getirmektedir. Nihayetinde gerek kararın uygulanma süreci gerekse de sonraki süreçte, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında yeterli önlemler alınmadığı gibi, müdahale süreci ve sonrası i başarılı bir şekilde yönetilememiştir. Müdahalenin Libya’daki istikrarsızlığı daha fazla artırarak çatışmaları körüklediğine dair dünyada oluşan ortak kanaat de bunun doğruluğunu ortaya koymuştur. Müdahalenin başarısızlığı, “BM Güvenlik Konseyi’nin vadettiği uluslararası barış ve güvenlik nerede?” sorusunu gündeme getirirken, barış hakkı açısından önemli görülen, eski BM Genel Sekreter Yardımcısı Marcel Boisar’ın dikkat çekici şu haklı eleştirisine kulak vermek gerekir:

Hiçbir şeye saygı gösterilmedi. Ateşkese yönelik gerçek bir müzakere yapılmadı. İsyancıları desteklemek için hava sahasının münhasır kontrolü kullanıldı. Sivillerin korunması herhangi bir operasyonu meşrulaştırmanın bahanesiydi.⁷⁶²

Bu noktada, BM Güvenlik Konseyi’nin barış hakkını koruma konusundaki bu yetersizliğini, Konsey’e yöneltilen eleştiriler bağlamında ele almak mümkündür. II. Dünya Savaşı’nın galipleri tarafından kurulan BM ve bu galipler tarafından temsil edilen BM Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik sorunların çözümünü beş daimî üyenin tekeline bırakmıştır. Söz konusu bu temsil coğrafya olarak sınırlıyken, alınan kararların uygulanış biçiminde de beş daimî üyenin etkisini görmek mümkündür. Genel bir çerçevede bakılacak olursak, BM Güvenlik Konseyi’ne yöneltilen eleştirilerde, temsili bir kuruluş olmaması, şeffaf olmaması, hesap verilebilirlik ve daimî üyelerin sahip olduğu ‘veto’ hakkı öne

⁷⁶² Marcel Boissard, “La Responsabilité de Protéger, un Principe Jetable et à Usage Unique (The Responsibility to Protect: A Principle That is Disposable and Expendable)”, *Le Temps*, 28 Ekim 2011, alıntıl原因 Pommier, “The Use of Force to Protect Civilians and Humanitarian Action”, 1079.

çıkılmaktadır. Her biri birinden bağımsız olarak değerlendirilemeyecek bu unsurlarda, temsil meselesi, BM Güvenlik Konseyi'nin dünya toplumunu yeterli düzeyde yansıtmadığı, dünya barış ve güvenliğinin beş daimî üyenin vereceği karar bağlı olması açısından önem taşımaktadır.⁷⁶³ Bu unsurların her biri Libya'ya yönelik alınan müdahale kararında da görülmüştür. Bu bağlamda özellikle veto nedeniyle çoğu insani krizin çözümünde harekete geçilememesi, geçilse bile, Libya örneğinde olduğu üzere, iyi yönetilememesi başlıca sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, "BM Güvenlik Konseyi'ni daha temsili, şeffaf ve hesap verebilir hale getirmek için BM'yi reforme etme çağrısı ve emperyalist müdahalelere karşı bir haykırış,"⁷⁶⁴ anlamı taşıyan 'dünya beşten büyüktür' söylemi, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinin sahip olduğu veto yetkisine karşı getirilen haklı bir eleştiriyi temsil etmektedir. Dünyanın pek çok yerinde silahlı çatışma ve başka faktörlerle beraber, istikrarsızlıklar yaşanırken, Konsey'in veto nedeniyle ayağının prangalanması uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin alınacak olan tedbirleri engellemektedir.⁷⁶⁵

Başka bir sorun ise, Konsey'de alınan kararların kurumsal güç ve hakimiyet merkezlerince onların istediği formatta hayata geçirilmesidir. Bu doğrultuda Jess Gifkins, BM Güvenlik Konseyi'nde karar alma sürecinin usuli anlamda oldukça basit bir yapıda olduğunu, ancak Konsey'in görünen bu yapısının, gayri resmi karar alma süreçlerini gizlediğine dikkat çekmektedir. Bu anlamda daimî üyeler, karar almanın üç aşaması üzerinde hakimiyete sahiptirler. Bu aşamalar, "taslak hazırlama, gündem belirleme ve 'gayri resmi veto'⁷⁶⁶ tehdidiyle elde edilen potansiyel avantajdır."⁷⁶⁷ Bu doğrultuda, Konsey'de alınan kararlar üzerinde, sadece 'veto' hakkının kullanılmasında değil, aynı zamanda alınan kararlarının dilinin oluşturulmasında da daimî üyelerin özellikle, P3 olarak anılan, İngiltere,

⁷⁶³ Brian Frederking ve Christopher Patane, "Legitimacy and the UN Security Council Agenda", *Political Science & Politics* 50, sy 2 (2017): 347-353.

⁷⁶⁴ Berdal Aral, "The World Is Bigger than Five: A Salutary Manifesto of Turkey's New International Outlook", *Insight Turkey* 21, sy 4 (2019): 71.

⁷⁶⁵ Yıncı Barcin, "Türkiye", içinde *UN Security Council Reform: What the World Thinks*, ed. Stewart Patrick (Carnegie Endowment for International Peace, 2023), 55-57.

⁷⁶⁶ Gayri resmi veto (*informal veto*), "daimî üyelerin resmi olmayan müzakereler sırasında bir kararın hükümlerini veya tamamını reddetmek için veto tehdidini kullanması durumunda ortaya çıkar." Jess Gifkins, "Beyond the Veto: Roles in UN Security Council Decision-Making", *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations* 27, sy 1 (2021): 6.

⁷⁶⁷ Gifkins, 6.

Fransa ve ABD'nin etkili olduğu görölmektedir. Gayri resmi bir uygulama olarak görölen bu durum, Rebecca Adler-Nissen ve Vincent Pouliot'un vurguladığı üzere, Güvenlik Konseyi'nde alınan kararların P3 tarafından verildiği zaten biliniyor olsa da, bunun pratikte nasıl gerçekteştiğine dair derin bir bilgi yoktur. Yani, uygulamada kararların nasıl ve hangi şekilde alındığına dair detaylar net değildir.⁷⁶⁸

BM Güvenlik Konseyi kararlarının hayata geçirilebilmesi için, on beş üyeden dokuzunun olumlu oy kullanması, bu dokuz oyun içerisinde de herhangi bir daimî üyenin vetosunun bulunmaması gerekmektedir. Bununla beraber, böyle bir oylama, kararın kabul edilmesi için yeterli olmasına rağmen, oybirliğiyle alınan kararların, uluslararası toplumda meşruiyet etkisinin daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, BM Güvenlik Konseyi, özellikle P3 üyelerinden herhangi birisinin alınacak olan kararlarda bunu gözettiği görölmektedir. Bu doğrultuda, Libya örneğinde de oluğu üzere, oybirliğinin sağlanması hususunda kararın taslak aşamasında, belirli bölgesel aktörlerin desteği aranmıştır.⁷⁶⁹ Bu bölgesel aktörler, 'bekçi' (*gateholders*) rolünü üstlenerek, Konsey'in alacağı kararların uygulanabilirliğini kuvvetlendirecek koşulların belirlenmesinde etkili olmuşlardır.⁷⁷⁰ Bu doğrultuda, Libya örneğinde, bölgesel destek, karar taslağının hazırlanması sırasında daha geniş bir desteği sağlamak ve meşrulaştırma amacıyla kullanılmıştır. Bununla beraber Fransa, İngiltere ve ABD karar taslağının hazırlanması sırasında, kararın kabul edilmesinde etkili olacak bölgesel aktörlerle çeşitli müzakereler yürütmüşlerdir. Bölgesel destek aktörü olarak Lübnan, 1973 sayılı kararın alınmasında etkili olan devletlerden biri olarak, Arap Birliği ve Konsey arasında adeta bir 'elçi' görevi görmüştür. Lübnan, Konsey'in hazırlamış olduğu karara, yabancı işgale izin verilmeyeceğine dair maddenin eklenmesini sağlayarak, kararın bölgesel desteği almasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, Körfez İşbirliği Örgütü'nün de desteği alınarak, bölgeden gelebilecek itirazlar engellenmiştir. Bu görüşmelerin çoğu ABD'nin öncülüğünde gerçekleştirilirken,

⁷⁶⁸ Rebecca Adler-Nissen ve Vincent Pouliot, "Power in Practice: Negotiating the International Intervention in Libya", *European Journal of International Relations* 20, sy 4 (2014): 909.

⁷⁶⁹ Gifkins, 11-12.

⁷⁷⁰ Alex J. Bellamy ve Paul D. Williams, "The New Politics of Protection? Côte d'Ivoire, Libya and the Responsibility to Protect", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 87, sy 4 (2011): 839-847.

bölgede artan isyan hareketlerinin etkisi, Mısır’da Hüsnü Mübarek’in devrilmesi ve Libya’nın bölgesel liderlik hedefleri Arap ve Körfez ülkelerinde bir tedirginlik oluşturması nedeniyle, kararın alınmasında Körfez ülkeleri Güvenlik Konseyi ile işbirliğine gitmişlerdir. Böylece bölgelerden destek alınması, karara dair müzakerelerin yürütülmesi sırasında bölge devletlerinden de destek alınacağı anlamını taşımaktadır.⁷⁷¹ Bu doğrultuda, Alex J. Bellamy ve Paul D. Williams, Arap Birliği olmadan, 1973 sayılı kararın alınmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁷⁷² Nitekim söz konusu bu karar, Arap Birliği’nin ‘uçuşa yasak bölge’ ilan edilmesi çağrısına bir cevap olarak alınmıştır. Dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi’nin karar alma mekanizması içinde kurulan bu denge, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlar karşısında harekete geçilmesini veya adil, hakkaniyetli ve doğrudan tehdidin ortadan kaldırılmasını hedefleyen kararların alınmasını ve bu yöndeki girişimleri de baltalamaktadır. Kararların taslak aşamasında kullanılan ‘gayri resmi veto’ tehditleri, bölgesel güçlerle işbirliği yapılarak, bu aktörlerin de kabul edeceği şekilde karar dilinin oluşturulması ve kararın kabul edilmesini kolaylaştıracak unsurlara yer verilmesi BM Güvenlik Konseyi’nin karar alma sürecinin görünmeyen yüzü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, Samantha Power’ın Konsey hakkında aşağıdaki yorumu anlam kazanmaktadır:

BM Güvenlik Konseyi anakroniktir, antidemokratiktir ve istikrar ile demokrasinin, barış ile adaletin ve güvenlik ile insan haklarının nasıl dengeleneceği konusunda iyi niyetli hakemler olarak görülebilecek konumdan yoksun ülkelerden oluşur.⁷⁷³

Libya’da, koalisyon güçlerinin kötü niyetleri bağlamında ortaya çıkan eylemlerini denetlemekten yoksun kalan BM Güvenlik Konseyi’ne yöneltile eleştiriler önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, BM Güvenlik Konseyi’nin denetlenebilir olmaması, Libya müdahalesinde NATO’nun yetkisini aşan eylemlere başvurmasını takiben, Hindistan’ın haklı olarak sorduğu üzere; “gardiyanları

⁷⁷¹ Gifkins, “Beyond the Veto”, 11-12; Bellamy ve Williams, “The New Politics of Protection?”, 838-846.

⁷⁷² Bellamy ve Williams, 843.

⁷⁷³ Samantha Power, “Force Full”, *The New Republic*, 3 Mart 2003, erişim 19 Haziran 2024, <https://newrepublic.com/article/66759/srebienica-liberalism-balkan-united-nations>.

[NATO'yu] kim izliyor?"⁷⁷⁴ sorusu oldukça anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, Libya örneğinde görüldüğü üzere, BM Güvenlik Konseyi'nin siyasileşmiş yapısı müdahaleye yönelik karar alma süreçlerinden, uygulama süreçlerine ve sonraki süreçlere de yansımaktadır. Bu doğrultuda Konsey, devlet eylemlerinin, "kolektif meşrulaştırılmasında"⁷⁷⁵ bir araç olarak kullanılabilir bir kurum olmaya doğru gitmiştir.

Dolayısıyla, BM Güvenlik Konseyi, insan haklarının araçsallaştırılması ve Libya müdahalesinin doğru yönetilememesi ve yanı sıra, 1973 sayılı kararın uygulanmasında ortaya çıkan yetki aşırımlarıyla beraber, ilkeli ve tutarlı bir şekilde hareket etmekten uzak olmuştur. Böyle bir süreç, sadece Konsey'in güvenilirliğinin azalmasına neden olmamış, aynı zamanda BM sisteminin de meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuş,⁷⁷⁶ uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin çözüm mekanizmalarının işlevselliğini kısıtlamıştır. Bununla beraber, Libya örneğinde de görüldüğü üzere, müdahaleye ilişkin daimî olmayan üyelerin, müdahaleye yönelik dile getirmiş oldukları tereddütlerinin dikkate alınmaması ve neredeyse ileri sürülen bütün muhtemel menfi gelişmelerin birer birer müdahale sırasında ortaya çıkmış olması, Konsey'in uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunların çözümünde ve kararların alınmasında, daha fazla denetlenebilir, şeffaf ve temsili olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla durum böyle devam ettiği sürece, beş daimî üyenin vetosuna bağlı bir Konsey'in "anakronik"⁷⁷⁷ olarak tanımlanması gayet isabetli olacaktır.

---

⁷⁷⁴ Bellamy ve Williams, "The New Politics of Protection?", 847.

⁷⁷⁵ Inis L. Claude, "Collective Legitimization as a Political Function of the United Nations", *International Organization* 20, sy 3 (1966): 368.

⁷⁷⁶ Aral, "Roaring in Libya, Whispering in Others", 183.

⁷⁷⁷ Power, "Force Full".

SONUÇ

‘Barış’, tek başına bir değer olarak, tarihsel süreç içerisinde savaşıla beraber anılagelmıştır. II. Dünya Savaşı’nı takiben, Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında oluşan yeni düzen, barışı, kuvvet kullanmanın belirli şartlara bağlanmasıyla korumaya çalışmıştır. Savaş suçlularının yargılanması için kurulan Tokyo ve Nürnberg Ceza Mahkemeleri ve Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, barışı koruma girişimleri olarak yer alırken, kitlesel insan hakları ihlalleri, soykırım ve insanlığa karşı suçlar kapsamında küresel ölçekli bir koruma sağlamayı hedeflemiştir. Böyle bir korumanın bekçisi olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Adalet Divanı’nın kurulmasıyla, barışa karşı gelebilecek tehditlerin durdurulması amaçlanmıştır. Küresel ölçekli bu gelişmelerin, insan hakları ayağını oluşturan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin kabul edilmesi ve onu takip eden süreçte insan haklarının korunmasını düzenleyen birçok uluslararası ve bölgesel belgenin kabul edilmesiyle, barışın, insan haklarının önemli bir parçası olarak yer alma süreci de başlamıştır.

II. Dünya Savaşı’nın getirdiği büyük yıkım karşısında barışı korumaya yönelik oluşturulan bu girişimler, ‘uluslararası barış ve güvenlik’ çatısı altında kavramsallaşmıştır. Bu düzen çerçevesinde, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu aktör olarak, ‘kuvvet kullanma’ tekeli elinde tutan BM Güvenlik Konseyi’ne büyük bir yetki verilmiştir. BM Şartı’nın kabul edilmesiyle beraber uluslararası toplum, uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda önemli hak ve yükümlülükler altına girmiş, böylece II. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu yıkımın ‘bir daha asla’ yaşanmaması hususunda mutabakata varılmıştır. Ne var ki, iki kutuplu Soğuk Savaş süreci, insanlığın yıkımına neden olabilecek nükleer savaş tehdidi altında barışı koruma girişimlerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Demir Perde’nin yıkılmasını takip eden 1990’lı yıllarda uluslararası toplum, ideolojik ayrışmalardan kurtularak uluslararası barış ve güvenliğe dair daha olumlu adımlar atılacağı konusunda umutlanmıştır. Ne var ki, uzun süredir çözümsüz kalan sorunların Soğuk Savaş’ın bitmesiyle beraber tekrardan gün yüzüne çıkması, artan iç savaş ve askeri çatışmalarla beraber Ruanda ve Srebrenitsa’da yaşanan soykırımlar, barışın korumasızlığını gözler önüne sermiştir. Bu doğrultuda

çatışmanın, şiddetin ve barışı tehdit eden unsurların değişen boyutu, insan merkezli yeni güvenlik paradigmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böyle bir değişim, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında şiddetin farklı biçimlerine karşı geliştirilebilecek mekanizmalara olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan, barışa yönelik fikir ve düşünceler gelişmeye devam ederken, sistemin en büyük eksiği olan barışın ne olduğuna ve nasıl korunması gerektiğine dair arayışlar da devam etmiştir. Bu anlamda, barış hakkı da bu arayışların bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve insan haklarının bir parçası ve ödün verilmemesi gereken bir hak olarak ilân edilmiştir.

Barış hakkı, tanımının ve konusunun belirsizliği, bu hakka kimlerin sahip olduğu ve nasıl korunacağına ilişkin konuların belirsizliği nedeniyle, tartışmalı bir haktır. Öte yandan, böyle bir hakkın ihlali durumunda başvurulabilecek bir yargı merciinin bulunmaması, getirilen eleştiriler arasında yer almaktadır. Ne var ki, bu iddiaların aksine barış hakkı, kapsamı itibariyle oldukça kuvvetli bir hak olarak karşımıza çıkmakta olup, bireylerin ve tüm toplumların sahip olduğu bir haktır. Barış hakkı, insan haklarının desteklenmesi ve korunmasıyla beraber, kalkınmanın tam olarak gerçekleştirilebilmesi için ‘barıştan yararlanma’ hakkı olarak tanımlanırken, onu tüm insan hakları ile ilişkili bir hale getirmektedir. Böyle bir ilişki barış hakkını, barışın sağlanması, korunması ve teşvik edilmesiyle ilgili tüm süreçlere de dâhil ederken, barış hakkını ‘adalet’, ‘eşitlik’ ve ‘insan onuru’nun da merkezine yerleştirmektedir. Bununla beraber, barış hakkı, BM Şartı’yla uyum içinde olan bir hak olarak, barışın evrenselliğine ve sürdürülebilirliğine bir aynadır.

Bu anlamda, barış hakkı sadece insan hakları bağlamında karşımıza çıkmamaktadır. Esasında barış hakkını, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında ‘düzen oluşturunca’ bir hak olarak anmak mümkündür. Nitekim barış hakkı, özünde yaşam hakkının korunmasını barındırır. Bu doğrultuda, kuvvet kullanma yasağının ihlali, söz konusu bu hakkın da ihlali anlamına gelmektedir. Sistem düzeyinde bakıldığında, nükleer silahsızlanma, uluslararası sorunların barışçıl bir şekilde çözülmesi, sömürgeciliğin ve tahakkümün her türünün engellenmesi ve devletlerin kuvvet kullanmaması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaması, doğrudan barış hakkıyla ilgilidir. Barış hakkı, uluslararası barış ve

güvenliğin korunmasının önemini ortaya koyması bakımından temel bir misyona da sahiptir. Bu bağlamda, BM Şartı'yla uyum içinde olan barış hakkı, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin kural, kurum ve mekanizmaların da merkezine yerleşmektedir. Dolayısıyla, barış hakkı, devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanımından veya kuvvet kullanım tehdidinden vazgeçmesi, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl bir şekilde çözülmesi ve nükleer savaş tehdidinin ortadan kaldırılması gibi konu alanlarının da önemli bir parçasıdır.

İnsan haklarının ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında köprü görevi gören barış hakkı, uluslararası hukukun koymuş olduğu norm ve sorumluluklara uyulması konusunda düzenleyici bir etkiye sahiptir. Bu doğrultuda, barış hakkı gerek insan haklarının gerekse de uluslararası hukuk kurallarının daha işlevsel hale gelmesi noktasında önemlidir. Nitekim barış hakkının hayata geçirilmesinde ve korunmasında önemli unsur, insan hakları ve uluslararası hukukun barışı ve güvenliği korumada göstermiş olduğu norm oluşturma çabasıdır. Barış hakkının, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında çatı bir kavram olarak kullanılması mümkündür. Böyle bir girişim, barış hakkının daha geniş bir perspektife tanımlanmasını da gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda barış hakkı, sadece 'savaşın ve çatışmanın yokluğu' olarak tanımlanan negatif barış unsurları bağlamında değil, aynı zamanda, sosyal adaleti ve yapısal şiddet unsurlarının bertaraf edilmesinin gerekliliğini içinde barındıran pozitif barış unsurları bağlamında da anlaşılmalıdır.

Dolayısıyla barış hakkını, insan hakları ve uluslararası barış ve güvenlik çerçevesinde ele aldığımızda, bu hakkın şu unsurları kapsadığını ifade etmek gerekir: Kuvvet kullanmaya ilişkin kuralların gözetilmesi; uyuşmazlıkların barışçıl bir şekilde çözülmesi; şiddetin her türünün barışa engel olduğu anlayışından hareketle yapısal şiddete neden olan unsurların en aza indirilmesi ve sosyal adaletin tesis edilmesi; nükleer silah ve konvansiyonel silahların sınırlandırılması; çatışmanın önlenmesi ve savaştan azade bir şekilde yaşama özgürlüğü; her türlü ayrımcılığın engellenerek tüm toplumların aynı şekilde insan hakları, barış ve güvenliğin korunmasından faydalanması; uluslararası barış ve güvenliği tesis edilmesi ve bunun 'sürdürülebilir' olmasıdır.

Sürdürülebilir bir barış hakkı, aynı zamanda barışın korunması ve teşvik edilmesini de bünyesinde taşıdığından uluslararası toplumun ortak sorumluluğu olarak görülmelidir. Bu yönde atılacak adımlar uluslararası hukukun geliştirilmesi ve daha etkili kılınmasını da kapsamaktadır. Günümüzde barışı tehdit eden birçok unsurun varlığı bilinmekle beraber, bunlardan en temeli *jus cogens* kurallarının ihlal edilmesi ile neticelenen ihlallerdir. Nitekim *jus cogens* kurallarını ihlal niteliğinde olan soykırım fiilleri, yasa dışı kuvvet kullanma, yaygın işkence ve insanlığa karşı suçlar, barış hakkını doğrudan ihlal eden durumlardır. Barış hakkının sayılan bu unsurlarının hayata geçirilebilir olması, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasıyla ve bunun sürdürülebilir olmasıyla doğrudan ilgilidir. O nedenle, Barış Hakkı Bildirisi'nde ortaya konulduğu üzere, barış hakkını korumakla yükümlü olan devletlerin, savaş veya başkaca nedenlerden dolayı ihlal edilebilecek bu hakkın korunmasına yönelik gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Bu doğrultuda, uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olması durumunda, harekete geçmesi beklenen BM Güvenlik Konseyi'nin rolüne dikkat çekilmelidir.

Ne var ki, BM Güvenlik Konseyi, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunların çözülmesinde istikrarlı bir başarı sağlayamamıştır. Konsey'in ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı bölgelere müdahale etmemesi veya Ruanda ve Bosna örneklerinde olduğu gibi geç müdahalede bulunması ya da müdahalenin yıkıcı sonuçlara yol açtığı Darfur ve Haiti gibi olumsuz örneklerin yer alması, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin sorunların çözümünü engellemekte ve BM sistemine olan güveni de zedelemektedir. Süreç içerisinde insani müdahale ve koruma sorumluluğu bağlamında insani krizler nedeniyle müdahalede bulunulması ve bu müdahalelerdeki farklılaşmalar, uluslararası toplumun insanlığı ilgilendiren birçok soruna nasıl karşılık vereceği hususunda soru işaretleri oluşturmuş; bu tür uygulamaların Batılı devletlerin lehine göre şekillendiğine olan inançla beraber, 'sömürgeciliğin izlerini' günümüzde de devam ettirdiğine ilişkin vahim eleştirilere zemin hazırlamıştır. Bu eleştiriler, 'adalet' ve 'hakkaniyete' dayalı bir sistemin eksikliğinde ve böyle bir sistemin hayata geçirilemiyor oluşunda rolü olan uluslararası hukuka karşı yöneltilirken, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda mevcut küresel düzene karşı 'sorgulayıcı' bir bakış açısını yansıtmaktadır.

Böyle bir sorgulamayı takip eden TWAIL; geleneksel uluslararası hukuka meydan okuyan, özellikle sömürgeciliğin hâkimiyeti altında yaşamış toplumların, neo-liberal düzenin getirmiş olduğu adalet eşitsizliklerine maruz kalmasına karşı mücadele eden eleştirel bir düşünce biçimini temsil eder. TWAIL, ‘sömürgecilik’ tarihinden ayrı olarak düşünülemeyecek olan günümüzdeki uluslararası hukuk düzenini ve onun ürettiği normları sorgular. Bu bağlamda, TWAIL, uluslararası hukuk ilke ve kurallarının ortaya çıkışını ve bu kuralların özellikle sömürgecilikğe maruz kalmış olan Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki etkisini anlamaya çalışmaktadır. Bu entelektüel çabalar; güçlü devletlerin, güçsüz devletler üzerindeki hâkimiyet biçimlerini anlamaya yardımcı olurken, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında hâkim olan güç dengesizliklerinin, uluslararası hukuk üzerindeki olumsuz etkilerini de ortaya koymaktadır. Bu anlamda, TWAIL, uluslararası alanda hâkim olan güç dengesinin emperyal amaçların devamı niteliğinde olduğunu ileri sürerken, güç dengesinin oluşturduğu hiyerarşi etrafında şekillenen kurumların ve uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin uygulamaların tarafsızlığını sorgulamaktadır. Küresel düzenin sömürgeciliğin yeni biçimlerini ortaya çıkardığını ve sömürgecilik ile emperyalizmin kökenlerinin günümüz uluslararası hukuk düzenindeki yansımalarını ‘hegemonya’ üzerinden okurken; mevcut küresel düzenin bir tür sömürgeciliği tekrardan nasıl ürettiğini anlamak için ‘askeri müdahale’ olgusuna odaklanmaktadır. Bu anlamda müdahale, hegemonik rızanın kurmuş olduğu düzende ‘sömürgeciliğin’ farklı biçimlerini yansıtmaktadır.

Hegemonik rızaya dayalı bir sistemde, uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla atılan adımların (insani müdahale ve koruma sorumluluğu gibi) eşit olmayan güç dengesi tarafından yönetilmesi, barış hakkının korunmasını ve hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Böyle bir zorluk, uluslararası barış ve güvenliğin sömürgeciliğin araçlarıyla yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası hukuk normlarının Batı dışı toplumlarda ‘adil olmayan’ şekilde uygulanması, yeniden sömürgeleştirmenin bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece ‘teröre karşı savaş’ müdahalenin sömürgecilik unsurlarına zemin hazırlayan ‘emperyal’ bir söylem olarak, üçüncü dünya ülkeleri üzerinde ‘güç’ ve ‘iktidar’ sağlamanın bir aracı olarak dayatılmaktadır. Nitelendirmiş olduğu ‘başarısız devletleri’, ‘beyaz adamın bir yükü’ olarak kurtarılması gereken bir

konuma yerleştirirken, söz konusu hâkim güçler müdahalenin misyonunu da belirlemektedir. Böyle bir müdahale, üçüncü dünya ülkelerinin egemenliklerini daha geçişken yaparak, ekonomik ve siyasi müdahalenin de hedefi haline getirerek, dış unsurların bu alanlara sızmasına imkân vermektedir. Bu doğrultuda, ‘barbarlar, kurbanlar, kurtarıcılar’ metaforu, tam da böyle bir amaca hizmetin temel dayanağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası barış ve güvenlik çatısı altında sömürgeciliğin tekrardan üretilmesi, barış hakkının hayata geçirilmesinde insan haklarının ve uluslararası hukukun ‘olması gerektiği’ gibi evrensel ve kapsayıcı rolünü baltalamaktadır. Böyle bir dayatma, aynı zamanda uluslararası hukukun, hiyerarşik güç dengesi tarafından yönetilmesine neden olurken, onu bu güç dengesiyle uyumlu olacak şekilde genişletmektedir.

Bu bağlamda uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında belirli kurallar koyan uluslararası hukuk; söz konusu kuralların ihlal edilmesi veya hegemonik güçler tarafından kendi reel politikalarıyla tekrardan yorumlanması ve insan hakları gibi temel değerlerin de buna dayanak oluşturması nedeniyle, Üçüncü Dünya’da devletlerin sahip olduğu egemenlik aşındırılabilir bir hale dönüşmektedir. *Jus ad bellum* ilkelerinin çerçevesi uluslararası hukuk tarafından ortaya konmuş ve kuvvet kullanmanın sınırları BM Şartı ve BM Güvenlik Konseyi’nce belirlenmişken, mevcut yapının savaşın yasal olup olmadığını belirleme imtiyazına sahip olan bir grup güçlü devletin çıkarına hizmet ettiği şartlarda, barış hakkının korunması ne kadar mümkündür? Uluslararası sistemdeki adaletsizlik ve güç dengesindeki eşitsizliğe karşı mücadeleye katkı sunması beklenen uluslararası hukuk, ne yazık ki, güç dengesi ve güçlü devletlerin reel politikaları arasında sıkışmaktadır. İşte, küresel düzenin yapısal ve sistemsel sorunlarına dikkat çeken TWAIL, uluslararası hukukun güçlünün çıkarlarına hizmet ettiğini, nispeten daha zayıf olan devletlerin çıkar ve haklarını koruma konusunda yetersiz kaldığının ileri sürer. Bu durum, barış hakkının korunması açısından önemli olan barış ve güvenliğin sürdürülebilir ve adil olmasını zorlaştırmaktadır.

Libya örneğinde, BM Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barış ve güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu askeri güce dayalı müdahalenin yapılış biçimi ve yol açtığı sonuçların, barış hakkının muhtevası ile uyuşmakta mıdır

sorusunu cevaplandırmaya çalıştığımız bu tez çalışmasında, TWAIL'in eleştirel söylemlerinden yararlanılmıştır. Bu anlamda Libya örneği, TWAIL'in ileri sürmüş olduğu, uluslararası askeri müdahalelerin hemen her zaman 'emperyal amaçların' bir parçası olarak kullanılması ve bu amaçları gerçekleştirmek için, hegemon güçlerin uluslararası hukuku genişlettiğine yönelik teziyle tutarlılık göstermektedir. Bu doğrultuda 2011'de Libya'ya yapılan müdahale, insani krizlerin önlenmesi gerekçesiyle 'medenileştirme misyonunun' nasıl harekete geçirildiğine dair dikkat çekici bir örnek olmuştur. Böyle bir medenileştirme misyonunun takip edilmesinde, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından ve sürdürülmesinden sorumlu olan BM Güvenlik Konseyi de araçsallaştırılmıştır. Libya müdahalesinin; ABD, İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde insani krizin durdurulması politikasından rejime karşı savaş ilânına doğru evrilmesi, müdahaleci güçleri çatışmanın bir tarafı yapmıştır. Müdahale kararının böyle bir değişimi öngörmemesine rağmen; daha askerî harekât başlamadan önce Libya'daki rejim karşıtı muhaliflerin desteklenmesi ve kararın meşruiyetini ve etkili biçimde uygulanmasını sağlayacağı varsayımıyla bölgesel dinamikler ve aktörlerle diplomatik faaliyetler yürütülmesi, kararın alınmasında gizli bir amacın varlığını kuvvetlendirmektedir.

Koalisyon güçlerinin insani gerekçelerle başlatmış oldukları müdahale, Libya toplumunu devlet zulmünden kurtarmayı hedeflerken, Libyalıların iki çatışma arasında kalmasına neden olmuş, toplumun barış ve güvenliğine büyük zararlar vermiştir. 'Barbarlar, kurbanlar ve kurtarıcılar' metaforunun anlamını bulduğu Libya örneğinde; 'barbar' tanımı Libya devletini imlerken, 'kurbanlar' ise insan hakları ihlal edildiği için tüm Libya toplumunu ima etmiş, buna karşılık Libya'ya uluslararası müdahaleyi üstlenen ABD, İngiltere ve Fransa öncülüğünde NATO da 'kurtarıcıları' temsil etmiştir. Ne var ki, müdahaleci emperyal devletler 'omuzlarında taşıdıkları bu yükü' layıkıyla taşımaktan uzak kalmışlardır. Nitekim Libya, müdahale süreciyle birlikte devlet egemenliğini kaybetmiş, müdahaleci güçlerin Kaddafi rejiminin devrilmesini takiben geride bırakmış oldukları silahlandırılmış milis güçleriyle beraber, daha fazla militarize olmuş bir topluma dönüşmüştür. Böylece Libya; siyasi bir otoritenin istikrar sağlayamadığı, kontrolsüz silahlanmayla beraber şiddetin daha da körüklendiği, toplumsal barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu, 'yeniden sömürgeleştirme'nin bir aracı olarak

‘başarısız devlet’ler konvoyuna katılmış ve teröre karşı savaşın zaferi olarak yerini almıştır.

Kaddafi rejimine karşı kurtuluş mücadelesi verme iddiasıyla ortaya çıkan Libya direnişi, müdahaleci kuvvetlerin silahlandırma politikalarıyla beraber günümüze kadar devam eden bir iç çatışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Libya örneğinde görüldüğü üzere, hâkim güçler tarafından kendi menfaatlerin uygun biçimde kodlanan uluslararası barış ve güvenlik, barış hakkı açısından olumsuz sonuçlara sebebiyet vermiştir. Libya, barış hakkının gerek pozitif barış gerekse de negatif barış unsurlarının her birini yansıtan bir örnek olarak şekillenirken, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin pek çok dinamiği de içinde barındırmaktadır. Barış hakkı açısından ortaya çıkan olumsuz sonuçların ve barış hakkının kolay bir şekilde ihlal edilebilmesine olanak veren unsurların en başında, ‘kontROLSÜZ silahlanmanın’ geldiği tespit edilmiştir. NATO güçlerinin ve bölgesel başka aktörlerin, Kaddafi rejimine karşı zafer elde etmek amacıyla altmışa yakın bağımsız milis güce gerek silah desteği gerekse de stratejik destek sunmaları, Libya’da tüm devlet kurum ve yapılarını istikrarsızlığını etkileyen temel bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. KontROLSÜZ silahlanma, toplumun daha fazla militarize olmasıyla beraber ülke içindeki etnik/dini, siyasi ve ideolojik ayrışmalardan kaynaklı anlaşmazlıkların daha hızlı bir şekilde iç çatışmaya dönmesine neden olmuştur. Bunların yanı sıra, Libya’da, barış hakkına yönelik en önemli tehdit unsurları arasında yer alan yapısal şiddet ile sosyal adaletin sağlanamadığı bir toplum ortaya çıkarken, ekonomik, siyasi, askeri ve hukuki anlamda istikrarsız bir Libya devleti karşımıza çıkmıştır. Nihayetinde, sivil halkı korumak amacıyla yapılan müdahale, söz konusu halkın bırakınız barış hakkını korumayı, onu şiddetin farklı biçimleriyle karşı karşıya bırakmıştır.

Bu doğrultuda Libya örneğinden yola çıkarak, barış hakkının, insan hakları, uluslararası hukuk ve uluslararası barış ve güvenlik bağlamında kavramsallaştırılmasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Özellikle yaşam hakkı bağlamında insan haklarının korunması ve kuvvet kullanma yasağı, barış hakkının temel unsurlarını oluştururken; uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlar karşısında gerçekleştirilen müdahalenin süreç ve sonuçlarının barış

hakkıyla bağlantılı olduğu öne çıkmaktadır. Oysa uluslararası müdahale sonrasında, ülkede barış ve güvenliğin istikrarlı biçimde tesis edilmesi; devlet egemenliğini aşındıracak bir dış aktörün ülkede hâkim güç haline gelişinin engellenmesi, müdahalenin kendi topraklarında yapıldığı devletle adil ve eşit anlaşmaların tesis edilmesi barış hakkı bağlamında önem taşımaktadır. Nihayetinde sayılan tüm unsurlar, barış hakkının hayata geçirilmesinde birbiri ile yakından bağlantılıdır. Bu doğrultuda barış hakkının gözetilmesinin, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik olarak atılan adımları daha da sağlamlaştıracağı rahatlıkla öngörülebilir.

Barış hakkının korunmamasının eksikliğini, uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren sorunların temelinde görmek mümkündür. Böyle bir hakkın savunuculuğunu yapmak, uluslararası toplumda, en savunmasız olanlarında da korunduğu küresel bir düzenin varlığını bizlere hatırlatacaktır. Burada, barış hakkının uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin tüm meselelerin çözümünde temel bir hak olduğu iddiası öne sürülmekten ziyade, bu hakkın muhtevasının ve kapsayıcılığının hem uluslararası barış ve güvenliği kuvvetlendirdiği hem bu husustaki sorunlara daha bütüncül biçimde ve *inter alia* ‘hak’ temelinde bakmaya imkân verdiği ileri sürülmektedir. Birey, devlet ve sistem üzerinden şekillenen barış hakkı, hangi düzeyde ele alınırsa alınsın, nihayetinde hedefi, barışın korunmasıdır. Böyle bir koruma ise, hâkim güçlerin çıkarları bağlamında değil, adil, eşit ve hakkaniyet odaklı bir korumayı temsil etmektedir. Bu anlamda, TWAIL’in uluslararası hukukun ‘çoğulcu’ ve ‘kapsayıcı’ olması gerektiğini ifade eden söylemi, hukukun evrenselliğine daha fazla hizmet etmektedir. Uluslararası hukuk her ne kadar, ‘sömürgeciliğin’ izlerini taşıdığı iddiası taşısa da, esasında, bundan sıyrılma gücünü yine kendi içinde barındırmaktadır.

Bu tezde barış hakkının kavramsal çerçevesi *jus ad bellum* bağlamında açıklanmaya çalışılırken, uluslararası barış ve güvenliğe eleştirel bir bakış sunulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda barış hakkı BM Güvenlik Konseyi’nin Libya müdahalesi örneği üzerinden incelenerek, bu hakkın korunması için zaruri olan şartlar, müdahalenin olumsuz sonuçları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu noktada, tezin ‘eksikliği’ olarak görülebilecek durumlara değinmek gerekmektedir.

Kuşkusuz, Libya örneği gerek karar alım süreçleri gerekse de sonuçları bakımından, BM Güvenlik Konseyi'nin barışı hakkını koruma konusunda başarısızlığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, konuya ilişkin en azından bir başka bir örneğin daha incelenmesi durumunda, BM Güvenlik Konseyi'nin barış hakkının korunmasındaki rolünün daha farklı sonuçlar ortaya koyabileceğine dikkat çekilmelidir. Bu anlamda, her bir örneğin kendine münhasır bazı sonuçlara yol açması söz konusudur. Bununla beraber, bir sonraki çalışmalara ışık tutması adına, Libya örneği incelenirken barış hakkına dair belirlenmiş olan kavramsal çerçeve başka örneklerde de ele alınarak barış hakkına dair bir ölçü veya barış ölçülebilir mi sorusundan hareketle bir analiz metodunun geliştirilmesi mümkündür. Aynı zamanda, tek bir örnek üzerinden barış hakkının incelenmesi, örnekler bağlamında karşılaştırma yönteminin kullanılmaması başka bir eksiklik olarak ortaya çıkabilmektedir. Ne var ki, burada amaç daha çok barış hakkının kavramsal çerçevesini ortaya koyarak, hâkim barış düzenini eleştirel bir zeminde ele almak ve bu anlamda daha çok teorik çerçeveye odaklanılarak, tezin örnek olayı sınırlı tutulmuştur. Esasında, barış hakkının uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkı sağlayan bir hak oluşu, önemi ve böyle bir hakka riayet edilmemesinin veya yok sayılmasının ortaya çıkarabileceği sonuçlar, her açıdan incelemeye değer konulardır.

Bu doğrultuda, günümüzde, her halk gibi sahip oldukları barış hakkının vahim biçimde ihlal edildiğine canlı bir şekilde şahit olduğumuz Filistinlileri de anmak gerekmektedir. 'Soykırım' ifadesinin bile yetersiz kaldığı 7 Ekim 2023'ten bu yana İsrail'in Gazze'ye yönelik topyekûn saldırısıyla birlikte bugün de devam eden bu insanlık dramı karşısında, yardım kuruluşları dahil, uluslararası kurumların etkili bir şekilde harekete geçirilememesi, barış hakkının korunması konusundaki zorlukları bizlere açıkça göstermektedir. Bu durum, zorluklar karşısında daha etkili mekanizmaların geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda, uluslararası hukuk kurallarının ihlal edildiği örneklerin giderek emsal olmaya başlamasıyla, uluslararası barış ve güvenliğin korunması da zorlaşmaktadır. Barış hakları ihlal edilen Filistinlilere yönelik zulüm, birçok konuda uluslararası hukukta, 'olan hukuk'a değil, 'olması gereken' hukuka odaklanılması gerektiğini bizlere hatırlatmaktadır. Bu anlamda Filistin'deki direniş, uluslararası hukukun işlemlerini

sağlayan ‘rızaya dayalı hegemonya’ya karşı bir direnişini temsil ederken, uluslararası hukukta ‘yeni bir şafak’ dönemi olarak da görülebilir. Böylece barış hakkı, dünyanın her yerinde ağır insan hakları ihlallerine maruz kalan, soykırıma uğrayan, açlık ve fakirlikle mücadele eden insanların; Filistinlilere yapılan soykırım ötesi vahşet karşısında, ‘en azından daha iyi bir ölümü hak ediyoruz’ satırlarıyla haykıran şair, aslında tüm insanlığın onurunun korunmasının nasıl önemli bir ‘hak’ olduğunu tüm dünyaya hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abi-Saab, Georges. “The Development of International Law by The United Nations”. İçinde *Third World Attitudes Toward International Law: An Introduction*. Ed. Frederick E. Snyder ve Surakiart Sathirathai, 221-229. Netherlands: Martinus Nijhoff, 1987.
- Aboueldahab, Noha. “TWAIL and Critical Security Studies”. *The Beirut Forum*, 2024. Erişim 30 Ocak 2024. <https://www.thebeirutforum.org/qatar-roundtable-aboueldahab>.
- Academie De Droit International de la Haye. *Recueil Des Cours/Collected Courses Volume 281* (1999). Hague: Martinus Nijhoff, 2001.
- Adams, Simon. “Libya and the Responsibility to Protect: Results and Prospects”. *Global Centre for the Responsibility to Protect*. 28 Mart 2011. Erişim 2 Temmuz 2024. <https://www.globalr2p.org/publications/libya-and-the-responsibility-to-protect-results-and-prospects/>.
- Adler-Nissen, Rebecca ve Vincent Pouliot. “Power in Practice: Negotiating the International Intervention in Libya”. *European Journal of International Relations* 20, sy 4 (2014): 889-911. <https://doi.org/10.1177/1354066113512702>.
- Adler, Murray Colin. “The Origin in International Law of the Inherent Right of Self-Defence and Anticipatory Self-Defence”. *The Western Australian Jurist* (2011):107-128. <https://classic.austlii.edu.au/au/journals/WAJurist/2011/4.html>.
- African Union. “African Charter on Human and Peoples’ Right”. 21 Ekim 1986.
- African Union. “The Maputo Protocol Advances African Women’s Right”. 25 Kasım 2005.
- Aksar, Yusuf. *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*. Ankara: Seçkin, 2013.
- Aksu Ereker, Fulya. “Haklı Savaş”. *Güvenlik Yazıları Serisi*, sy 18 (2019): 1-8. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.28980.60805>.
- Ali, Rabia. “Inability to Save Lives in Gaza ‘Epical Failure’ of UN, International Community: UN Envoy”. *Anadolu Ajansı*, 20 Ekim 2023. Erişim 20 Ocak 2024. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/inability-to-save-lives-in-gaza-epical-failure-of-un-international-community-un-envoy/3027768>.

- Alicia, Cox. "Settler Colonialism". Oxford Bibliographies, 17 Temmuz 2017. Erişim 28 Haziran 2024. <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780190221911/obo-9780190221911-0029.xml>.
- Allison, Roy. "Russia And The Post-2014 International Legal Order: Revisionism and Realpolitik". *International Affairs* 93, sy 3 (2017): 519-543. <https://doi.org/10.1093/ia/iix061>.
- Alston, Philip. "Peace as a Human Right". *Bulletin of Peace Proposals* 11, sy 4 (1980): 319-329. <https://doi.org/10.1177/096701068001100402>.
- Alston, Philip. "The Legal Basis of a Right to Peace". *Peace Review* 3, sy 3 (1991): 23-27. <https://doi.org/10.1080/10402659108425604>.
- Anderson, K. "The Universality of War: Jus ad bellum and the Right to Peace in Noninternational Armed Conflicts". İçinde *The Challenge of Human Rights*, ed. David Keane ve Yvonne McDermott, 52-73. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2012. <https://doi.org/10.4337/9780857939005.00010>.
- Anghie, Antony ve Bhupinder S. Chimni. "Third World Approaches to International Law and Individual Responsibility in Internal Conflicts". *Chinese Journal of International Law* 2, sy 1 (2003): 77-103. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.cjilaw.a000480>.
- Anghie, Antony, Bhupinder S. Chimni, Karin Mickelson ve Obiora C. Okafor. *The Third World and International Order: Law, Politics and Globalization*. Boston: Martinus Nijhoff, 2003.
- Anghie, Antony. "Rethinking International Law: A TWAIL Retrospective". *European Journal of International Law* 34, sy 1 (2023): 7-112. <https://doi.org/10.1093/ejil/chad005>.
- Anghie, Antony. "The Evolution of International Law: Colonial and Postcolonial Realities". *Third World Quarterly* 27, sy 5 (2006): 739-752. JSTOR.
- Anghie, Antony. "Welcoming the TWAIL Review". *Third World Approaches to International Law Review / TWAIL Review (TWAILR)* 1, sy 1 (2020). TWAIL.com
- Anghie, Antony. *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

- Appiagyei-Atua, Kwadwo. "Ethical Dimensions of Third-World Approaches to International Law (Twail): A Critical Review". *African Journal of Legal Studies* 8, sy 3/4 (2015): 209-235. <https://doi.org/10.1163/17087384-12342063>.
- Arab League. "The Implications of the Current Events in Libya and the Arab Position" Res. No.: 7360. 12 Mart 2011. Erişim 30 Haziran 2024. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Libya%207360.pdf>.
- Aral, Berdal. "Roaring in Libya, Whispering in Others: UN Security Council's Posture During the 'Arab Spring'". *Insight Turkey* 16, sy 1 (2014): 181-197. *Insight Turkey*.
- Aral, Berdal. "The World Is Bigger than Five: A Salutary Manifesto of Turkey's New International Outlook". *Insight Turkey* 21, sy 4 (2019): 71-95. <https://doi.org/10.25253/99.2019214.05>.
- Aral, Berdal. *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*. Kırıkkale: Siyasal Kitabevi, 1999.
- Archibugi, Daniele, Mariano Croce ve Andrea Salvatore. "Law of Nations or Perpetual Peace? Two Early International Theories on the Use of Force". İçinde *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*. Ed. Marc Weller, 56-78. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Arıkan, Engin. "Kelsen'in Saf Hukuk Kuramı ve Ötesi". *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17, sy 2 (2020): 417-446. *Dergi Park*.
- Al-Attar, Mohsen. "At World's End: Palestine, the ICJ, and a New Dawn in International Law". *Opinio Juris*. 9 Ocak 2024. Erişim 9 Ocak 2024. <https://opiniojuris.org/2024/01/09/at-worlds-end-palestine-the-icj-and-a-new-dawn-in-international-law/>.
- Al-Attar, Mohsen. "TWAIL: a Paradox within a Paradox". *International Community Law Review* 22 (2020): 163-196. <https://doi.org/10.1163/18719732-12341426>.
- Anderson, Gordon L. "The Elusive Definition Of Peace". *International Journal on World Peace* 2, sy 3 (1985): 101-104. *JSTOR*.
- Ayoob, Mohammed. "Humanitarian Intervention and State Sovereignty". *The International Journal of Human Rights* 6, sy 1 (2002): 81-102. <https://doi.org/10.1080/714003751>.

- Ayoob, Mohammed. "Third World Perspectives on Humanitarian Intervention and International Administration". *Global Governance* 10, sy 1 (2004): 99-118. JSTOR.
- Bailliet, Cecilia M. ve Kjetil Mujezinovic Larsen. *Promoting Peace Through International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Bannon, Alicia L. "The Responsibility to Protect: The U.N. World Summit and the Question of Unilateralism". *Yale Law Journal* 115, sy 5 (2006/2005): 1157-1165. <https://doi.org/10.2307/20455648>.
- Barcin, Yıncan. "Türkiye". İçinde *UN Security Council Reform: What the World Thinks*. Ed. Stewart Patrick, 347-353. Carnegie Endowment for International Peace, 2023.
- Barnett, Michael, Hunjoon Kim, Madalene O'Donnell ve Laura Sitea. "Peacebuilding: What Is in a Name?" *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations* 13, sy 1 (2007): 35-58. <https://doi.org/10.1163/19426720-01301004>.
- Barnett, Michael. "International Progress, International Order, and the Liberal International Order". *The Chinese Journal of International Politics* 14, sy 1 (2021): 1-22. <https://doi.org/10.1093/cjip/poaa019>.
- Bashawieh, Shayma. "Military Intervention from a Global South Perspective: A TWAIL Analysis". *Revue Your Review* 1 (2014): 100-110. *Yourreview.com*.
- Bass, Gary J. "Jus Post Bellum". *Philosophy and Public Affairs* 32, sy 4 (2004): 384-412. <https://doi.org/10.1111/j.1088-4963.2004.00019.x>.
- Başlar, Kemal. "Uluslararası Hukukta 'Erga Omnes' Kavramı". *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 22, sy 2 (2002): 76-77.
- Bedjaoui, Mohammed. *Towards a New International Economic Order: New Challenges to International Law*. New York/London: Holmes & Meier Publishers 1979.
- Bellamy, Alex J. "Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm". *Ethics & International Affairs* 25, sy 3 (2011): 263-269. <https://doi.org/10.1017/S0892679411000219>.
- Bellamy, Alex J. "The Responsibility to Protect". İçinde *Security Studies*. Ed. Paul D. Williams ve Matt McDonald. London: Routledge, 2018.
- Bellamy, Alex J. *Global Politics and the Responsibility to Protect: From Words to Deeds*. London: Routledge, 2010.

- Bellamy, Alex J. ve Paul D. Williams. “The New Politics of Protection? Côte d’Ivoire, Libya and the Responsibility to Protect”. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 87, sy 4 (2011): 825-850. JSTOR.
- Bellinger III, John B. “How Russia’s Invasion of Ukraine Violates International Law”. *Council on Foreign Relations*, 28 Şubat 2022. Erişim 10 Şubat 2024. <https://www.cfr.org/article/how-russias-invasion-ukraine-violates-international-law>.
- Bendel, Justine. “Third World Approaches to International Law: Between Theory and Method”. İçinde *Research Methods in International Law*. ed. Rossana Deplano ve Nicholas Tsagourias, 402-415. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021.
- Benjamin, Barry. “Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities”. *Fordham International Law Journal* 16, sy 1 (1992): 120-158. <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol16/iss1/4>.
- Bernstorff, Jochen von. “The Use of Force in International Law before World War I: On Imperial Ordering and the Ontology of the Nation-State”. *European Journal of International Law* 29, sy 1 (2018): 233-260. *Semantic Scholar*.
- Bianchi, Andrea. “Human Rights and the Magic of Jus Cogens”. *European Journal of International Law* 19, sy 3 (2008): 491-508. <https://doi.org/10.1093/ejil/chn026>.
- Bianchi, Andrea. *International Law Theories: An Inquiry into Different Ways of Thinking*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Bieler, Andreas ve Adam D. Morton. “A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change”. *Capital & Class* 28, sy 1 (2004): 85-113. <https://doi.org/10.1177/030981680408200106>.
- Birnbaum, Michael. “France Sent Arms to Libyan Rebels”. *Washington Post*, 20 Mayıs 2023. Erişim 30 Haziran 2024. https://www.washingtonpost.com/world/france-sent-arms-to-libyan-rebels/2011/06/29/AGcBxkqH_story.html.
- BM Şartı. (1945). Türkçe Metin. *TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu*. Erişim 20 Aralık 2022. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf.

- “BM ve NATO’nun Göz Yumduğu Bosna-Hersek İşgali ve Srebrenica Soykırımı”. İçinde *Yirminci Yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimî Temsilcisi 5 Devletin İşlediği Soykırım ve Katliamlar*. İstanbul: Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, 2012.
- Bothe, Michael. “Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force”. *EJIL* 14, sy 2 (2003): 227-240. <https://doi.org/10.1093/ejil/14.2.227>.
- Boven, Theo van. “The Right to Peace as an Emerging Solidarity Right”. İçinde *Evolving Principles of International Law*. Ed. Eva Rieter ve Henri de Waele, 137-147. Leiden: Martinus Nijhoff, 2012.
- Boyle, Francis A. *Foundations of World Order: The Legalist Approach to International Relations, 1898–1922*. New York: Duke University Press, 1999.
- Brecher, Jeremy, Tim Costello ve Brendan Smith. *Globalization from Below: The Power of Solidarity*. Cambridge: South End Press, 2000.
- Brehm, Maya. “Disarmament as a Means to Build Peace”. *Article 36*, 19 Haziran 2018. Erişim 30 Mayıs 2024. <https://article36.org/updates/disarmament-peace-presentation/>.
- Brehm, Maya. *OHCHR*, 14 Haziran 2018. Erişim 29 Mayıs 2024. <https://conf.unog.ch/digitalrecordings/index.html?embed=-h&mrid=75f1ddef-131b-44e8-82da-e1fc82cb7226>.
- Bricmont, Jean. *Humanitarian Imperialism: Using Human Rights to Sell War*. New York: Monthly Review Press, 2007.
- Bring, Ove. “The Westphalian Peace Tradition in International Law: From Jus ad Bellum to Jus contra Bellum”. *International Law Studies* 75, sy 1 (2000): 57-80. <https://digital-commons.usnwc.edu>.
- “British – American Diplomacy The Caroline Case”. *Lillian Goldman Law Library*. Erişim 18 Mart 2024. https://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp.
- Brownlie, Ian. *International Law and the Use of Force by States*. Oxford: Clarendon Press, 1963.
- Brunnée, Jutta ve Stephen J. Toope. “The Responsibility to Protect and the Use of Force: Building Legality?”. *Global Responsibility to Protect* 2, sy 3 (2010): 191-212. DOI: 10.1163/187598410X500354.

- Buchanan, Allen E. *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Buchanan, Allen E. ve Robert O. Keohane. "Precommitment Regimes for Intervention: Supplementing the Security Council". *Ethics & International Affairs* 25, sy 1 (2011): 41-63. <https://doi.org/10.1017/S0892679410000018>.
- Bull, Hedley. "International Law and International Order". *International Organization* 26, sy 3 (1972): 583-588. <https://doi.org/10.1017/S0020818300003015>.
- Bull, Hedley. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Palgrave, 2002.
- Bunyan, Rachael. "25 Years After 'Operation Uphold Democracy,' Experts Say the Oft-Forgotten U.S. Military Intervention Still Shapes Life in Haiti". *Time*. 20 Eylül 2019. Erişim 29 Mayıs 2024. <https://time.com/5682135/haiti-military-anniversary/>.
- Burgis-Kasthala, Michelle. "Scholarship as Dialogue? TWAIL and the Politics of Methodology". *Journal of International Criminal Justice* 14, sy 4 (2016): 921-937. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqw044>.
- Burra, Srinivas. "Teaching Critical International Law: Reflections from the Periphery". *Third World Approaches to International Law Review / TWAIL Review (TWAILR)*, 2021. Erişim 20 Mayıs 2023. <https://twailr.com/teaching-critical-international-law-reflections-from-the-periphery/>.
- Bush, Ray, Giuliano Martiniello ve Claire Mercer. "Humanitarian Imperialism". *Review of African Political Economy* 38, sy 129 (2011): 357-365. <https://doi.org/10.1080/03056244.2011.602539>.
- Buzan, Barry, Ole Wæver ve Jaap De Wilde. *Security: A new Framework Analysis*. Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1998.
- Buzan, Barry. "New Patterns of Global Security in the twenty-first Century". *International Affairs* 67, sy 3 (1991): 431-451. <https://doi.org/10.2307/2621945>.
- Büyükakıncı, Erhan. *Barış Çalışmaları*. Ankara: Adres Yayınları, 2018.
- Byers, Michael ve Simon Chesterman. "Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law". İçinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Ed. J. L.

- Holzgrefe ve Robert O. Keohane, 177-203. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494000>.
- Byers, Michael. "Terrorism, The Use of Force and International Law After 11 September". *International & Comparative Law Quarterly* 51, sy 2 (2002): 401-414. <https://doi.org/10.1093/iclq/51.2.401>.
- Carey, Henry F. "The UN Humanitarian Intervention in Haiti and the Development of a Human Rights Enforcement Regime". *Journal of Haitian Studies* 3/4 (1997): 30–47. JSTOR.
- Carlston, Kenneth S. "World Order and International Law", *Journal of Legal Education* 20, sy 2 (1967): 127-145. JSTOR.
- Cassese, Antonio. "Ex Iniuria Ius Oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?". *European Journal of International Law* 10, sy 1 (1999): 23-30. <https://doi.org/10.1093/ejil/10.1.23>.
- Cefkin, J. Leo. "The Rhodesian Question at the United States". *International Organization* 22, sy 3 (1968): 649-669. JSTOR.
- Chandler, David. "The Responsibility to Protect? Imposing the 'Liberal Peace'". *International Peacekeeping* 11, sy 1 (2004): 59-81. <https://doi.org/10.1080/1353331042000228454>.
- Chesterman, Simon. "An International Rule of Law?" *The American Journal of Comparative Law* 56, sy 2 (2008): 331-362. <https://doi.org/10.5131/ajcl.2007.0009>.
- Chesterman, Simon. *Just War Or Just Peace?: Humanitarian Intervention and International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Chimni, Bhupinder S. "A Just World Under Law: A View From the South". *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* 100 (2006): 17-24. <https://doi.org/10.1017/S0272503700023740>.
- Chimni, Bhupinder S. "Crisis and International Law: A Third World Approaches to International Law Perspective". İçinde *Crisis Narratives in International Law*. ed. Makane Moïse Mbengue ve Jean d'Aspremont, 40-53. Leiden: Brill Nijhoff, 2021. https://doi.org/10.1163/9789004472365_006.

- Chimni, Bhupinder S. “Customary International Law: A Third World Perspective”. *American Journal of International Law* 112, sy 1 (2018): 1-46. <https://doi.org/10.1017/ajil.2018.12>.
- Chimni, Bhupinder S. “The Articles on State Responsibility and the Guiding Principles of Shared Responsibility: A TWAİL Perspective”. *European Journal of International Law* 31, sy 4 (2020): 1211-1221. <https://doi.org/10.1093/ejil/chab004>.
- Chimni, Bhupinder S. “The Past, Present and Future of International Law: A Critical Third World Approach”. *Melbourne Journal of International Law* 8, sy 2 (Ocak 2007): 499-515. https://doi.org/10.3316/agis_archive.20080370.
- Chimni, Bhupinder S. “Third World Approaches to International Law: A Manifesto”. *International Community Law Review* 8, sy 1 (2006): 3-27. <https://doi.org/10.1163/187197306779173220>.
- Chimni, Bhupinder S. *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Chomsky, Noam. *Dilemmas in Humanitarian Intervention*. Williams College, 2011. Erişim 15 Haziran 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=77U1tlAyWVA>.
- Cilliers, Jakkie, Henri Boshoff ve Festus B. Aboagye. “Somalia: The Intervention Dilemma”. *ISS Africa*, 20 Ağustos 2010. Erişim 30 Mayıs 2024. <https://issafrica.org/research/policy-brief/somalia-the-intervention-dilemma>.
- Cirkovic, Elena. “Incomplete World Order: United Nations Security Council Resolution 2249 (2015) and the Use of Force in International Law”. *Comparative Law Review* 7, (2016): 1-27. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2942046>.
- Clapham, Christopher. “Sovereignty and the Third World State”. *Political Studies* 47, sy 3 (1999): 522-537. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00215>.
- Clark, Grenville ve Louis B. Sohn. *World Peace Through World Law*. Cambridge: Harvard University Press, 1962.
- Claude, Inis L. “Collective Legitimization as a Political Function of the United Nations”. *International Organization* 20, sy 3 (1966): 367-379. <https://doi.org/10.1017/S0020818300012832>.
- Clausewitz, Carl von. *Savaş Üzerine*. Çeviren Şiar Yalçın. Eriş Yayınları, 2003.

- “Conference on Peace and Human Rights = Human Rights and Peace: Organized by the International Peace Research Institute, Oslo, and the International Institute of Human Rights, Strasbourg: Oslo, December 20-22, 1978: Final Document”, *Bulletin of Peace Proposals* 10, sy 2 (1979): 224-228. *JSTOR*.
- Convention on Rights and Duties of States. 26 Aralık 1993. Erişim 30 Mayıs 2024. <https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=0800000280166aef>.
- “Country Dashboard: Libya”. *Fragile States Index*. Erişim 5 Temmuz 2024. <https://fragilestatesindex.org/country-data/>.
- Cox, Robert W. ve Timothy J. Sinclair. *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Crawford, James ve Susan Marks. “The Global Democracy Deficit: An Essay in International Law and Its Limits”. İçinde *Re-Imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*. Ed. Daniele Archibugi, David Held ve Martin Köhler, 72-90. Stanford: Stanford University Press, 1998.
- Creasy, Edward Shepherd. *First Platform of International Law*. London: John Van Voorst, 1876.
- Currie, John. “NATO’s Humanitarian Intervention in Kosovo: Making or Breaking International Law?” *Canadian Yearbook of International Law* 6 (1998): 303-333. *SSRN*: <https://ssrn.com/abstract=2434753>.
- Çelik, İnci. “İnsan Haklarını Belirleme Sorunu ve ‘Barış hakkı’”. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017. *Ulusal Tez Merkezi*.
- Çiftçi, Kemal. “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: ‘Rıza’ya Dayalı ‘Hegemonya’dan ‘İmparatorluk’ Düzenine”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 5, sy 10 (2009): 203-219. *Dergi Park*.
- Dahal, Pukar. “Right to Self-Defence of States Under International Law: A Conceptual Understanding”. *International Journal of Law Management and Humanities* 3, sy 5 (2020): 1107-1120. <https://ijlmh.com/>.
- Dallaire, Roméo ve Samantha Power. *Shake Hands with the Devil*. New York: Da Capo Press, 2004.
- Dempsey, Gary T. “Old Folly in a New Disguise: Nation Building to Combat Terrorism”. *Cato Institute Policy Analysis* 429 (2002): 2-21. *Cato Institute*.

- Deng, Francis. "From 'Sovereignty as Responsibility' to the 'Responsibility to Protect'". *Global Responsibility to Protect* 2, sy 4 (2010): 353-370. <https://doi.org/10.1163/187598410X519534>
- Deplano, Rossana ve Nicholas Tsagourias, ed. *Research Methods in International Law: A Handbook*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021.
- Diehl, Paul F. "Exploring Peace: Looking Beyond War and Negative Peace". *International Studies Quarterly* 60, sy 1 (2016):1-10. *JSTOR*.
- Dinstein, Yoram. *War, Aggression and Self-Defence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Donnelly, Jack ve Daniel J. Whelan. *International Human Rights*. New York: Routledge, 2018.
- Doyle, Michael W. "The New Interventionism". *Metaphilosophy* 32, sy 1/2 (2001): 212-235. <https://doi.org/10.1111/1467-9973.00183>.
- Doyle, Michael W. ve Nicholas Sambanis. "International Peacebuilding: A Theoretical and Quantitative Analysis". *American Political Science Review* 94, sy 4 (2000): 779-801. <https://doi.org/10.2307/2586208>.
- Druckman, Daniel ve Lynn Wagner. "Justice Matters: Peace Negotiations, Stable Agreements, and Durable Peace". *The Journal of Conflict Resolution* 63, sy 2 (2019): 287-316. <https://doi.org/10.1177/0022002717739088>.
- Dunning, William Archibald. *A History Of Political Theories From Luther To Montesquieu*. New York: The Macmillan Company, 1933.
- Dunoff, Jeffrey L., Monica Hakimi, Steven R. Ratner ve David Wippman, *International Law Norms, Actors, Process: A Problem Oriented Approach*. New York: Aspen Publisher, 2015.
- Easterday, Jennifer S. "Peace Agreements as a Framework for Jus Post Bellum". İçinde *Jus Post Bellum: Mapping the Normative Foundations*. Ed. Carsten Stahn, Jennifer S. Easterday ve Jens Iverson. Oxford: Oxford University Press, 2014. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199685899.003.0021>.
- Easterday, Jennifer S., Jens Iverson ve Carsten Stahn. "Exploring the Normative Foundations of Jus Post Bellum: An Introduction". İçinde *Jus Post Bellum Mapping*

- the Normative Foundations*. Ed. Carsten Stahn, Jennifer S. Easterday ve Jens Iverson. Oxford: Oxford University Press, 2014..
- ECOSOC. “Human Rights and International Solidarity”. E/CN.4/2006/91 (1 Şubat 2006).
- Eid, Haidar. “From a Palestinian in Gaza, Thank You South Africa!” *Al Jazeera*, 12 Ocak 2024. Erişim 20 Ocak 2024. <https://www.aljazeera.com/opinions/2024/1/12/from-a-palestinian-in-gaza-thank-you-south-africa>.
- Eide, Asbjørn. “The Right to Peace”. *Bulletin of Peace Proposals* 10, sy 2 (1979): 157-159. <https://doi.org/10.1177/096701067901000201>.
- Elias, Taslim O. *New Horizons in International Law*. London: Springer, 1992.
- Elshtain, Jean Bethke. “Just War and Humanitarian Intervention”. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 95 (2001): 1-12. *JSTOR*.
- Ercan, Pınar Gözen. “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 5, sy 2 (2015): 165-182. *Dergi Park*.
- Eslava, Luis, Michael Fakhri ve Vasuki Nesiah. Ed. *Bandung, Global History, and International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Evans, Gareth. *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*. Washington D.C.: The Brookings Institution Press, 2008.
- Fakhri, Michael. “Questioning TWAIL’s Agenda”. *Oregon Review of International Law* 14, sy 1 (2012): 1-16. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2183736>.
- Falk, Richard A. “Kosovo, World Order, and the Future of International Law”. *The American Journal of International Law* 93, sy 4 (1999): 847-857. <https://doi.org/10.2307/2555350>.
- Falk, Richard A. *Explorations at the Edge of Time : The Prospects for World Order*. Philadelphia: Temple University Press, 1992.
- Falk, Richard A. *Power Shift: On the New Global Order*. Zed Books, 2016.
- Falk, Richard A. *Towards a New International Economic Order*. London: Zed Books, 2016.
- Ferguson, Kate. “Did the Libyan Intervention Give R2P a Bad Name?” *UNA-UK*, 16 Mart 2017. Erişim 15 Mayıs 2024. <https://una.org.uk/magazine/1-2017/did-libyan-intervention-give-r2p-bad-name>.

- Femia, Joseph V. *Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process*. Oxford: Clarendon Press, 1981.
- Fernández, Christian G. ve David Fernández. "The Adoption of the Declaration on the Right to Peace bu the United Nations: a Human Rights Landmark". *Peace Human Rights Governance* 1, sy 2 (2017): 275-297. DOI:10.14658/pupj-phrg-2017-2-6.
- Fernández, Christian G. ve David P. Fernández. "The General Assembly Adopts the Declaration on the Right to Peace: An Opportunity to Strengthen the Linkage Between Peace, Human Rights and Development in the New Millennium". *Eruditio* 2, sy 1 (2017): 39-46.
- Fernández, Christian G., David Fernández vd. "The Right to Peace: Past, Present and Future". *University of Peace*, 2017. <https://digitallibrary.un.org>.
- Fidler, David. "Revolt Against or From Within the West? TWAIL, the Developing World, and the Future Direction of International Law". *Chinese Journal of International Law* 2 sy 1 (2003): 29-76. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.cjilaw.a000472>.
- Fixdal, Mona ve Dan Smith. "Humanitarian Intervention and Just War". *Mershon International Studies Review* 42, sy 2 (1998): 283-312. <https://doi.org/10.2307/254418>.
- Focarelli, Carlo. *International Law as Social Construct: The Struggle for Global Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Fonteyne, Jean-Pierre L. "The Customary International Law Doctrine of Humanitarian Intervention: Its Current Validity under the U.N. Charter". *California Western International Law Journal* 4, sy 2 (1974/1973): 203-270. <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cwilj/vol4/iss2/8>.
- Franck, Thomas M. "Interpretation and Change in the Law of Humanitarian Intervention". İçinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Ed. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, 204-31. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494000.007>.
- Frederking, Brian ve Christopher Patane. "Legitimacy and the UN Security Council Agenda". *PS: Political Science & Politics* 50, sy 2 (2017): 347-353. <https://doi.org/10.1017/S104909651600278X>.

- Friman, Johanna. *Revisiting the Concept of Defence in the Jus Ad Bellum: The Dual Face of Defence*. Oxford: Hart Publishing, 2017.
- “Frozen Conflicts and the Eastern Front”. Freedom Anatomy. Erişim 22 Haziran 2024. <http://www.freedomanatomy.com/en/temi/frozen-conflicts-and-the-easter-front/>.
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. Reissue edition. New York: Free Press, 2006.
- “Gaddafi Killed as Sirte Falls”. *Al Jazeera*, 21 Ekim 2011. Erişim 3 Temmuz 2024. <https://www.aljazeera.com/news/2011/10/21/muammar-gaddafi-killed-as-sirte-falls>.
- Galtung, Johan. “Peace”, Encyclopedia. Erişim 29 Haziran 2022, <https://www.encyclopedia.com/places/united-states-and-canada/canadian-physical-geography/peace>.
- Galtung, Johan. “Violence, Peace, and Peace Research”. *Journal of Peace Research* 6, sy 3 (1969): 167-91.
- Galtung, Johan. *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. SAGE, 1996.
- Garwood-Gowers, Andrew. “Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development or the Road to International Anarchy?” *Australian Year Book of International Law* 23, sy 1 (2004): 51-72. <https://doi.org/10.1163/26660229-023-01-900000004>.
- Gathii, James Thuo. “Alternative and Critical: The Contribution of Research and Scholarship on Developing Countries to International Legal Theory”. *Harvard International Law Journal* 41, sy 2 (2000): 263-275. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1624904>
- Gathii, James Thuo. “International Law and Eurocentricity”. *European Journal of International Law* 9, sy 1 (1998): 184-211. <https://doi.org/10.1093/ejil/9.1.184>.
- Gathii, James Thuo. “Rejoinder: Twining International Law”. *Michigan Law Review* 98, sy 6 (1999): 2066-2071. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=656025>.
- Gathii, James Thuo. “The Agenda of Third World Approaches to International Law (TWAIL)”. İçinde *International Legal Theory: Foundations and Frontiers*. ed. Jeffrey L. Dunoff ve Mark A. Pollack, 153-173. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.

- Gathii, James Thuo. "TWAIL: A Brief History of Its Origins, Its Decentralized Network, and a Tentative Bibliography". *Trade, Law and Development* 3, sy 1 (2011): 26-64.
- Geneva Protocol. (1924). Erişim 30 Mayıs 2023. <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1924/en/34869>.
- Giblin, Jennifer. *United Nations Peacekeeping and the Principle of Non-Intervention: A TWAIL Perspective*. Oxon: Routledge, 2024.
- Gifkins, Jess. "Beyond the Veto: Roles in UN Security Council Decision-Making". *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations* 27, sy 1 (2021): 1-24. <https://doi.org/10.1163/19426720-02701003>.
- Gillian, Triggs. *International Law: Contemporary Principles and Practices*. Sydney: Lexis Nexis Butterworths, 2011.
- Gleditsch, Nils Petter, Jonas Nordkvelle ve Havard Strand. "Peace Research—Just the Study of War?". *Journal of Peace Research* 51, sy 2 (2014):145-158. JSTOR.
- "Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex". *World Institute for Economics & Peace*. Sydney, 2023. Erişim 20 Ocak 2024. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>.
- Goodman, Nelson. *Ways of Worldmaking*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1978.
- Goodman, Ryan. "Humanitarian Intervention and Pretexts for War". *The American Journal of International Law* 100, sy 1 (2006): 107-141. <https://doi.org/10.2307/3518833>.
- Gormley, William Paul. "The Right to Life in International Law". *Denver Journal of International Law & Policy* 16, sy 1 (1987): 191-197. <https://digitalcommons.du.edu/djilp/vol16/iss1/10>.
- Gray, Christine. "A Crisis of Legitimacy for the UN Collective Security System?". *The International and Comparative Law Quarterly* 56, sy 1 (2007): 157-170. JSTOR.
- Gray, Christine. *International Law and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Grotius, Hugo. *The Law of War and Peace*. Çeviren Francis W. Kelsey vd. Lonang Institute, 2011.

- Guiora, Amos N. "Anticipatory Self-Defence and International Law - A Re-Evaluation". *Journal of Conflict & Security Law* 13, sy 1 (2008): 3-24. JSTOR.
- Guzman, Andrew T. ve Timothy L. Meyer. "International Soft Law". *Journal of Legal Analysis* 2, sy 1 (2010): 171-225. DOI: 10.2139/ssrn.1353444.
- Gündüz, Aslan. *Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: Beta, 2003.
- Gürkaynak, Muharrem ve Serhan Yalçiner. "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası İlişkiler* 6, sy 23 (2009): 73-92. *Dergi Park*.
- Haass, Richard N. "The Unraveling: How to Respond to a Disordered World", *Foreign Affairs* 93, sy 6 (2014): 70–79. JSTOR.
- Hall, William Edward. *International Law*. Oxford: Press, 1880.
- Hashi, Mohamed. "The Failed-State Paradigm and Implications for Politics and Practices of International Security". *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies* 14, sy 1 (2015). <https://digitalcommons.mcalester.edu>.
- Haskell, John D. "Trail-Ing Twail: Arguments and Blind Spots in Third World Approaches to International Law". *Canadian Journal of Law and Jurisprudence* 27, sy 2 (2014): 383-414. <https://doi.org/10.1017/s0841820900006408>.
- Hassan, Farooq. "Solidarity Rights: Progressive Evolution of International Human Rights Law". *New York Law School Journal of Human Rights* 1 (1983): 51-74. <https://digitalcommons.nyls.edu/>.
- Hayden, Patrick. "Constraining War: Human Security and the Human Right to Peace". *Human Rights Review* 6, sy 1 (2004): 35-55. <https://doi.org/10.1007/s12142-004-1035-z>.
- Haynes, Jeffrey. "Conflict, Conflict Resolution and Peace-Building: The Role of Religion in Mozambique, Nigeria and Cambodia". *Commonwealth & Comparative Politics* 47, sy 1 (2009): 52-75. <https://doi.org/10.1080/14662040802659033>.
- Headley, Michael F. Harsch ve Tyler Y. "Life After Genocide". *Foreign Affairs*, 2 Temmuz 2015. Erişim 1 Haziran 2024. <https://www.foreignaffairs.com/articles/rwanda/2015-07-02/life-after-genocide>.
- Hehir, Aidan. *Humanitarian Intervention: An Introduction*. Bloomsbury Publishing, 2013.

- Heinze, Eric A. *Waging Humanitarian War: The Ethics, Law, and Politics of Humanitarian Intervention*. Albany: State University of New York Press, 2009.
- Helal, Mohamed S. “The Crisis of World Order and the Constitutive Regime of the International System”. *Florida State University Law Review* 46, sy 3 (2019): 569-640. <https://ir.law.fsu.edu/lr/vol46/iss3/3>.
- Helal, Mohamed S. “The Crisis of World Order and the Missing Voice of International Law”. *Opinio Juris*, 14 Eylül 2018. Erişim 5 Aralık 2022. <https://opiniojuris.org/2018/09/14/the-crisis-of-world-order-and-the-missing-voice-of-international-law/>.
- Henkin, Louis. “Kosovo and the Law of ‘Humanitarian Intervention’”. *American Journal of International Law* 93, sy 4 (1999): 824-828. <https://doi.org/10.2307/2555346>.
- Henkin, Louis. “The Mythology of Sovereignty”. İçinde *Essays in Honour of Wang Tieya*. Ed. Ronald St. John MacDonald, 351-358. London: Martinus Nijhoff Publishers, 1994.
- Henriksen, Thomas H. “The Rise and Decline of Rogue States”. *Journal of International Affairs* 54, sy 2 (2001): 349-373. JSTOR.
- Heraclides, Alexis ve Ada Dialla. *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting the Precedent* Manchester University Press, 2015.
- Heraclides, Alexis. “Humanitarian Intervention in International Law 1830–1939. The Debate”. *Journal of the History of International Law / Revue D'histoire du Droit International* 16, sy 1 (2014): 26-62. <https://doi.org/10.1163/15718050-12340019>.
- Hernandez, Joe. “They Can’t Afford Haiti Fatigue. So They Rally As Another Disaster Hits”. *NPR*, 19 Ağustos 2021. Erişim 24 Mayıs 2024. <https://www.npr.org/2021/08/19/1028971185/haiti-earthquake-haitian-americans-relief-efforts>.
- Herron, Jamie. “Responsibility to Protect: Moral Triumph or Gateway to Allowing Powerful States to invade Weaker States in Violation of the U.N. Charter?”. *Temple International & Comparative Law Journal* 26, sy 2 (2012): 367-389. <https://sites.temple.edu/ticlj/category/volume-26/>.

- Hettne, Björn. "In Search of World Order". İçinde *Global Governance in the 21st Century: Alternative Perspectives on World Order*. Ed. Björn Hettne ve Bertil Odén. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2002.
- Hoffmann, Stanley. "International Systems and International Law". *World Politics* 14, sy 1 (1961): 205-237. <https://doi.org/10.2307/2009562>.
- Hollenbach, David. "Humanitarian Intervention: Why, When & How". *Commonweal Magazine*, 2010. Erişim 19 Haziran 2024. <https://www.commonwealmagazine.org/humanitarian-intervention>.
- Holzgrefe, Jeff L. "The Humanitarian Intervention Debate". İçinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Ed. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Holzgrefe, Jeff L. ve Robert O. Keohane. Ed. *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Hongsheng, Sheng. "The Evolution of Law of War". *The Chinese Journal of International Politics* 1, sy 2 (2006): 267-301. <https://doi.org/10.1093/cjip/pol017>.
- Huntington, Samuel P. *The Clash Of Civilizations: And The Remaking Of World Order*. London: Simon & Schuster, 2002.
- Hurd, Ian. "The International Rule of Law: Law and the Limit of Politics". *Ethics & International Affairs* 28, sy 1 (2014): 39-51. <https://doi.org/10.1017/S0892679414000045>.
- Hurrell, Andrew. "Hedley Bull and the Idea of Order in International Society". İçinde *International Society: The English School*, editör Cornelia Navari, 31-44. Switzerland: Springer Nature, 2021. https://doi.org/10.1007/978-3-030-56055-3_3.
- Iasiello, Louis V. "Jus Post Bellum: The Moral Responsibilities of Victors in War", *Naval War College Review* 57, sy 3/4 (2004): 33-52.
- ICC, Rome Statute of the International Criminal Court, (1998), erişim 11 Ekim 2022, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
- ICISS. The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (2001). Erişim 15 Nisan 2024. <https://www.globalr2p.org/resources/the-responsibility-to-protect-report-of-the-international-commission-on-intervention-and-state-sovereignty-2001/>.

- ICJ, “Japan Statement”, erişim 30 Mayıs 2024, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/8670.pdf>
- ICJ, “Overview of the Case”, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, (1996), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/case/95>.
- ICJ, “Overview of the Case”, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), (1986), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/case/70>.
- ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, *ICJ Reports*, (2004), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf>.
- ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, *Advisory Opinion*, (1996), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>.
- ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), *ICJ Reports*, (1986), erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>.
- ICJ, Oil Platforms Case (Islamic Republic of Iran v USA), *ICJ Reports*, (2003), 161, erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.icj-cij.org/case/90>
- Ife, Jim. “Human Rights and Peace”. İçinde *Handbook of Peace and Conflict Studies*. Ed. Charles Webel ve Johan Galtung. London: Routledge, 2007.
- Ignatieff, Michael. “Is the Human Rights Era Ending?” *The New York Times*. 5 Şubat 2002. Erişim 24 Haziran 2024. <https://www.nytimes.com/2002/02/05/opinion/is-the-human-rights-era-ending.html>.
- Independent International Commission on Kosovo. *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- “Indicators”. *Fragile States Index*. Erişim 5 Temmuz 2024. <https://fragilestatesindex.org/indicators/>.
- “Israeli and Iraqi Statements On Raid On Nuclear Plant”. *New York Times*, 9 Haziran 1981. Erişim 30 Mayıs 2023. <https://www.nytimes.com/1981/06/09/world/israeli-and-iraqi-statements-on-raid-on-nuclear-plant.html>.

- Işıқтаç, Yasemin. “Bir Hukuk Tanımı Vermenin Zorunluluğu”. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2, sy 2 (1998): 1-8. *Dergi Park*.
- Işıқтаç, Muhip Şeyda. “Hukukun Toplumdaki Fonksiyonları”. 9 Ocak 2015. Erişim 20 Temmuz 2024. <http://www.isiktac.av.tr/Publications>.
- Iverson, Jens M. “The Function of Jus Post Bellum in International Law”. *Leiden University Institute of Public Law* (2017): 315-396. <https://hdl.handle.net/1887/55949>.
- Jackson, Richard. “War on Terrorism”. *Britannica*. 2 Mayıs 2024. Erişim 10 Haziran 2024. <https://www.britannica.com/topic/war-on-terrorism>.
- Jacobs, Anna L. “Libya 10 Years After the NATO Intervention: U.N. Report Explains Challenges”. *Arab Gulf States Institute in Washington*. 24 Mart 2021. Erişim 17 Haziran 2024. <https://agsiw.org/libya-10-years-after-the-nato-intervention-u-n-report-explains-challenges/>.
- Jago, Marianne. “Interfet: An Account of Intervention with Consent in East Timor”. *International Peacekeeping* 17, sy 3 (2010): 377-394. <https://doi.org/10.1080/13533312.2010.500149>.
- Jayakumar, Kirthi. “Humanitarian Intervention: A Legal Analysis”. *E-International Relations*, 6 Şubat 2012. Erişim 15 Haziran 2021. <https://www.e-ir.info/2012/02/06/humanitarian-intervention-a-legal-analysis/>.
- Johnson, James Turner. *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- “Joint Reslution”. PL 107–40 (SJRes 23). 18 Eylül 2001. Erişim 03 Haziran 2024. <https://www.congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf>.
- Joyner, Christopher C. “U.N. General Assembly Resolutions and International Law: Rethinking the Contemporary Dynamics of Norm-Creation”. *California Western International Law Journal* 11, sy 3 (1981): 445-446. <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu>
- Kaboğlu, İbrahim Ö. “Dayanışma Haklarının Hukuksal Niteliği”. *İnsan Hakları Yıllığı* 13, sy 37 (1991): 37-48. *Dergi Park*.

- Kajtar, Gabor. “Self-Defence Against Non-State Actors – Methodological Challenges”. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eotvos Nominatae: Sectio Iuridica* 54 (2013): 307-332. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3112735>.
- Kaldor, Mary. “Libya: War or Humanitarian Intervention?”. *ReliefWeb*, 1 Nisan 2011. Erişim 18 Haziran 2024. <https://reliefweb.int/report/libya/libya-war-or-humanitarian-intervention>.
- Kaldor, Mary. *Human Security*. Cambridge: Polity, 2007.
- Kaldor, Mary. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford: Stanford University Press, 2012.
- Kanji, Azeezah. “War of Terror: Legal Colonialism Reincarnated”. *Al Jazeera*, 18 Eylül 2021. Erişim 13 Haziran 2024. <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/9/18/war-of-terror-legal-colonialism>.
- Kant, Immanuel ve Mary Campbell Smith. *Perpetual Peace; a Philosophical Essay*, 1795. London, Swan Sonnenschein, 1903. <http://archive.org>.
- Kanwar, Vik. “Not a Place, but a Project Bandung, TWAIL, and the Aesthetics of Thirdness”. *İçinde Bandung, Global History, and International Law: Critical Past and Pending Futures*. Ed. Luis Eslava, Michael Fakhri ve Vasuki Nesiah, 140-158. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. <https://doi.org/10.1017/9781316414880>.
- Kaplan, Neil J. “The Attack on Osirak: Delimitation of Self-Defense”. *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 4, sy 1(1982): 131-156. https://digitalcommons.nyls.edu/journal_of_international_and_comparative_law.
- Karaman, Haydar ve Güneş, Burak. “Srebrenitsa Soykırımı ve Sırbistan’ın Uluslararası Sorumluluğu”. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 8, sy 22 (2023): 822-838. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1341988>.
- Katz, Neil H. “Conflict Resolution and Peace Studies”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 504, sy 1 (1989): 14-21. <https://doi.org/10.1177/0002716289504001002>.
- Kegley, Charles W. ve Gregory A. Raymond. *How Nations Make Peace*. New York: St. Martin’s Worth Publishers, 1999.

- Kelleci, Tuğçe ve Marella Bodur Ün. “TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 14, sy 56 (2017): 89-104. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.515818>.
- Kelsen, Hans. *Peace Through Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2000.
- Kemp, Graham ve Douglas P. Fry. *Keeping the Peace: Conflict Resolution and Peaceful Societies Around the World*. New York: Routledge, 2004.
- Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye. *Power and Interdependence*. New York: Longman, 2011.
- Kılıçaslan, Emine. “Kopenhag Okulu”. İçinde *Uluslararası Güvenlik*. Ed. Hasret Çomak vd. İstanbul: Beta, 2016.
- Ki-moon, Ban. “Statement on Libya”, *UN Secretary General*. 17 Mart 2017.
- Kingsbury, Benedict. “The International Legal Order”. *IILJ Working Paper* 1 (2003): 1-28. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.692626>.
- Kingston, Maxine Hong. *The Fifth Book of Peace*. USA: Knopf Doubleday Publishing Group, 2007.
- Kirkpatrick, David D. ve Kareem Fahim. “Libyan Rebels March Toward Qaddafi Stronghold”. *The New York Times*, 27 Mart 2011. Erişim 18 Haziran 2024. <https://www.nytimes.com/2011/03/28/world/africa/28libya.html>.
- Knox, Robert. “Civilizing Interventions? Race, War and International Law”. *Cambridge Review of International Affairs* 26, sy 1 (2013): 111-132. <https://doi.org/10.1080/09557571.2012.762899>.
- Kocs, Stephen A. *International Order: A Political History*. USA: Lynne Rienner Publishers, 2019.
- Koh, Harold Hongju. “Why Do Nations Obey International Law?”. *The Yale Law Journal* 106, sy 8 (1997): 2599-2659.
- Kolb, Robert. “Note on Humanitarian Intervention”. *International Review of the Red Cross* 85, sy 849 (2003): 119-134. <https://doi.org/10.1017/S0035336100103557>.
- Kreide, Regina. “Preventing Military Humanitarian Intervention? John Rawls and Jürgen Habermas on a Just Global Order”. *German Law Journal* 10, sy 1 (2009): 93-114. <https://doi.org/10.1017/S2071832200000948>.

- Kriesberg, Louis. "Conflict Resolution Applications to Peace Studies". *Peace & Change* 16, sy 4 (1991): 400-417. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0130.1991.tb00677.x>.
- Krisch, Nico. "Review Essay Legality, Morality and the Dilemma of Humanitarian Intervention after Kosovo". *European Journal of International Law* 13, sy 1 (2002): 323-335. <https://doi.org/10.1093/ejil/13.1.323>.
- Kuperman, Alan J. "NATO's Intervention in Libya: A Humanitarian Success?". İçinde *Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*. Ed. Aidan Hehir ve Robert Murray, 191-221. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- Kurki, Milja ve Colin Wight. "Uluslararası İlişkiler ve Sosyal Bilimler". İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Ed. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, 15-38. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Kwakwa, Edward. "Emerging International Development Law and Traditional International Law-Congruence or Cleavage". *Georgia Journal of International & Comparative Law* 17, sy 3 (1987): 431-455. <https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol17/iss3/2>.
- Lafont, Cristina. "Human Rights, Sovereignty, and the Responsibility to Protect". İçinde *Critical Theory in Critical Times*. Ed. Penelope Deutscher ve Cristina Lafont, 47-73. New York: Columbia University Press, 2017. <https://doi.org/10.7312/deut18150-005>.
- Lalman, David. "Conflict Resolution and Peace". *American Journal of Political Science* 32, sy 3 (1988): 590-615. <https://doi.org/10.2307/2111238>.
- Lang, Anthony F. "Humanitarian Intervention". İçinde *The Ashgate Research Companion to Ethics and International Relations*. Ed. Patric Hayden, England: Ashgate Publishing, 2009.
- Langer, Armin ve Graham K. Brown. *Building Sustainable Peace: Timing and Sequencing of Post-Conflict Reconstruction and Peacebuilding*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Lauterpacht, Hersch. "The Grotian Tradition in International Law". *British Yearbook of International Law* 23 (1946): 1-53.

- Lauterpacht, Hersch. *International Law: Being the Collected Papers of Hersch Lauterpacht*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- “Law”. *Legal Dictionary*. Erişim 12 Nisan 2022.
<https://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=1111>.
- Lawler, Peter. “Peace Studies”. İçinde *Security Studies: An Introduction*. Ed. Paul D. Williams, 77-92. London: Routledge, 2013.
- Lawrence, Thomas Joseph. *The Principles of International Law*. Boston: D. C. Heath & Company, 1895.
- Lee, Jesse. “President Obama Answers Questions on Libya: ‘A Testament to the Men and Women in Uniform’”. *White House*, 21 Mart 2011. Erişim 30 Haziran 2024.
<https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/03/21/president-obama-answers-questions-libya-testament-men-and-women-uniform>.
- Lehmann, Julian M. “All Necessary Means to Protect Civilians: What the Intervention in Libya Says About the Relationship Between the Jus in Bello and the Jus ad Bellum”. *Journal of Conflict and Security Law* 17, sy 1 (2012): 117-146.
<https://doi.org/10.1093/jcsl/krs007>.
- “Letter dated 7 October 2001 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council”. 7 Ekim 2001. Erişim 30 Mayıs 2023. <http://www.hamamoto.law.kyoto-u.ac.jp/kogi/2005kiko/s-2001-946e.pdf>.
- “Letter dated 9 November 2011 from the Permanent Representative of Brazil to the United Nations addressed to the Secretary-General” (A/66/551-S/211/701). 11 Kasım 2011. Erişim 20 Temmuz 2024.
<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n11/591/29/pdf/n1159129.pdf>.
- Levinson, Charles ve Matthew Rosenberg. “Egypt Said to Arm Libya Rebels”. *Wall Street Journal*, 17 Mart 2011. Erişim 30 Haziran 2024.
<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704360404576206992835270906>.
- Liberti, Stefano. *Land Grabbing: Journeys in the New Colonialism*. London/New York: Verso, 2013.

- “Libya Letter by Obama, Cameron and Sarkozy: Full Text”. *BBC News*, 15 Nisan 2011. Erişim 30 Haziran 2024. <https://www.bbc.com/news/world-africa-13090646>.
- Lie, Tove Grete, Helga Malmin Binningsbø ve Scott Gates. “Post-Conflict Justice and Sustainable Peace”. *World Bank Policy Research Working Paper* 4191 (2007): 1-18. *JSTOR*.
- Lietzau, William. “Old Laws, New Wars: Jus ad Bellum in an Age of Terrorism”. *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 8 (2004): 383-455. <https://doi.org/10.1163/138946304775159693>.
- Lillich, Richard. “Forcible Self-help Under International Law”. *International Law Studies* 62, sy 1 (1980): 129-138. <https://digital-commons.usnwc.edu>.
- Lloyd, David ve Patrick Wolfe. “Settler Colonial Logics and the Neoliberal Regime”. *Settler Colonial Studies* 6, sy 2 (2016): 109-118. <https://doi.org/10.1080/2201473X.2015.1035361>.
- Locarno Agreement. (1925). Erişim 30 Mayıs 2023. <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002801683d0>.
- Logan, Harold J. ve Christopher A. Preble. “Failed States and Flawed Logic The Case Against a Standing Nation-Building Office”. *Policy Analysis* 560 (2006): 1-24. *Cato Institute*.
- Longobardo, Marco. *The Use of Armed Force in Occupied Territory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- MacFarlane, S. Neil, Carolin J. Thielking ve Thomas G. Weiss. “The Responsibility to Protect: Is Anyone Interested in Humanitarian Intervention?” *Third World Quarterly* 25, sy 5 (2004): 977-992. <https://doi.org/10.1080/0143659042000232063>.
- Maggs, Gregory E. “The Campaign to Restrict the Right to Respond to Terrorist Attacks in Self-Defense Under Article 51 of the U.N. Charter and What the United States Can Do About It”. *Regent Journal of International Law* 4, sy 149 (2006): 1-26. *Core*.
- Magnarella, Paul J. “The Background and Causes of the Genocide in Rwanda”. *Journal of International Criminal Justice* 3, sy 4 (2005): 801–822. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqi059>

- Mahdavi, Mojtaba. "A Postcolonial Critique of Responsibility to Protect in the Middle East". *Perceptions: Journal of International Affairs* 20, sy 1 (2015): 7-36. *Dergi Park*.
- "Maintain International Peace and Security". *United Nations*. Erişim 10 Ekim 2022. <https://www.un.org/en/our-work/maintain-international-peace-and-security>.
- Mamdani, Mahmood. *Saviors and Survivors: Darfur, Politics, and the War on Terror*. New York: Pantheon Books, 2009.
- Marks, Stephen. "The Peace-Human Rights-Development Dialectic". *Bulletin of Peace Proposals* 11, sy 4 (1980): 339-347. *JSTOR*.
- Maslen, Stuart Casey. "The Role of International Law in Preventing War and Promoting Peace". *İçinde Preventing War and Promoting Peace: A Guide for Health Professionals*. Ed. William H. Wiist ve Shelley K. White. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Martín, Félix E. "Critical Analysis Of The Concept Of Peace In International Relations". *Peace Research* 37, sy 2 (2005): 45-59.
- McCorquodale, Robert. "Defining the International Rule of Law: Defying Gravity?". *The International and Comparative Law Quarterly* 65, sy 2 (2016): 277-304. <https://doi.org/10.1017/S0020589316000026>.
- "Medium-Term Plan (1977-1982)". *UNESCO Digital Library*, 19C/4. Paris, 1977. Erişim 3 Ocak 2024. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000033260>.
- Memeti, Ardit ve Bekim Nuhija. "The Concept of *Erga Omnes* Obligations in International Law". *New Balkan Politics* 14 (2013): 31-47. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3502662>.
- Menon, Rajan. "The Failed Lessons of Libya". *UnHerd*, 19 Ekim 2023. Erişim 30 Haziran 2024. <https://unherd.com/2023/10/the-failed-lessons-of-libya/>.
- Meron, Theodor. "Common Rights of Mankind in Gentili, Grotius and Suarez". *The American Journal of International Law* 85, sy 1 (1991): 110-116. <https://doi.org/10.2307/2203563>.
- Mickelson, Karin. "Rhetoric and Rage: Third World Voices in International Legal Discourse". *Wisconsin International Law Journal* 16, sy 2 (1998): 353-419. *SSRN*: <https://ssrn.com/abstract=1856767>.

- Mingst, Karen A. ve Margaret P. Karns. *The United Nations in the Post–Cold War Era*. Oxford: Routledge, 2019.
- Moine, Caroline. “The Origins of International Solidarity”. *Max-Planck-Gesellschaft*, 18 Mayıs 2022. Erişim 2 Haziran 2024. <https://www.mpg.de/18663009/the-origins-of-international-solidarity>.
- Morgan-Foster, Jason. “Third Generation Rights: What Islamic Law Can Teach the International Human Rights Movement”. *Yale Human Rights & Development Journal* 8, sy 1 (2005): 1-50. *Semantic Scholar*.
- Morgensen, Scott Lauria. “The Biopolitics of Settler Colonialism: Right Here, Right Now”. *Settler Colonial Studies* 1, sy 1 (2011): 52-76. <https://doi.org/10.1080/2201473X.2011.10648801>.
- Morris, Justin. “Libya and Syria: R2P and the Spectre of the Swinging Pendulum”. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 89, sy 5 (2013): 1265-1283. *JSTOR*.
- Mulholland, Rory ve Jay Deshmukh, “Residents Flee Gaddafi Hometown”. *The Sydney Morning Herald*, 2 Ekim 2011. Erişim 30 Haziran 2024. <https://www.smh.com.au/world/residents-flee-gaddafi-hometown-20111003-1l49x.html>.
- “Military Operations Should Not be Described as Humanitarian Action”. *UN Press* (SG/SM/7632). 20 Ekim 2000. Erişim 24 Haziran 2024. <https://press.un.org/en/2000/20001120.sgsm7632.doc.html>.
- Murphy, Helen. “How ‘Haiti Fatigue’ Makes US and Others Hesitant to Help”. *Devex*, 1 Mart 2023. Erişim 29 Mayıs 2024. <https://www.devex.com/news/sponsored/devex-newswire-how-haiti-fatigue-makes-us-and-others-hesitant-to-help-105050>.
- Murphy, Sean D. *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996.
- Mutua, Makau. “Savages, Victims, and Saviors: The Metaphor of Human Rights”. *Harvard International Law Journal* 42, sy 1 (2001): 201-245. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1525547>.
- Mutua, Makau. “What Is TWAIL?” *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 94 (2000): 31-40.

- Nanda, Ved P. "Nuclear Weapons and the Right to Peace Under International Law". *Brooklyn Journal of International Law* 9 (1983): 283-296.
- Natarajan, Usha. "A Third World Approach to Debating the Legality of the Iraq War". *International Community Law Review* 9, sy 4 (2007): 405-426. <https://doi.org/10.1163/187197407X261412>.
- NATO Press Release. (1999)040. 23 Mart 1999. Erişim 1 Haziran 2024, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>.
- NATO Press Release. (1999)043. 23 Mart 1999. Erişim 1 Haziran 2024, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-043e.htm>.
- "NATO ve Libya (Archived)". *NATO Official Website*. Erişim 1 Haziran 2024. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_71652.htm.
- Nesiah, Vasuki. "Decolonial CIL: TWAIL, Feminism, and an Insurgent Jurisprudence". *AJIL Unbound* 112 (2018): 313-318. <https://doi.org/10.1017/aju.2018.82>.
- Nesiah, Vasuki. "Placing International Law: White Spaces on a Map". *Leiden Journal of International Law* 16, sy 1 (2003): 1-35. <https://doi.org/10.1017/S0922156503001006>.
- Nesiah, Vasuki. "TWAIL Feminist Perspectives on Conflict". *Völkerrechtsblog*, Erişim 30 Ocak 2024. <https://voelkerrechtsblog.org/twail-feminist-perspectives-on-conflict/>.
- Newman, Perry B. "We Cannot Afford to Succumb to 'Haiti Fatigue'". *Press Herald*, 2 Şubat 2024. Erişim 29 Mayıs 2024. <https://www.pressherald.com/2024/02/02/opinion-we-cannot-afford-to-succumb-to-haiti-fatigue/>.
- Nguirane, Cheikh. "Stories Behind the Western-Led Humanitarian Intervention in Libya: A Critical Analysis". *African Journal of Political Science and International Relations* 7, sy 3 (2013): 154-164. <https://doi.org/10.5897/AJPSIR2013.0597>.
- Nkrumah, Kwame. *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*. London: Panaf, 2009.
- Norton-Taylor, Richard. "Nato Ends Military Operations in Libya". *The Guardian*, 31 Ekim 2011. Erişim 3 Haziran 2024. <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/31/nato-ends-libya-rasmussen>.

- Nürnberg Şartı (1945). Erişim 5 Aralık 2021.
https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf
- Nyamu, Celestine I. “How Should Human Rights and Development Respond to Cultural Legitimization of Gender Hierarchy in Developing Countries”. *Harvard International Law Journal* 41 (2000): 381-418. *Research Gate*.
- Ogburn, Langdon. “Libya: State Fragility 10 Years After Intervention”. *Fund For Peace*, 2 Kasım 2021. Erişim 2 Temmuz 2024. <https://fundforpeace.org/2021/11/02/libya-state-fragility-10-years-after-intervention/>.
- OHCHR. “First Session of the Open-Ended Intergovernmental Working Group on a Draft United Nations Declaration on the Right to Peace”. 18-21 Şubat 2013. Erişim 15 Mart 2023. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/right-peace/first-session>.
- OHCHR. “Human Rights and International Solidarity”, A/HRC/6/3 (27 Eylül 2007). Erişim 15 Mayıs 2024. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=a/hrc/6/3.
- OHCHR. “Human Rights and International Solidarity”, A/HRC/RES/9/2 (24 Eylül 2008). Erişim 16 Mayıs 2024. https://ap.ohchr.org/Documents/dpage_e.aspx?b=10&se=79&t=11.
- OHCHR “Promotion And Protection Of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social And Cultural Rights, Including The Right To Development”, A/HRC/RES/12/9 (12 Ekim 2009). Erişim 15 Mayıs 2024. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/RES/12/9.
- OHCHR. “Promotion of the Right of Peoples to Peace”. A/HRC/RES/11/4 (17 Haziran 2009). Erişim 30 Mayıs 2024. https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_11_4.pdf.
- OHRC. “Situation of Human Rights in the Libyan Arab Jamahiriya”. A/HRC/RES/S-15/1 (25 Şubat 2011). Erişim 30 Haziran 2024. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/RES/S-15/1.
- Okafor, Obiora C. “Newness, Imperialism, and International Legal Reform in Our Time: A Twail Perspective”. *Osgoode Hall Law Journal* 43, sy 1/2 (2005): 176-177. *Osgoode Digital Commons*.

- Okafor, Obiora C. “Critical Third World Approaches to International Law (TWAIL): Theory, Methodology, or Both?”. *International Community Law Review*, sy 10 (2008): 371-378. *Osgoode Digital Commons*.
- Omidi, Niloufar. “Peoples’ Right to Peace: Enforcement through International Law Instruments”. Doktora Tezi. University of Galway, 2019. <https://aran.library.nuigalway.ie/handle/10379/14866>.
- Oosthuizen, Gabriel H. “Playing the Devil’s Advocate: The United Nations Security Council is Unbound by Law”. *Leiden Journal of International Law* 12 sy 3 (1999): 549-563. *Semantic Scholar*.
- “Operation Odyssey Dawn Anniversary”. *Air Force Global Strike Command (AFSTRAT-AIR)*. 27 Mart 2023. Erişim 25 Haziran 2024. <https://www.afgsc.af.mil/News/Article-Display/Article/3373373/operation-odyssey-dawn-anniversary/>.
- Öberg, Marko D. “The Legal Effects of Resolutions of the UN Security Council and General Assembly in the Jurisprudence of the ICJ”. *The European Journal of International Law* 16, sy 5 (2006): 879-906. <https://doi.org/10.1093/ejil/chi151>.
- Özdek, Yasemin. *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları 249, 1993.
- Özdek, Yasemin. *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Öztürk, Talha. “Srebrenica is the Greatest Failure in Human History”. *Anadolu Ajansı*, 8 Temmuz 2019. Erişim 20 Ocak 2024. <https://www.aa.com.tr/en/europe/srebrenica-is-the-greatest-failure-in-human-history/1526473>.
- Pahuja, Sundhya. *Decolonising International Law: Development, Economic Growth and the Politics of Universality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Parker, Karen. “Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights”. *Hastings International and Comparative Law Review* 12, sy 2 (1989): 411-463.
- Patrick, Stewart. “The Unruled World: The Case for Good Enough Global Governance”. *Foreign Affairs* 93, sy 1 (2014): 58–73. *JSTOR*.
- Pattison, James. “Jus Post Bellum and the Responsibility to Rebuild”. *British Journal of Political Science* 45, sy 3 (2015): 635-661. <https://doi.org/10.1017/S0007123413000331>.

- Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2016.
- Peck, Connie. *Sustainable Peace: The Role of the UN and Regional Organizations in Preventing Conflict*. Maryland: Rowman & Littlefield, 1998.
- Pellet, Alain. “The Normative Dilemma: Will and Consent in International Law-Making”. *Australian Yearbook of International Law* 12, sy 22 (1988/1989): 22-53. <https://doi.org/10.1163/26660229-012-01-900000005>.
- Permanent Court of Arbitration. Island of Palmas (or Miangas) (The Netherlands / The United States of America). (1928). Erişim 15 Haziran 2024. <https://pca-cpa.org/en/cases/94/>.
- Peterfi, William O. “The Missing Human Right: The Right to Peace”. *Peace Research* 11, sy 1 (1979): 19-25. *JSTOR*.
- Pommier, Bruno. “The Use of Force to Protect Civilians and Humanitarian Action: The Case of Libya and Beyond”. *International Review of the Red Cross* 93, sy 884 (2011): 1063-1083. *Semantic Scholar*.
- Popovski, Vesselin. “The Right to International Solidarity”. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations* 29, sy 4 (2023): 481-510. <https://doi.org/10.1163/19426720-02904007>.
- Power, Samantha. “Force Full”. *The New Republic*, 3 Mart 2003. Erişim 19 Haziran 2024. <https://newrepublic.com/article/66759/srebienica-liberalism-balkan-united-nations>.
- “President of the General Assembly (Opening) General Assembly”. 19 Eylül 2023. Erişim 30 Mayıs 2024. <https://gadebate.un.org/en/78/president-general-assembly-opening>.
- Prosecutor v. Clément Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-1-T. *Judgment* (21 Mayıs 1999) Erişim 20 Haziran 2024. https://www.worldcourts.com/ict/eng/decisions/1999.05.21_Prosecutor_v_Kayishema_1.htm
- Prosecutor v. Pauline Nyiramasuhuko et al. Case No. ICTR-98- 42-A. *Judgment* (14 Kasım 2015). Erişim 20 Haziran 2024. http://www.europeanrights.eu/public/provvedimenti/OKRUANDA-ICTR_-_Nyiramasuhuko_et_al..pdf

- Puvimanasinghe, Shyami. "International Solidarity in an Interdependent World". İçinde *Realizing the Right to Development*, 179-194. Geneva: United Nations, 2013. Erişim 25 Ocak 2024. <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210559720s006-c011>.
- "R2P: The Next Decade". *Stanley Center for Peace and Security*. 20 Ağustos 2020. Erişim 17 Haziran 2024. <https://stanleycenter.org/courier/spring-2012-r2p-next-decade/>.
- Rajagopal, Balakrishnan. "Counter-Hegemonic International Law: Rethinking Human Rights and Development as a Third World Strategy". *Third World Quarterly* 27, sy 5 (2006): 767-783. *JSTOR*..
- Rajagopal, Balakrishnan. "From Resistance to Renewal: The Third World, Social Movements, and the Expansion of International Institutions". *Harvard International Law Journal* 41, sy 2 (2000): 529-578. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=700322>.
- Rajagopal, Balakrishnan. "Locating the Third World in Cultural Geography". *Third World Legal Studies* (1998): 1-20. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=872435>.
- Ramcharan, Bertrand. "A New International Law of Security and Protection". *UN Chronicle*, 2015. Erişim 9 Aralık 2023. <https://www.un.org/en/chronicle/article/new-international-law-security-and-protection>.
- Ratner, Steven R. "Jus ad Bellum and Jus in Bello After September 11". *The American Journal of International Law* 96, sy 4 (2002): 905-921. <https://doi.org/10.2307/3070687>.
- Ratner, Steven R. ve Anne-Marie Slaughter. "Appraising the Methods of International Law: A Prospectus for Readers". *The American Journal of International Law* 93, sy 2 (1999): 291-302. <https://doi.org/10.2307/2997990>.
- Reçber, Sercan. *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*. İstanbul: On İki Levha, 2016.
- Reddie, James. *Inquiries in International Law, Public and Private*. Edinburgh: William Blackwood & Sons, 1851.
- "Remarks by the President in Address to the Nation on Libya". *White House*, 28 Mart 2011. Erişim 30 Haziran 2024. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/28/remarks-president-address-nation-libya>.

- “Responsibility to Protect Came of Age in 2011, Secretary-General Tells Conference, Stressing Need to Prevent Conflict before It Breaks Out”. *UN Press* (SG/SM/1468). 18 Ocak 2012. Erişim 15 Mayıs 2024. <https://press.un.org/en/2012/sgsm14068.doc.htm>.
- Reychler, Luc. “Challenges Of Peace Research”. *International Journal of Peace Studies* 11, sy 1 (2006): 1–16. *JSTOR*.
- Rızki, Rudi Muhammad. “Report of the Independent Expert on Human Rights and International Solidarity”. *UNGA*, A/HRC/15/32 (5 Haziran 2010). Erişim 20 Ocak 2024. <https://digitallibrary.un.org/record/690228?v=pdf>.
- Rieff, David. “R2P, R.I.P.”. *The New York Times*, 7 Kasım 2011. Erişim 30 Haziran 2024. <https://www.nytimes.com/2011/11/08/opinion/r2p-rip.html>.
- Risen, James, Mark Mazzetti ve Michael S. Schmidt. “U.S.-Approved Arms for Libya Rebels Fell Into Jihadis’ Hands”. *The New York Times*, 5 Aralık 2012. Erişim 2 Temmuz 2024. <https://www.nytimes.com/2012/12/06/world/africa/weapons-sent-to-libyan-rebels-with-us-approval-fell-into-islamist-hands.html>.
- Roberts, Adam. “The So-Called ‘Right’ of Humanitarian Intervention”. *Yearbook of International Humanitarian Law* 3 (2000): 3-51. <https://doi.org/10.1017/S138913590000057X>.
- Robertson, Sue. “‘Beseeching Dominance’: Critical Thoughts on the ‘Responsibility to Protect’ Doctrine”. *Australian International Law Journal* 12 (2020): 33-55. <https://doi.org/10.3316/informit.614777235307071>.
- Roche, Douglas J. *The Human Right to Peace*. Toronto: Novalis Publishing, 2003.
- Rodogno, Davide. “Humanitarian Intervention in the Nineteenth Century”. İçinde *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*. Ed. Alex Bellamy ve Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Roeder, Philip G. ve Donald S. Rothchild. *Sustainable Peace: Power and Democracy After Civil Wars*. London: Cornell University Press, 2005.
- Rızki, Rudi Muhammad. “Report of the Independent Expert on Human Rights and International Solidarity”. *UNGA*, A/HRC/15/32 (5 Haziran 2010). Erişim 20 Ocak 2024. <https://digitallibrary.un.org/record/690228?v=pdf>.

- Rich, Roland. "Solidarity Rights Give Way to Solidifying Rights". *Academi of Social Sciences* 21, sy 3 (2002): 25-33. <https://researchers.anu.edu.au/researchers/rich-ry>.
- Rojas-Orozco, César. "Jus Post Bellum: A Normative Framework for the Transition from Armed Conflict to Peace". İçinde *International Law and Transition to Peace in Colombia, Assessing Jus Post Bellum in Practice*. 23-52. Leiden: Koninklijke Brill, 2021.
- Rome Statute of the International Criminal Court (1998). Erişim 11 Ekim 2022. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.
- Ronzitti, Natalino. "The Expanding Law of Self-Defence". *Journal of Conflict & Security Law* 11, sy 3 (2006): 343-359. *JSTOR*.
- Rostow, Eugene V. "Peace as a Human Right". *New York Law School Journal of International and Comparative Law* 4, sy 2 (1983): 215-226. <https://digitalcommons.nyls.edu/>.
- Rühlig, Tim Nicholas. *China's Foreign Policy Contradictions: Lessons from China's R2P, Hong Kong, and WTO Policy*. New York: Oxford Academic, 2022.
- "Rwanda Genocide of 1994 - Ethnic Conflict, Hutu-Tutsi, Massacres". *Britannica*, 27 Mayıs 2024. Erişim 29 Mayıs 2024. <https://www.britannica.com/event/Rwanda-genocide-of-1994>.
- Saba, Arif ve Shahram Akbarzadeh. "The Responsibility to Protect and the Use of Force: An Assessment of the Just Cause and Last Resort Criteria in the Case of Libya". *International Peacekeeping* 25, sy 2 (2018): 242-265. <https://doi.org/10.1080/13533312.2017.1404908>.
- Sandel, Michael J. *Justice: What's the Right Thing to Do?*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009.
- Sandole, Dennis J. D. *Peacebuilding*. Cambridge: Polity Press, 2010.
- Sarooshi, Dan. *The United Nations and the Development of Collective Security: The Delegation by the UN Security Council of Its Chapter VII Powers*. Oxford/New York: Oxford University Press/ Clarendon Press, 1999.

- Schabas, William A. "The Human Right to Peace". İçinde *Making Peoples Heard*. Ed. Asbjørn Eide, Jacob Th. Möller ve Ineta Ziemele, 43-57. Leiden: Martinus Nijhoff, 2011. https://doi.org/10.1163/9789004215801_005.
- Schachter, Oscar. *International Law in Theory and Practice*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1991.
- Schmitt, Michael N. ve Liss Vihul. "The Nature of International Law Cyber Norms". *The Talinn Papers* 5 (2014): 1-31. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2543520>.
- Schultz, Thomas. "Doing Law and Thinking about Law". *Journal of International Dispute Settlement* 4, sy 2 (2013): 217-218. <https://doi.org/10.1093/jnlids/idt012>.
- "Securing Our Common Future: An Agenda for Disarmament". *Office for Disarmament Affairs*, 2018. Erişim 29 Mayıs 2024. <https://disarmament.unoda.org/publications/more/securing-our-common-future/>.
- Sellers, Mortimer N.S. "The Purpose of International Law Is to Advance Justice - and International Law Has No Value Unless It Does So". *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* 111, (2017): 301-305. <https://doi.org/10.1017/amp.2017.64>.
- Shah, Niaz A. "Self-Defence, Anticipatory Self-Defence and Pre-Emption: International Law's Response to Terrorism". *Journal of Conflict & Security Law* 12, sy 1 (2007): 95-126. <https://doi.org/10.1093/jcsl/krm006>.
- Shaw, Malcolm N. *Uluslararası Hukuk*. Çev. İ. Kaya. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- Sial, Farwa. "Palestine Changes Everything". *Developing Economics*, 18 Aralık 2023. Erişim 20 Ocak 2024. <https://developingeconomics.org/2023/12/18/palestine-changes-everything/>.
- Siddique, Haroon. "Libya Calls Ceasefire in Response to UN Resolution". *The Guardian*, 18 Mart 2011. Erişim 30 Haziran 2024. <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/18/libya-ceasefire-response-un-resolution>.
- Simma, Bruno ve Andreas L. Paulus, "The Responsibility of Individuals for Human Rights Abuses in International Conflicts: A Positivist View". *The American Journal of International Law* 93, sy 2 (1999): 302-316. *Semantic Scholar*.

- Simma, Bruno ve Philip Alston. "The Sources of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens, and General Principles". *Australian Year Book of International Law* 12 (1989): 82-108. <https://doi.org/10.1163/26660229-012-01-900000007>.
- Simma, Bruno. "Universality of International Law from the Perspective of a Practitioner". *The European Journal of International Law* 20, sy 2 (2009): 265-297. <https://doi.org/10.1093/ejil/chp028>.
- Singh, Rakesh Kumar. "Right to Peace as a Human Right". *Uttarakhand Judicial & Legal Review* 4, sy 2 (2016): 39-47. SCRIBD.
- Slaughter, Anne-Marie ve Steven R. Ratner. "The Method is the Message". *The American Journal of International Law* 93, sy 2 (1999): 410-423. <https://doi.org/10.2307/2997998>.
- Slaughter, Anne-Marie. *A New World Order*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
- "Solving World's Problems Requires 'Global Cooperation Based on Agreed Rules' European Union High Representative Tells Security Council". *UN Press* (SC/14547). 10 Haziran 2021. Erişim 9 Ekim 2023. <https://press.un.org/en/2021/sc14547.doc.htm>.
- Sørensen, Georg. "Peace and Development: Looking for the Right Track". *Journal of Peace Research* 22, sy 1 (1985): 69-77.
- "Srebrenica Tragedy Will Forever Haunt United Nations History". *UN Press* (SG/SM/7489). 10 Temmuz 2000. Erişim 20 Ocak 2024. <https://press.un.org/en/2000/20000710.sgsm7489.doc.html>.
- Sreejith, S. G. "An Auto-Critique of TWAIL's Historical Fallacy: Sketching an Alternative Manifesto". *Third World Quarterly* 38, sy 7 (2017): 1511-1530. <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1217737>.
- Sriram, Chandra Lekha, Olga Martin-Ortega ve Johanna Herman. *Peacebuilding and Rule of Law in Africa: Just Peace? Security and Governance*. New York: Routledge, 2010.
- Stahn, Carsten. "'Jus ad Bellum', 'Jus in Bello', 'Jus Post Bellum'? – Rethinking the Conception of the Law of Armed Force". *European Journal of International Law* 17, sy 5 (2006): 921-943. <https://doi.org/10.1093/ejil/chl037>.

- Statute of the International Law Commission, *United Nations* (1947), erişim 25 Eylül 2023, <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf>.
- Stephenson, Carolyn M. “Peace Studies, Overview”. İçinde *Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict*. Ed. Lester Kurtz, 1534-1548. Oxford: Academic Press, 2008. <https://doi.org/10.1016/B978-012373985-8.00130-6>.
- Stern, Johannes. “Egyptian Military Junta Deepens Ties to NATO-Backed Libyan Opposition”. *World Socialist Web Site*, 9 Eylül 2011. Erişim 30 Haziran 2024. <https://www.wsws.org/en/articles/2011/09/egyp-s09.html>.
- Stowell, Ellery Cory. *Intervention in International Law*. Washington, D.C.: J. Byrne, 1921. <https://archive.org/>.
- “Strategy-UNODA”. *Office for Disarmament Affairs*. Erişim 29 Mayıs 2024. <https://disarmament.unoda.org/strategy/>.
- Stromseth, Jane. “Rethinking Humanitarian Intervention: The Case for Incremental Change”. İçinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Ed. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, 232-272. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494000.008>.
- Suphi, Mustafa. “Uygarlaştırma Misyonu”. *Sosyologca* (2012). 115-129.
- “Tarihsel Süreçte Libya ve Bugünkü İsyanlar”. *TUIÇ Akademi*, 20 Mart 2011. Erişim 17 Haziran 2024. <https://www.tuicakademi.org/tarihsel-surecte-libya-ve-bugunku-isyanlar/>.
- Teitel, Ruti. “Transitional Jurisprudence: The Role of Law in Political Transformation”. *The Yale Law Journal* 106, sy 7 (1997): 2009-2080. <https://doi.org/10.2307/797160>.
- Tesón, Fernando R. “The Liberal Case for Humanitarian Intervention”. İçinde *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Ed. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494000>.
- Tesón, Fernando R. *Humanitarian Intervention: An Inquiry Into Law and Morality*. Ardsley: Transnational Publisher, 2005.

- Thakur, Ramesh. "Libya and the Responsibility to Protect: Between Opportunistic Humanitarianism and Value-Free Pragmatism". *Security Challenges* 7, sy 4 (2011): 13-25. *JSTOR*.
- The American Journal of International Law* 93, sy 2 (1999). Erişim 25 Ocak 2024. <https://www.jstor.org/stable/i350364>.
- "The Global Solidarity with the Palestinian Cause: Breaking Narratives and Shaping Policies". *Al Sharq Strategic Research*, 2 Şubat 2024. Erişim 18 Haziran 2024. <https://research.sharqforum.org/2024/02/02/the-global-solidarity-with-the-palestinian-cause-breaking-narratives-and-shaping-policies/>.
- The Kellogg-Briand Pact (27 Ağustos 1928). Erişim 30 Mayıs 2023, <https://www.jura.uni-muenchen.de/fakultaet/lehrstuehle/satzger/materialien/kellogg1928e.pdf>.
- "The National Security Strategy of the United States of America". 2002. Erişim 30 Mayıs 2024. <https://georgewebush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>.
- "The U.S. War in Afghanistan". *Council on Foreign Relations*. Erişim 24 Haziran 2024. <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan>.
- Tiwari, Vijay Kishor. "An Appraisal of Responsibility to Protect as an Evolving Norm in International Law: A TWAIL Critique". *International Journal of Law Management & Humanities* 5, sy 1 (2022): 1587-1600. <https://doi.org/10.1000/IJLMH.112688>.
- Tladi, Dire (Special Rapporteur). "Jus Cogens", *UN International Law Commission*, A/CN.4/693 (8 Mart 2016): 479. Erişim 30 Haziran 2024. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_693.pdf.
- "To Protect Sovereignty, or to Protect Lives?". *The Economist*, 15 Mayıs 2008. Erişim 15 Haziran 2024. <https://www.economist.com/international/2008/05/15/to-protect-sovereignty-or-to-protect-lives>.
- Toha, Mosab Abu. *Things You May Find Hidden in my Ear*. San Francisco, City Light Books, 2022.
- Tokyo Şartı. (1946). Erişim 5 Aralık 2021. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf
- Toluner, Sevin. *Milletlerarası Hukuk (Giriş, Kaynaklar)*. İstanbul: Beta, 2017.

- Toluner, Sevin. *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*. İstanbul: Beta, 2000.
- Tomasevski, Katarina. "The Right to Peace After the Cold War". *Peace Review* 3, sy 3 (1991): 14-22. <https://doi.org/10.1080/10402659108425603>.
- Tomasevski, Katarina. "The Riht to Peace". *Current Research on Peace and Violence* 5, sy 1 (1982): 42-69.
- Tomuschat, Christian. "Uniting for Peace General Assembly Resolution 377 (V)". *United Nations Audiovisual Library of International Law*, 2008. Erişim 30 Mayıs 2023. <https://legal.un.org/avl/ha/ufp/ufp.html>.
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), (1 Temmuz 1968), <https://treaties.unoda.org/t/npt>.
- "Tribunal For Former Yugoslavia Brings Accountability to Individuals For First Time Since Nuremberg, Tokyo, General Assembly Told". *UN Press* (GA/9166). 19 Kasım 1996. Erişim 5 Haziran 2024. <https://press.un.org/en/1996/19961119.ga9166.html>.
- Trimble, Philip R. "International Law, World Order, and Critical Legal Studies". *Stanford Law Review* 42, sy 3 (1989): 811-845. <https://doi.org/10.2307/1228891>.
- Turalı Yücel, Kıvılcım. "Barış Hakkı ve Hayata Geçirilmesi Sorunu". Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011. *Ulusal Tez Merkezi*.
- Tierney, Dominic. "The Legacy of Obama's 'Worst Mistake'". *The Atlantic*. 15 Nisan 2016. Erişim 20 Temmuz 2024. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/04/obamas-worst-mistake-libya/478461/>.
- Ufheil-Somers, Amanda. "The Intervention in Somalia: What Should Have Happened". *MERIP*, 27 Mart 1993. Erişim 2 Mayıs 2024. <https://merip.org/1993/03/the-intervention-in-somalia-what-should-have-happened/>.
- Ugochukwu, Basil. "When the T(W)AIL Wags Global Environmental Governance". İçinde *Exploring African Approaches to International Law: Essays in Honour of Kéba Mbaye*. Ed. Frans Viljoen, Humphrey Sipalla ve Foluso Adegalu, 239-259. South Africa: Pretoria University Law Press, 2022.

- Uluslararası Adalet Divanı Statüsü (1945). Türkçe Metin. *TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu*. Erişim 9 Aralık 2022. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf.
- UN. “Peace is the Way (Gandhi Bust)”. Erişim 10 Mayıs 2024. <https://www.un.org/ungifts/content/peace-is-the-way>.
- UN. “United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session, Official Records”. (Vienna, 26 Mart-24 Mayıs 1968). Erişim 20 Haziran 2024. https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/docs/english/sess_1.pdf.
- UNDP. “Libya”. *Human Development Reports*. Erişim 3 Temmuz 2024. <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/LBY>.
- UNGA. “The Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States”, A/RES/2625(XXV) (24 Ekim 1970). Erişim 5 Haziran 2024. https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_2625-Eng.pdf.
- UNGA. “Universal Declaration of Human Rights”. (10 Aralık 1948). Erişim 5 Haziran 2024. https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf.
- UNGA. “2005 World Summit Outcome”. A/RES/60/1 (20 Eylül 2005). Erişim 5 Haziran 2024. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf.
- UNGA. “Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels”. A/RES/67/1 (24 Eylül 2012). Erişim 11 Haziran 2024, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2012/en/89696>.
- UNGA. “Declaration of the High-level Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels”. A/RES/67/1 (24 Eylül 2012). Erişim 20 Haziran 2024. <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2012/en/89696>.
- UNGA. “Declaration on the Preparation of Societies for Life in Peace”. A/RES/33/73 (14 Aralık 1978). Erişim 10 Eylül 2023. <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/360/91/pdf/nr036091.pdf>.

- UNGA. “Declaration on the Right of Peoples to Peace”, A/RES/39/11 (12 Kasım 1984). Erişim 10 Eylül 2023. <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/459/88/pdf/nr045988.pdf>.
- UNGA. “Declaration on the Right to Peace”, A/RES/71/189 (19 Aralık 2016). Erişim 15 Eylül 2023. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n16/454/62/pdf/n1645462.pdf>.
- UNGA. “Definition of Aggression”. 3314 (XXIX) (14 Aralık 1974). Erişim 25 Mart 2024. <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/739/16/pdf/nr073916.pdf>.
- UNGA. “Declaration on the Establishment of a New International Economic Order”. A/RES/S-6/3201 (1 Mayıs 1974). Erişim 5 Mayıs 2023. <https://digitallibrary.un.org/record/218450?v=pdf>.
- UNGA. “Human Rights and International Solidarity”, A/HRC/4/8 (7 Şubat 2007). Erişim 10 Mayıs 2023. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g07/106/75/pdf/g0710675.pdf>
- UNGA. “Human Rights Council”, A/RES/60/251 (3 Nisan 2006). Erişim 10 Mayıs 2023. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/502/66/pdf/n0550266.pdf>.
- UNGA. “Promotion Of a Democratic and Equitable International Order”. A/RES/56/151 (8 Şubat 2002). Erişim 15 Mart 2023. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n01/486/76/pdf/n0148676.pdf>.
- UNGA. “Report of the Secretary-General on the Strengthening and Coordinating United Nations Rule of Law Activities”. A/68/213 (11 Haziran 2014). Erişim 10 Haziran 2024. <https://www.refworld.org/reference/themreport/unga/2013/en/99433>.
- UNGA. “Role Of Science And Technology in The Context Of International Security and Disarmament”. A/RES/60/51 (3 Nisan 2006). Erişim 15 Mayıs 2024. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/490/66/pdf/n0549066.pdf>.
- UNGA. “Uniting For Peace”, A/RES/377(V) (3 Ekim 1950). Erişim 30 Mayıs 2024. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/ip-a-res-377-v.php>.
- UNGA. A/ES-10/PV.21 (20 Kasım 2003). Erişim 20 Mayıs 2023. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/nl8/105/87/pdf/nl810587.pdf>.

- UNGA. A/63/677 (12 Ocak 2009). Erişim 30 Mayıs 2024. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/206/10/pdf/n0920610.pdf>.
- UNGA. A/HRC/14/38 (17 Mart 2010). Erişim 10 Mayıs 2023. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/14/38.
- UNGA. A/RES/66290 (25 Ekim 2012). Erişim 30 Mayıs 2024. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/22/PDF/N1147622.pdf?OpenElement>.
- UNGA. “Millennium Declaration”. A/RES/55/2 (18 Eylül 2000). Erişim 20 Mayıs 2024. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf.
- UNSC. “Report of the Secretary-General on the United Nations Support Mission in Libya”. S/2014/131 (26 Şubat 2014). Erişim 5 Haziran 2024. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s2014131.php>.
- UNSC. S/PV.6498 (17 Mart 2011). Erişim 5 Haziran 2024. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/libya-s-pv-6498.php>.
- UNSC. S/RES/1160 (31 Mart 1998). Erişim 25 Mayıs 2024. <http://unscr.com/en/resolutions/1160>.
- UNSC. S/RES/1199 (23 Eylül 1998). Erişim 25 Mayıs 2024. <http://unscr.com/en/resolutions/1199>.
- UNSC. S/RES/1203 (24 Ekim 1998). Erişim 5 Haziran 2024. <http://unscr.com/en/resolutions/1203>.
- UNSC. S/RES/1264 (15 Eylül 1999). Erişim 15 Mart 2024. <http://unscr.com/en/resolutions/1264>.
- UNSC. S/RES/1368 (12 Eylül 2001). Erişim 15 Mart 2024. <http://unscr.com/en/resolutions/1368>.
- UNSC. S/RES/1373 (28 Eylül 2001). Erişim 5 Haziran 2024. <http://unscr.com/en/resolutions/1373>.
- UNSC. S/RES/1970 (26 Şubat 2011). Erişim 5 Haziran 2024. <http://unscr.com/en/resolutions/1970>.
- UNSC. S/RES/1973 (17 Mart 2011). Erişim 5 Haziran 2024. <http://unscr.com/en/resolutions/1973>.

- UNSC. S/RES/1973 (17 Mart 2011). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/1973>.
- UNSC. S/RES/733 (23 Ocak 1992). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/733>.
- UNSC. S/RES/746 (17 Mart 1992). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/746>.
- UNSC. S/RES/751 (24 Nisan 1992). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/794>.
- UNSC. S/RES/794 (3 Ekim 1992). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/794>.
- UNSC. S/RES/794 (3 Ekim 1992). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/794>.
- UNSC. S/RES/841 (16 Haziran 1993). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/841>;
- UNSC. S/RES/873 (13 Ekim 1993). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/873>;
- UNSC. S/RES/917 (6 Mayıs 1994). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/917>.
- UNSC. S/RES/940 (31 Temmuz 1994). Erişim 5 Haziran 2024.
<http://unscr.com/en/resolutions/940>.
- UNSC. “Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies”. S/2004/616 (23 Ağustos 2004). Erişim 11 Haziran 2024. <https://digitallibrary.un.org/record/527647>.
- Uvin, Peter. “Reading the Rwandan Genocide”. *International Studies Review* 3, sy 3 (2001): 75-99. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.00245>.
- Ünsal, Artun. “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”. *Cogito* 3, sy 29 (1995): 29-37.
- Van de Hole, Leo. “Anticipatory Self-Defence Under International Law”. *American University International Law Review* 19, sy 1 (2003): 69-106. *SCRIBD*.
- Vatansever, Muzaffer. *Zamanın Unutturamadığı Dram: Srebrenitsa. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu* 11 (2011): 2-19. *Google Books*.

- Veracini, Lorenzo. *Settler Colonialism: A Theoretical Overview*. London: Palgrave Macmillan, 2010.
- Veracini, Lorenzo. *The Settler Colonial Present*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015.
- Villan-Duran, Carlos. “Legal Foundations of the Human Right to Peace”. *Przegląd Strategiczny* 3, sy 2 (2013): 123-143. <https://doi.org/10.14746/ps.2013.2.8>.
- “Vision of Humanity”. Erişim 22 Kasım 2018. <http://maps.visionofhumanity.org/>.
- Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi. (1969), Türkçe Metin, *BM Enformasyon Merkezi UNIC*. Erişim 20 Haziran 2024. https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=438.
- Vojin, Dimitrijevic. “Human Rights and Peace”. İçinde *Human Rights: New Dimensions and Challenges*. Ed. Janusz Symonides. Paris: UNESCO, 1998.
- Wallensteen, Peter. *Quality Peace: Peacebuilding, Victory and World Order*. New York: Oxford University Press, 2015.
- Walt, Stephen M. “The World is Even Less Stable than it Looks”. *Foreign Policy*, 26 Temmuz 2017. Erişim 30 Mayıs 2024. <https://foreignpolicy.com/2017/06/26/the-world-is-even-less-stable-than-it-looks/>.
- Walters, Francis Paul. *A History of the League of Nations*. London: Oxford University Press, 1952.
- Waterman, Peter. *Globalization, Social Movements, and the New Internationalism*. London/New York: Continuum, 2001.
- Watson, Irene. “Civilizing Missions and Humanitarian Interventions: Into the Laws and Territories of First Nations”. İçinde *Legal Violence and the Limits of the Law*. Ed. Joshua Nichols ve Amy Swiffen. New York: Routledge, 2017.
- Watts, Sir Arthur. “The International Rule of Law”. *German Yearbook of International Law* 36 (1993): 15-45. *JSTOR*.
- Waxman, Matthew. “The ‘Caroline’ Affair in the Evolving International Law of Self-Defence”. *Lawfare*, 28 Ağustos 2018. Erişim 18 Mart 2024. <https://www.lawfareblog.com/caroline-affair>.
- Weatherall, Thomas. *Jus Cogens: International Law and Social Contract*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

- Wellman, Carl. "Solidarity, the Individual and Human Rights". *Human Rights Quarterly* 22, sy 3 (2000): 639-657. *JSTOR*
- Welsh, Jennifer. "The Security Council and Humanitarian Intervention". İçinde *The United Nations Security Council and War: The Evolution of Thought and Practice since 1945*. Ed. Vaughan Lowe vd. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Weiss, Edith Brown. "International Law in a Kaleidoscopic World". *Asian Journal of International Law* 1, sy 1 (2011): 21-32. <https://doi.org/10.1017/S2044251310000019>.
- Weiss, Edith Brown. "On Being Accountable in a Kaleidoscopic World". *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* 104 (2010): 477-490. *SSRN*: <https://ssrn.com/abstract=2734401>
- Weiss, Thomas G. *Humanitarian Intervention*. Cambridge: Polity, 2012.
- Weiss, Thomas G. "The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibility to Protect in a Unipolar Era". *Security Dialogue* 35, sy 2 (2004): 135-153. *JSTOR*.
- What is Human Security". *United Nations Trust Fund for Human Security*. Erişim 30 Mayıs 2023. <https://www.un.org/humansecurity/what-is-human-security/>.
- "What Really Happened in Libya's Zlitan?". *BBC News*, 11 Ağustos 2011. Erişim 18 Haziran 2024. <https://www.bbc.com/news/world-africa-14486170>.
- Wheaton, Henry. *Elements of International Law*. London: Sampson Low, Son and Company, 1866.
- Wheeler, Nicholas J. "Humanitarian Intervention After Kosovo: Emergent Norm, Moral Duty or the Coming Anarchy?". *International Affairs* 77, sy 1 (2001): 113-128. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.00181>.
- Wheeler, Nicholas J. "The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Humanitarian Intervention for Humanitarian Purposes in International Society". İçinde *Humanitarian Intervention and International Relations*. Ed. Jennifer M. Welsh. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Wibye, Johan Vorland. "Reviving the Distinction between Positive and Negative Human Rights". *Ratio Juris* 35, sy 4 (2022): 363-382. <https://doi.org/10.1111/raju.12363>.
- Wildman, Richard. *Institutes of International Law*. London: William Benning, 1849.

- Williams, Paul D. ve Alex J. Bellamy. "Principles, Politics, and Prudence: Libya, the Responsibility to Protect, and the Use of Military Force". *Global Governance* 18, sy 3 (2012): 273-297. *JSTOR*.
- Williams, Robert E., Jr. ve Dan Caldwell. "Jus Post Bellum: Just War Theory and the Principles of Just Peace". *International Studies Perspectives* 7, sy 4 (2006): 309-20. <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2006.00256.x>.
- Willis, Hugh Evander. "A Definition of Law". *Virginia Law Review* 12, sy 3 (1926): 203-214. <https://doi.org/10.2307/1065717>.
- Winfield, Percy. H. "The History of Intervention in International Law". *British Year Book of International Law* 3 (1923-1922): 130-149. *JSTOR*.
- Wintour, Patrick ve Ewen MacAskill. "Gaddafi May Become Target of Air Strikes, Liam Fox Admits". *The Guardian*, 20 Mart 2011. Erişim 30 Haziran 2024. <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/20/coalition-criticism-arab-league-libya>.
- Wodenscheck, Roberta Lynn. "The Human Right to Peace: Why Such a Right Should be Recognized". Yüksek Lisans Tezi, American University, 2004. *Proquest*.
- Wood, Sir Michael. "Statute of International Law Commission". *United Nations Audiovisual Library of International Law*, 2009. Erişim 20 Mayıs 2023. <https://legal.un.org/avl/ha/silc/silc.html>.
- Woods, Jeanne M. "Theorizing Peace as a Human Right". *Human Rights & Inter'l Discourse* 7 (2013): 178-236. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2419109>.
- Woyach, Robert B. "International Relations Theory and the New World Order". *Mershon International Studies Review* 40, sy 2 (1996): 339-352. <https://doi.org/10.2307/222798>.
- Yalvaç, Faruk. "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar". İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Ed. Ramazan Gözen, 31-66. İstanbul: İletişim, 2014.
- Yamashita, Hikaru. *Humanitarian Space and International Politics: The Creation of Safe Areas*. London: Routledge Taylor & Francis, 2017.

Zambakari, Christopher. “The Misguided and Mismanaged Intervention in Libya: Consequences for Peace”. *African Security Review* 25, sy 1 (2016): 44-62. <https://doi.org/10.1080/10246029.2015.1124795>.

“122% Rise in Global Civilian Fatalities from Explosive Weapons in 2023: A Year of Harm Reviewed”. *ReliefWeb*, 9 Ocak 2024. Erişim 1 Haziran 2024. <https://reliefweb.int/report/world/122-rise-global-civilian-fatalities-explosive-weapons-2023-year-harm-reviewed>.

